OLTEA DUDĂU

CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN CASTRELE DE TRUPE AUXILIARE DIN PROVINCIA DACIA

MVSEVM BANATICVM
TEMESIENSE

BIBLIOTHECA HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA BANATICA

XXXVIII

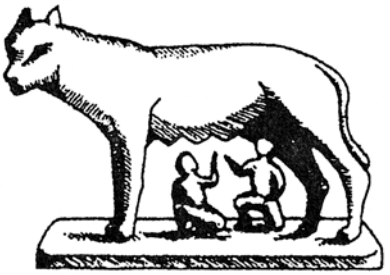

Edenda cvravit
Dr. Florin Drașovean

TIMIȘOARA MMVI

OLTEA DUDĂU

CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN CASTRELE DE TRUPE AUXILIARE DIN PROVINCIA DACIA

Editura
Graphite

TIMIȘOARA
2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUDĂU, OLTEA

Circulația monetară în castrele de trupe auxiliare din provincia Dacia / Oltea Dudău. - Timișoara : Graphite, 2006

Bibliogr.

ISBN (10) 973-87485-6-9 ; ISBN (13) 978-973-87485-6-9

737.1(398.2)

Ilustrația de pe coperta I: scena XLIV de pe Columna lui Traian: Traian, așezat pe o *sella castrensis*, înmânează unui soldat auxiliar *donativa*.

Ilustrația este preluată din C. Cichorius, Die Reliefs der Trajanssäule, vol. I-II, Berlin, 1896-1900: vol. I pl. XXXIV.

CUPRINS

Pag.

Cuprins v

Prefață vii

Din partea autorului xi

Cap. I. Politica monetară a Imperiului roman în timpul provinciei Dacia 1

1. Sistemul monetar instituit de împăratul Augustus 1
2. Politica monetară a Imperiului roman de la Traian la Caracalla 2
3. Reforma monetară a împăratului Caracalla și evoluția sistemului monetar roman până la încheierea stăpânirii romane în Dacia 5

Cap. II. Sistemul de retribuire a militarilor din legiuni și din trupele auxiliare . . . 11

1. Sistemul de recompensare a militarului roman 12
2. Solda 13
3. *Donativa* 14
4. Alte venituri 15
5. *Honesta missio* 16
6. Sistemul de colectare și distribuire a banilor pentru armata romană 18

Cap. III. Prețurile mărfurilor, lucrătorilor și sclavilor în Dacia romană, reflectate în tăblițele cerate și în alte documente 21

1. Prețurile practicate în provincia Dacia 22
2. Prețurile din Dacia romană prin comparație cu prețurile din restul lumii romane 24
3. Elementul militar în documente privind economia monetară în provincia Dacia 25
4. Valoarea de utilizare a soldei militarului roman 26

Cap. IV. Constatări privind descoperirile monetare izolate din castrele trupelor auxiliare din Dacia 29

1. Expunere de motive și metodologie 29
2. Scurt istoric al problemei și bibliografia utilizată 31
3. Circulația monetară în castrele auxiliare din Dacia. 34
4. Structura numerarului izolat descoperit în castrele auxiliare din Dacia 35

Cap. V. Tezaure monetare descoperite în interiorul şi în apropierea castrelor auxiliare din Dacia 55
1. Prezentare generală. 55
2. Numerarul din tezaurele descoperite în castrele auxiliare. 57
3. Repertoriul tezaurelor descoperite în arealul castrelor auxiliare din Dacia romană 62

Cap. VI. Considerații generale. 77
Încheierea circulației monetare în castrele auxiliare din Dacia. 87

Cap. VII. Anexe 95

A. Catalogul descoperirilor 95

B. Monetary circulation in the auxiliary forts from roman dacia 149

C. Abrevieri bibliografice și tehnice 159

D. Tabele 175

E. Grafice 247

F. Planșe 265

G. Hărți 270

Prefață

Preocupată de peste două decenii de studiul monedelor romane și medievale, ca numismat la Muzeul Brukenthal din Sibiu, doamna Oltea Dudău a reușit să realizeze o lucrare de numismatică pusă în serviciul istoriei, lucrare care interesează îndeaproape viața economică și militară a Daciei Romane. Având un profil special, inedit, asemenea cercetare nu are precedente în literatura de specialitate din România și nici din alte țări europene, situate în spațiul geografic al fostului Imperiu Roman. Ne aflăm în fața unei lucrări de analiză, care aduce contribuții noi la mai buna cunoaștere a circulației monetare în general și în special în mediul militar roman din Provincia Dacia. Țin să menționez de la început că realizarea acestei lucrări – chiar cu unele lipsuri – a fost posibilă abia acum, după ce, în ultimele șase-șapte decenii, în urma cercetărilor și a descoperirilor fortuite, fondul documentar numismatic a crescut considerabil.

Intrând în miezul prezentei lucrări, se poate constata că ea are o structură adecvată materialului monetar existent și circulației monetare din Dacia stăpânită de romani (Transilvania, Banat, Oltenia și vestul Munteniei), cu o specială aprofundare și utilizare la maximum a prezenței și semnificației monedei în castrele de trupe auxiliare. De notat că, pentru comparația și lărgirea orizontului tematic, s-a recurs și la monedele descoperite în castre de legiune, precum și la cele cunoscute din unele castre auxiliare, unde, la începutul secolului III, au luat ființă municipii romane, cum este cazul – de exemplu- la *Porolissum* și *Tibiscum.* În aceste ultime cazuri, separarea monedelor din mediul militar de cele din oraș s-a făcut cu aproximație.

Conținutul propriu-zis al cărții – repartizat în 12 capitole – examinat îndeaproape, arată că autoarea, pe 265 de pagini inclusiv planșele și graficele, tabele sinoptice plus hărțile), a reușit să înfățișeze concret și cu competența necesară tema abordată, trăgând concluziile de natură numismatică și social-economică pe care le susțin monedele cunoscute acum în castrele auxiliare din Dacia.

În primele trei capitole – mult prea extinse – dorind probabil a fi cât mai clară circulația monetară în provincia traiană autoarea prezintă reformele efectuate în domeniul monetar de Augustus, Traian și Caracalla, pentru ca apoi să redea sistemul de retribuire a militarilor din legiuni și din trupele auxiliare. Lipsesc, inexplicabil, reformele lui Nero și Aurelian. Recompensarea, solda, *donativa, honesta*

missio, colectarea și distribuirea banilor pentru armata romană, toate sunt trecute în revistă, însoțite de comentariile necesare, pertinente. În continuare, se examinează prețurile mărfurilor, ale lucrătorilor, și sclavilor în Dacia Romană, așa cum se reflectă ele în tăblițele cerate și în alte documente, comparându-se cu cele din restul lumii romane. Economia monetară a Provinciei Dacia în relație cu armata și valoarea reală (puterea de cumpărare) a soldei militarului roman reprezintă aspecte importante ale investigației legate de sfera circulației banului la castrele auxiliilor romane. Se fac analize amănunțite, comentarii și constatări de interes social-economic și militar, bine argumentate.

Capitolul IV, care conține descoperirile de monede izolate din castre, constituie o parte esențială a lucrării. Aici, după ce autoarea face unele precizări de ordin metodologic și un scurt istoric al descoperirilor începând din sec. XIX și până în zilele noastre, se examinează minuțios structura numeralului izolat, descoperit în castre și în așezările acestora (*vici militares*). Sunt înregistrate monedele republicane (puține), cele din sec. I p. Chr. și piesele emise în timpul stăpânirii romane în Dacia (106-275), în diferite etape (cinci la număr), stabilite convențional, după anumite particularități, apreciate numeric-procentual, structural și după metal ori nominale, repartizate pe împărați și pe monetăriile emitente. Așa, de exemplu, pentru etapa 106-161 se înregistrează 1379 monede (31,94% din total), cele mai numeroase datând de la Antonius Pius și familia sa (468 bucăți). Monedele de cupru ocupă numeric primul loc (749 piese). Etapa următoare (161-193) are monede mai puține (349 bucăți = 8,08%), situație similară și în castrele de legiune, dar nu și în așezările civile, unde monedele apar în număr mai mare (10,17% din total).Această scădere din mediul militar este pusă în conexiune cu războaiele marcomanice. Monedele de cupru și denarii sunt acum aproape la paritate. Situația din Dacia apare asemănătoare cu cea din Panonia Superior, fiind determinată de aceleași cauze: războiul cu marcomanii. După aceleași criterii sunt studiate și cele trei perioade următoare, până la retragerea armatei și oficialităților romane din Dacia (a.275). Se are însă în vedere criza economică și monetară a Imperiului, care se manifestă începând cu Gallienus,se remarcă emisiunile de la Viminacium și Ulpia Traiana Sarmizegetusa, piesele cu „Provincia Dacia", se subliniază raritatea cunoscută a monedelor după Filip Arabul. Pentru toate cele cinci perioade menționate de la 106 la 275 totalul monedelor înregistrate (denari, antoninieni, bronzuri, falsuri etc.) se ridică la suma de 3480 piese, sumă la care se adaugă emisiunile anterioare cuceririi Daciei, ca piese rămase în circulație (29 denari republicani și 291 de la împărații din sec.I). Deci, ar fi circa 3.800 monede izolat în castrele auxiliare și în apropierea lor nemijlocită. Cu aceste cifre se operează în plan numismatic, făcându-se calcule privind masa monetară, repartiția pe împărați, cuantumul de intrări monede/an, nominalele și alte asemenea estimări de circulație bănească.

De esența lucrării ține și capitolul V, în care se tratează tezaurele descoperite în interiorul castrelor auxiliare și în apropierea lor imediată. Se cataloghează 30 de

atare acumulări din Dacia sudică și intra-carpatică, între care două inedite (Bumbești II și Vețel II). Totalul monedelor din aceste tezaure se ridică la 16.269 piese (marea majoritate denari), dar din care doar o treime sunt cunoscute, determinate și publicate. Autoarea face o serie de aprecieri, observații și constatări în legătură cu structura, acumularea, preferința pentru denari la tezaurizare (circa 80%) în comparație cu antonienii, se precizează volumul acumulărilor pentru fiecare din cele cinci etape, stăruindu-se totodată și asupr datei și cauzelor ascunderii în pământ a acestor agoniseli bănești. Se remacă de asemenea că în tezaure moneda de bronz apare destul de rar, iar cea de aur și mai rar (62 bucăți). Cele mai multe monede provin din atelierele de la Roma.

Considerațiile generale privind toată circulația mnetară în castrele de auxilii formează întreg conținutul Capitolului VI, care se distinge prin judecăți de valoare corecte, concluzi temeinice, orientări istorice și numismatice adecvate cunoștințelor actuale. Toate acestea se bazează pe fondul documentar constituit din 4317 monede descoperite izolat, pe cele 30 tezaure cu 16.269 piese, în total 20.586 monede cunoscute în momentul de față. La acestea se adaugă și cele de la Apulum și Potaissa (6.943 bucăți). De relevat este faptul că se face precizarea utilă și necesară referitoare la numărul total al monedelor de argint (13.697 bucăți = 81,19%), aur (90 bucăți) și bronz (l.646 bucăți = 38,12%) descoperite izolat sau tezaurizate, specificându-se nominalul și cronologia emisiunilor, în contextul politicii economice și monetare a statului roman, în diferite perioade istorice.

Încheierea circulației monetare în castre, luate separat sau în grup și abandonarea acestora de armata romană este pusă în corelație cu celelalte categorii de surse istorice (literare, arheologice, epigrafice), susținându-se menținerea autorității politice romane asupra „marii majorități a teritoriului Daciei" până la Aurelian.

Baza documentară a întregii lucrări o constituie catalogul descoperirilor. Din cele circa o sută de castre auxiliare ale Provinciei sunt repertoriate un număr de 76, în interiorul sau în apropierea cărora s-au găsit monede izolate sau tezaurizate. Pentru comparație sunt luate în considerație și castrele de legiune de la Apulum și Potaissa. Notăm că la fiecare castru se menționează fazele de construcție și trupele staționate dar, cu unele scăpări și greșeli, care vor trebui îndreptate.

Fără a insista asupra acestui catalog, trebuie relevată importanța lui în economia lucrării și acribia numismatică cu care a fost întocmit.

Pentru a scoate cât mai pregnant în evidență situația generală și anumite particularități ale circulației monetare, autoarea a întocmit un număr de 53 tabele sinoptice,41 grafice și 4 planșe, la care se adaugă 4 hărți ale Daciei Romane. Fără a insista asupra lor, se poate spune cu drept cuvânt că toate aceste anexe și ilustrații potențează apreciabil valoarea lucrării. Pun într-o lumină foarte clară anumite fenomene de circulație. De notat că în alcătuirea unor tabele, spre a se demonstra evoluția greutății, conținutul de metal prețios al nominalelor, veniturile anuale ale

soldatului roman şi cunoscutele *donativa*, s-au preluat datele din lucrările lui Duncan-Jones, J.P.Callu, Y.Le Bohec şi A.Husar, care sunt citaţi de fiecare dată.

Referitor la bibliografia utilizată – reviste, autori români şi străini – menţionăm că, într-o listă alfabetică separată, figurează un număr de 288 titluri de lucrări ştiinţifice, apărute începând cu anul 1865 până în 2003/2004.

Privind în ansamblu şi lăsând la o parte unele observaţii posibile, neesenţiale, consider că prezenta lucrare, elaborată îngrijit, cu acribie şi competenţă, aduce o certă contribuţie la cunoaşterea aprofundată a circulaţiei monetare în mediul militar din Dacia Romană. Prin adunarea aproape exhaustivă a monedelor descoperite în castrele trupelor auxiliare (unele descoperiri încă inedite), prin studierea temeinică şi interpretarea lor în context social-economic şi militar, s-a realizat o lucrare ştiinţifică valoroasă, care este foarte utilă şi necesară pentru istoria Daciei sub romani.

Prof. univ. dr. Dumitru Protase
Membru de onoare al Academiei Române

Din partea autorului

Lucrarea de față reprezintă rezultatul muncii de cercetare desfășurate de-a lungul mai multor ani, în sfera preocupărilor mele, ca muzeograf numismat la Muzeul Brukenthal din Sibiu. Lucrarea a constituit o parte din teza mea de doctorat, a cărei redactare am încheiat-o în primăvara anului 2004. Textul a fost modificat pentru tipărire, dar nu a fost completat cu ultimele descoperiri publicate în ultimul an, spre a nu întârzia cu mult prea mult publicarea lucrării. Consider că apariția acestei lucrări trebuie să fie, pentru arheologii care au cercetat și cercetează castrele auxiliare ale Daciei romane, o provocare pentru a publica mai repede monedele descoperite în decursul cercetărilor.

În esență, metoda de lucru utilizată constă în alcătuirea unui catalog complet al descoperirilor monetare publicate, inedite fiind doar o parte din cele din situl de la Boița (jud. Sibiu). Toate descoperirile au fost analizate amănunțit și comentate în corelație cu datele oferite de arheologie și de istoria militară a Daciei romane. Consider că numeroasele grafice, tabele și hărți întocmite ilustrează punctele de vedere susținute. Analiza a impus structurarea materialului atât din punct de vedere geografic, cât și cronologic, pe perioade restrânse. Am convingerea că metoda de lucru a fost adecvată și că rezultatele muncii depuse se vor dovedi utile, contribuind la mai buna cunoaștere a circulației masei monetare în mediul militar din Dacia romană.

Tema tezei mele de doctorat mi-a fost propusă de conducătorul științific, domnul profesor universitar Dumitru Protase, cu scopul de a investiga descoperirile monetare din castrele auxiliare, din așezările civile aparținătoare și din împrejurimea imediată a acestora. Pentru solicitudinea și exigența cu care m-a îndrumat în cursul cercetării și a finalizării tezei îi aduc mulțumirile cuvenite și întreaga mea recunoștință.

Pe parcursul muncii de cercetare am beneficiat de ajutorul și sfaturile unor colegi și specialiști: dr. Radu Ardevan (Cluj-Napoca), dr. Viorica Suciu (Alba Iulia), colegii sibieni Olga Beșliu-Munteanu, Silvia Galea, Claudiu Munteanu și Silviu Purece, precum și informaticienii Sanda Iordăchescu și Tiberiu Canache. Tuturor le adresez și pe această cale multe mulțumiri, relevând totodată, sprijinul și încura-

jările lor. Mulțumesc prietenilor mei Dr. Mioara Ordeanu, familiei Dr. Dr. David și Dana Dâmboiu. Datorită lor, tuturor, nu am abandonat lucrul în momentele extrem de dificile, prin care am trecut în ultimii ani.

Nu pot încheiea aceste rânduri fără a trimite un gând de recunoștință prof. univ. dr. Lucian Lazăr, chirurgul care acum câțiva ani mi-a dat viața înapoi.

Autorul
Sibiu, 10 martie 2006

CAP. I. POLITICA MONETARĂ A IMPERIULUI ROMAN ÎN TIMPUL PROVINCIEI DACIA

Sistemul monetar în vigoare în Imperiul roman în timpul provinciei Dacia era cel moştenit din vremea Republicii şi reaşezat de către împăratul Augustus. Principiul de bază al acestui sistem era emiterea de monede bătute din cele trei metale considerate demne de a întruchipa esența bunăstării: aurul, argintul şi cuprul în aliaj. De-a lungul întregii existențe a sistemului monetar roman, între aceste trei categorii de numerar a existat un raport[1] care depindea de factorii economici ai momentului, dar în primul rând de compoziția aliajului monedelor emise. Sistemul instituit de Augustus la începutul Principatului va funcționa, fără schimbări structurale, mai mult de două sute de ani, mai exact până la marea cotitură ce a constituit-o emiterea antoninianului în anul 215.

1. Sistemul monetar instituit de împăratul Augustus

Una dintre cele mai importante inițiative ale lui Augustus a constituit-o baterea susținută, regulată, a monedei de aur - *aureus* - şi păstrarea controlului acestui tip de emisiuni în mâna împăratului. Tot sub controlul primului dintre egali a fost pusă şi monetizarea argintului, metal din care sunt emise în continuare două nominale-*denarius* şi, în cantități mai mici, *quinarius*, jumătatea valorică a unui denar.

Emiterea monedelor de cupru a rămas, continuând organizarea din timpul Republicii, sub controlul Senatului. Sunt introduse în emitere nominale noi din cupru în aliaj, care nu mai au nimic comun cu aspectul, greutatea sau compoziția metalului asului, nominal care constituia, cu două secole în urmă, baza sistemului monetar şi de calcul economic al Republicii romane. Noile nominale de cupru sunt: *sestertius* şi *dupondius* (emişi din *aurichalcum*, cupru aliat cu zinc), *as* şi *semis* (din cupru).

Iconografia monetară introdusă de Augustus este diferită de cea din timpul Republicii: pe aversul monedelor bătute din orice metal Augustus își plasează portretul său, reluând inovația folosită de C. Iulius Caesar la emisiunile sale. Acest tip de portret personal este de fapt un portret de aparat, care împreună cu legenda trebuia să exprime autoritatea celui care conducea statul roman.

Acest sistem de control asupra metalului monetizat și evoluția ulterioară a evenimentelor politice din statul romana condus la starea de fapt că împăratul deținea cel mai puternic și important instrument de influențare a armatei în primul rând: lichiditățile pecuniare exprimate în metal nobil.

Caracteristica evoluției sistemului monetar roman în primele două secole p. Chr. constă în deteriorarea continuă a denarului, prin diminuarea greutății și scăderea titlului argintului din compoziția sa. Prima lovitură s-a produs în timpul împăratului Nero, care reduce aureul și denarul, încercând să facă față cheltuielilor sale enorme.

Vom analiza în cele ce urmează, în ordine cronologică, evoluția sistemului monetar roman pe durata existenței administrației romane la nordul Dunării.

2. Politica monetară a Imperiului roman de la Traian la Caracalla

Provincia Dacia a debutat, din punct de vedere financiar, într-un complex de factori legați de cucerirea regatului dac. Rădăcina răului financiar care s-a manifestat în Imperiul roman imediat după încheierea războaielor dacice a fost, spre surprinderea contemporanilor, însăși prada de război, constând în cantități imense de metal prețios, aur și argint. Se estimează că Traian a adus din Dacia cca 165 000 kg de aur și dublul greutății aurului, adică cca 331 000 kg de argint[2]. Este cunoscut că lipsa aurului și argintului din Peninsula Italică a făcut ca statul roman să se confrunte din totdeauna cu penuria de metal prețios, fapt care a făcut ca prada dacică să fie cu atât mai prețuită, cu cât asemenea "intrări" gratuite și masive de metal prețios monetizabil erau extrem de rar cunoscute la Roma[3]. Influența negativă pe care o poate avea prezența unei cantități prea mari de argint și aur pe piață nu era cunoscută sau a fost neglijată în euforia momentului. Imediat după războaiele dacice au avut loc, datorită marii bogății venite brusc[4] în averea statului, adică în mâna împăratului, s-a recurs la unele scutiri temporare de impozite, a fost

extinsă mult instituția *alimenta*[5] și s-a renunțat, tot temporar probabil, la confiscarea averilor celor relegați. Tot imediat după războaiele dacice, s-a trecut la monetizarea uriașei prăzi de război, pentru a se putea face față nu mai puțin imensului program de cheltuieli dedicate celebrării victoriei: începerea cunoscutelor lucrări edilitare din Roma, organizarea de serbări publice, acordarea într-un timp foarte scurt a trei *congiaria* cetățenilor Romei, pentru care au fost cheltuite sume foarte mari. S-au efectuat, de asemenea, plăți consistente către armată la încheierea cu o asemenea victorie a unuia dintre cele mai grele războaie purtate vreodată de poporul roman[6]. Din punct de vedere strict numismatic, aceste emisiuni s-au constituit într-o excelentă oportunitate de a fixa pentru eternitate atmosfera generală de bunăstare morală și materială din Roma la încheierea războaielor dacice[7].

Dar consecința financiară a inserării într-un sistem monetar bazat pe prețul metalului prețios a unei cantități necontrolat de mari de aur și de argint a fost imediată și gravă: statul roman s-a văzut confruntat cu o inflație generată de numărul prea mare de monede din metal prețios aflat în circulație. Încă din anul 107, raportul dintre moneda de aur și cea de argint se schimbase[8], 1 *aureus* ieftinindu-se de la 15 la 11 drahme de argint, respectiv cu cca 26 %. Juvenal precizează că verigile economice slabe ale societății, săracii și intelectualii, au avut de suferit din cauza inflației.

Caracterul circulației monetare din Dacia romană se înscrie în trăsăturile generale ale circulației monetare din restul Imperiului roman. Cu toate pierderile de masă monetară survenite în decursul timpului în urma retopirii monedelor de către împărații ce au urmat lui Traian, monedele din aur, argint și cupru în aliaj emise de acesta dețin un procentaj însemnat, atât în componența tezaurelor[9] cât și în numărul pieselor descoperite izolat pe acest teritoriu[10]. Deteriorarea pieței financiare include nu numai inflația produsă de emiterea în număr necontrolat de mare de monedă de metal prețios. Dezechilibrul a fost alimentat și de faptul că Traian recurge, spre sfârșitul domniei și în pofida mai sus discutatei capturi de război, la reducerea titlului argintului din care erau monetizați denarii și anume de la cca 900 ‰ la circa 800 ‰[11]. Mai mult, în legătură cu această reducere a titlului metalului, o analiză făcută pe un număr suficient de mare de monede des-

coperite în întreg Imperiul roman a condus la concluzia că titlul metalului denarului nu sugerează că monetăriile romane ar fi fost aprovizionate cu o cantitate atât de mare de argint, pe cât ar sugera textele antice că ar fi fost adus din Dacia[12]. Cauzele reducerii titluilui denarului la sfârșitul domniei lui Traian pot fi însă multiple: sau cantitatea de argint prădată nu a fost atât de mare pe cât se laudă istoriografia antică, sau interpretarea modernă a unităților de măsură folosite de istoriografia antică pentru a aprecia dimensiunea prăzii este eronată, sau destinația prăzii a fost alta decât alimentarea monetăriilor, sau programele și cheltuielile antamate au fost neașteptat de mari și au impus, pentru finanțarea lor, această discutată reducere a denarului. În acest context, nu trebuie uitate cheltuielile de pregătire a marii campanii din Asia, care încheie domnia lui Traian.

În timpul domniei lui Traian, monedele din cupru, adică *sestertii*, *asses, dupondii, semisses* vor fi emise în cantități considerabile, conform cu necesitățile micului comerț. Această stare de fapt se menține timp de câteva decenii, până la domnia lui Marcus Aurelius.

Împărații care au urmat lui Traian, anume Hadrian și în special Antoninus Pius, vor beneficia în continuare de existentul de metal prețios de pe piața statului roman și vor produce monedă tot în același sistem, în cantități apreciabile, situând activitatea lor de emisiune monetară printre cele mai susținute din secolul II. Dar aspectul monedelor din metal prețios suferă mici modificări. Astfel, moneda de aur continuă să-și păstreze titlul aliajului corespunzător, pierde din greutate, dar rămâne în continuare o valută deosebit de bine apreciată. Modificările cele mai mari, chiar dacă sunt încă prea puțin spectaculoase, s-au făcut la moneda de argint. Denarul pierde mereu din greutate și din titlul argintului, așa încât în timpul lui Hadrian majoritatea denarilor analizați au titlul de 800,6-840,9 ‰ și situația se înrăutățește în timpul lui Antoninus Pius, ai cărui denari au în majoritate titlul de 701-796 ‰[13].

În timpul domniei lui Marcus Aurelius, titlul denarului se menține la limita dintre noțiunea modernă de metal prețios și metal comun, adică la valoarea de 750 ‰, monedele cu titlu mai mare constituind excepții[14]. Greutatea denarului scade, apropiindu-se de pragul de 3 grame[15]. Numărul monedelor emise din toate cele trei metale este în regres. Argintul începe, cu timpul,

să lipsească de pe piața financiară a imperiului, unul dintre semnele acestei situații fiind căderea bruscă și semnificativă a titlului tetradrahmei egiptene în anul 167[16]. Penuria de argint este cu atât mai mult resimțită economic cu cât statul roman era confruntat cu cheltuieli militare provocate de războaiele din Orient și de cele cu marcomanii, precum și de perturbarea colectării impozitelor, din cauza depopulării imperiului provocată de epidemia de ciumă[17]. O altă caracteristică a monetăriei împăratului Marcus Aurelius este reducerea drastică a cantității de numerar din cupru în aliaj emisă în mod centralizat și încurajarea emisiunilor locale, pentru completarea necesarului de monedă măruntă. În atare politică generală se înscrie autorizarea orașelor pontice de a bate monedă divizionară de cupru în această perioadă[18].

Politica monetară a împăratului Commodus este total diferită de cea a predecesorilor. Trăsătura principală este deflaționismul, concretizat în restrângerea numerică a emisiunilor de *aurei* și de denari[19]. O altă dominantă, la fel de importantă, este scăderea greutății denarului cu 0,5 grame în medie, până la 2,78 g[20] și a titlului acestuia între 730 ‰ și 661 ‰ în anul 192[21]. Commodus a recurs la aceste modificări valorice, constrâns fiind și de cheltuielile cauzate de "cumpărarea" bunăvoinței popoarelor din *Barbaricum*.

3. Reforma monetară a împăratului Caracalla și evoluția sistemului monetar roman până la încheierea stăpânirii romane în Dacia

Cei câțiva împărați care domnesc pentru intervale scurte de timp între Commodus și Septimius Severus nu au modificat sistemul monetar roman din secolul II p. Chr. Începând cu domnia împăratului Septimius Severus, se constată însă caracteristici total diferite, care vor conduce, spre mijlocul secolului III, la constituirea unei lumi financiare cu totul noi.

Din punct de vedere administrativ, monopolul atelierului monetar din Roma, deci și al autorității centralizate, atât imperiale cât și senatoriale, asupra producției majore de monedă este desființat. O dată cu dinastia Severilor, crește mult importanța atelierelor monetare din Antiohia, Laodicea ad Mare, Emessa etc. care produc monedă în completarea cantităților emise la Roma. După Gordian III, numărul monetăriilor provinciale crește, fiind înființate unele noi sau reactivate altele mai vechi, cum ar fi Lugdunum. Noile monetă-

rii sunt răspândite în întreg imperiul: Colonia Agrippinensis, Mediolanum, Ticinum, Siscia, Serdica, Viminacium, Cyzicus, Byzantium etc. Ele funcționează cu intermitențe, producând numerar din aur în aliaj corespunzător, din argint suberat, dar în special din cupru în aliaj, necesar micului comerț de pe piața locală. În afara acestor monetării care emit în numele statului roman, respectiv al împăratului la putere, în secolul III p. Chr. sunt active şi monetăriile oraşelor din partea orientală a Imperiului roman. Producția lor de monedă de cupru era, se pare, extrem de necesară economiei romane, dacă luăm în considerare răspândirea remarcabilă pe care au avut-o monedele civice în Imperiul roman, atât în mediul civil, cât şi în cel militar[22].

Mecanismul înființării acestor numeroase ateliere monetare a fost determinat şi de creşterea pericolelor externe în diferite zone periferice ale imperiului, care atrăgea după sine creşterea importanței trupelor din arealul respectiv şi în consecință şi a monetăriilor care alimentau finanțele locale militare. Prezența temporară a împăratului într-o provincie, cerută de situația politico-militară, influența creşterea volumului de producție al monetăriei/monetăriilor locale.

Spre mijlocul secolului III, în foarte multe zone din apropierea *limes*-ului sunt atestate în descoperiri şi producțiile unor ateliere neoficiale sau semioficiale, tolerate de autoritatea statală, care produc monedă cu caracteristici intrinsece diferite de ale emisiunilor oficiale. în Dacia romană, situația este atestată în prin descoperiri monetare de acest fel deosebit de bine în zona puternicului centru militar de la Porolissum[23]. Dar emisiuni neoficiale se cunosc şi la Ilişua, la Hoghiz şi în multe alte puncte de importanță militară din provincie[24]. Publicarea atentă a colecțiilor vechi din muzeele noastre va mări, în mod sigur, numărul monedelor neoficiale descoperite pe teritoriul Daciei romane.

Fiecare dintre cele trei metale monetizate în secolul III a avut o traiectorie economică diferită. Monedele de aur au beneficiat în continuare de o anume stabilitate, ca şi în secolul anterior, deoarece statul roman a menținut titlul ridicat, corect, al emisiunilor. Monedele de aur sunt emise însă cu greutatea diminuată[25] şi în număr mai mic decât în secolul II. Pe lângă *aurei* sunt emise şi nominale de aur divizionare, în speranța că plățile vor fi mai uşor acoperite[26]. De la mijlocul secolului III, aurul circulă numai într-o

sferă economică restrânsă, în straturile superioare ale societății, unde nu produce bogăție, ci are numai rol de lingou, de stocare a averii.

Denarul, cel mai important nominal roman şi principala monedă romană de argint, continuă să se devalorizeze în mod constant sub cele două aspecte – greutatea şi titlul - ajungând să fie scos din circulație de antoninian, aşa cum vom arăta în cele ce urmează. Modificarea cea mai importantă, care are loc în sistemul monetar roman în secolul III p. Chr., este emiterea de către Caracalla a monedei denumite de posteritate *antoninianus*, după numele real al împăratului, *M. Aurelius Antoninus.* Acest nou nominal este confecționat din argint inferior ca titlu, în greutate de 5,02 grame, adică mai puțin cu un gram decât greutatea a 2 denari contemporani[27]. Portretul împăratului emitent purta cunună de raze, în loc de cunună de lauri, iar efigia împărăteselor era reprezentată pe o semilună. Coroana cu raze și semiluna de pe avers însemna, în iconografia monetară romană, că respectiva monedă valora două unități, în cazul de față doi denari. Cu această valoare nereală de doi denari, antoninianul a fost impus în mod forțat şi autoritar pe piață, deşi conform conținutului său în argint şi cupru nu valora decât maximum 1,5 denari[28]. Prima emisiune de antoniniani este cea care poartă pe revers legenda PM TR P XVIII COS IIII[29].

Apărut în economia romană în anul 215, dar emis în cantități foarte mici până la anul 238, antoninianul nu a avut în acest interval de timp consecințe financiare sesizabile. Doar anul 238 reprezintă începutul real al evoluției antoninianului. În acest an, împărații Pupienus şi Balbinus, constrânşi de împrejurări, vor relua pe scară mai largă baterea acestui tip de monedă de inflație, având deja greutatea şi titlul scăzute. Începând cu împăratul Gordian III, antoninianul, ca numerar emis în cea mai mare cantitate, domină economia romană în tot restul secolului III.

Baterea antoninianului a însemnat o încercare de reformare, de aşezare pe baze funcționale şi rentabile a finanțelor statului roman, în speranța de a putea acoperi în viitor deficitul din ce în ce mai mare de monedă[30]. Denarul continuă să fie emis, probabil în mod simbolic, în cantități mici, dar calitățile sale intrinsece sunt pierdute, aşa încât a fost posibil să fie citat un denar având titlul doar de 84 ‰[31], emis în timpul împăratului Gallienus.

Încercarea împăratului Caracalla de a echilibra balanța financiară a statului prin emiterea de monedă fiduciară s-a dovedit a fi nerealistă. Existența antoninianului ca specie monetară va fi marcată de o continuă și rapidă devalorizare. Născut ca o monedă de inflație, antoninianul a cunoscut un proces de devalorizare desfășurat pe ambii parametri: greutatea totală a monedei și cantitatea procentuală de argint inclusă. Între anii 238 și 275 antoninianul scade la aproximativ 2,80 grame cu titlul argintului de 25 ‰. Deși era o monedă de o calitate atât de alterată, antoninianul era produs, la 274, în aproximativ 30 de monetării din întreg Imperiul roman[32] ceea ce înseamnă, în termeni financiari, inflație. Mai mult, în afară de antoninianii obișnuiți, din billon, se produc și chiar se tezaurizează antoniniani suberați, în cantitate din ce în ce mai mare, în deceniile de după anul 250.

În acest timp, monedele din cupru în aliaj pierd și ele din greutate și sunt emise în cantități din ce în ce mai mici, ajungând să dispară cu totul de pe piață la jumătatea secolului III, concurate fiind de antoninian.

Acesta este tabloul general al circulației monetare, pe fondul căreia s-a desfășurat marea criză a Imperiului Roman.

Cauzele care au dus la apariția și dezvoltarea marii crize de la mijlocul secolului III sunt de natură militară și provin din conjugarea pericolului extern cu cel intern. Din exterior, Imperiul roman a fost atacat concomitent și de-a lungul unei etape importante de timp de popoarele germanice, de carpi și de parți. Cât privește situația din interior, anii de la mijlocul secolului III sunt cunoscuți drept vremea celor „treizeci de împărați soldați", adică o epocă de schimbări frecvente la cârma statului, toate însoțite de un perpetuu război intern între pretendenți. Starea aceasta de continuă beligeranță internă și externă a dus la dezorganizarea economiei, a producției interne de orice fel. Acest fapt a determinat scumpirea vieții de zi cu zi și a deteriorat ritmicitatea colectării taxelor. Colectarea defectuoasă a taxelor către stat a dezechilibrat balanța de plăți, manifestată în primul rând prin penuria de lichidități în Imperiul roman. Argintul și aurul încep să lipsească de pe piață, în parte și datorită subsidiilor pe care statul roman s-a văzut obligat să le plătească în schimbul păcii. Piața monetară internă a fost invadată de antoninian, devenit monedă de billon, adică de cupru aliat cu

foarte puțin argint. Atât împărații, cât şi pretendenții la tron trebuiau să-şi plătească sau chiar să-şi cumpere armatele care îi susțineau, numărul de soldați crescuse, aşa încât producția de monedă trebuia să fie deosebit de bine susținută. Dar, aşa cum am mai afirmat, emiterea necontrolat de mare de monedă duce la inflație[33]. În acest fel, una dintre trăsăturile generale ale politicii monetare a împăraților romani din secolul III a fost însăşi rezultanta inflaționistă a producției necontrolat de mare de monedă. A existat un cerc vicios format din cererile mereu în creştere ale armatei şi ale guvernării civile şi producția necontrolat de mare de monedă, indiferent din ce metal şi în ce aliaj. Tulburările provocate de această situație între anii 238 şi 284 sunt caracterizate drept "tunelul întunecat"[34]. În această ordine de idei, în încercarea de a dispune de cât mai multe lichidități pecuniare, începând cu mijlocul secolului III, împărații au recurs la producerea de monedă cu orice preț, adică obligând oraşele, atât din vestul, dar în special pe cele din estul Imperiului, să susțină financiar emiterea de monedă, chiar în situația când baterea unei monede în sine era mai costisitoare decât cursul la care acea monedă era primită pe piață[35]. Acest paradox economic a dus la cunoscutele şi gravele probleme economice din imperiu, în special la o inflație devastatoare[36], care se auto-întreținea[37].

Întreținerea armatei se face în această vreme prin *annona* militară, care se pare că acoperă prin livrări în natură nevoile rezolvate până la anul 238 cu banii din *stipendium* pentru soldați. Lichiditățile veneau în mediul militar în principal din plățile extraordinare de tip *donativa*[38].

Provincia Dacia se pare că a resimțit efectele marii crize, dovada cea mai bună fiind diminuarea circulației monetare după anul 250, în mediul civil şi militar în egală măsură. În descoperirile monetare datate după 250 din Dacia romană, chiar dacă sunt reduse ca număr, se regăsesc monede de inflație caracteristice circulației bănești din întregul Imperiu roman.

NOTE

[1] Vezi Tabelul 5 - Valoarea nominalelor din Imperiul roman.
[2] Discuția asupra cantității metalului prețios care a fost luat din Dacia şi bibliografia problemei în IstRom 2001 I, 713; Cizek 1980, 332.
[3] Mattingly 1959, 190.

[4] Cizek 1980, 331-333.
[5] Vezi şi monedele la care se referă RIC II pp.220; 240; 250; 259; 261; 276-278; 286-287.
[6] Cizek 1980, 331-336.
[7] RIC, II, pp. 249-254, 260-271, 277-295.
[8] Cizek 1980, 333 cu întreaga bibliografie.
[9] Suciu 2000, 38-39.
[10] Vezi infra, Catalogul descoperirilor şi Tabelul 19.
[11] Kirițescu 1997 I, 46; Bolin 1958, 208 şi 210-211.
[12] Duncan-Jones 1995, 13.
[13] Bolin 1958, 210-211 şi 212; Kirițescu 1997, I, 46-47.
[14] Bolin 1958, 210-211 şi 212; Callu 1969, 244.
[15] Callu 1969, 237.
[16] Callu 1969, 476.
[17] Duncan-Jones 1995, 14.
[18] Kirițescu 1997 I, 47.
[19] Callu 1969, 476; Ardevan-Petac 2000, 77-78, n. 42-44.
[20] Callu 1969, 237.
[21] Callu 1969, 244; 476.
[22] Vezi Catalogul descoperirilor…, infra şi Tabelul 19.
[23] Winkler 1964, passim; Winkler-Ivănescu 1977, passim.
[24] Vezi Catalogul descoperirilor…, infra.
[25] Vezi Tabel 1, Evoluția greutății monedei de aur romane în secolele II-III.
[26] Crawford 1975, 570.
[27] Pentru greutatea denarilor: Callu 1969, 237.
[28] Callu 1969, 476.
[29] Callu 1969, 197.
[30] Bolin 1958, 234.
[31] Callu 1969, 245.
[32] Callu 1975, 602.
[33] Pentru caracterizarea generală a crizei: Le Bohec 1989, 207-209.
[34] Duncan-Jones 1995, 16.
[35] Callu 1975, 598.
[36] Callu 1969, 197-289.
[37] Callu 1975, 608.
[38] Crawford 1975, 571; Callu 1975, 607.

CAP. II. SISTEMUL DE RETRIBUIRE A MILITARILOR DIN LEGIUNI ŞI DIN TRUPELE AUXILIARE

Pentru a avea o imagine corectă a importanței economice pe care a avut-o lumea militarilor auxiliari romani, una dintre problemele care trebuie bine cunoscute este modul de retribuire a celor ce vehiculau acest fond pecuniar – militarul roman, de la tribunul de legiune la ultimul soldat auxiliar. Interesul pentru sistemul de retribuire a legionarului roman în contextul discutării problemelor pecuniare din mediul castrelor de trupe auxiliare este necesar și datorită faptului că în unele castre auxiliare au staționat, temporar și detaşamente (vexilații) aparținând legiunilor.

Modul de retribuire a militarului roman, legionar sau auxiliar, este cunoscut numai din câteva scurte pasaje din texte antice[1]. Bibliografia modernă referitoare la retribuirea soldatului roman este vastă, dar izvoarele directe fiind atât de reduse, concluzia la care ajung toți autorii este oarecum constantă.

Astfel, după analizarea izvoarelor literare,[2] constatarea unanimă este că militarul roman era relativ bine recompensat *bănește*, deoarece trecea în societate drept una dintre puținele categorii de persoane care dispunea de ceea ce numim astăzi "lichidități financiare"[3]. Indiferent de datele care ni s-au transmis asupra retribuției pecuniare de care se bucurau militarii romani, constatăm că soldații aveau de unde cheltui. Afirmația se bazează pe faptul că unitățile militare romane au constituit întotdeauna o atracție pentru o mare categorie de meșteșugari, comercianți și ofertanți de servicii, atestați în apropierea castrelor, atât arheologic, cât și în textele antice[4]. De asemenea, mediul militar atrăgea, dar și producea bani, deoarece fiind printre puținii care dispuneau de lichidități, militarii practicau plasarea banilor în împrumuturi cu dobânzi care îi avantajau[5].

Elementul de bază al acestei disponibilități financiare a militarului roman este constituit din soldă, numită de autorii antici *stipendium*, sumă de

bani care avea două calități pozitive esențiale, valabile din punct de vedere economic până în ziua de astăzi: mărimea convenabilă a sumei şi plata ei relativ regulată[6]. Astfel, dacă aceste reguli erau respectate de către statul roman, militarul roman se număra printre puținele persoane care au fost recompensate pecuniar în antichitate de o manieră apropiată de ceea ce se înțelege astăzi prin "salariu". Mai mult chiar, speranța de a primi recompensa pentru serviciul militar era, se pare, întemeiat: "Cu perseverență şi presiune, totul era cu putință", afirmă M. Crawford[7], referindu-se la sistemul de retribuire din legiunile romane.

De asemenea, trebuie să remarcăm că, în timpul Daciei romane, plata militarilor cunoaşte o adevărată explozie, cu un vârf în timpul dinastiei Severilor, fapt reflectat în creşterea numerică a descoperirilor monetare datate în acest interval mediul militar[8].

Salarizarea militarului roman, fie el legionar, pretorian, auxiliar sau marinar, ofițer de orice grad sau simplu combatant, se făcea în secolele II-III p. Chr. după un sistem existent deja în timpul Republicii, dar adus de Augustus[9] în forma care s-a menținut şi în timpul provinciei Dacia. Prin sistemul creat, Augustus a încercat să transforme statutul financiar al militarului roman, aşa încât acesta să devină, dintr-un combatant a cărui răsplată materială majoră era prada, un real salariat, care îşi vindea viața statului pe bani convenabil de mulți, plătiți, cel puțin în intenție, cu regularitate.

Veniturile militarilor[10] erau constituite dintr-un sistem mai mult sau mai puțin ordonat care nu includea, se pare, numai solda (*stipendium*), ca sumă distribuită regulat. În afara acestui tip de plată, militarii romani mai beneficiau de *donativa* şi de alte tipuri de plăți, pe care le vom analiza în capitolul de față.

1. Sistemul de recompensare a militarului roman

Acest sistem era construit pe principiul utilizat până astăzi, de a acorda retribuții cu atât mai mari, cu cât se avansa pe scara ierarhică. În acest fel, diferențierea între simplul soldat şi gradatul inferior ori ofițer era foarte mare. Soldele difereau şi între categoriile de trupe, după rațiuni greu de precizat astăzi, dar care vizau probabil importanța politico-militară a fiecărui tip de unitate combatantă. În baza acestui sistem de diferențiere,

soldatul auxiliar de rând a fost în mod constant retribuit cu aproximativ o treime din leafa unui *gregarius* legionar. În afară de toate acestea, mai exista un element de diferențiere a salariilor, anume acela că un militar care a servit cândva în rândul cohortelor praetoriene era mai bine salarizat pe tot parcursul carierei sale ulterioare derulate chiar într-o altă unitate[11].

2. Solda *(stipendium)*

Cu toate că, așa cum am afirmat mai sus, datele autorilor antici cu privire la retribuția soldatului roman sunt foarte puține, totuși cercetătorii au emis diferite păreri asupra cuantumului real, calculat în monedă, al acestei retribuții. Neclaritatea persistă în special în privința retribuirii militarilor auxiliari, subiect asupra căruia nu s-a păstrat nici o evidență sau afirmație scrisă clară, datele obținute de cercetători fiind ipoteze construite pe interpretarea unor documente[12].

Suma[13] pentru care își risca viața soldatul simplu, *gregarius*, luptător atât în legiuni cât și în unitățile auxiliare era destul de modestă și a rămas constantă de-a lungul unor etape importante de timp. Cuantumul de la care a început în timpul lui Augustus valoarea soldei anuale a unui legionar de rând, pedestraș, era 225 de denari, iar a unui legionar de rând, călăreț, se ridica la 300 de denari. Auxiliarii erau plătiți cu suma de abia 75 de denari pentru un pedestraș din *cohortes*, 150-200 de denari pentru un călăreț din *cohortes* și 250 de denari pentru un călăreț din *alae*. Flota era cea mai slab retribuită, între 150-75 de denari anual. Plata regulată, anuală, a militarilor romani nu este modificată de loc de la Augustus până la Domitian, abia acesta din urmă operând o mărire generală cu aproximativ 33 % a soldei, ușor diferențiată pentru diferite categorii de combatanți. De la Domitian la Septimius Severus constatăm din nou o stagnare a cuantumului soldei, acalmie încheiată printr-o mărire în anul 197[14] cu aproximativ 50 % pentru aproape toate categoriile de combatanți și cu o sumă neprecizată în anul 202. Dar, după un interval de timp incomparabil mai mic decât cel scurs între măririle anterioare de soldă, Caracalla procedează la o nouă mărire cu aproximativ 33 % a retribuției regulate a militarilor în anul 212, mărire considerată de Herodian și de Cassius Dio de 50 %[15]. Solda este mărită din

nou în anul 234 de către Maximinus Thrax, care, ca răsplată a sprijinului dat de trupe pentru urcarea pe tron dublează solda, după cum afirmă Herodian, această ultimă mărire având, se pare, un caracter efemer[16]. Totuşi, în deceniile următoare solda continuă să crească, aşa încât în timpul lui Diocleţian ajunge la 1350 de denari pentru un legionar, suma fiind calculată de unii cercetători ca ajungând până la 1800 de denari[17]. La aceste valori ale soldei legionarului se raportau în epocă retribuţiile celorlalţi militari, după sistemul ierarhic pe care l-am prezentat mai sus. În acest sistem a existat, în afara praetorienilor, o categorie care era ceva mai bine salarizată decât ceilalţi luptători cu acelaşi statut: luptătorii călare, fie ei legionari sau auxiliari. Retribuirea lor, legată ca mărime şi de cheltuielile necesare întreţinerii animalului, era, pentru auxiliari, de cca trei ori mai mare[18].

Cuantumul cu care erau mărite soldele depindea, precum se poate constata, de bine cunoscutele evenimente politice din statul roman, în primul rând de tulburările şi complicaţiile legate de succesiunea la tron. În egală măsură, însă, mărirea sumelor în discuţie trebuie să fi fost legată de inflaţie şi de devalorizarea monedei de argint, fenomene economice care au marcat toată istoria Principatului19. Deprecierea continuă a titlului monedei de argint şi deci devalorizarea ei pe tot parcursul secolului II20 trebuie să fi stat şi acestea la baza acordării de măriri ale soldei, atât de către Septimius Severus, cât şi de către Caracalla.

3. *Donativa*

În afară de *stipendium* şi de unele sume care trebuiau să constituie venituri regulate pe parcursul întregii vieţi militare active, statul, respectiv împăratul roman, contribuia la bunăstarea militarului cu alte sume, cunoscute drept *donativa*, *liberalitates* şi/sau *largitiones*.

Pe durata apartenenţei provinciei Dacia la Imperiul roman, s-a acordat trupelor *donativa*[21] cu ocaziile menţionate în Tabelul 7. Influenţa acestor sume acordate trupelor asupra cuantumului de monedă descoperite în siturile militare romane din Dacia romană este, însă, greu de sesizat în stadiul de faţă al cercetărilor arheologice şi al publicării materialelor colectate din teren, deşi unele observaţii vor fi formulate *infra*.

Motivele pentru care erau distribuite *donativa*, *liberalitates* şi/sau *largitiones* trupelor au fost dintre cele mai diverse, dar aveau întotdeauna, la o mai atentă privire, o conotaţie politică. Era vorba de evenimente din familia imperială, cum ar fi căsătoriile, naşterea sau adopţiunea unui prezumtiv succesor la tron, călătorii sau întoarceri fericite ale împăraţilor, onorarea unei promisiuni făcute de împărat sau recompensarea soldaţilor la încheierea unor campanii deosebit de grele sau deosebit de fructuoase. Lipsa de reguli în ceea ce priveşte acordarea acestor *donativa* relevă tocmai importanţa ideii de a menţine militarii într-o stare de mulţumire economică faţă de împărat, adică faţă de stat. Amploarea pe care au luat-o *donativa* în timpul Imperiului târziu exprimă importanţa politică pe care o avea armata la momentul respectiv. În afară de aceasta, din secolul II, începând cu Antoninus Pius, se pare că mărimea acestor *donativa* era atât de însemnată, încât eclipsau sumele ce constituiau solda propriu zisă[22].

Momentul efectuării acestui tip de plăţi excepţionale se transforma, se pare, într-un eveniment care trebuie să fi fost pe măsura efortului financiar al statului. Probabil că din această cauză şi pentru a sublinia modul direct în care se implica, moral şi material, împăratul, momentele de acest gen au fost exploatate de către propaganda imperială, folosindu-se cel mai la îndemână instrument - scenele de pe reversul monedelor. În acest fel ni s-a transmis în foarte multe cazuri şi cronologia absolută a acestor momente de importanţă politico-financiară. Oficinele monetare imperiale şi senatoriale, în egală măsură, au creat adevărate "scene de gen" referitoare la împărţirea sumelor de bani[23].

4. Alte venituri

În afară de *stipendium* şi *donativa*, militarul roman mai primea şi alte sume, considerate mici, dar constând totuşi din atât de apreciaţii bani lichizi. De la bun început, din momentul angajării, recrutul primea o sumă de trei *aurei*, plătibili într-adevăr în aur sau în argint, respectiv 75 de denari[24].

Alte sume erau destinate unor nevoi imediate ale vieţii de campanie sau de castru. Aceste sume sunt cunoscute drept subsidii pentru: sare (*salgamum*), pentru cuiele de la încălţări (*clavarium*) şi pentru mesele rituale (*epulum*)[25].

La sfârşitul carierei, militarul, legionar sau auxiliar, intra posesia unei alte sume de bani, care, mai mare sau mai mică, se constituia totuşi într-o cantitate oarecare de "lichidităţi", atât de apreciate în societatea contemporană. Este vorba de banii denumiţi *bona castrensia*, capital format în mod obligatoriu din sume depuse din soldă de către militar de-a lungul întregii sale cariere în castru şi păstrat în *aerarium*, sub administrarea *signiferi*-lor. Trăind zi de zi cu sentimentul incomod al unui sfârşit ce putea fi iminent şi violent, soldatul roman simţea nevoia să-şi asigure, din viaţă încă, sumele necesare funeraliilor sale. Acestea se constituiau în *bona castrensia*, depuneri care se pare că deveniseră obligatorii în secolele II-III, până la valoarea de 250 de denari. În cazul unui deces petrecut înainte de încheierea carierei, banii intrau în posesia moştenitorilor soldatului defunct[26].

Probabil că, începând cu prima jumătate a secolului III, veniturile în lichidităţi ale militarului roman s-au diminuat, deoarece se pare că o parte din soldă era achitată în cereale[27]. Acest sistem de furnizare a fost iniţiat de Septimius Severus şi a fost definitivat de Gordian III. Furnizarea de grâne pentru oştire consta în dirijarea către soldaţi a unei părţi din *annona*. S-ar putea ca penuria de monedă în siturile militare ale provinciei Dacia, după anul 250, să fi fost contrabalansată de furnizări în natură către armată. Prada de război, deşi mai rară în secolele II-III, aducea o anumită cantitate de materiale şi venituri, care contribuiau la uşurarea materială a vieţii militarului roman.

5. *Honesta missio*

Un alt tip de sumă cunoscută drept o categorie însemnată de venituri ale soldatului roman o constituia *missio*. Aceasta venea la sfârşitul carierei sale de militar activ în solda Statului roman. Cel care supravieţuise sfertului de secol de viaţă în armata romană trăia un moment extrem de important, atât din punct de vedere material, cât şi civil: o dată cu sfârşitul serviciului militar devenea *veteranus* şi primea cetăţenia romană, dacă nu o avea deja, atât pentru el cât şi pentru familia sa şi era răsplătit material cu *honesta missio*. Acest moment trebuia să fie corolarul fericit al carierei militarului, atât onorific, prin acordarea cetăţeniei romane, cât şi material, prin suma de bani primită.

Recompensarea materială a militarilor lăsați la vatră nu a fost de aceeaşi natură pe parcursul istoriei statului roman. Astfel, în timpul Republicii şi în primul secol al Principatului, până la împăratul Traian inclusiv, se recurgea la aşa numita *missio agraria*[28]. Mai concret, soldatul care părăsea rândurile armatei primea un lot de pământ atribuit individual sau într-o colonie de veterani romani şi o sumă de bani[29]. Statul roman s-a confruntat, însă, pe măsura trecerii timpului, cu o lipsă din ce în ce mai acută de terenuri disponibile a fi distribuite veteranilor, care erau, totuşi, destul de numeroşi, fiecare legiune având de împroprietărit, în medie, în secolul I, cca 250 de persoane pe an[30]. Penuria de astfel de terenuri disponibile se datorează în primul rând stopării extinderii prin noi cuceriri a teritoriului statului roman. Aşadar, s-a recurs la înlocuirea, la început parțială, apoi totală, a *missonis agrariae* prin *missio nummaria*. Spre sfârşitul Republicii şi pe parcursul secolului I, se constată diminuarea numărului de colonii de veterani, împăratul Traian fiind printre ultimii care a mai fost în situația fericită de a-şi mai putea împroprietări veteranii, fondând *Colonia* viitoarea *Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*[31]. După întemeierea Coloniei *Aelia Mursa* de către împăratul Hadrian, asemenea acte, prin care veteranii deveneau, prin *missio agraria*, proprietari de pământ, nu mai sunt cunoscute[32]. De acum înainte, autoritatea statală romană îşi va recompensa merituoşii veterani doar prin *missio nummaria*[33], în sume care trebuie să fi fost, raportate la realitățile economico-financiare ale epocii, destul de consistente pentru a asigura un trai decent unei întregi familii pentru tot restul vieții veteranului. Sumele distribuite ca *missio nummaria* se plăteau, începând cu Augustus, din *aerarium militare*.

Din datele păstrate la Tacitus, în timpul împăratului Caligula, legionarul veteran primea 5000 denari[34], suma ridicându-se în anul 212 la 8250 denari. Nu este însă sigur că şi militarii din unitățile auxiliare se bucurau de o asemenea sumă, după cum afirmă o parte dintre cercetătorii care s-au ocupat de retribuția soldaților romani. Pentru această ultimă categorie se pare că promisiunea acordării cetățeniei romane se constituia, până la *Constitutio Antoniniana*, într-o răsplată mulțumitoare[35] pentru cel eliberat şi pentru familia sa, existentă sau nu în momentul respectiv. Motivația constă probabil în aceea că însuşi statutul civil de cetățean roman antrena după sine

anumite avantaje materiale, cum ar fi scutiri de unele taxe, dar mai ales avantaje morale, care erau mult dorite în societatea vremii.

6. Sistemul de colectare și distribuire a banilor pentru armata romană

Efortul Statului roman pentru acoperirea cheltuielilor armatei a fost deosebit de mare în toate timpurile, iar din punctul de vedere al bugetului a fost considerat una dintre componentele importante ale cheltuielilor fără profit, cel puțin imediat[36]. Fondurile alocate armatei au crescut pe parcursul secolelor II-III p. Chr. nu numai datorită creșterii retribuirii trupelor, ci și datorită creșterii numărului soldaților, legionari sau auxiliari. Numărul legiunilor va ajunge, de la 25 în vremea lui Augustus, la 30 în jurul anului 193, la 33 pe vremea lui Septimius Severus, 34 în anul 235 și numărul lor a crescut mereu, așa încât înainte de 305 Imperiul se apăra cu 66 de legiuni[37]. Împreună cu trupele auxiliare, care se consideră că aveau același efectiv total cu al legiunilor, însumau 300.000 pe vremea lui Augustus, 380.000 pe vremea lui Commodus, 300.000-430.000 pe vremea lui Septimius Severus, 400.000-600.000 luptători pe vremea lui Diocleţian, ultima creștere petrecându-se treptat în decursul secolului III[38].

Sumele destinate armatei erau gestionate de statul roman printr-un organism special, creat de împăratul Augustus în anul 6 p. Chr. Este vorba de o trezorerie aparte, *aerarium militare*, menit să efectueze plățile pentru militarii activi și pensiile veteranilor. Acest *aerarium* era alimentat printr-o taxă de 5 % impusă pe moșteniri și prin altă taxă, de 1 % sau de 0,5 % impusă pe vânzări[39]. În afara acestor surse consacrate prin lege, *aerarium militare* mai era alimentat, în mod excepțional și în alte feluri, de exemplu din confiscări în folosul statului. Sistemul se baza pe colectarea banilor din toate provinciile și distribuirea lor ulterioară în direcțiile prioritare momentului. Efortul statului era substanțial, estimându-se pentru timpurile prediocleţiene sume mergând de la 300 la 368 milioane de sesterți pe an,[40] adică 75 până la 92 milioane de denari pentru un singur an. Pentru aceeași perioadă de timp, alți cercetători consideră că erau necesari aproximativ 65 milioane de denari anual pentru deceniile dintre domniile împăraților Augustus și Domițian. Ulterior, în secolul III, în deceniile cuprinse între domniile împăraților Caracalla și Diocleţian

suma necesară a crescut la aproximativ 195 de milioane de denari anual[41]. Modalitatea de calcul a acestor sume totale pleacă de la unitatea de calcul pe care o constituie solda unui legionar la un moment dat[42].

Sumele totale cheltuite anual pentru plata armatei romane erau considerabile, cu atât mai mult cu cât se consideră că antichitatea romană a fost, în general, o epocă istorică în care sistemul economic, deşi depindea de cursul monedei, nu era bazat decât parțial pe circulația metalului monetizat. Se pare că tocmai această necesitate acută de monedă pentru plata trupelor a fost motivul pentru care statul roman iniția frecvent emiterea de cât mai multă monedă cu putință, cu timpul din metal de calitate din ce în ce mai deficitară. Modelul acesta de procurare a lichidităților necesare se crease şi se stabilizase deja în timpul războaielor civile din secolul I a. Chr. Cel mai notoriu exemplu în acest timp este procedura lui M. Antonius, care a executat în monetăria sa mobilă câteva zeci de emisiuni "legionare" de argint, extrem de bogate numeric şi longevive pe piață, dar contând drept primii denari republicani romani având compoziția metalului mai scăzută cu aproximativ 10 %, după afirmația lui Pliniu cel Tânăr[43].

Prin această prismă, se pare că emiterea de monedă de către stat era destinată, în primul rând, efectuării plăților pentru armată. Repertoriul de tipuri cu subiect militar pe care îl dezvoltă emisiunile fiecărui împărat pare a fi una dintre dovezile atenției cu care era privită de către autoritatea supremă a statului roman bunăstarea materială a soldaților săi[44]. Așa cum am mai afirmat, imensul efort financiar ce trebuia îndeplinit pentru mulțumirea pecuniară a armatei a încurajat probabil şi oficinele locale, care activează mai ales în zonele de *limes* în mod neoficial, dar se pare tolerate de către stat.

Provincia Dacia "a costat" de la început, încă din timpul cuceririi sale, iar plata trupelor a fost în atenția împăraților, propaganda imperială plasând chiar şi pe Columna lui Traian o scenă de retribuire a soldaților, deja în timpul primului război dacic[45]. Din păcate, din cauza cunoaşterii deficitare a timpului exact petrecut de fiecare dintre unitățile auxiliare ale armatei romane pe teritoriul provinciei Dacia, nu se poate calcula, nici măcar cu aproximație, suma la care s-a ridicate efortul financiar al Imperiului roman pentru întreținerea militarilor săi în teritoriile de la nordul Dunării.

NOTE

[1] Tacitus, Herodian, Cassius Dio, Suetonius şi câteva fraze din Historia Augusta.
[2] Le Bohec 1989, 221.
[3] Carrié 2001, 118.
[4] Carrié 2001, 118.
[5] Carrié 2001, 119.
[6] Le Bohec 1989, 224.
[7] Crawford 1997, 179.
[8] Vezi Tabelele 9 – 12.
[9] Freyberg 1989, 113; Le Bohec 1989, 224-225; Mattingly 1959, 138.
[10] Husar 1999, 417; Gudea 1996, 94; Le Bohec 1989, 226-227.
[11] Le Bohec 1989, 224.
[12] Alston 1995, 115; Callu 1969, 311.
[13] Vezi Tabelul 6.
[14] Alston 1995, 114 şi 115.
[15] Alston 1995, 114.
[16] Alston 1995, 114.
[17] Alston 1995, 115 şi n. 9.
[18] Vezi Tabelul 6.
[19] Mattingly 1959, 19-20.
[20] Callu 1969, 237, 244.
[21] Le Bohec 1989, 229-232, cu bibliografia antică în care sunt menționate aceste evenimente financiare.
[22] Carrié 2001, 116
[23] Vezi Planşele 1-4, preluate după H. Cohen, ed. I, vol. I-V.
[24] Alston 1994, 114.
[25] Carrié, 2001, 116-117.
[26] Carrié, 2001, 119; Le Bohec 1989, 239.
[27] Le Bohec 1989, 233.
[28] Le Bohec 1989, 239.
[29] Le Bohec 1989, 240.
[30] Le Bohec 1989, 240.
[31] Macrea 1969, 32-33.
[32] Le Bohec 1989, 240; Macrea 1969, 33; Petolescu 1995, 75.
[33] Le Bohec 1989, 240.
[34] Tacitus, Annales, XIV, 27 şi 31 apud Le Bohec 1989, 240.
Freyberg 1989, 114 .
[36] Callu 1969, 309.
[37] Callu 1969, 309; Alston 1995, 115; Le Bohec 1989, 25.
[38] Callu 1969, 309 şi n. 5; Mattingly 1959, 142; Alston 1995, 115.
[39] Mattingly 1959, 185.
[40] Freyberg 1989, 113.
[41] Le Bohec 1989, 227-228.
[42] Alston 1995, 115, cu n. 7.
[43] *…miscuit denario triumvir Antonius ferrum,* Plinius cel Tânăr, Naturalis historia, XXXIII, 132, apud Crawford 1974, 569. Fierul a fost confundat cu cuprul, deoarece fierul nu realizează aliaj cu argintul.
[44] Vezi Planşele nr. 1-4.
[45] Cichorius, scena XLIV.

CAP. III. PREȚURILE MĂRFURILOR, LUCRĂTORILOR ŞI SCLAVILOR DIN DACIA ROMANĂ,
reflectate în tăblițele cerate şi în alte documente

Valoarea pe care a constituit-o fondul de monedă vehiculat de armata romană pe teritoriul provinciei Dacia poate fi evaluat corect numai cunoscându-se prețurile existente în antichitate în acest teritoriu pe piața de mărfuri şi pe piața muncii. Din păcate, documente scrise cuprinzând referiri la această problemă există în număr extrem de mic. Este vorba de tăblițele cerate descoperite la Roşia Montană, precum şi de câteva inscripții provenind de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Apulum şi Micia. Plaja de timp acoperită de aceste surse directe este mică, "documentele" de pe tăblițele cerate fiind datate între anii 139-167, deci pe parcursul a 29 de ani.

În totalitatea lor, datele financiare păstrate pe tăblițele cerate de la Alburnus Maior oferă un tablou complex al felului în care erau vehiculați banii pentru cumpărături curente sau în scopul investițiilor imobiliare şi pecuniare. Toate acestea se petrec, însă, într-o zonă periferică a provinciei Dacia, anexată de puțin timp Imperiului roman şi într-un interval de timp anterior schimbărilor economice determinate de războaiele marcomanice, aşadar datele nu pot fi generalizate pentru întreaga societate romană din Dacia .Mai mult, elementul militar este relativ puțin prezent, aşa cum vom discuta *infra*.

Pe tăblițele cerate există câteva contracte de vânzare-cumpărare al căror obiect îl constituie sclavi de diferite vârste şi sexe, precum şi imobile şi alimente. Prețul forței de muncă ne este cunoscut din tăblițele cerate doar cu referire la minele de aur. Din domeniul aşa-zis bancar ni s-au păstrat contracte de fondare a unei bănci, de depozitare a unor sume de bani şi de împrumuturi cu dobândă. Sumele vehiculate în aceste contracte sunt relativ mici. Nici suma, considerată suficientă, pentru fondarea unei asociații cu caracter bancar, anume 767 de denari, nu este prea ridicată. Aceasta stare de

lucruri poate conduce la două concluzii: 1. denarul imperial din timpul lui Antoninus Pius era încă o monedă cu putere de cumpărare mare, dacă pentru un împrumut de 23 de denari se întocmeau acte scrise într-o societate în care știința de carte nu era foarte frecventă; 2. întocmirea de asemenea acte scrise era o procedură frecvent folosită în timpul și spațiul provinciei Dacia.

1. Prețurile practicate în provincia Dacia

Conform contractelor din tăbliţele cerate, se poate întocmi următoarea listă de prețuri utilizate în mediul minier din Alburnus Maior:

• o sclavă minoră, în vârstă de numai șase ani, Passia, a fost vândută în anul 139 pentru 205 de denari la Kartum, localitate din Dacia (TabCerD VI[1]);

• un sclav minor, Apalaustus, a cărui vârstă nu este precizată, a fost vândut în anul 142 pentru 600 de denari în canabele legiunii XIII Gemina (TabCerD VII);

• o sclavă a cărei vârstă nu este precizată, dar care pare a fi persoană matură, Theudote, femeie de origine din Creta, a fost vândută în anul 160 pentru 420 de danari în canabele legiunii XIII Gemina (TabCerD VIII);

• jumătatea unei case situată în Alburnus Maior, în cartierul minerilor *Pirustae*, a fost vândută în anul 159 pentru 300 de denari (TabCerD IX);

• alimentele cu prețurile lor sunt prezente într-o listă de cumpărături destinate, se pare, unui banchet. Articolele pentru care sunt precizate valorile sunt următoarele:

• cinci miei costau 18 denari, dar prețul unui singur miel este mai dificil de precizat, probabil 3,6 denari, fiind posibil ca animalele să fi fost achiziționate *en gros*, poate cu un rabat oarecare/bucată;

• un purcel costa 5 denari;

• jumătate de *sextula* de oțet valorează ½ denari. Pentru celelalte lucruri din listă nu s-au păstrat pe tăbliță cifrele care indicau prețurile sau cantitățile achiziționate. Avem, așadar, doar o listă cu celelalte cumpărături necesare unei întruniri sau unui banchet: pâine albă - 2 denari, tămâie de cea mai bună calitate - 3 denari, un aliment lichid, măsurabil cu *sextula* - 2 denari/1/2 *sextula*, salată (virnanț) - 1 și 1/24 denari, sare și ceapă - 15/24 denari (TabCerD XVI);

• costul unei zile de muncă într-o mină de aur din Dacia era, potrivit datelor din tăbliţele cerate, diferit, probabil în funcţie de natura activităţii prestate. S-au păstrat trei asemenea cazuri de închiriere a forţei personale de muncă:

- în anul 163, un bărbat se angajează să muncească în mină de la calendele lui noiembrie timp de un an, pentru 70 de denari (TabCerD X);

- în anul 164, un bărbat se angajează să muncească în mină de la jumătatea lunii mai până la jumătatea (*idae*) lunii noiembrie ale aceluiaşi an pentru suma de 70 de denari, plus mâncare(TabCerD XI);

- la o dată necunoscută, un bărbat se angajează să muncească în mină pentru un interval de timp necunoscut, care expiră la mijlocul (*idae*) lui noiembrie, pentru suma de 105 de denari (TabCerD XII);

• valoarea banilor ca marfă practicată în anul 162 este exprimată de dobânda pretinsă pentru împrumuturi în bani, anume de 12 % anual, cifră cunoscută şi în alte părţi şi la alte date în Imperiul roman[2] (TabCerD III, IV, V);

• amenzile care se aplicau au următoarele valori:

- în anul 164, pentru încetarea unilaterală a contractului de muncă, minerul va trebui să achite câte 5 sesterţi (şi?) 8 aşi pentru fiecare zi nelucrată (TabCerD XI);

- în anul 164, pentru întârzierea plăţii minerului, arendaşul va trebui să achite tot aceeaşi sumă, deci câte 5 sesterţi (şi?) 8 aşi pentru fiecare zi neplătită, şi în plus, după trei întârzieri ale plăţii, altă pedeapsă (TabCerD XI);

- la o dată necunoscută, pentru întârzierea restituirii unui împrumut bănesc la data fixată în contract, se aplică o majorare cu suma fixă de 25 de denari (TabCerD IV);

- în anul 167, pentru presupuse înşelăciuni, se prevedea amenda de 1 as pentru fiecare denar care era delapidat sau lua o cale nepermisă, precum şi amenda de câte 20 de denari pentru fiecare alt denar surprins în aceeaşi situaţie nepermisă (TabCerD XIV).

În antiteză cu sumele relativ modeste de care dispuneau contractanţii menţionaţi în tăbliţele cerate descoperite în aşa numitul "perimetru aurifer", inscripţiile din capitala provinciei, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, din Apulum şi din Micia menţionează sume impresionante, care constituiau

obiectul unor binefaceri publice. Suma cea mai mare care figurează pe o inscripție din Dacia romană este de 80000 de sesterți[3], adică 20000 de denari, adică 20000x2,5g=50000grame=50 kg (aproximativ) de argint monetizat. Euergetul care a cheltuit cel mai mult pentru comunitate este Q. Aurelius Tertius, care a făcut această donație în folosul *annonae*-i coloniei Ulpia Traiana Sarmizegetusa cu ocazia alegerii sale ca flamen pe timpul împăratului Antoninus Pius, în anul 142.

În afară de valoarea unor asemenea acte de binefacere, inscripțiile din Dacia romană au conservat și prețurile construcțiilor edilitare, mai mari sau mai mici. Astfel, se cunoaște că la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, la o dată neprecizată în inscripție, pavarea cu piatră a unei jumătăți de piață costa 50000 de sesterți[4], suma fiind cheltuită de Titus Varenius Probus, personaj de vază, cu funcții civile și praefect de cohortă. De la Ulpia Traiana Sarmizegetusa provine o inscripție care conține informația că ridicarea pietrei tombale și costurile de înmormântare pentru un personaj de oarecare importanță în comunitatea locală, anume un membru al colegiului fabrilor, s-au cifrat la suma de 400 de denari[5]. La Apulum, construirea frontonului colegiului fabrilor a costat 6000 de sesterti[6]. O inscripție descoperită la Micia a păstrat și costul ofrandei pe care o face un personaj rămas anonim în favoarea templului lui Silvanus Domesticus: *a(rgenti) p(ondum) X,* adică aproximativ 800 de denari[7].

2. Prețurile din Dacia romană prin comparație cu prețurile din restul lumii romane

Pentru o mai corectă înțelegere a tabloului economic oferit de puținele date relative la mișcarea banilor în Dacia romană, vom căuta să le comparăm cu informațiile similare cunoscute în alte zone ale Imperiului roman. În inscripții și în *papyri* descoperiți în restul imperiului sunt atestate prețuri pentru diferite bunuri și este atestată cheltuirea în scopuri de binefacere a unor sume comparabile, ca mărime, de cele cunoscute pentru provincia Dacia. Astfel, în Africa, în Italia și în alte părți ale Imperiului roman, inscripțiile sunt ridicate pentru a face cunoscută posterității cheltuirea de sume cuprinse între 200 și 2 milioane de sesterți[8].

În a doua jumătate a secolului II, prețul animalelor de carne, purcei de lapte și miei, practicat în Egipt și Palestina, este foarte apropiat de cel cunoscut pentru Dacia[9]. Astfel, un purcel poate fi cumpărat în Egipt cu o sumă cuprinsă între 4 și 5 denari, iar în Dacia pentru 5 denari[10]. Prețul cărnii de porc este puțin mai ridicat în zona auriferă a Daciei, față de prețul din Egipt. Cauzele ar putea fi legate de cererea și oferta de pe piața locală, în primul rând. Prețul mieilor este și acesta relativ apropiat, anume 2-4 denari pentru secolul II în Palestina, față de 3,6 denari pentru un miel în Dacia. Prețul vinului, neclar exprimat în TabCerD XVI/9, este cunoscut cu precădere în vestul Imperiului roman și este considerat tot apropiat de cel din Dacia[11]. Prețul unei pâini, care este șters în TabCerD XVI, poate fi apreciat ca nu prea ridicat, dacă pentru o masă la care se consumă 5 miei și un purcel era necesară pâine de numai 2 denari. Nici în restul imperiului pâinea nu pare a fi fost prea scumpă, dacă în anii 220-230, când criza din secolul III se manifesta deja, 1 kg costa aproximativ 1,5 *sestertius*, adică 2,66 kg pentru 1 denar[12].

În ceea ce privește prețul sclavilor, se pare că acesta era apropiat de acela de pe piața altor provincii romane. Comparația este mai greu de făcut, deoarece nici în acest caz nu se cunosc amănunte despre "bunurile" comercializate și despre condițiile locale în care se încheiau tranzacțiile. Totuși, sclavul Apalaustus[13], "marfă" de calitate excepțională, după cum este stipulat în contractul de vânzare-cumpărare, rămâne unul dintre cei mai scumpi *pueri,* al căror preț se cunoaște pentru secolul II pe piața romană[14].

3. Elementul militar în documente privind economia monetară în provincia Dacia

Dintre persoanele al căror nume s-a păstrat pe tăblițe în calitate de persoane libere, patru provin din mediul militar al Daciei romane. Este vorba de doi militari activi și doi veterani, al căror nume apare în actele ce au făcut obiectul a unor achiziții sau vehiculări de numerar. Ei sunt persoane care efectuează cumpărături cu bani lichizi totalizând sume care motivează întocmirea de acte scrise, sau sunt martori, deci persoane respectabile, care garantează cu semnătura lor autenticitatea unor acte privind tranzacții de mărfuri/bani sau împrumuturi. Sumele în vehicularea cărora sunt implicați

militari, ca părți sau martori, sunt dintre cele mai mari cunoscute în contractele din tăbliţe: 600 şi 420 de denari. Un militar, Claudius Iulianus, dă 420 de denari, adică aproximativ solda pe un an şi jumătate, pentru o sclavă adultă.

Aceste persoane, ale căror nume şi poziţie socială s-au păstrat până în zilele noastre, sunt:

- Claudius Iulianus, soldat (*miles*) în legiunea XIII Gemina, în cohorta lui Claudius Marius, este cumpărător al sclavei Theudote[15];

- Valerius Valens, soldat activ (*g. XIII. g.= gregarius XIII Geminae?*) este martor al tranzacţiei de vânzare-cumpărare a sclavei Theudote[16];

- Aelius Dionysios, veteran, este martor al tranzacţiei de vânzare-cumpărare a sclavei Theudote[17];

- Appius Probus, veteran, este martor al tranzacţiei de vânzare-cumpărare a sclavului Apalaustus[18].

Prin localizarea unora dintre tranzacţii chiar canabele legiunii XIII Gemina[19], contractele de pe tăbliţele cerate constituie o mărturie scrisă a faptului că în mediul militar din Dacia se practicau tranzacţii de tip modern marfă contra bani lichizi.

4. Valoarea de utilizare a soldei militarului roman

Pentru aprecierea mai corectă a nivelului de trai al soldaţilor romani ar fi necesar să cunoaştem cât din soldă cheltuiau pentru hrană, precum şi cât pentru întreţinerea armamentului şi/sau a calului. În afară de preţurile alimentelor, ar trebui cunoscută conduita lor nutriţională, atât în timpul staţionării, cât şi în caz de război sau de marş. Datele privind viaţa şi regimul alimentar de zi cu zi sunt puţine şi posibil viciate de tenta propagandistică a autorului antic. Totuşi, se pot cita câteva "meniuri": în prima jumătate a secolului II p. Chr., soldatul roman mănâncă slănină, brânză şi bea apă amestecată cu oţet, hrană degustată şi de împăratul Hadrian, personaj pozitiv în accepţia autorului antic[20]. Aproape un secol mai târziu, Caracalla, "îşi macină singur grâul pentru pâinea coaptă pe cărbuni", hrană considerată a "celui mai sărman soldat"[21]. Este greu de crezut că, în conformitate cu aceste texte antice, militarul roman nu consuma carne. Cercetările arheologice

au dovedit că resturile menajere de pe lângă castre atestă consumul de carne în meniul militar roman[22].

Cum trăia un militar din legiune din soldă, confruntat cu prețurile cunoscute pentru Dacia romană? În timpul când au fost redactate tăbliţele cerate, din cele 300 de denari, cât se estimează că era solda sa anuală în secolul II, un legionar putea cumpăra ½ de casă la Alburnus Maior[23]. Cât priveşte hrana, dacă nu cheltuia decât pe hrană, îi revenea pe zi în medie 0,82 denari, împărțind cei 300 denari la 365 zile ale anului. Conform acestei medii, putea cumpăra în Dacia un miel la 4,3 zile sau un purcel la 6,09 zile, cantitate rezonabilă de alimente.

Dar, comparând sumele care fac obiectul tranzacțiilor din tăbliţele cerate cu sumele la care se ridica solda, s-ar părea că militarul roman nu era prea bine răsplătit pentru viața sa, pusă permanent în primejdie. Aceasta cu atât mai mult cu cât solda era folosită de militar pentru asigurarea traiului zilnic, adică pentru hrană dar şi cel puțin parțial, pentru haine, încălțăminte, echipament, armament şi, acolo unde era cazul, pentru procurarea şi întreținerea calului. Solda era diminuată şi din cauza depunerilor obligatorii tip *bona castrensia (*vezi *supra*). Dar prețurile la care îşi procurau militarii romani cele trebuincioase traiului şi luptei erau diferite, adică probabil mai scăzute decât cele curente de pe piață, deoarece armata producea[24] ea însăşi într-un sistem autonom şi în acelaşi timp, beneficia de "furnizori" care depindeau de armată şi invers. Cunoscuta *prata legionis* facilita costurile întreținerii animalelor de povară sau de luptă[25].

Din sursele scrise păstrate şi din concluziile la care au ajuns cercetătorii care au studiat viața militarului roman rezultă că acesta introducea în circuitul economic al statului moneda, atât prin felul în care îşi procura cele necesare traiului de zi cu zi[26] -prin sume mai mici, de-a lungul carierei - cât şi prin *honesta missio,* la sfârşitul acestei etape de viață.

Cantitățile destul de mari de monedă care au fost şi continuă să fie descoperite în mediul militar din Dacia, mai mari în comparație cu cantitățile de monedă se provin din mediul civil, conduc spre concluzia că provincia era, cel puțin până la jumătatea secolului III, bine legată la economia de tip monetar practicată în restul Imperului roman.

NOTE

[1] Numerotarea tăbliţelor este preluată din IDR I/1.
[2] Crawford 1997, 173.
[3] Macrea 1969, 326; CIL, III, 1448; IDR III/2, 72; IstRom II 2001, 200.
[4] Macrea 1969, 326; CIL, III, 1482; IDR III/2, 129; IstRom II 2001, 200.
[5] Macrea 1969, 317, 326; CIL, III, 1504.
[6] Macrea 1969, 317, 326; CIL, III, 1212.
[7] Macrea 1969, 326; CIL, III, 7860; IDR III/3, 131; IstRom II 2001, 200.
[8] Duncan-Jones 1974, 93; 101; 107; 108; 159; 166-171.
[9] Mrozek 1971, 444-445.
[10] TabCerD XVI.
[11] Mrozek 1971, 446-447; IDR I 1975, 246.
[12] Turcan 1963, 46.
[13] Vezi IDR I 1975, 217-223.
[14] Mrozek 1971, 448-449.
[15] Vezi TabCerD VIII; IDR I 1975, 223-226.
[16] Vezi TabCerD VIII; IDR I 1975, 223-226.
[17] Vezi TabCerD VIII; IDR I 1975, 223-226.
[18] Vezi TabCerD VII; IDR I 1975, 217-223.
[19] Vezi TabCerD VII şi TabCerD VIII.
[20] SHS, Vita Hadriani, 10, 2, apud Carrié 2001, 114.
[21] Carrié 2001, 114.
[22] Carrié 2001, 114.
[23] TabCerD IX.
[24] Le Bohec 1989, 234.
[25] Le Bohec 1989, 235-236.
[26] Carrié 2001, 119.

CAP. IV. CONSTATĂRI PRIVIND DESCOPERIRILE MONETARE IZOLATE ÎN CASTRELE TRUPELOR AUXILIARE DIN DACIA ROMANĂ

1. Expunere de motive şi metodologie

În lucrarea de față am adunat informațiile extrem de dispersate și de multe ori fruste, privind circulația monetară în castrele auxiliare din Dacia romană. *Catalogul descoperirilor* monetare pe care l-am întocmit are drept scop realizarea unei imagini cât mai veridice a prezenței monedelor romane în mediul din castrele auxiliare, unde trupele erau retribuite în mod diferit față de legiuni.

Am inclus în *Catalogul descoperirilor* și monedele provenite din așezările civile din imediata apropiere a castrelor, așezări care, indiferent de regimul lor administrativ antic, erau dependente economic de respectiva unitate militară. Aceste monede sunt însă foarte puțin numeroase, datorită cercetărilor sporadice desfășurate în siturile arheologice de acest tip, atenția majoră a cercetătorilor îndreptându-se asupra castrelor, în primul rând. Din păcate, nu întotdeauna monedele au fost publicate menționându-se clar proveniența descoperirii: din *interiorul castrului* sau din apropiere etc.?, așa încât intenția inițială de a trata pe larg specificul circulației monetare din cele două zone ale unui sit militar roman auxiliar a fost abandonată.

Catalogul descoperirilor include monedele din 76 de situri arheologice, cercetate sau necercetate sistematic. Pentru partea sudică a teritoriului am urmărit în bibliografie castrele care se știe că au aparținut provinciei Dacia și de asemenea, cele ale Moesiei Inferior în timpul lui Traian, adică din perimetrul cuprins între Carpați, Dunăre, Jiu și limesul transalutan. Numărul de situri repertorizate este mai mic decât numărul castrelor auxiliare cunoscute în zona luată în considerare, aceasta datorită faptului că, bineînțeles, nu am inclus în lucrare castrele de pe al căror teritoriu nu sunt

cunoscute, în bibliografia de specialitate consultată, descoperiri de monede. Lipsesc astfel castrele de la Dupljaja, Grebenac, Vârşeţ, Zăvoi, Abrud, Flămânda, Putineiu, Băneasa II, Roşiorii de Vede, Valea Urluii, Ghioca, Urluieni I, Fâlfani, Săpata de Jos I, Albota, Purcăreni, Câmpulung Muscel II, Islaz–Racoviţa, Tia Mare, Momoteşti, Jiblea, Perişani, Râul Vadului, Lişteava, Pinoasa, Pleşa, cea mai mare parte dintre ele necercetate. În ceea ce priveşte numărul monedelor descoperite în unele dintre siturile incluse în *Catalogul descoperirilor*, acesta poate fi mai mare, dar ne-am limitat să înregistrăm numai piesele publicate.

Deoarece lucrarea are drept scop delimitarea mediului militar reprezentat de trupele auxiliare romane, ne-am îndreptat atenţia şi asupra altor descoperiri provenind din mediul militar al provinciei Dacia. Astfel, în afară de siturile arheologice în care sunt cunoscute castrele de trupe auxiliare, am inclus în lucrare şi câteva puncte în care fortificaţiile nu au fost încă identificate pe teren, dar în care existenţa unor trupe auxiliare este considerată drept certă, atestată fiind de repetate descoperiri de cărămizi cu ştampila unor unităţi. Aceasta este motivaţia pentru includerea descoperirilor din siturile de la Cristeşti şi Zlatna în *Catalogul descoperirilor.* Pentru acelaşi motiv am inclus în *Catalogul descoperirilor* şi tezaurul de la Păuleni.

Pentru a putea delimita mai corect caracteristicile circulaţiei monetare din siturile de trupe auxiliare, a devenit necesară constituirea unui etalon, la care să se poată raporta aceste descoperiri. Materialul folosit drept etalon de comparaţie include trei tipuri de situri romane, atât din provincia Dacia, cât şi din provincia Pannonia Superior. Aceste situri sunt pentru Dacia următoarele: Turda şi Alba Iulia, castre de legiune cu aşezările lor civile, Micăsasa, aşezare de olari, ca aşezare civilă şi Ulpia Traiana Sarmizegetusa, unde a staţionat temporar legiunea IV Flavia, dar care după retragerea acesteia nu a mai avut fără nici un fel de garnizoană. Alegerea celor două localităţi civile din Dacia se explică prin faptul că descoperirile de monede izolate au fost publicate recent şi în număr considerabil, pentru a se putea constitui într-un fond destul de mare, necesar operaţiilor statistice. Alegerea acestor ultime două situri civile drept etalon s-a făcut şi urmărindu-se ideea de a avea o medie între o aşezare civilă mică, meşteşugărească, aşa

cum era cea de la Micăsasa şi un centru urban de prim rang, aşa cum era capitala provinciei Dacia. Mai mult, situarea lor geografică îndepărtată de graniţa sudică a provinciei, zonă în care circulaţia monetară era influenţată de circulaţia monetară extra-provincială, ne-a determinat să alegem siturile de la Micăsasa şi Ulpia Traiana Sarmizegetusa, iar nu situl de la Orlea, ale cărui numeroase monede au fost publicate în mod sistematic[1]. Pentru provincia Pannonia Superior am luat drept material comparativ următoarele situri: *Carnuntum* (Petronell, Austria), castru de legiune cu aşezare civilă, *Arrabona* (Győr, Ungaria), castru auxiliar cu aşezare civilă, *Ad Mures* (Ács, Ungaria), castru auxiliar fără aşezare civilă cercetată şi *Neviodunum* (Drnovo, Slovenia), aşezare civilă fără garnizoană. Tabelele şi graficele prin care am urmărit compararea datelor din aceste tipuri de locuiri cuprind doar descoperirile cu monede emise de la anul 106 până la părăsirea Daciei de către romani. Pentru secolul I p. Chr. nu ne-a fost accesibilă bibliografia necesară, dar nu credem că lipsa acestor date viciază statisticile generale privind compararea circulaţiei monetare în cele două provincii, având în vedere că Dacia nu constituia, în secolul I, un teritoriu administrat de statul roman, deci circulaţia monetară nu putea avea, în acest timp, aceeaşi bază economică, legislativă şi administrativă cu Pannonia Superior.

Procentajele reprezentate de emisiunile fiecărui împărat şi frecvenţa nominalelor privind monedele izolate descoperite în castrele de trupe auxiliare din Dacia au fost inserate în tabele cuprinzând aceleaşi categorii de date privind monedele izolate din castrele de legiune şi din aşezările civile.

Tabelele şi graficele sunt întocmite individual numai pentru castrele auxiliare în care s-au descoperit mai mult de cinci monede determinate. În această ultimă categorie de tabele şi grafice nu sunt cuprinse monedele neidentificate şi nici cele nedeterminate.

2. Scurt istoric al problemei şi bibliografia utilizată

Bibliografia parcursă este stufoasă şi foarte vastă, în comparaţie cu numărul limitat de monede incluse în *Catalogul descoperirilor*. Interesul pentru studiul antichităţilor romane aflate pe pământul vechii provincii Dacia

datează de foarte multă vreme şi a însemnat atât cercetarea urmelor de construcţii, cât şi a inventarului mobil găsit în apropierea ruinelor. În consecinţă, obiectele romane de lux sau uzuale, inscripţiile şi monedele au intrat în atenţia învăţaţilor încă din vremea Renaşterii. Reţeaua de castre care asigura paza Imperiului roman a atras şi aceasta de timpuriu atenţia celor interesaţi de antichităţile romane. Pentru teritoriul din sudul Carpaţilor, interesul pentru acest domeniu a apărut încă de la cronicarii munteni. Astfel, cele mai vechi date asupra antichităţilor romane de pe teritoriul fostei provincii Dacia sunt cele din opera cronicarilor munteni şi moldoveni, care reprezintă doar simple notificări ale existenţei ruinelor romane pe teritoriul Munteniei. Aici condiţiile politice, respectiv stăpânirea otomană, nu au fost propice dezvoltării studiilor clasice la un nivel comparabil cu mediul cultural din Transilvania. Dar tot circumstanţele politice au condus la faptul că datorăm primele planuri şi ridicări în teren a unor castre din sudul Carpaţilor contelui L. F. de Marsigli, inginer militar al armatei austriece, care a realizat această lucrare pe când se afla în slujba coroanei imperiale austriece pe pământul Olteniei[2], la sfârşitul secolului al XVII-lea şi la începutul celui de al XVIII-lea.

În notele de călătorie ale persoanelor care au trecut în secolele XVIII şi XIX prin teritoriul provinciei Dacia sunt frecvente menţiunile privind antichităţile romane, construcţiile în ruină sau doar monede şi obiecte. Nu am reţinut şi citat în *Catalogul descoperirilor,* decât titlurile acelor lucrări, în care am găsit menţionate descoperiri monetare prezentate nu numai descriptiv, ci într-o formă utilizabilă pentru studierea circulaţiei monetare antice şi din punct de vedere statistic. Aceste lucrări apar abia în secolul XIX. Este vorba de scrierile lui C. Gooss[3] şi J. F. Neigebaur[4], precum şi de rapoartele pe care arheologii transilvani le trimiteau la Viena, Budapesta sau Berlin, la publicaţiile de specialitate care se editau atunci. La fel de importante pentru datele corecte referitoare la descoperirile arheologice şi numismatice sunt informaţiile publicate în revista editată la Sibiu, *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* şi, în general, întreaga activitate a învăţaţilor reuniţi în *Siebenbürgisches Karpatverein,* dintre care M. J. Ackner şi M. Kimakowicz sunt cei mai importanţi. Pentru teritoriul de la sud de

Carpați, interesul pentru antichitatea romană este mai mare abia în secolul al XIX-lea, când apar lucrări cuprinzând referiri importante la descoperirile de monede. Este vorba de rapoartele și scrierile lui Cezar Bolliac și Al. Odobescu. Dar abia activitatea lui Gr. Tocilescu pune pe baze moderne cunoaștere antichității romane în arealul studiat. Neigebaur a călătorit și în părțile sudice ale provinciei Dacia, al treilea traseu parcurs fiind între Dunăre și pasul Turnu Roșu, urmând apoi valea Oltului[5]. La Turnu Severin[6] știa că s-au găsit monede romane, de la Reșca la fel -"foarte multe"[7]. Se oprește la Răcari, semnalează castrul[8], dar nici o monedă. La fel la Slăveni[9].

În secolul al XX-lea alți arheologi și istorici și-au îndreptat atenția cu mult succes spre vestigiile romane ale teritoriului de la sud de Carpați. Din păcate, monedele sunt mult mai puțin prezente în literatura de referință, decât pentru zona nordică a Daciei.

Săpăturile sistematice organizate încep în castrele romane din Dacia în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului XIX și continuă, cu binecunoscutele întreruperi cauzate de împrejurările economice și politice, până în prezent. Publicarea rezultatelor, respectiv a materialului arheologic și numismatic provenit din aceste săpături, este însă extrem de inegal realizată, iar de acest fapt lucrarea de față este dependentă.

Pentru alcătuirea *Catalogul descoperirilor*, am preluat datele necesare din rapoartele de săpături publicate în decursul timpului de către responsabilii de șantiere în *Materiale și cercetări arheologice*, începând cu anul 1953, continuată după 1992 cu *Cronica cercetărilor arheologice.* De un real folos s-au dovedit a fi cronicile de descoperiri numismatice și arheologice, publicate, începând cu anul 1958, în *Dacia N. S.*, în *SCIV(A)* și în *SCN* de către regretatul Bucur Mitrea și, din anul 1986 încoace, împreună cu Gh. Poenaru Bordea. In aceste cronici, numite aproape invariabil *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice în România,* au fost publicate pentru prima și de multe ori pentru ultima dată monede izolate și tezaure cu loc cert de descoperire, fie provenind din cercetări sistematice, fie din descoperiri fortuite.

Un loc important în bibliografia lucrării este ocupat de lucrările de sinteză, în primul rând de tratatul editat de Academia Română în anul 2001,

Istoria românilor, volumul II, *Daco-romani, romanici, alogeni.* De asemenea, lucrările de sinteză care se referă la anumite aspecte ale circulației monetare pentru întreaga Dacie sau numai pentru unele părți din provincie, au fost de interes major pentru lucrarea noastră. Ne referim la lucrările prof. univ. D. Protase, *Tezaurizarea antoninianului în Dacia,* (1958), *Les trésors monétaires de la Dacie romaine. Leur signification sociale – économique et ethnopolitique,* (Roma, 1965) şi *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii,* (1966).

O mare parte dintre monedele cuprinse în repertoriu au fost preluate din studiile şi monografiile privind castrele cercetate, pe care arheologii, în colaborare uneori cu numismați, le-au publicat fie în volum separat, fie în anuarele muzeelor județene. In această categorie pot fi citate monografiile castrelor de la Bologa[10], Brâncovenești[11], Brețcu[12], Buciumi[13], Ilișua[14], Mehadia[15], Pomet[16], Romita[17], Românaşi[18], Râșnov[19] precum și publicarea, aparte de comentariul arheologic lărgit asupra sitului, a monedelor provenite din descoperiri. Tot în această categorie se înscriu lucrările privind descoperirile monetare de la Gherla[20], Porolissum[21] şi Orşova[22]. Asupra tezaurelor găsite în mediul militar, date şi interpretări de ultimă oră sunt înregistrate în cartea cercetătoarei Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană şi postromană,* Cluj-Napoca, 2000. O lucrare deosebit de importantă, în ceea ce privește repertorizarea descoperirilor de monede izolate începând cu anul 106 p. Chr., este cartea lui C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia şi provinciile învecinate de la Traian la Constantin I*, vol. I-II, Cluj - Napoca, 2002.

3. Circulația monetară în castrele auxiliare din Dacia

Monedele izolate descoperite într-un sit de locuire de orice fel, civil sau militar, constituie expresia procentuală a circulației monetare în arealul respectiv. În această ordine de idei, cunoaşterea caracteristicilor circulației monetare din castrele auxiliare din Dacia şi interpretarea lor poate conduce la concluzii privind politica monetară a statului roman în provincia Dacia.

Descoperirile din castrele auxiliare nu sunt uniform distribuite pe întreaga suprafață a provinciei. În general[23], numărul de monede pentru un

sit este acela de aproximativ 20 de piese. Cea mai mare parte a monedelor descoperite izolat provine de pe teritoriul Daciei intracarpatice, în vreme ce de pe teritoriul de la sud de Carpați al provinciei provine cea mai mare parte a monedelor tezaurizate. Această situație se explică, în primul rând, prin faptul că numai pentru câteva situri arheologice cuprinzând castre de trupe auxiliare de pe teritoriul de la sud de Carpați au fost publicate monedele provenind din cercetările arheologice și din descoperirile întâmplătoare: Slăveni, Drobeta, Bivolari, Bumbești, Răcari, Urluieni și Vârtop. Pentru celelalte situri de la sud de Carpați suntem nevoiți să ne limităm la descoperirile întâmplătoare menționate în cronicile de descoperiri arheologice și numismatice. Dar este posibil ca nici circulația monetară din epoca romană să nu fi fost prea uniformă. Pe de altă parte diferențele mari între numărul de monede descoperite în siturile cercetate și publicate cu atenție, cum ar fi, de exemplu, situația de la Brâncovenești (11 monede, de la Hadrian la Filip Arabul) și cea de la Ilișua (415 monede, de la denari republicani romani la Filip Arabul), rezidă și în starea de conservare a ruinelor, în intensitatea și extensiunea explorărilor, ori în grija cu care au fost adunate și publicate monedele în cursul timpului.

4. Structura numerarului izolat descoperit în castrele auxiliare din Dacia

Pentru a urmări mai bine caracteristicile acestor descoperiri, le-am împărțit, după data de emisiune și proveniență, în opt categorii. La delimitarea cronologică a acestor etape am avut în vedere următoarele criterii: politica monetară a împăraților emitenți, caracteristicile circulației monetare locale din etapele cronologice respective, precum și data unor evenimente importante, cum ar fi cucerirea și părăsirea Daciei de către administrația romană. Aceste categorii[24] sunt:

I - denari republicani romani și ai lui M. Antonius, în total 58 de bucăți;

II - monedele emise în secolul I p. Chr., până la Nerva, în total 291 bucăți. Am urmărit astfel să departajăm monedele emise înainte de cucerirea Daciei;

III - monedele emise de la Traian până la Antoninus Pius, 1379 bucăți. Monedele de la Traian au fost incluse aici toate, chiar și cele emise înainte

de războaiele dacice, considerând că marea lor majoritate, în special nominalul de cupru, nu ar fi putut să circule în timpul Daciei libere. De asemenea, nici bibliografia consultată asupra descoperirilor monetare nu oferea, în multe cazuri, informații asupra datării monedelor;

IV - monedele emise de Marcus Aurelius, Commodus și de ceilalți împărați anteriori lui Septimius Severus, în total 349 bucăți;

V - monedele emise de la urcarea pe tron a lui Septimius Severus, în 193, până la anul 200 și monedele de la începutul secolului III, de la Septimius Severus până la Maximinus Thrax inclusiv, în total 1186 piese.

VI - monedele emise între anii 238-249, până la încheierea domniei lui Filip Arabul, în total 358 exemplare;

VII - monedele de la Traianus Decius până la Aurelian inclusiv, adică până la părăsirea oficială a provinciei Dacia, în total 208 bucăți;

VIII - monedele nedeterminate și ale altor emitenți, 488 piese.

De fapt, toate cele 4317 monede care au fost descoperite izolat au circulat numai într-o perioadă scurtă de timp, adică în cei aproximativ 170 de ani, cât a durat stăpânirea romană la nordul Dunării, considerând monedele anterioare anului 106 ca piese rămase în circulație pentru mai mult timp.

În cele ce urmează vom analiza circulația monetară în castrele trupelor auxiliare din Dacia romană, pentru fiecare dintre aceste etape de timp.

A. Monede romane republicane

Cele mai vechi monede romane găsite în castrele auxiliare din Dacia sunt denarii republicani. Ei au fost găsiți în număr mic (1-3 bucăți), în aproape toate siturile de unde monedele au fost strânse și publicate în număr mare. Denarii republicani sunt în număr de 29, reprezentând 0,67 % din totalul monedelor izolate descoperite în castrele auxiliare. Cel mai vechi denar este cel emis de Sp. Afranius la Roma, în 150 a. Chr. (Crawford 206/1)[25]. Această monedă a fost descoperită în timpul cercetărilor arheologice în cimitirul așezării feudale de la Feldioara (jud. Brașov) și se consideră că provine – împreună cu alți 5 denari imperiali romani, datând de la Antoninus Pius la Severus Alexander – din situl militar roman aflat în imediata apropiere. Alți denari republicani descoperiți în castrele auxiliare datează de la M.

Fourius Philus (a. 119 a. Chr.), Q. Pomponius Musa (a. 66 a. Chr.), Cn. Plancius (a. 55 a. Chr.), Mn. Cordius Rufus (a. 46 a. Chr.) etc. În castrul de la Porolissum-"Pomet"- situl arheologic cu cele mai multe monede publicate - au fost descoperiți 17 denari republicani, cel mai vechi fiind emis în a. 91 a. Chr. către de Cn Blasius.

Aprecierea de care se bucurau în mediul militar denarii republicani este dovedită și de descoperirea în castrul de la Bumbești a unei brățări (fragment de brățară?) confecționată din trei denari republicani, emiși de P. Servilius Rulus, Man. Fonteius și C. Licinius Macer, datați în a. 91-83 a. Chr.

Denarii republicani sunt întâlniți și în celelalte tipuri de situri arheologice romane, anume în cele având castre de legiune, precum și în așezările civile. Acest tip de numerar este relativ mai puțin frecvent în siturile arheologice romane având castre de legiune. Astfel, la Potaissa și Apulum au fost descoperiți doar 8 denari republicani romani, în schimb în ambele așezări civile de la Micăsasa și de la Ulpia Traiana s-au găsit 31 de asemenea monede[26].

O altă categorie de monede anterioare anului 106 o constituie denarii pentru legiuni emiși de M. Antonius ca triumvir în anii 32/31 a. Chr. Numărul lor nu este mai mare decât al denarilor republicani obișnuiți. Bibliografia indică 29 de denari de legiune, dar numărul lor ar putea fi mai mare, în detrimentul celorlalți denari republicani, deoarece uneori, sub simpla mențiune de "denari republicani", se pot găsi și monedele lui M. Antonius. Procentual, denarii lui M. Antonius reprezintă o cotă de 0,67 % din totalul monedelor găsite în castre.

Prezența denarilor republicani în arealul militar al Daciei romane poate fi motivată prin faptul că aceste monede au fost primite în cuntinuare pe piață datorită valorii lor intrinsece, adică a argintului de bună calitate și a greutății mai mari decât a monedelor de argint emise după 106. Este posibil, de asemenea, ca unii denari, tocmai datorită argintului bun conținut, să constituie pradă de război.

Din punct de vedere cronologic, denarii republicani descoperiți în castrele auxiliare nu depășesc vechimea celor existenți în mod obișnuit în tezaurele monetare din Dacia preromană, adică anul 150 a. Chr. Această situație lasă loc ipotezei că denarii republicani descoperiți în castrele auxiliare

pot să provină, parțial, pe diverse căi – pradă? comerț local desfășurat după 106? – și din fondul de monedă existent pe pământul Daciei la momentul cuceririi romane.

Denarii lui M. Antonius au fost emiși în mediu militar, anume pentru soldă și în aceste condiții persistența lor în același mediu pare normală. Denarii lui M. Antonius nu sunt prea frecvent întâlniți în celelalte tipuri de situri arheologice romane, adică în cele având castre de legiune, și nici în așezările civile. Acest tip de numerar este cel mai puțin frecvent în siturile arheologice romane având castre de legiune. Astfel, la Potaissa și la Apulum au fost descoperiți doar 4 denari emiși de M. Antonius, iar în ambele așezări civile de la Micăsasa și de la Ulpia Traiana tot 4 asemenea monede[27].

B. Moneda romană emisă în secolul I

Monedele romane datând din secolul I p. Chr. sunt în număr de 291, dintre care 6 neidentificabile. Procentual, reprezintă 6,74 % din totalul monedelor izolate găsite în castrele auxiliare. Monedele emise înainte de Nero sunt puține, doar 31 de bucăți. Coeficientul de intrare[28] pe an este mic pentru toți împărații din secolul I, scăzând chiar sub 1 pentru Augustus, Tiberius, Caligula și Claudius I, adică pentru împărații dinaintea lui Nero, ale căror monede au fost retopite de către acesta în mod masiv. Monedele de la Nero sunt, comparativ, mai numeroase: 23 de bucăți în total, având coeficientul de intrare/an 5,0. Același coeficient pentru cei trei împărați din anul 69 este o excepție, datorată timpului mic de domnie. Cele mai numeroase monede din secolul I p. Chr. sunt cele de la împărații din dinastia Flaviilor, anume 91 de piese de la Vespasian, 20 de la Titus și 76 de la Domițian, dar coeficientul cel mai mare aparține monedelor emise de Nerva, anume 12,95%. Acest aflux mare de monede de la predecesorul imediat al lui Traian se datorează probabil faptului că ele au intrat în Dacia în timpul cuceririi noii provincii și în anii imediat următori, când aici au staționat cel mai mare număr de soldați romani existent vreodată la nordul Dunării[29].

În ceea ce privește categoriile de numerar, fondul monetar emis în secolul I p. Chr. prezintă anumite particularități, pe care vom încerca să le detaliem în continuare.

Din secolul I datează 21 dintre toți cei 28 de aurei găsiți în castrele auxiliare, ca descoperiri izolate. Ei sunt emişi de Nero (7), Galba (1), Otho (2), Vespasian (5), Titus (4), Titus pentru Domițian (1) şi Domițian (1). Marea majoritate a acestor aurei provine din castrele de pe limesul nordic şi nord-estic al Daciei, adică de la Bologa, Gilău, Buciumi, Căşei, Gherla, Boroşneu Mare, Sânpaul, Sărățeni, alți cinci din Banat, (de la Banatska Palanka, Fârliug, Pojejena şi Vărădia), iar din estul Transilvaniei, de la Râşnov-*Cumidava*, trei aurei. În afara acestor monede cu numărul clar precizat, în literatura de specialitate se menționează "monede de aur de la Nero şi Domitian în număr neprecizat" tot în estul Transilvaniei, la Comalău. Monedele de aur descoperite în castrele auxiliare din Dacia sunt puține, dar această situație a circulației monetare din arealul cercetat este normală, numărul mic de monede de aur găsite izolat fiind una dintre caracteristicile circulației monetare romane în întreaga provincie Dacia şi în întreg Imperiul roman[30].

Categoria de numerar imediat următoare, ca valoare, pentru monedele emise în secolul I, este denarul. Denarii emişi în secolul I p. Chr. - mai corect spus, până la Nerva inclusiv - se află în situația de piese rămase în circulație: în parte, mică, desigur, din circulația din Dacia preromană, în parte veniți cu trupele sau coloniştii romani, după anul 106, la nordul Dunării. Menținerea lor în circulație se datorează, ca şi în celelalte două cazuri expuse mai sus, procentului mare de argint conținut[31], între 900-980 ‰. Denarii din secolul I p. Chr. sunt în număr de 113, acestora adăugându-li-se 24 denari falşi şi 7 denari suberați[32]. Cu excepția unui singur denar de la Claudius I, toți sunt emişi începând cu Nero, dar ulteriori reformei. Cel mai bine reprezentați sunt denarii emişi de împărații din dinastia Flaviilor, eşalonați în mod descrescător începând cu Vespasian cu 46, urmat de Titus cu 9 şi de Domitian cu 35 denari. Emisiunile lui Nerva sunt reprezentate prin 12 denari. Tot de categoria monedei de argint, dar numai în intenție, aparțin denarii falşi şi cei suberați. Numărul lor urmează procentual curba statistică a denarilor veritabili, adică din nou cei mai mulți aparțin împăraților Flavieni: Vespasian 10, Titus 3, Domițian 8. Există şi un fals după un denar de la Augustus, descoperit la Porolissum-"Pomet". Cu alte cuvinte, se pare că se falsifica respectându-se procentajul fiecărui împărat ale cărui monede erau prezente pe piață.

Moneda de cupru în diferite aliaje este reprezentată prin 112 piese, specia cea mai frecventă fiind asul – 66 de bucăți, emise de la Augustus până la Nerva, cu excepția împăraților Galba și Vitellius. Cei mai numeroși provin de la Flavieni – Vespasian 9, Domitian 11 bucăți. Toate monedele dinainte de Nero, cu excepția unui denar de la Claudius I, sunt monede de cupru, dintre care cele mai multe, 21 de exemplare, sunt ași. Dupondii (23 piese) și sestertii (13 piese) provin în cel mai mare număr tot de la Vespasian, Domițian și Nerva. Tot în secolul I, sunt emiși 3 *semisses* (de la Nero) descoperiți 2 la Buciumi, 1 la vama romană de la Porolissum și un *quadrans* (de la Augustus), descoperit la Drobeta. Acestea toate sunt categorii de nominal roman mai rare în Dacia.

Descoperirea, pe teritoriul Daciei, a unor piese de cupru contramarcate, emise de Augustus și de Tiberius, constituie un argument pentru intrarea după anul 106, din circulația monetară a altor provincii romane, a monedelor de cupru emise în secolul I p. Chr.

Aceste monede contramarcate sunt: un as de la Augustus (contramarcat de 2 ori, cu roată cu spițe și cu cap bărbătesc și monograma VAR), 1 as de la Tiberius (contramarcat NCAPR), ambele monede descoperite la Buciumi și un as de la Augustus (contramarcat cu M), descoperit la Drobeta. Este de remarcat că toate aceste trei monede provin din situri cu foarte multe descoperiri monetare izolate, unde în antichitate s-a desfășurat, probabil, un activ comerț mărunt, care le-a menținut, probabil, mai mult timp în circulație.

Monedele din secolul I aflate în siturile cu castre auxiliare sunt apropiate ca număr de cele din siturile având castre de legiune, unde au fost găsite 212 bucăți emise în această perioadă, reprezentând 5,99 % din total. În așezările civile, monedele din acest interval de timp sunt în număr de 55 bucăți, adică 4,32 %. Spre deosebire de situația din castrele auxiliare și din cele de legiune, în așezările civile denarii sunt mai puțin numeroși[33], doar 13 din 55 de monede. Monedele de aur sunt aici reprezentate de o singură piesă de la Tiberius, găsită la Ulpia Traiana Sarmizegetusa.

Acest tablou al prezenței monedelor emise în secolul I p. Chr. pe teritoriul provinciei Dacia este considerat drept apropiat tabloul circulației din

alte provincii ale Imperiului şi constituie, totodată, o dovadă de integrare rapidă a provinciei Dacia în circuitul economic al lumii romane[34].

C. Moneda romană emisă în anii 106-161

Structura acestui fond monetar descoperit în castrele auxiliare ale Daciei intracarpatice prezintă particularități legate în primul rând de schimbările majore petrecute pe teritoriul de la nordul Dunării. După anul 106, situația politică şi economică se schimbă radical. Pe teritoriul Daciei intră un număr considerabil de persoane civile şi militare, care aduc cu sine sistemul economic roman, bazat pe schimbul monetar, pe folosirea masivă a monedei de metal prețios şi de cupru[35]. Domniile împăraților Traian, Hadrian şi Antoninus Pius coincid cu o perioadă marcată de relativ puține probleme financiare, comparativ cu anii de la mijlocul secolului III. Metalul prețios şi cuprul abundă pe piața financiară a Imperiului roman şi acest fapt menține, în pofida inflației ce se manifesta deja, stabilitatea economică.

Monedele emise în această perioadă şi descoperite în arealul castrelor auxiliare constituie, comparativ, cel mai numeros fond pecuniar existent în vreuna dintre cele opt categorii în care am împărțit durata circulației monetare din Dacia. Cele 1379 de monede emise între 106-161 reprezintă 31,94 % din totalul monedelor izolate aflate în castrele auxiliare. Aceeaşi adundență de numerar se pare că exista concomitent şi în celelalte tipuri de aşezări, dar cu anume particularități. În aşezările civile, posibil mai legate economic de numeroasele castre de trupe auxiliare, circulația monetară între 106-161 constituie cea mai bogată etapă – de 699 piese, adică 54,95 % din totalul monedelor izolate descoperite aici. În siturile având castre de legiune însă, etapa în discuție ocupă doar locul al doilea ca mărime, după etapa 193-238, reprezentată fiind de 773 de monede, adică 21,85 % din total[36]. Acest fapt se datorează şi situației că, de fapt pentru acest interval de timp nu există în provincia Dacia decât un singur sit având castre de legiune, la Apulum, cunoscut fiind că legiunea V Macedonica vine la nordul Dunării abia în anul 168.

În ordine descrescătoare, în castrele auxiliare cele mai numeroase monede provin de la împărații Antoninus Pius şi familia sa (468 de monede), urmând cele de la Traian şi familia sa (463 de monede), apoi cele de la Ha-

drian şi familia sa, care sunt cele mai puține (448 de monede)[37]. Ierarhia numerică absolută a emisiunilor celor trei împărați este inversată de coeficientul de intrare/an, calculat pentru fiecare emitent, ierarhie care stabileşte pentru împăratul Traian cea mai intensă activitate monetară[38], având rata de intrare de 24,37 monede pentru fiecare an, față de 21,33 pentru Hadrian şi 20,35 pentru Antoninus Pius. Situația este similară pentru monedele găsite în siturile cu castre de legiune, unde ierarhia numerică absolută şi a valorilor coeficienților de intrări/an este aceeaşi: Traian, Hadrian, Antoninus Pius. In aşezările civile, situația este puțin diferită. Aici monedele de la Hadrian sunt cele mai numeroase şi dețin cel mai mare coeficient de intrări/an. Explicația rezidă probabil în diferențele economice dintre mediul militar şi civil. Astfel, se cunoaşte că militarii, auxiliari sau legionari, au staționat în număr mare pe teritoriul provinciei în primii ani după cucerire şi au fost, în mod sigur, bine remunerați după încheierea războaielor şi chiar în timpul lor, mediul civil provincial consolidându-se mai puțin rapid.

Structura numerarului datat între 106-161, descoperit izolat în castrele auxiliare, prezintă particularitățile sale distincte. Astfel, moneda de aur se întâlneşte numai sporadic, bibliografia menționând doar cinci aurei. Ponderea valorică cea mai mare este deținută de denari: 390 denari oficiali, 61 falşi, 29 suberați, 12 de billon, un denar hibrid şi un denar barbarizat, în total 494 bucăți, adică 35,82 % dintre monedele etapei. Monedele de cupru sunt cele mai numeroase şi diverse. Este vorba de 749 de piese, reprezentând 54,31 % din monedele etapei. Dintre acestea, cei mai numeroşi sunt aşii, urmați de sesterți şi de dupondii. Situația se prezintă la fel în aşezările civile, unde moneda de cupru este preponderentă, urmată fiind de denar, pe când în siturile cu castre de legiune, monedele de cupru sunt cele mai numeroase (366 din 773 piese), urmate fiind îndeaproape de denar (357 bucăți din total). Concluzia care se impune este că, totuşi - având în vedere puterea de cumpărare a denarului - armata avea mai mulți bani în metal prețios, decât mediul civil, în anii de la Traian până la Antoninus Pius.

Comparând datele statistice privind intrările de numerar[39] ce au avut loc în provincia Dacia şi în Pannonia Superior, constatăm că provincia nou înglobată în Imperiu se bucura de o afluență mult mai mare de monedă,

coeficienții de intrare monedă/an fiind net superiori Daciei, atât în mediul militar, cât şi în cel civil. Situația se datorează, probabil, afluenței mari de populație, atât militară cât şi civilă dependentă de mediul militar, spre noua provincie cucerită cu atâta efort de către statul roman.

D. Moneda romană emisă în anii 161-193

Caracteristica majoră a circulației monetare în aceste trei decenii este recesiunea circulației monetare, în special spre finele etapei, manifestată în primul rând în scăderea, în descoperiri, a numărului de monede izolate. Situația este similară pentru întreg Imperiul roman şi are sorgintea în politica monetară a emitenților, confruntați cu războaiele marcomanice şi cu penuria de metal prețios.

Datând din această perioadă, în castrele auxiliare din Dacia au fost descoperite doar 349 de monede, adică 8,08 % din totalul numerarului aflat în arealul studiat. În siturile având castre de legiune din Dacia monedele sunt de asemenea puține (360 de bucăți adică 10,17 % din total), pe când în mediul civil scăderea nu este atât de drastică, aici fiind găsite 141 de monede, reprezentând 11,08 % din total. Concluzia care se desprinde este că mediul civil din Dacia a suportat puțin mai bine decât mediul militar aceste decenii, în care Imperiul roman a fost marcat de războaiele marcomanice şi de epidemia de ciumă. Raportul numeric dintre moneda de argint şi cea de cupru este aproximativ egal – 160 de denari, față de 161 de monede de cupru, pentru siturile având castre auxiliare. Situația este similară şi la castrele de legiune, în vreme ce în aşezările civile ponderea denarilor scade drastic la 16 bucăți, adică 11,34 % din monedele etapei. Moneda de aur este extrem de rară, singura piesă de acest fel fiind cea de la Faustina II(?) descoperită şi aceasta numai cu probabilitate, în zona castrului de la Mehadia.

Cele mai numeroase monede ale etapei provin constant - în toate categoriile de situri - de la Marcus Aurelius, emitentul cu domnia cea mai lungă din cadrul etapei. Monedele sale sunt mai numeroase în siturile cu castre de legiune, decât în cele cu trupe auxiliare[40].

Emisiunile împăraților cu domnie scurtă de la sfârşitul secolului II sunt reprezentate în descoperirile din castrele auxiliare din Dacia prin puține

monede: 2 denari şi 2 AE de la Cl. Albinus şi un denar de la Di. Iulianus/ Man. Scantilla.

În legătură cu ritmul de pătrundere a monedei romane în cursul secolului al doilea la nordul Dunării, se poate formula observaţia că rata anuală de intrare pentru tezaurul de tip *Commodus – Transilvania romană*[41] are valori apropiate de acelaşi coeficient/an, obţinut pentru circulaţia monetară din castrele auxiliare intracarpatice. Ideea de comparaţie a acestor doi parametri porneşte de la constatarea că un tezaur ascuns la un moment dat reprezintă o secţiune prin circulaţia monetară a acelui moment, iar pe piaţa Daciei ar fi trebuit să existe la Commodus atât monede din secolul, I cât şi din secolul II. Emitenţii sunt în mare parte aceiaşi, iar momentul ascunderii unui tezaur de tip Commodus este foarte apropiat de limita de timp pe care am luat-o pentru încheierea secolului II. Iată care sunt aceste cifre[42]:

Emitent	Coef. intrare/an tezaur-tip Commodus	Coef. intrare/an pt. mon. izoate desc. în castre auxiliare
- Rep. Romană	--	--
- M. Antonius	0,16	--
- Augustus	--	0,49
- Tiberius	--	0,61
- Caligula	--	0,50
- Claudius I	--	0,69
- Nero	0,49	1,64
- Galba	0,16	5
- Otho	0,08	4
- Vitellius	0,33	1
- Vespasian	10,49	9,1
- Titus	1,98	10
- Domitian	3,11	5,07
- Nerva	0,74	13
- Traian	18,87	24,37
- Hadrian	18,37	21,33
- Antoninus Pius	27,16	20,35
- Marcus Aurelius	17,25	12,95
- Commodus	0,73	8,17

Precum uşor se poate observa urmărind lista de mai sus, Republica romană, M. Antonius şi emitenţii secolului I p. Chr. sunt prezenţi în cantităţi relativ mici faţă de intrările masive de monedă din secolul II, atât în circulaţia măruntă din castrele auxiliare, cât şi în tezaure. Dacă cifrele mediilor de intrare ale acestor două categorii de monedă sunt atât de apropiate, este posibil

ca influența vieții economice militare auxiliare să fi fost considerabilă asupra circulației monetare din întreaga provincie Dacia, în perioada respectivă.

În ceea ce privește raportarea lacirculația monetară din alte părți ale Imperiului roman, menționăm că situația din provincia Dacia era, în anii 161-193, doar parțial similară celei din provincia Pannonia Superior, deoarece în cursul acestei etape pe teritoriul Pannoniei Superior s-a desfășurat războiul cu marcomanii. Dacă până la domnia lui M. Aurelius circulația monetară din Pannonia Superior pare să aibă o desfășurare asemănătoare celei din Dacia, starea de război pe teritoriu face să scadă în Pannonia Superior intrările de monedă/an, începând cu sfârșitul domniei lui M. Aurelius și continuând în timpul lui Commodus. De fapt, până la Septimius Severus numai castrele de legiune par a mai fi beneficiat aici de intrări de monedă[43].

E. Moneda romană emisă în anii 193-238

Principala caracteristică a acestei etape este aceea că intrările de monede reprezintă al doilea vârf ca mărime, după cel din anii 106-161, raportat la cantitatea de numerar prezentă în castrele auxiliare din provincia Dacia. Faptul își are explicația în starea financiară a armatei romane în deceniile respective. Împărații dinastiei Severilor au acordat maxima atenție retribuirii armatei, atât prin mărirea fără precedent a soldei - mai mult decât dublul în decurs de aproximativ 25 de ani[44] -, cât și prin acordarea, în același interval de timp, a 13 *donativa.* La acestea se adaugă altele două, acordate de Macrinus și de Maximinus Thrax. Trei dintre aceste *donativa* au fost destinate în mod special praetorienilor, respectivele sume fiind, deci, prea puțin importante pentru finanțele din Dacia, ca și efectul economic al jefuirii capitalei parților, în anul 198[45]. Totuși, există alte sume, care pot fi importante pentru armata de la nordul Dunării, cum sunt cei 2500 de denari acordați fiecăriu soldat în 193 și celelalte sume, a căror cifră nu s-a păstrat, acordate la 197 de Septimius Severus și, în "diferite ocazii", de Caracalla și de alți împărați[46]. Canalizarea unor sume atât de mari către armată se regăsește în mărirea substanțială a numărului monedelor descoperite în castrele auxiliare din Dacia. Cele 1186 de monede emise între 193-238, reprezintă 27,47 % din tot numerarul descoperit în arealul de interes. Structura acestui numerar anunță criza monetară și economică a secolului III.

Particularitățile circulației monetare între 193-238 sunt descrise în cele ce urmează.

Moneda de aur este reprezentată de un singur exemplar, emis de Septimius Severus, găsit în castrul auxiliar de la Cătunele. Cu acest *aureus* se încheie, din punct de vedere cronologic, intrările de monedă de aur în castrele auxiliare din provincia Dacia.

Monedele cele mai numeroase, pentru această perioadă, în castrele auxiliare, sunt denarii, dar ei nu mai au valoarea intrisecă a celor din secolul II, deoarece procentajul de argint cu care sunt bătuți este scăzut[47]. Avem 681 denari obișnuiți, 57 falși, 104 suberați, 31 de billon și 2 denari hibrizi, în total 875 (73,77 %) de monede numite "denari". Subliniem că numărul denarilor falși, suberați și de billon este cel mai mare față de celelalte intervale de timp, iar dacă ținem cont de titlul scăzut al denarilor oficiali, putem considera întreaga etapă de la 193 până la 238 ca fiind una în care numerarul preponderent în circulația monetară este cel de inflație. Numărul mare de denari de altă calitate decât cea oficială – suberați, falși, din billon - în teritoriul luat în studiu este o altă caracteristică a etapei. Aceasta se datorează faptului că anii 193-238 se situează în plina desfășurare a crizei argintului monetizat[48] în Imperiul roman. Faptul că numărul cel mai mare de denari neoficiali datând din prima jumătate a secolului III a fost găsit pe teritoriul Daciei Porolissensis a dus la presupunerea că în acest timp, în această parte a provinciei, a activat un atelier de produs asemenea numerar[49].

Acum apar și primii antoniniani, în număr de 16, emiși de Caracalla (5), Iulia Domna (3), Elagabal(4), Iulia Maesa (2), Aquilia Severa (1) și Severus Alexander (1). Desigur că nu întâmplător, ci provenind din soldă, 13 bucăți dintre aceşti antoniniani timpurii s-au găsit în diferite puncte din zona intens militarizată de la Porolissum: în castrul de pe "Pomet", pe drumul roman și în templul Dolichenum[50]. Anul 238, cu care se încheie această perioadă, este data reluării emiterii antoninianului pe scară largă, ceea ce va schimba întregul aspect economico-financiar al Imperiului în deceniile următoare.

Situația monedei care conține argint este similară în siturile cu castre de legiune, aici preponderența denarilor[51] de orice fel fiind mai accentuată – 1124 denari obișnuiți și suberați, adică 83,75 % din totalul de 1342 de

monede ale etapei. Antoninianii descoperiți în aceste ultime locuri sunt doar trei, toți descoperiți la Apulum, dar fără precizarea că ar proveni din castru. La Potaissa, printre monedele pentru care este precizat nominalul, nu există nici un antoninian pentru această perioadă. Această stare de fapt conduce la concluzia că inovația monetară a lui Caracalla nu fusese încă aplicată pe scară largă pentru trupele de elită din Dacia. In așezările civile nu se cunoaște nici un antoninian emis până la anul 238.

Monedele de cupru găsite în mod obișnuit în etapele anterioare, *sestertii*, *dupondii* și *asses* sunt mult mai puține între 193-238 decât pentru alte etape în castrele auxiliare. Apar în schimb mai multe monede de cupru provinciale, între care cele de la Nicaea Bithyniae sunt cele mai numeroase[52].

Subliniem că, pe când în castrele auxiliare și în cele de legiuni numărul total al monedelor crește de aproape patru ori[53], în mediul civil monedele sunt numai cu 82 de bucăți mai multe decât pentru etapa anterioară, adică numai cu 63,22 %. Coeficientul de intrări monede/an este apropiat pentru siturile militare: pentru Septimius Severus: 27,28 în castrele auxiliare, 27,89 în castrele de legiune, dar numai 4,17 în așezările civile. Pentru Caracalla valorile aceluiași coeficient sunt, în aceeași ordine, 21,17, de 25,83 și 3,33. Exemplele pot continua pentru întreaga perioadă, în conformitate cu materialul anexat[54]. Subliniem că, deși intrările de monedă sunt modeste pentru așezările civile, totuși curba are același traseu ascendent ca și în cazul siturilor militare, confirmând dependența de armată sau unitatea sistemului pecuniar din provincia Dacia. Diferențe între coeficienții de intrări/an aparținând celor trei categorii de situri, militar auxiliar, militar de legiune și civil există și în Pannonia Superior, dar acolo ierarhia este alta: siturile de legiune beneficiază de coeficienți mari, comparabili celor din provincia Dacia, în vreme ce siturile de auxiliari și cele civile au, ambele categorii, coeficienți apropiați ca valoare, dar mici, sub cifra 10[55]. În măsura în care datele pe care le-am strâns din bibliografia consultată sunt reale, mediul trupelor auxiliare din Pannonia Superior pare mult mai vitregit, decât cel din provincia Dacia.

Existența unui mare număr de monede emise de împărații dinastiei Severilor este caracteristic pentru întreaga provincie Dacia, care cunoaște în

aceste patru decenii o perioadă de maximă prosperitate[56]. Moneda acestor împărați constituie una dintre componentele cele mai substanțiale ale tezaurelor ascunse în decursul secolului III[57]. Totuși, având în vedere diferența mare de intrări de monedă/an dintre mediul militar şi cel civil[58], concluzia poate fi doar aceea că bunăstarea societății depindea în foarte mare măsură de banii armatei.

F. Moneda romană emisă în anii 238 – 249

Numărul de monede din această etapă este de 358 de bucăți și reprezintă 8,29 % din totalul monedelor izolate găsite în castrele auxiliare din Dacia.

Pentru delimitarea în timp a acestei etape am ținut seama de faptul că anul 238 este considerat, pentru întreg statul roman, drept pragul crizei denarului, care începe să fie înlocuit cu emisiuni masive de antoniniani[59]. Încheierea etapei este motivată de faptul că după Filip Arabul în situl de la Micăsasa încetează intrările de monede, iar în cel de la Orlea, precum și la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, ele scad brusc și drastic. Cei unsprezece ani constituie o etapă scurtă, dar în cursul căreia circulația monetară cunoaşte schimbări majore, aliniindu-se la situația din restul statului roman.

Ca şi în restul provinciilor romane, tipurile de numerar se reduc la două categorii, antoninianul şi moneda de cupru. În această ultimă categorie, numărul de *sestertii, dupondii* şi *asses* este mai mic, procentual, decât în celelalte perioade. Necesarul de monede de cupru de pe piață este completat de emisiunile coloniale. Acestea sunt venite din Orientul grecesc, cele mai numeroase fiind cele din Nicaea Bithyniae. Emisiunile de la Viminacium de tip PMSCOLVIM sunt în număr de 41 bucăți. Cele de tip PROVINCIA DACIA, emise începând cu anul 246 la Ulpia Traiana Sarmizegetusa[60], sunt în număr de 97 bucăți, adică aproape toate monedele de acest tip găsite în arealul castrelor auxiliare din Dacia.

Cea mai pregnantă caracteristică a etapei o constituie, pentru circulația monetară în castrele auxiliare din Dacia, dispariția denarului, ultimele exemplare fiind cele opt bucăți de la Filip Arabul, găsite câte una la Porolissum –"Pomet" și la Gilău și 6 la Mehadia. Denarii suberați cei mai recenți[61], datând de la Gordian III, provin, toți, de la Ilișua[62].

Antoninianii apar în număr remarcabil, 136 de bucăți, reprezentând 35,19 % din totalul monedelor etapei aflate în circulație în castrele de trupe auxiliare. De la Gordian III sunt 66 de bucăți, adică jumătate dintre monedele acestui împărat. Antoninianii lui Filip Arabul *et sui* sunt 70 de bucăți, dar reprezintă numai 31,67 % dintre monedele acestui ultim emitent al etapei. Filip Arabul are coeficientul de intrare/an cel mai mare din toată istoria provinciei Dacia pentru castrele auxiliare, dar, între monedele emise de el, ponderea pieselor "de argint" tinde deja să scadă procentual în favoarea monedei de cupru, anunțând astfel situația din deceniile următoare. În siturile cu castre de legiune din Dacia, antoninianii sunt mai numeroși, aici fiind descoperite 245 bucăți, adică 48,13 % din totalul etapei. În așezările civile din Dacia s-au găsit doar 20 antoniniani, adică abia 25,64 % din totalul monedelor etapei în mediul civil.

În Pannonia Superior antoninianii sunt încă extrem de puțini în castrele auxiliare: o singură bucată de la Filip Arabul la Arrabona, dar mai mulți (11 bucăți) în așezarea civilă de la Neviodunum. În schimb, ei au o prezență masivă la Carnuntum, situl având castru de legiune. Privită însă cu atenție, situația din mediul militar de legiune se dovedește a fi ușor diferită, deoarece antoninianii descoperiți *în interiorul castrului* sunt mult mai puțini. Astfel, la Carnuntum[63] primul antoninian datează de la Gallienus, la fel și la Vindobona[64]. În Dacia, la Apulum, *în interiorul castrului* s-au găsit 2 antoniniani de la Filip Arabul și alți 2 de la Gordian III[65] , iar la Potaissa 4 antoniniani de la Gordian III și 4 antoniniani(?) de la Filip Arabul[66]. Concluzia este că antoninianul, monedă fiduciară de argint, nu era încă atotputernic în mediul militar de elită. În Dacia, în castrele de legiune există încă denari, iar în Pannonia Superior aproape *numai* denari, datați de la Gordian III și Filip Arabul, *în interiorul castrului.* Nu știm, însă, nimic despre poziția stratigrafică în care au fost găsiți, poate există elemente care să permită datarea pătrunderii lor mai târzie în circulația monetară a Daciei. În situl de legiune de la Carnuntum[67] coeficientul/an este de 96/6=16 pentru Gordian III, apropiat de 128/6=21,33 la Apulum pentru același împărat. Filip Arabul are coeficientul/an 116/5=23,2 la Apulum, față de 161/5=32,2 la Carnuntum.

G. Moneda romană emisă în anii 249 –275

Ultimii ani de existență ai provinciei Dacia sunt caracterizați printr-o scădere considerabilă a prezenței monedei romane în castrele de trupe auxiliare[68], numărul total de monede datate în acești ani fiind de numai 208, adică 4,81 % din totalul monedelor izolate.

Moneda de aur lipsește cu totul. Numerarul care intră este numai din cupru și billon, în principal de două feluri, antoniniani și monedă de cupru provincială. În această ultimă categorie un loc important îl ocupă monedele bătute la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și la Viminacium, adică emisiunile tip PROVINCIA DACIA 7 bucăți și tip PMSCOLVIM, 24 bucăți. În multe dintre castrele auxiliare din Dacia ultimele monede romane descoperite aparțin acestor două tipuri.

Vârfurile intrărilor, în ordine descrescătoare, sunt: de la Aurelian (72 monede), Gallienus (49) și Claudius II (12). Marea lor majoritate sunt antoniniani: de la Aurelian (68 bucăți), Gallienus (39) și Claudius II (10)[69]. Precizăm însă că numărul mare de monede emise de Aurelian provin aproape în totalitate (60 de antoniniani) de la Drobeta. Tot aici sunt descoperite și 27 din cele 49 de monede de la Gallienus. Având în vedere această stare de fapt, unicul vârf al circulației monetare din castrele auxiliare din Dacia, pentru etapa 238-275, este în timpul lui Gallienus. Se confirmă, astfel, manifestarea "renașterii gallieniene" și, implicit, relația financiară cu Imperiul roman a lumii auxiliarilor din provincia Dacia.

Descoperirile din această etapă nu sunt uniform răspândite pe teritoriul întregii provincii. Conform datelor din *Catalogul descoperirilor*, cele mai multe monede provin din castrele auxiliare din nordul Daciei: Porolissum-"Pomet" și Porolissum Drumul roman, Buciumi, Războieni, Gherla, zone care cercetările arheologice au fost mai intens publicate. Din castrele de pe linia Dunării (Drobeta și Orșova), ori din Banat (Jupa, Pojejena, Mehadia, Teregova), provin multe monede ale acestei perioade, dar aici puteau intra și după domnia lui Aurelian, în vremea când teritoriul respectiv a reintrat în Imperiul roman.

Și în siturile cu castre de legiune sunt puține monede pentru această etapă: 323 bucăți, adică 9,13 % din total. Singura piesă de aur din această

zonă este un *aureus* de la Trebonianus Gallus, descoperit însă *în exteriorul* castrului de la Apulum, în *Colonia Nova Apulensis*[70]. În cadrul circulației din siturile cu castru de legiune din Dacia se confirmă cele trei vârfuri ale curbei intrărilor care există pentru castrele auxiliare, pentru Gallienus, Claudius II și Aurelian, dar luând în calcul *toate* monedele din situri. Departajând monedele din *interiorul castrului*, situația se prezintă astfel: la Apulum Traianus Decius/Etruscus (1 antoninian), Valerian I/Salonina (1 antoninian); la Potaissa[71] Volusianus (1 AE), Valerian I (3 AR), Valerian I/Gallienus (1 antoninian), Aurelian (1 antoninian). La Carnuntum, *în interiorul castrului* de legiune, s-au găsit: Gallienus (3 antoniniani), Claudius II (6 antoniniani), Aurelian (3 antoniniani)[72]. Descoperirile sunt la fel de sărace la Vindobona: *în interiorul castrului* s-au găsit monede de la: Gallienus (11 antoniniani), Claudius II (9 antoniniani), Aurelian (11 antoniniani), și 1 HS de la Aemilianus și 1 antoninian de la Tetricus[73]. Având în vedere cunoștințele reduse asupra locului de descoperire pentru o mare parte din monedele publicate de la Apulum și Potaissa, putem emite ipoteza că plata legiunilor din Dacia nu era cu mult diferită față de cele din Pannonia Superior. Mai mult, în Dacia prosperitatea mediului civil din apropierea castrului de legiune și a castrelor auxiliare depindea în mod sigur și în această perioadă, de prezența armatei, deoarece în siturile civile, fără garnizoană, s-au găsit foarte puține monede (doar 22 bucăți), reprezentând 1,73 % din totalul numerarului izolat din acest tip de situri. Aici situația intrărilor de monedă este liniară, neavând un vârf nici pentru Gallienus.

H. Monede nedeterminate și aparținând altor emitenți

Acest ultim grup de monede este destul de mare: 488 de monede, reprezentând 11,30 % din total. El conține monede citate în bibliografia consultată drept "neprecizate" sau "nedeterminabile", adică aflate într-o stare de conservare care nu permite atribuirea lor unui emitent, ci numai unei categorii de numerar și, uneori, chiar unui secol de emisiune. În această situație nu se află nici o monedă de aur și numai 32 denari și 2 *quinari*. Monedele emise din aliaj, în care cuprul este în cantitate mare, sunt cele mai numeroase care figurează la "nedeterminate", deoarece cuprul, datorită calităților

sale fizice și chimice, se deteriorează mult mai ușor, decât aurul și argintul. Avem astfel, 12 denari suberați, un denar de billon, 8 antoniniani, 8 sesterți, 6 dupondii, 57 ași, 2 *semisses*, 2 *quandrantes,* 87 AE, 16 coloniale, 3 PD și 5 PMSCOLVIM. Două monede, cartate la categoria "Alte AR" aparțin unor emitenți cunoscuți și vor face obiectul unui comentariu separat.

În categoria "monede" am inclus piese citate în bibliografia consultată ca "nedeterminate". Aceste simple "monede", 245 la număr, de cele mai multe ori fără a fi precizat metalul sau prezumtivul emitent, ori "nedeterminabile", se află într-o stare de conservare care nu permite atribuirea lor nici măcar probabilă unui emitent sau unei categorii de numerar.

În grupa de monede ale "Altor emitenți" am încadrat monede bătute în afara lumii romane, și anume două imitații dacice. Cea mai veche piesă găsită în arealul studiat este o imitație dacică după o drahmă de tip Alexandru Macedon, în mod sigur o pradă de război pierdută în castrul de la Angustia (Brețcu). Într-o situație similară se află probabil și imitația de drahmă tip Dyrrhachium găsită la vama romană de la Porolissum, această categorie de numerar fiind în circulație în timpul Daciei preromane. De altfel, însăși poziția stratigrafică în care a fost găsită, în valul de pământ[74], poate duce la concluzia că moneda s-a pierdut la o dată anterioară prezenței trupelor romane în cel teritoriu.

NOTE

[1] Winkler–Băloi 1971, passim; Winkler–Băloi 1973, passim.
[2] L. F. de Marsigli, apud Tudor 1978, 14.
[3] Gooss 1876.
[4] Neigebaur 1851.
[5] Neigebaur 1851, 108 – 123 - Oltenia parcursă pe Valea Oltului până la pasul Turnu Roșu, pe ambele maluri ale râului.
[6] Neigebaur 1851, 111 - Turnu – Severin.
[7] Neigebaur 1851, 116-Reșca .
[8] Neigebaur 1851, 113-castrul de la Răcari.
[9] Neigebaur 1851, 116–castrul de la Slăveni.
[10] Gudea, 1997 19, 23, 42.
[11] Protase-Zrínyi 1994, 126-127.
[12] Gudea 1980, 300.
[13] Chirilă-Gudea-Lucăcel-Pop Cluj, 1972, 94-10.
[14] Protase-Gaiu-Marinescu 1997, 57-72.
[15] Macrea-Gudea-Moțu 1993, 45, 114-115, 132-133.
[16] Gudea 1997b 30-31,37,38,42,43,48,49,53–54,59,62; Chirilă 1990-1991, passim.

[17] Matei – Bajusz 1997, 137-144.
[18] Tamba 1997, 15.
[19] Gudea-Pop 1971, 60-60.
[20] Ardevan 1993, 111-121.
[21] Chirilă 1990 – 1991, 153-174; Winkler 1964, 215-222.
[22] Chițescu-Poenaru 1981 – 1982, 169-187.
[23] Vezi Tabelul 8 și Tabelele 23-63.
[24] Vezi Tabelul 10.
[25] Poenaru – Mitrea 1993, 314.
[26] Vezi Tabelul 19.
[27] Vezi Tabelul 19.
[28] Vezi Tabelul 19.
[29] Petolescu 1995, 58-60.
[30] Ardevan 1996, 22, cu întreaga bibliografie a problemei; Winkler 1980, 41; Găzdac 2002, 67.
[31] Vezi Duncan-Jones 1995, 230, Tabel 15.7.
[32] Vezi Tabelul 9.
[33] Vezi Tabelul 10, Tabelul 12 și Tabelul 14.
[34] Macrea 1969, 292; Chirilă 1990-1991, 157.
[35] Macrea 1969, 292; Chirilă 1990-1991, 157, 158; IstRom II, 2001, 153.
[36] Vezi Tabelele 12 și 14.
[37] Vezi Tabelul 19.
[38] Vezi Tabelul 19.
[39] Vezi tabelul 21.
[40] Vezi Tabelul 19.
[41] Suciu 2000, Tabel XVII. Tezaurul tip Commodus-Transilvania romană.
[42] Suciu 2000, Tabel XVII. Tezaurul tip Commodus-Transilvania romană.
[43] Vezi Tabelul 21.
[44] Vezi Tabelul 6.
[45] Vezi Tabelul 7 – Donativa.
[46] Vezi Tabelul 7.
[47] Vezi Tabelul 2.
[48] Depeyrot-Moisil 2004, 76-77.
[49] Winkler-Ivănescu 1977, 92.
[50] Vezi Catalogul descoperirilor, s. v. și Tabelul 12.
[51] Vezi Catalogul descoperirilor.
[52] Vezi Tabelele 10, 12 și 14.
[53] Vezi Tabelul 19.
[54] Vezi Tabelul 19.
[55] Vezi Tabelul 21.
[56] Macrea 1969, 78; IstRom II 2001, 169.
[57] Suciu 2000, Tabel IB/e, IC/e.
[58] Vezi Tabelul 19.
[59] Protase 1958, 263; Callu 1969, 197 și 477.
[60] Ardevan 1992-1993, 117-120.
[61] Vezi Tabelul 9.
[62] Vezi Catalogul descoperirilor, s. v.
[63] Găzdac 2002, 601.
[64] Găzdac 2002, 602.
[65] Găzdac 2002, 565.
[66] Găzdac 2002, 569.
[67] Numărul de antoniniani de la Carnuntum, Neviodunum și din castrele auxiliare din Pannonia Superior sunt preluate de la Găzdac 2002, 595-602; 621-622; 632-635.
[68] Vezi Tabelul 9 și 10.
[69] Vezi Tabelul 9 și 10.

[70] Pavel 1998, 117-120.
[71] Găzdac 2002, 569; Bărbulescu 1994, 130-131.
[72] Găzdac 2002, 601.
[73] Găzdac 2002, 602.
[74] Gudea 1996, 279.

CAP. V. TEZAURE MONETARE DESCOPERITE ÎN INTERIORUL ŞI ÎN APROPIEREA CASTRELOR AUXILIARE DIN DACIA

1. Prezentare generală

Tezaurele descoperite în castrele auxiliare sau în imediata lor apropiere sunt formate din toate categoriile de monede aflate în circulație în provincia Dacia, anume de cupru, de argint de toate categoriile-denari, antoniniani, denari suberați și monede de aur. Important pentru locul pe care îl ocupă acumulările monetare din arealul castrelor auxiliare în cadrul larg al fenomenului de tezaurizare monetară din Dacia romană este faptul că în acest mediu militar de auxiliari se conturează un grup de tezaure format din monede emise din alt fel de metal decât cel prețios, adică din denari suberați și de billon, din *limesfalsa* și din monede de cupru. Ne referim la tezaurele găsite în apropierea castrelor de la Vârtop și Boița, la micul depozit găsit *în interiorul* castrului mare de la Porolissum-"Pomet", precum și la tezaurul de la Păuleni, descoperit într-o zonă cu intensă locuire militară de pe *limes.* Acest grup de tezaure își are corespondența în mediul legiunilor din Dacia - cazul micului tezaur Turda II, găsit *în interiorul* castrului - și în mediul civil - cazul tezaurului de la Bereni[1], chiar și acesta găsit nu departe de mediul militar de pe *limes*-ul din partea estică a provinciei. Așadar, moneda de cupru, atât de bine reprezentată în descoperirile de monede izolate din arealul castrelor[2], deținea acolo un loc atât de important în circulația monetară, încât era considerată destul de valoroasă pentru a fi tezaurizată.

Grupul de tezaure descoperite în arealul castrelor auxiliare din Dacia include 30 de acumulări monetare, însumând 16.269 monede, dintre care doar 5.535 de bucăți sunt cunoscute, publicate și determinate. Pentru restul de 10.734 de monede nepublicate se cunosc doar puține date[3]. Astfel, în ceea ce privește piesele din componența tezaurului de la Castranova, deși

pierdute și deci necercetate, deoarece se cunoaște că erau datate până la Elagabal, le-am inclus în categoria denarilor. Dar datele despre acest tezaur sunt atât de vagi, încât am preferat să nu includem cifra enormă (8000 de probabili denari) în totalul monedelor determinate, pentru a nu altera posibilele concluzii. In numărul total de monede sunt, însă, incluse cele aparținând celorlalte patru tezaure pierdute, cu componența necunoscută: Ighiu (200 de monede), Enoșești (152 de monede), Gostavățu I (176 de monede) și Mehadia II (2000 de monede). Tezaurele fiind pierdute, în afară de semnalarea lor și de ultima monedă, precum și de parametrii prezentați în repertoriul de descoperiri, nu se mai poate spune nimic. În cifra finală sunt cuprinse și monedele din tezaurele încă nepublicate de la Vețel II și Bumbești II.

Aceste acumulări monetare din castrele auxiliare aparțin diferitelor orizonturi de tezaure din Dacia romană, după cum urmează:

	Tezaur	**Emitent final**
1.	Banatska – Palanka	Hadrian
2.	Drobeta	Hadrian
3.	Cristești II	Antoninus Pius, 152
4.	Păuleni	Antoninus Pius, 154-161
5.	Gostavățu II	L. Verus
6.	Brețcu/Poiana Sărată	Commodus
7.	Enoșești	Caracalla (nepublicat)
8.	Castranova	Elagabal (pierdut, structură necunoscută)
9.	Vețel I	Severus Alexander
10.	Câmpulung Muscel	Severus Alexander
11.	Boița	Gordian III
12.	Vârtop	Gordian III – a. 241, vara
13.	Cristești I	Gordian III – a. 243/244
14.	Săpata de Jos	Gordian III – a. 243/244
15.	Bumbești II	Gordian III
16.	Gilău	Filip Arabul
17.	Moigrad – castrul mare de la Porolissum	Filip Arabul
18.	Câineni	Filip Arabul
19.	Bumbești I	Filip Arabul

20.	Ioneştii Govorii	Filip Arabul, a. 244/245
21.	Slăveni I	Filip Arabul, a. 247
22.	Slăveni II	Filip Arabul, a. 247
23.	Mehadia I	Traianus Decius
24.	Moigrad-Dolichenum I	Traianus Decius
25.	Moigrad-Dolichenum II	Trebonianus Gallus
26.	Feldioara	nepublicat, structură necunoscută
27.	Gostavățu I	pierdut, structură necunoscută
28.	Ighiu	pierdut, structură necunoscută
29.	Mehadia II	pierdut, structură necunoscută
30.	Veţel II	nepublicat, structură necunoscută

2. Numerarul din tezaurele descoperite în castrele auxiliare

Am împărțit cele 5.486 monede determinate din tezaurele din castrele auxiliare, în funcție de anul de emisiune, în opt etape cronologice[4], după aceleaşi criterii ca şi monedele izolate[5]. Vom formula în cele ce urmează câteva observații asupra caracteristicilor fiecărei etape.

Grupul de monede corespunzător primei etape este format numai din denarii de legiune de la M. Antonius. Ca şi în cazul descoperirilor monetare izolate, emisiunile lui M. Antonius au în tezaure o pondere foarte mică, de numai 0,11 % din total.

Monedele din secolul I p. Chr., deşi puține (285 bucăți, reprezentând 5,15 % din total) au totuşi o pondere valorică mare, deoarece aici sunt incluşi şi cei 50 de aurei din tezaurul de la Banatska Palanka, valorând doar ei 50x25=1250 denari, adică mai mult decât valoarea tuturor denarilor tezaurizați în această a doua etapă de timp. Din secolul I p. Chr. provin şi cele mai vechi monede de cupru din tezaurul de la Păuleni: 9 sesterți şi 2 aşi.

Numărul monedelor datate între anii 106 şi 161 creşte brusc față de numărul emisiunilor din etapele anterioare. În tezaurele în discuție în lucrarea de față există, din această perioadă, 667 monede, adică 12,05 % din total. Ca monede din metal prețios avem cei 12 aurei din tezaurele de la Banatska Palanka şi de la Drobeta, şi cel puțin 530 de denari, fără cei din tezaurul de la Banatska Palanka[6], a căror datare mai exactă, per emitent, nu este cunoscută. Monedele de cupru emise între 106 şi 161 sunt cele mai numeroase,

în comparație cu cele din toate etapele: 84 *sestertii*, 10 *dupondii*, 6 *asses,* o monedă colonială de cupru și 20 monede neidentificate de cupru, în total 121 bucăți, adică 18,16 % din toate monedele tezaurizate emise în această etapă. Denarii suberați cei mai timpurii întâlniți în tezaurele din castrele auxiliare sunt cele 4 bucăți datând de la Traian și de la Antoninus Pius.

Monedele datate între 106 și 161 cuprinse în tezaurele din castrele auxiliare sunt mai puține decât monedele izolate cu aceeași datare găsite în același areal. Deși, conform legii lui Gresham, "moneda bună se ascunde", iar monedele din secolul I și cele emise între 106 și 161 erau încă de bună calitate, prezența lor în număr atât de scăzut în tezaurele din Dacia se explică probabil prin repetatele retrageri din circulație, pentru retopire, practicate de împărații romani[7]. În felul acesta, până spre jumătatea secolului III, când sunt îngropate mai mult de jumătate, adică 17 dintre cele 25 de tezaure cu structură cunoscută descoperite în arealul castrelor auxiliare, moneda din secolul I și II era deja puțină pe piață.

În etapa 161-193 sunt tezaurizate mai puține monede, în conformitate cu politica financiară a împăraților Marcus Aurelius și Commodus[8]. În grupul de tezaure în discuție există 519 monede determinate, adică 9,39 % din total, datate între 161-193. Totuși, procentul de 9,38 % din totalul de monede de studiat este mai mare decât 8,08 %, cât reprezintă monedele izolate din castrele auxiliare din Dacia[9], pentru același interval de timp.

În etapa 193-238 a fost emis numărul cel mai mare de monede din tezaurele din castrele auxiliare din Dacia. Cele 3154 piese reprezintă 56,98 % din total. Abundența de numerar se datorează, desigur, politicii împăraților dinastiei Severilor față de armată[10], dar numărul mare de monede tezaurizate pentru această etapă se explică prin faptul că, în secolul al III-lea, în pământul Daciei sunt ascunse, din cauza evenimentelor militare și politice, cele mai multe și mai mari tezaure monetare. Proporția de 56,98 % pentru cele 3154 monede tezaurizate emise în acest interval de timp este mult mai mare decât cele 1186 monede izolate, reprezentând 27,47 % pentru aceeași etapă și același areal[11], care totuși formează vârful circulației pentru monedele izolate.

În această etapă de timp apar, în număr mic, antoninianii - 53 de bucăți, adică 1,70 % dintre monedele etapei. Cei 53 de antoniniani emiși până la anul

238 provin din tezaurele de la Săpata de Jos (cei mai mulți-27 bucăți), de la Slăveni I şi Slăveni II, Veţel I, Bumbeşti I provenind ceilalți, în număr mic pentru fiecare depozit monetar[12]. Denarii suberați dataţi 193-238 (46 de bucăți) sunt cei din tezaurul de la Vârtopu. Prezența lor în tezaur corespunde cronologic perioadei de maximă producție a denarilor suberați în nordul Daciei[13].

Etapa de la anul 238 la anul 249 constituie intervalul de timp în care sunt emişi cei mai mulți antoniniani tezaurizați în castrele auxiliare din Dacia. Din totalul de 678 antoniniani, al căror emitent este cunoscut, 621 datează dintre 238-249. În aceşti unsprezece ani, în castrele auxiliare din Dacia sunt ascunse tezaurele constituite foarte probabil exclusiv din soldă, cum sunt cele de la Săpata de Jos, Ioneştii Govorei, Slăveni I şi Slăveni II, formate numai din antoniniani. Toate aceste tezaure sunt găsite exclusiv *în interiorul* castrelor auxiliare. În mediul castrelor de legiune din Dacia a fost găsit, deocamdată, doar un singur tezaur cu asemenea compoziție, Turda I, care provine din imediata apropiere a castrului legiunii V Macedonica.

Ultima etapă de timp pentru monedele tezaurizate în castrele auxiliare este mult mai scurtă, decât pentru monedele găsite izolat în acelaşi areal. Anii 249-253 sunt ultimii în care mai intră monede în aceste tezaure, acumulările monetare din acest areal nefiind continuate după anul 253. Ultima monedă tezaurizată este emisă de Trebonianus Gallus/Volusianus Caesar în 251/253[14]. Cele două tezaure, care se încheie cu monedele cele mai recente, s-au găsit în acelaşi loc, în templul Dolichenum de la Porolissum. Această ultimă etapă, dintre anii 249-253, este şi deosebit de săracă în numerar tezaurizat, deoarece se cunosc doar patru monede, de fapt piesele finale din cele două tezaure de la Porolissum-Dolichenum.

Tipurile de numerar din tezaure sunt mult mai puțin numeroase, decât cele întâlnite în cazul monedelor descoperite izolat. În conformitate cu legea lui Gresham, au fost ascunse monedele cele mai valoroase, cele din metal prețios – aur și argint – și mai puțin cele din cupru sau billon[15]. Aurul, argintul şi cuprul monetizat nu sunt egal răspândite în tezaurele din castrele auxiliare Dacia.

Aurei-i există doar în tezaure de pe linia Dunării, la Banatska Palanka şi Drobeta. Deşi se consideră că moneda de aur era apanajul armatei romane,

aceste două tezaure sunt şi singurele cunoscute pentru întreaga Dacie, provincie pe teritoriul căreia au staționat trupe numeroase, atât auxiliare, cât şi legionare. Este interesant că în siturile cu castre de legiune nu s-au descoperit, deocamdată, asemenea acumulări monetare alcătuite din monedă de aur[16], chiar şi monedele de aur descoperite izolat.

Denarul este nominalul cel mai frecvent în tezaurele descoperite în castrele auxiliare şi în imediata lor apropiere. Din totalul de 16.269 de monede, 12.961, adică 79,67 %, sunt denari[17]. Aici se adaugă cei 53 de denari suberați, care reprezintă 0,33 % din totalul monedelor din tezaure.

Din punct de vedere numeric, denarul este inegal reprezentat în tezaurele găsite în siturile de trupe auxiliare din nordul şi sudul Carpaților. Astfel, denarul este reprezentat în tezaurele din sud prin numai 693 bucăți determinate, adică 12,63 % din totalul de 5.486.

Antoninianul se găseşte în tezaurele din castrele auxiliare într-un procentaj deosebit de mic, deşi el a fost emis special pentru plata trupelor. În acest grup de tezaure aflat în discuție sunt numai 683 de bucăți, reprezentând 4,20 % din totalul de 16.269 monede tezaurizate. Dintre aceşti 683 de antoniniani, 578 se află în tezaurele din sudul Carpaților. Situația este cel puțin neaşteptată, deoarece în acelaşi areal, antoninianii, ca monede izolate, sunt extrem de puțini: în afara celor 121 găsiți la Drobeta, numai 4 bucăți. Diferențele acestea mari îşi pot avea sorgintea şi în publicarea defectuoasă a monedelor găsite izolat.

Credem că tezaurele găsite în spațiul sud–carpatic, în castrele auxiliare şi în apropierea lor, au fost ascunse în condiții cu totul diferite de tezaurele de aceeaşi categorie din zona intracarpatică. Astfel, pentru nici un tezaur din partea nordică nu se cunoaşte nici un eveniment militar în momentul ascunderii, pe când, în sud, pentru tezaurele de la Săpata de Jos, Ioneştii Govorii, Slăveni I, condițiile ascunderii într-un moment de maximă violență a fost sesizat la descoperire şi discutat de cercetători. Cele trei tezaure menționate mai sus s-au găsit sub rămăşițele arse ale respectivelor castre şi este de admis că proprietarii lor şi-au pierdut avutul, adică monedele primite recent ca soldă, neavând timp să mai opereze vreo selecție a pieselor dictată de legile alcătuirii tezaurelor monetare. Credem, aşadar, că

tezaurele din partea sudică oferă, prin compoziția lor, o imagine mult mai veridică a prezenței monetare din deceniul al cincilea al secolului III din toate castrele auxiliare ale Daciei, decât tezaurele din castrele din teritoriile intracarpatice.

Prezența sporadică a antoninianului în tezaurele găsite în arealul castrelor auxiliare din Dacia este în contradicție cu prezența masivă a antoninianului în tezaurele găsite în Dacia în siturile având castre de legiune[18], unde acest tip de monedă reprezintă 31,33 % din totalul monedelor tezaurizate. Dar precizăm că în acest caz majoritatea antoninianilor este dată de moneda tezaurelor Alba Iulia V și VII, al căror maxim de acumulare se plasează după anul 253, deci într-o etapă din timpul căreia în castrele auxiliare ale Daciei nu au mai fost găsite tezaure și descoperirile de monede izolate sunt puține.

Prezența mai redusă a antoninianilor în tezaurele din întreaga Dacie a fost deja observată și comentată în literatura numismatică[19]. Astfel, în 17 tezaure cunoscute în 1958 în întreaga Dacie romană drept conținând și antoniniani, din totalul de 2230 de monede, doar 791 sunt antoniniani, adică 35,47 %. Și în ultima lucrare de sinteză publicată asupra tezaurelor din Dacia romană se confirmă numărul mic de antoniniani din *toate* acumulările monetare din Dacia, fie ele din mediu civil sau militar. Astfel, în întreaga provincie Dacia au fost găsiți (recuperați și determinați) în tezaure 25.693 denari imperiali romani față de numai 4042 antoniniani[20].

Moneda de cupru tezaurizată este foarte puțină, dar cu atât mai mult prezența ei devine mai interesantă. Este posibil ca tezaurizarea ei în mediul militar al auxiliarilor să fie tocmai o expresie a obișnuinței lor cu moneda mărunță, cu folosirea monedei de cupru în viața de zi cu zi. Afirmația pare a fi susținută de structura descoperirilor de monede izolate în același areal și perioadă de timp, în care moneda de cupru ocupă un loc foarte important - 2021 bucăți din 4317[21].

Monedele tezaurizate în castrele auxiliare din Dacia provin în cea mai mare parte din atelierul monetar de la Roma. Din alte monetării ale Imperiului roman există în acest grup de tezaure doar 292 de monede, după cum urmează: 145 de bucăți emise la Antiohia, 82 de bucăți la Laodicea ad Mare, 64 emise la Emessa, una în Cappadocia, una la Mediolanum și una la

Viminacium. Cele mai multe din aceste monede emise în afara atelierului de la Roma sunt cuprinse în tezaurele Veţel I şi Boiţa.

3. Repertoriul tezaurelor descoperite în arealul castrelor auxiliare din Dacia romană

Dat fiind că tezaurele avute în atenţie sunt cunoscute, publicate şi comentate[22], ne vom limita la câteva observaţii legate de contextul militar privind fiecare dintre cele douăzeci şi patru de acumulări monetare cu structura cunoscută.

1. Cel mai timpuriu este valorosul tezaur de la *Banatska – Palanka*, compus din 57 de aurei şi cca 100 de denari, ascuns probabil în timpul răscoalei din provincie combinată cu atacurile iazigilor şi roxolanilor, de la începutul domniei lui Hadrian. Din păcate, monedele fiind pierdute, nu se pot face prea multe consideraţii asupra datei de ascundere a depozitului.

2. *Tezaurul de la Drobeta* este unul din cele două tezaure conţinând monedă romană de aur găsite pe teritoriul provinciei Dacia. Ambele, acesta de la Drobeta şi cel de la Banatska Palanka, sunt contemponane, au fost găsite pe linia Dunării, într-o zonă în care au staţionat, în tot timpul stăpânirii romane, numeroase trupe, fapt observat deja în cercetarea de specialitate[23]. Valoarea de 5x25=125 denari a acestui mic depozit îl apropie de valoarea unui tezaur de monede de argint ascuns în epoca romană în Dacia. Cei 5 aurei din depozitul de la Drobeta sunt din timpul lui Hadrian[24] şi ascunderea se leagă probabil de atacurile iazigilor.

3. *Tezaurul Cristeşti II* este unul dintre puţinele tezaure din provincia Dacia ascunse într-o puşculiţă. Acumularea este modestă şi ascunderea a avut loc în timpul împăratului Antoninus Pius, cea mai recentă monedă datând din anul 152.

4. *Tezaurul de la Păuleni* s-a pierdut, dar structura sa a fost publicată pe baza unei liste de piese păstrată în arhiva Cabinetului numismatic de la

Budapesta. Este format aproape în întregime din sesterți, fiind unul dintre puținele tezaure din Dacia alcătuite exclusiv din monede de cupru.

5. *Tezaurul Gostavățu II* a fost descoperit în apropierea castrului de la Slăveni. Ascunderea sa a fost legată de tulburările care încep la Dunărea mijlocie după primul atac al marcomanilor din 167[25]. Deoarece în tezaur sunt mulți denari de același tip, s-a considerat că provine din mediul militar, monede numeroase aparținând aceluiași număr de catalog însemnând soldă ostășească. Tezaurul de la Gostavățu conține 324 monede de la M. Antonius până la L. Verus și constituie o dovadă a numerarului prezent în arealul unui mare castru auxiliar din sudul Daciei. Cu o singură excepție, un denar emis la Antiochia de Vespasian pentru Titus, monedele tezaurului de la Gostavățu sunt emise la Roma.

6. Tezaurul de la *Brețcu/Poiana Sărată.* Am adoptat această denumire dublă deoarece unii autori îl consideră descoperit la Brețcu, alții la Poiana Sărată. C. Gooss, primul care a publicat date despre acest tezaur, îl consideră drept găsit la *Brețcu*[26]. Se poate considera că C. Gooss a fost mai bine informat asupra locului de descoperire, deoarece a fost în directă legătură cu descoperitorul, atunci când i s-au adus monede spre identificare. Cert este că tezaurul a fost găsit între două fortificații romane de frontieră – castrul binecunoscut de la Angustia și un mic *burgus* semnalat la ieșirea din munte spre Moldova[27], așa încât l-am inclus printre tezaurele găsite în mediu militar. Îngroparea lui în timpul domniei lui Commodus, de la care datează ultima monedă, trebuie pusă în legătură cu tulburările provocate de mișcările goților de la sfârșitul secolului al II-lea[28]. La greutatea totală de circa 8 kilograme tezaurul trebuie să fi numărat aproximativ 3170 monede[29], dacă ne raportăm la greutatea denarului roman imperial. Au fost recuperate și determinate de Gooss doar 10 % din monede. Este un tezaur mare, care se aliniază prin această caracteristică mai curând la specificul societății civile, decât la mediul militar în care depozitele monetare sunt de obicei mai mici. Tezaurul a fost reluat recent de către numismați[30] și comentat din toate punctele de vedere.

7. *Tezaurul de la Enoşeşti* este unul dintre puținele acumulări monetare găsite *în interiorul* unui castru de trupe auxiliare. Nu a fost publicat un studiu asupra lui, ci numai lista împăraților emitenți. Ascunderea acestui tezaur în timpul împăratului Caracalla, de la care se datează ultima monedă, nu poate fi legată de vreun eveniment militar, violent. Se poate presupune că proprietarul, un soldat auxiliar al cohortei I Flavia Commagenorum şi-a pierdut viața într-un eveniment militar de mică anvergură, sau care nu poate fi pusă în legătură cu vreunul dintre evenimentele militare cunoscute în provincia Dacia în timpul lui Caracalla.

8. *Tezaurul de la Castranova* s-a pierdut, din conținutul lui cunoscându-se doar primul şi ultimul împărat emitent, respectiv Commodus şi Elagabal. Constituie, în mod sigur, prin mărimea sa - 8000 denari - expresia cantității mari de numerar în mediul militar. Comparând dimensiunea sa cu dimensiunile altor tezaure descoperite în castrele auxiliare şi în apropierea lor, se poate presupune că acest tezaur are în componența sa o sumă provenită din *honesta missio.*

9. Marele *tezaur de la Veţel* numără 2090 monede recuperate. Descoperit fiind în imediata apropiere a castrului de la Micia, considerăm că este expresia bunăstării civililor, pe care o aducea proximitatea trupelor. Ceea ce se poate spune deocamdată, pe baza datelor publicate, este că tezaurul conține o cantitate foarte mare de monede emise în Orient: Laodicea – 77, Antiochia – 100, Emessa – 62, Cappadocia – 1. Procentual, toate cele 240 monede emise în Orient constituie 11,48 % din totalul tezaurului. Referitor la structura pe nominale, antoninianii sunt deosebit de puțini, doar 12, adică 0,57 % din întreg tezaurul. Printre aceştia remarcăm prezența unui antoninian de la Caracalla, emisiune mai puțin întâlnită în Dacia. Având ultima monedă de la Severus Alexander, acest depozit nu se înscrie într-un orizont de tezaure[31]. El aparține categoriei de mari depozite monetare, alcătuite din mii de monede, care, ascunse incidental şi nu din motive politice sau militare, se pare că sunt expresia bunăstării provinciei şi a afluxului de numerar către armată, respectiv a politicii monetare a Imperiului față de Dacia în prima jumătate a secolului al III-lea.

10. *Tezaurul de la Câmpulung Muscel,* sau mai exact cele 49 de monede care au fost publicate sub această identitate ştiinţifică, au fost descoperite în 1975 în albia unui pârâu care curge de la nord spre sud, deci monedele par a fi venit de la o oarecare distanţă de castrul cunoscut în localitate. Tezaurul aparţine mediului militar, în zonă fiinţând în aşa-zisul *limes transalutanus*[32]. Faptul că monedele au fost recuperate doar parţial, nu conferă siguranţă ştiinţifică datei de încheiere a tezaurului şi, prin urmare, ascunderea sa nu poate fi legată de vreun eveniment politic sau militar.

11. *Tezaurul de la Boiţa,* publicat în mod sumar, a fost recuperat în întregime, fiind descoperit în timpul săpăturilor arheologice sistematice. Cuprinde 183 de denari (85,55 %) şi 31 antoniniani (14,48 %). Emisiunile orientale sunt prezente, anume 23 de monede emise la: Antiochia (16), Laodicea ad Mare (4), Emessa (1), Emessa şi Laodicea (2). Acest fond de monedă romană emisă în Orient constituie 10,74 % din întreg tezaurul, cifră care este foarte apropiată de cea reprezentând aceeaşi categorie de monedă în tezaurul de la Veţel – 11,48 %. Cât priveşte proveniența antoninianilor, doar trei sunt emişi în afara Romei, mai precis la Antiochia. Şi în acest tezaur, ca şi în cel de la Veţel, avem un antoninian din timpul lui Caracalla, dar pentru Iulia Domna. Şi tezaurul de la Boiţa este descoperit *în afara*, nu *în interiorul* fortificaţiei romane locale. Dar mica aşezare din jurul *burgus*-ului de la *Caput Stenarum* era probabil mai legată economic de armată, decât marea aşezare de la *Micia,* aşa încât considerăm tezaurul de la Boiţa legat direct de mediul militar. Structura sa îl înscrie în categoria tezaurului tip Gordian III pentru Transilvania[33]. Ultimele sale monede – un denar şi un antoninian, Roma, 243/244 - îl aşează în suborizontul *b* al orizontului de tezaure încheiate cu monedă de la Gordian III. Acest suborizont încheiat cu monede din ultima parte a domniei lui Gordian, cuprinde tezaurele de la Geomal, Cristeşti, Turda I în Transilvania şi încă trei tezaure din Oltenia, Băleşti, Bârca şi, important pentru tema noastră, mult discutatul tezaur din castrul de la Săpata de Jos[34]. Toate aceste acumulări monetare au fost, se pare, ascunse la atacul carpic din 245, de la începutul domniei lui Filip Arabul.

12. *Tezaurul Cristeşti I* s-a descoperit în 1963 la marginea nord-estică a aşezării romane, într-un vas de lut. Au fost recuperate 118 monede, de la Marcus Aurelius până la Gordian III. Tezaurul este format din 108 denari şi 10 antoniniani, aceştia din urmă fiind de la Elagabal (1) şi Gordian III (9). El aparţine orizontului de tezaure ascunse la sfârşitul domniei lui Gordian III, ultima monedă fiind datată în 243/244.

13. *Tezaurul de la Săpata de Jos* s-a descoperit în 1929 sau 1930 *în interiorul* castrului. Publicat[35] de două ori, importanţa sa pentru istoria militară, politică şi economică a Olteniei a fost subliniată în mai multe rânduri. Se pare că cele 44 de monede, dintre care 17 denari şi 27 de antoniniani, constituie suma de bani pe care un auxiliar roman a pierdut-o, poate împreună cu viaţa, în cursul unui atac asupra castrului de pe linia defensivă transalutană, la o dată apropiată, ulterioară celei a emisiunii ultimei monede, anul 243/244. Suma, nu prea mare, era probabil o parte din ultima lui soldă, deoarece mai mulţi dintre cei 27 de antoniniani de la Gordian III sunt emişi în acelaşi timp. Astfel, dacă printre monedele de la Septimius Severus, Elagabal, Severus Alexander şi Maximinus Thrax numărul de catalog RIC nu se repetă nici o dată, la Gordian III antoninianii cu numărul de catalog RIC 34 sunt 2, cu RIC 86 sunt 4, cu RIC 93 sunt 5, cu RIC 95 sunt 3, cu RIC 147 sunt 2, iar gradul de uzură al monedelor este foarte mic. Apare clar faptul că răstimpul dintre emiterea la monetăria imperială şi depunerea în vasul cu monedele ascunse a fost foarte scurt şi, probabil, cu foarte puţini intermediari. Situaţia este similară celei din tezaurul de la Ioneştii Govorii, Slăveni II şi Bumbeşti I (vezi *infra*). Trebuie amintit şi subliniat aici că anumite tipuri de reversuri sunt prezente în număr mai mare pe monedele trimise pentru plata trupelor. Această concluzie se desprinde din constatarea că antoniniani cu numerele de catalog RIC 86, 93 şi 95 se regăsesc în toate trei tezaurele–soldă.

Monedele din tezaurul de la Săpata provin în majoritate din atelierul de la Roma, din cel de la Antiochia provenind doar un singur denar, al lui Elagabal. Cea mai recentă piesă este un antoninian de la Gordian III, datat în 243 - 244[36] Datarea ascunderii acestui mic tezaur a fost folosită pentru a se

repera în timp distrugerea şi părăsirea limesului transalutan, întâi la 242 de către V. Christescu[37] şi ulterior de către B. Mitrea în 244[38]. Studiind monedele cele mai noi dintr-o serie de tezaure din Oltenia, E. Petac consideră şi el că tezaurul de la Săpata de Jos, împreună cu cele de la Bumbeşti, Ioneştii Govorei şi alte 7 tezaure din arealul "civil" al zonei constituie un orizont de tezaure îngropate în anul 245[39].

14. *Tezaurul de la Vârtop* a fost descoperit în 1931 în afara castrului şi a fost recuperat numai parţial. Studierea şi publicarea lui a fost reluată recent în contextul unui studiu privind podoabele de argint de tip Vârtop - Aţel[40], chestiune de care nu ne vom ocupa în prezenta lucrare. Întreg depozitul are o structură heteroclită, dată de calitatea diferită a monedelor găsite împreună cu podoabe de argint: 7 fibule, un colier cu pandantive, un *torques* şi două brăţări. Fiind descoperit nu departe de castrele de la Vârtop şi Bumbeşti (şi în acesta s-a descoperit un tezaur având în componenţă şi podoabe), influenţa mediului militar şi-a pus amprenta asupra aspectului tezaurului într-un fel întâlnit cel mai pregnant în Dacia Porolissensis, teritoriu suprapopulat cu militari. Astfel, toate monedele[41] sunt denari din argint cu titlul sub 650 ‰ sau sunt suberaţi. Din 53 de denari, doar 8 sunt din "argint apropiat de normal". Greutatea monedelor coboară până la 1,72 grame (un denar Faustina I). Multe sunt rupte încă din antichitate, iar una chiar perforată. Numai două sunt emise în afara Romei, 1 denar la Emessa de la Sept. Severus şi unul la Antiochia de la Severus Alexander. Numeroasele emisiuni considerate semioficiale dovedesc că şi în această parte a provinciei funcţiona un atelier care completa cu mult succes necesarul de numerar de pe piaţă. Mai mult, acest tip de numerar era destul de agreat încât să fie scos din circulaţie şi tezaurizat. Depozitul de la Vârtop are câteva puncte comune cu micul depozit de la Porolissum. În ambele cazuri, monedele semioficiale au fost adunate împreună cu cele oficiale, bune, ale Imperiului şi în ambele cazuri se ridică întrebarea care era cursul pe piaţă al acestor monede considerate astăzi de noi false, dar a căror calitate este greu de crezut că nu era observată în antichitate.

Chiar dacă nu se poate dovedi că a aparţinut unui proprietar de sorginte militară, acest depozit este constituit foarte probabil în mediul economic

din apropierea castrelor, unde existau mulți soldați, zonă de felul acelora unde sunt semnalate până acum cele mai numeroase monede cu probleme privind titlul argintului.

Tezaurul de la Vârtop, a cărui ultimă monedă recuperată datează din vara anului 241, a fost ascuns probabil sub amenințarea primelor atacuri ale carpilor din 242[42] în sudul Carpaților.

15. *Tezaurul Bumbeşti II* a fost descoperit în exteriorul castrului. Nu a fost publicat încă un studiu amănunțit asupra acestei acumulări monetare, ci doar numărul şi categoria nominalelor- 87 denari şi 5 antoniniani[43], toate monedele fiind datate de la Septimius Severus la Gordian III. Este aşadar un tezaur de acumulare scurtă, un posibil fragment de soldă.

16. *Tezaurul* descoperit la *Gilău* în cursul secolului XIX nu ni s-a păstrat. În conformitate cu datele culese din bibliografie, cercetătoarea V. Suciu încadrează[44] acest tezaur în orizontul IV al tezaurelor ascunse în timpul lui Filip I. Acest orizont[45] include tezaure ascunse din cauza războiului cu carpii, încheiate cu monedă datată 247/248 şi ascunse în Transilvania la Visuia, Ruşi, Moigrad şi Gilău. Dimensiunea sa mare – 1147 monede, acumulate în majoritate începând cu Elagabal, face posibilă presupunerea că şi acest tezaur, descoperit aproape de o fortificație romană, constituie o dovadă a prosperității din mediul militar în timpul dinastiei Severilor.

17. *Tezaurul* descoperit într-o baracă din castrul mare de la *Porolissum-Pomet*, este pe cât de mic, pe atât de interesant pentru tema care ne preocupă. După cunoştința noastră, este, de fapt, singurul tezaur descoperit sigur *în interiorul* unui castru auxiliar, recuperat, ajuns la noi şi publicat pertinent din tot materialul numismatic adunat din castrele auxiliare intracarpatice. Monedele au fost descoperite într-o puşculiță de lut ars. Toate sunt din cupru, dar trei dintre ele sunt de fapt denari suberați. Monedele provin de la emitenți din trei secole – de la Nerva până la Otacilia Severa, soția lui Filip I. De fapt, acest mic depozit constituie unica secțiune prin mica circulație din castrele auxiliare ale Daciei intracarpatice, exprimând

în mic intrările de monedă din timpul provinciei. Astfel, depozitul începe cu un sestert de la Nerva, ale cărui monede vin probabil foarte repede în provincia traiană după 106. Cronologic, urmează un denar suberat de la Traian, un dupondiu de la Hadrian, un sestert de la Antoninus Pius și un as de la Marcus Aurelius. Precum se vede, emitenții secolului al II-lea, cei mai bine reprezentați prin descoperiri izolate în castre, sunt prezenți și în acest depozit, iar curba valorii monedelor din el este apropiată de curba numărului monedelor izolate descoperite în castrele de trupe auxiliare: scade de la începutul secolului spre sfârșit. Hiatus–ul din tezaur de la Commodus până la Filip I/Otacilia Severa ar corespunde scăderii numărului de monede de pe piața Daciei pentru sfârșitul secolului al II-lea. Absența monedelor din timpul Severilor și de mai târziu din pușculiță poate fi pusă în legătură cu absența relativă a monedei de cupru – vizată se pare de proprietar – de pe piață în prima parte a secolului III. Moneda finală este o emisiune tip PROVINCIA DACIA.AN I, adică tocmai tipul monetar care încheie în multe castre circulația monetară în arealul studiat. Acumularea a avut loc probabil în anii apropiați de jumătatea secolului al III-lea. Probabil că micul depozit a aparținut unui militar care și-a pierdut viața în timpul evenimentelor de la jumătatea secolului al III-lea. După cum se constată din *Catalogul descoperirilor,* acest mic tezaur nu marchează încetarea prezenței monetare imperiale în castru, dar este posibil să fie pierdut și ceva mai târziu decât data monedei finale, deoarece raritatea monedei de cupru și a monedei, în general, la jumătatea secolului al III-lea în Dacia ar putea plasa ascunderea pușculiței ceva mai târziu.

Acest depozit mai ridică o problemă: cursul pe piață al denarilor suberați, atât de frecvenți în Dacia Porolissensis. Astfel, întreaga bibliografie numismatică indică faptul că monedele se tezaurizau "pe metale", adică monede de aur cu monede de aur sau de argint de cea mai bună calitate, denari cu denari sau cu antoniniani iar monedele din cupru în diferite aliaje, separat. In depozitul din castrul mare de la Porolissum, denarii suberați par a fi incluși în categoria monedei de metal comun la o paritate pe care nu o putem stabili[46]. De fapt, ar fi destul de greu de crezut că în antichitate, în mediul militar, unde oamenii erau bine familiarizați cu moneda de argint și

cu metalul prețios, în general, atât din soldă cât și din prăzi, denarii suberați să poată trece neobservați drept monedă de bună calitate.

18. *Tezaurul de la Ioneștii Govorii* a fost descoperit în turnul de N-V al castrului *Pons Aluti*, sub un strat de arsură[47], este alcătuit în întregime din antoniniani, de la împărații Caracalla până la Filip Arabul. Cele 151 de monede[48], dintre care 19 sunt emise înafara Romei, la Antiochia de Gordian III, constituie desigur solda unui militar care și-a pierdut avutul și viața în evenimentele violente care au dus la incendierea castrului. Aspectul de sumă care a parcurs un drum foarte scurt din atelierul monetar până la soldat este dat de faptul că majoritatea monedelor sunt practic noi. Mai mult, există un număr mare de monede care aparțin aceluiași număr de catalog într-un tezaur nu prea mare și la emitenții cu monedele cele mai multe, Elagabal și Gordian III. Astfel, între cei 18 antoniniani ai lui Elagabal, avem deja cu numărul de catalog RIC 72 două bucăți și cu numărul RIC 155 patru bucăți. Între antoninianii lui Gordian III există din atelierul monetar de la Antiochia, cu numărul de catalog RIC 177 trei bucăți, cu numărul RIC 189 trei bucăți, cu numărul RIC 210 cinci bucăți, iar din atelierul de la Roma cu numărul RIC 1 patru bucăți, cu numărul RIC 2 două bucăți, cu numărul RIC 38 trei bucăți, cu numărul RIC 63 cinci bucăți, cu numărul RIC 65 cinci bucăți, cu numărul RIC 70 trei bucăți, cu numărul RIC 83 unsprezece bucăți, cu numărul RIC 84 unsprezece bucăți. Ultima monedă este un antoninian, singurul de altfel, de la Filip I (Roma) și datat la începutul domniei, cu legendă lungă[49]. Evenimentul militar care a dus la ascunderea tezaurului este atacul carpic asupra Imperiului roman, căruia i-a făcut față, la începutul domniei, Filip Arabul[50]. E. Petac, studiind monedele cele mai noi dintr-o serie de tezaure din Oltenia, consideră că tezaurul de la Săpata de Jos, împreună cu cele de la Bumbești, Ioneștii Govorei și alte 7 tezaure din arealul "civil" al zonei constituie un orizont de tezaure ascunse în anul 245[51].

19. *Tezaurul de la Câineni* s-a pierdut, dar structura i se cunoaște, datorită publicării lui în anul 1890 de către H. Müller. A fost descoperit în Valea Oltului, în apropierea castrelor *Pons Vetvs, Praetorium I* și *Praetorium II*,

deci într-o zonă bine populată cu trupe romane, fapt pentru care l-am considerat drept un tezaur constituit sub influență economică militară. Este format din 198 denari și 36 antoniniani. Monedele de la Gordian III nu constituie decât 16,23 o/o, deci mai mic decât la Săpata de Jos (61,36 %), Bumbești (49,18 %), Ioneștii Govorii (86,09 %), Slăveni I (55,04 %) și Slăveni II (54,21 %). Cât despre posibilitatea de a avea inserate sume provenind din soldă, după principiul întâlnit la celelalte tezaure discutate mai sus, asemenea tranșe de numerar ar putea fi prezente în tezaurul de la Câineni printre monedele emise de Elagabal, unde întâlnim 4, 5 și chiar 7 denari cu același număr de catalog. Antoninianul, atât de bine reprezentat procentual în celelalte tezaure găsite în castrele de pe Valea Oltului, constituie doar 6,41% din totalul monedelor de la Câineni. Semnificativ pentru apropierea acestui tezaur de mediul militar, remunerat, se pare, masiv cu antoniniani de la Gordian III și Filip I, este că acești 15 antoniniani din tezaurul de la Câineni sunt și monede finale, care datează ascunderea sa. Ultima monedă este un antoninian emis de Filip I pentru Otacilia Severa în anul 245[52]. Deci, tezaurul de la Câineni trebuie inclus între cele ascunse la atacul carpilor de la 245 –247[53], sau, după cronologia propusă de E. Petac, la 245.

20. *Tezaurul Bumbești I* a fost descoperit întâmplător în interiorul castrului. La locul de îngropare nu s-au găsit urme de arsură sau distrugere, vasul cu tezaur fiind îngropat sub o lespede. Tezaurul este format, ca și cel de la Vârtop, din monede și podoabe. Au fost recuperate 185 de monede, 97 de denari și 88 antoniniani, de la Commodus până la Filip Arabul și 8 obiecte de podoabă. Monedele sunt emise aproape toate la Roma, doar un singur denar de la Septimius Severus fiind bătut la Laodicea și 5 antoniniani la Antiochia – RIC 189, aceeași emisiune care se găsește și la Ioneștii Govorii. La acest tezaur caracteristicile de tezaur–soldă pe care le-am relevat la tezaurele de la Ionești și de la Săpata nu sunt la fel de pregnante. Dar în mod sigur și tezaurul de la Bumbești s-a constituit tot pe baza numerarului provenit din atelierele monetare ale Imperiului pentru soldații de pe *limes*, pentru că regăsim, chiar dacă numai în câte 2 sau 3 exemplare, monede ale lui Gordian III cu numerele de catalog aflate în celelalte două

tezaure. Astfel, antoninianii cu număr de catalog RIC 84 există la Ioneşti (11 bucăți), şi la Bumbeşti (4 bucăți), RIC 86 există la Ionești (8), la Săpata (4) şi la Bumbești (3), RIC 95 se regăsesc la Ionești (10), la Săpata de Jos (3) şi la Bumbești (7 bucăți), iar exemplele ar putea continua.

Cele 8 obiecte de podoabă din argint, 5 fibule, 2 brățări şi un lănțişor, sunt de tipul Ațel – Vârtop, întâlnite frecvent în Oltenia şi în sudul Dunării[54].

Tezaurul de la Bumbeşti are moneda cea mai nouă emisă, după datările din RIC, la 244/246 şi în conformitate cu aceasta, a fost ascuns la marele atac al carpilor din 245 – 247. E. Petac, reconsiderând după bibliografia mai nouă datarea ultimei monede, a încadrat tezaurul de la Bumbeşti într-un orizont datat precis la 245[55], când ar trebui plasat cu mai multă exactitate marele atac al carpilor.

21. *Tezaurul Slăveni I* a fost descoperit *în interiorul* castrului, în rămăşițele unei barăci militare. În antichitate, baraca a sfârşit prin foc, prăbuşindu-se deasupra banilor. Tezaurul nu a fost recuperat decât în parte. Este format din 4 denari şi 104 antoniniani, înşiruiți de la Caracalla până la familia lui Filip I[56]. Acesta a fost, incontestabil, avutul personal, provenit din soldă, al unui militar din castrul auxiliar de la Slăveni. Structura tezaurului reflectă, ca şi în situația tezaurelor de la Ioneşti şi Săpata, modalitatea de plată a militarilor romani din trupele auxiliare aflate în Dacia la jumătatea secolului al III-lea. Antoninianul emis de Caracalla aparține primelor emisiuni din această inovație monetară. Deşi unele dintre numerele de catalog RIC ale monedelor lui Gordian III prezente în tezaurele de la Ioneşti, Săpata şi Bumbeşti se regăsesc şi printre antoninianii din tezaurul Slăveni I, cum ar fi RIC 95, despre tezaurul de la Slăveni se poate spune că s-a constituit din alt fond principal de numerar, ultima soldă fiind încasată din timpul lui Filip I. Dar probabil că monedele tezaurului nefiind recuperate în întregime, ca la Ioneşti şi Săpata, caracterul de soldă nu mai este atât de pregnant, monedele fiind prezente doar până la patru bucăți cel mult la câte un număr de catalog RIC.

Ascunderea tezaurului Slăveni I, conform datei celor mai noi monede, anume trei antoniniani RIC 76, anul 247, trebuie plasată *după* acest an, după D. Tudor[57], anume la invazia lui Argaithus şi Gunthericus de la 248.

Studiind problema orizonturilor de tezaure din Dacia de la jumătatea secolului al III-lea, V. Suciu[58] include Slăveni II în a doua categorie, anume a tezaurelor încheiate cu monede din anii 247 – 248. E. Petac, recurgând la cronologia lucrării lui Eddy[59], propune încadrarea tezaurului Slăveni II într-un orizont datat ferm în anul 248[60].

22. *Tezaurul Slăveni II* a fost descoperit în 1974 în mod întâmplător în aşezarea civilă a castrului de la Slăveni[61]. A fost recuperat, se pare, în totalitate. Este un tezaur format în întregime din antoniniani şi nu rămâne nici o îndoială, ţinând cont de structura sa, că este un tipic tezaur–soldă. Monedele sunt emise de Caracalla, Iulia Domna, Macrinus, Elagabal, Gordian III, Filip I, Filip II şi Otacilia Severa, adică împăraţii care au emis antoniniani între Caracalla şi Filip Arabul inclusiv. Printre monedele tezaurului regăsim o parte din cele existente în tezaurele de la Ioneşti şi Săpata. Astfel, la Slăveni II antoninianii lui Gordian III cu număr de catalog RIC 83 apar în 8 exemplare, RIC 86 în 9 exemplare, RIC 95 în 9 exemplare, pentru a cita numai cele mai importante amănunte care duc la constatarea că fondul de monede din care s-a alcătuit tezaurul Slăveni II este acelaşi cu Ioneşti şi Săpata, adică emisiunea specială de antoniniani a imperiului pentru solda militarilor. Majoritatea monedelor din Slăveni II sunt emise la Roma, doar 13 provenind de la Antiochia.

Tezaurul Slăveni II are emisiunea cea mai nouă datată în anii 246 – 248, ceea ce duce la concluzia că a fost ascuns puţin după această dată, probabil în acelaşi timp cu Slăveni I, datorită aceloraşi evenimente războinice. Din această cauză, Slăveni II este inserat în acelaşi orizont de tezaurizare ca şi Slăveni I atât de către Viorica Suciu[62], cât şi de E. Petac[63], anume orizontul datat ferm după 248.

23. *Tezaurul Mehadia I* este de fapt doar un fragment de tezaur, salvat dintr-o descoperire cu un număr neprecizat de monede. A fost găsit nu departe de urmele fortificaţiei romane. Mehadia se află de fapt în Banat, mai aproape de Dunăre, zonă unde circulaţia monedelor romane este mai îndelungată în secolul III decât în Transilvania. Tezaurele încheiate cu mo-

nedă de la Traianus Decius se împart în două orizonturi contemporane[64], unul pentru Oltenia şi altul pentru Banat, în acesta din urmă încadrându-se tezaurul Mehadia I. El a fost ascuns probabil în timpul atacurilor goților, care au culminat cu tragedia de la Abrittus.

24. *Tezaurul Dolichenum I* a fost descoperit în cursul cercetărilor arheologice sistematice din 1996 în templul dedicat lui Jupiter Dolichenus din oraşul antic Porolissum. Cele 21 de monede, 9 denari şi 12 antoniniani[65], sunt o depunere votivă și constituie, tocmai prin aceasta, o posibilă secțiune prin circulația monetară locală a momentului. Monedele sunt de la Geta Caesar, Caracalla, Elagabal, Iulia Soemias, Iulia Maesa, Severus Alexander, Gordian III, Filip Arabul şi ultima de la Traianus Decius, un antoninian datat 249/251. Antoninianii din tezaurul *Dolichenum* I sunt doi de la Caracalla și restul de zece de la Gordian III. Incidența antoninianilor în acest tezaur repetă în mic cariera antoninianului, care începe în timpul lui Caracalla cu emisiuni puțin numeroase, reluate pe scară largă în timpul lui Gordian III. Considerăm că, prin această structură, fondul pecuniar din care s-a format acest mic tezaur este strâns legat de solda militară. Acest mic depozit este primul, din punct de vedere cronologic, dintre cele trei tezaure a căror monedă finală depăşeşte domnia lui Filip Arabul, descoperite în arealul castrelor de trupe auxiliare din Dacia.

25. *Tezaurul Dolichenum II* a fost descoperit în 1998, în aceeaşi încăpere unde a fost găsit tezaurul *Dolichenum I.* Este compus din 37 de antoniniani şi 4 denari. Monedele sunt emise de Septimius Severus, Iulia Domna, Plautilla, Caracalla, Severua Alexander, Gordian III, Filip Arabul, M. Ot. Severa, Hostilianus Caesar şi Volusianus Caesar. Incidența antoninianilor o repetă pe aceea din tezaurul *Dolichenum I*: primii doi antoniniani sunt de la Caracalla, iar următorii de la Gordian III, acumularea fiind numai din antoniniani până la încheierea tezaurului cu o piesă de la Volusianus Caesar. Considerăm că şi acest tezaur, *Dolichenum II,* este legat, prin structură, de emisiunile destinate în mod special trupelor de către împărații romni.

NOTE

[1] Chirilă-Grigorescu 1981, 277-280; Suciu 2000, 26.
[2] Vezi Tabelele 9, 10 şi 20.
[3] Vezi Tabelul 16.
[4] Vezi Tabelul 16.
[5] Vezi supra, pag. 37.
[6] Vezi Tabelul 16.
[7] Depeyrot-Moisil 2004, 43-44.
[8] Vezi supra, pag. 5.
[9] Vezi supra, pag. 44-45.
[10] Vezi supra, pag. 13 şi Tabelul 6.
[11] Vezi supra, pag. 47.
[12] Vezi Catalogul descoperirilor, s. v.
[13] Ardevan-Suciu-Ciugudean 2003, 36.
[14] Gudea-Ardevan 2001-2002, 218.
[15] Vezi Tabelul 15 şi 18.
[16] Ardevan 1996, 15-18.
[17] Vezi Tabelul 18.
[18] Vezi Catalogul descoperirilor…, s. v.
[19] Protase 1958, 261 – 263.
[20] Suciu 2000, 72.
[21] Vezi Tabelul 20.
[22] Ultima apariţie, Suciu 2000, cu comentarii privind toate unghiurile de abordare ale tezaurelor Daciei romane.
[23] Ardevan 1993, 21.
[24] Davidescu 1980, 137; Suciu 2000, 126.
[25] Popilian 1971, 50.
[26] Gooss 1877, 125.
[27] Repertoriul Covasna, 1998, 62, nr. 121.
[28] Mitrea 1956, 170; Mihăilescu Bârliba 1980, 108.
[29] Ardevan-Petac 2000, 76.
[30] Ardevan-Petac 2000, 73-83.
[31] Suciu 2000, 92.
[32] Mîrtzu-Trîmbaciu 1976-1980, 189-197.
[33] Suciu 2000, Tabel XXI.
[34] Suciu 2000, 96, 136, 137.
[35] Vezi bibliografia din Catalogul descoperirilor…, în prezenta lucrare.
[36] Mitrea 1968b, 203.
[37] Christescu 1935 – 1936, 447.
[38] Mitrea 1968a, 204.
[39] Petac 1998, 30 şi 37; Suciu 2000, 139 – 142.
[40] Popilian 1998, 43 – 70.
[41] Toate datele privind monedele din tezaurul de la Vârtop le-am preluat de la Popilian 1998, 44 – 48.
[42] Suciu 2000, 135 – 136.
[43] Vezi Catalogul descoperirilor…, s.v.
[44] Suciu 200, 102; Kubitschek 1909, 123-125.
[45] Pentru datarea şi departajarea acestor orizonturi de tezaure vezi şi Petac 1998, 27 – 34.
[46] Chirilă 1990-1991, 168 – 169.
[47] Petre 1968, 207 – 208. Toate datele privind compoziţia tezaurului de la Ioneştii Govorii sunt preluate de la Mitrea 1968a, 209–221.

[48] Toate datele privind compoziția tezaurului de la Ioneștii Govorii sunt preluate de la Mitrea 1968a, 209–221.
[49] Mitrea 1968a, 214.
[50] Suciu 2000, 139 – 142.
[51] Petac 1998, 30 și 38.
[52] Pentru datarea monedei, Petac 1998, 38 – 39.
[53] Suciu 2000, 140 – 141.
[54] Gherghe-Gherghe 1977, 13; Popilian 1998, 66 – 69.
[55] Petac 1998, 37.
[56] Toate datele privind compoziția tezaurului Slăveni I de la Tudor 1970, 69 – 73.
[57] Tudor 1970 73.
[58] Suciu 2000, 140 –141.
[59] S. K. Eddy, The Minting of Antoniniani A. D. 238-249 and the Smyrna Hoard, Numismatic Notes and Monographs, 156, 1967, 70.
[60] Petac 1998, 32 și 38.
[61] Toate datele privind compoziția tezaurului Slăveni II sunt preluate de la Toropu 1978, 62–68.
[62] Suciu 2000, 140 – 141.
[63] Petac 1998, 32 și 38.
[64] Suciu 2000, 104 și 143
[65] Gudea-Ardevan 2001-2002, 209-210.

CAP. VI. CONSIDERAȚII GENERALE

Sistemul de apărare al provinciei Dacia era format, în primul rând, din numeroasele castre aparținând trupelor auxiliare, ridicate îndată după terminarea războaielor dacice. Cele 102 castre auxiliare care au fost construite mai cu seamă pe *limes*, au constituit tot atâtea centre de propagare a modului de viață și a civilizației romane[1]. Soldații auxiliari ai armatei romane au constituit un important factor militar, dar în egală măsură unul economic și demografic de avangardă pentru instalarea administrației romane la nordul Dunării. Din cei aproximativ 55.000[2] de militari - cât se estimează că număra efectivul armatei romane de la nordul Dunării, după aducerea legiunii V Macedonica - 43.800 aparțineau trupelor auxiliare.

Romanii au adus la nordul Dunării, imediat după anul 106, un nou tip de economie, bazată în mare măsură pe utilizarea zilnică a monedei. Noua economie a fost de la început extinsă și asupra așezărilor civile limitrofe, care depindeau economic, dar în cele mai multe cazuri și juridic, de castre.

În secolele II-III p. Chr., *Pax Romana* era o realitate politico-economică existentă doar în Italia și în alte câteva provincii "de interior" ale statului, unde era conturbată doar de tulburări civile mai puțin frecvente. În acest timp, în toate provinciile de graniță, direct învecinate cu dușmanul potențial sau chiar real al poporului roman, prezența unei armate numeroase, bine plătite, era imperios necesară. Dacia, fiind expusă atacurilor barbare[3], a fost apărată de un sistem dens de fortificații[4] bine conceput și populat cu trupe numeroase. Acest efectiv militar necesita în mod constant o cantitate apreciabilă de monedă. Datorită acestui fapt este posibil ca o mare parte din tezaurele alcătuite din monedă romană, chiar și unele descoperite în zone mai depărtate de castre, să conțină monedă vehiculată de armată.

Materialul numismatic descoperit în castrele auxiliare din Dacia este relativ puțin numeros, dar foarte divers. Această diversitate constituia expresia economiei monetare a Imperiului roman, incluzând atât monede de aur

și de argint, cât și monede de cupru în aliaj, emise la Roma și în alte numeroase ateliere monetare de pe cuprinsul statului roman.

Conform datelor publicate, în castrele auxiliare și în așezările lor civile din Dacia romană s-au găsit un număr de 4317 monede, ca descoperiri izolate, din aur, argint și cupru, precum și 30 tezaure, care însumează 16.269 piese. In total, din agoniseala soldaților auxiliari romani care au trecut și au viețuit pe pământul provinciei au ajuns până la noi doar 20.586 monede.

Cum s-a constituit acest fond pecuniar? Este, evident, o expresie procentuală a circulației monetare a momentului și locului în care au fost pierdute sau, respectiv, scoase din circulație prin tezaurizare. Cele două grupuri de monede, cele izolate și tezaurele, au structuri sensibil diferite. După cum se poate vedea din tabelele anexate și din comentariile cu privire la caracteristicile circulației monetare pentru fiecare etapă de timp în parte, soldatul auxiliar roman a pierdut alte categorii de monede decât a tezaurizat.

Moneda de aur ocupă un loc foarte important în descoperiri, comparativ cu zonele "civile" ale provinciei. Aureii găsiți în castrele auxiliare - 62 în tezaure și 28[5] în descoperiri izolate, 90 bucăți în total, reprezintă 62,50 o/o din totalul celor 144[6] monede de aur cu loc de descoperire cunoscut pe întreg teritoriul Daciei romane. Cele 28 de monede izolate de aur reprezintă 0,64 o/o dintre cele 4317 monede izolate din castrele de trupe auxiliare ale Daciei romane. Valoarea intrinsecă și de cumpărare a acestor monede de aur este însă considerabilă, având în vedere că fiecare *aureus* valora în epoca respectivă 25 de denari. Astfel, valoarea totală a acestui grup de monede se ridică la 28x25=700 de denari, adică aproape jumătate din numărul total de denari (1428) descoperiți în același areal. Așa cum am mai afirmat, majoritatea monedelor izolate de aur s-au găsit în siturile cu castre auxiliare din Dacia intracarpatică și din Banat, la sud de Carpați cunoscându-se un singur aureu, emis de Septimius Severus, la Cătunele. Singurele tezaure având în componență monede de aur s-au găsit pe linia Dunării, la Drobeta și Banatska Palanka.

Aureii descoperiți în castrele auxiliare din Dacia sunt emiși în secolele I și II, doar un exemplar, cel mai nou, datând de la Septimius Severus[7], deci

nedepăşind anul 211. Această cronologie a emisiunilor de aur descoperite în castrele auxiliare se înscrie în cronologia generală a monedelor de aur descoperite în provincia Dacia[8].

Mediul militar a furnizat cele mai multe monede de aur din Dacia[9], dar subliniem faptul că tocmai mediul militar auxiliar a furnizat cea mai mare parte dintre aceşti *aurei.* Din siturile castrelor de legiune provin numai doi *aurei,* unul de la Hadrian (găsit la Potaissa *în interiorul castrului*) şi altul al lui Trebonianus Gallus, (aflat la Alba Iulia[10], dar *nu* pe teritoriul castrului). Faptul că acest ultim *aureus,* datat mult mai târziu decât limita de timp cunoscută pentru restul descoperirilor de monedă de aur din Dacia, a fost găsit într-un sit arheologic în care a existat şi o masivă locuire civilă, poate conduce la ipoteza că respectiva monedă a intrat în provincie pe cale civilă, nu militară. Nici în Pannonia Superior, *în interiorul* castrelor de legiune, nu se cunosc prea multe monede de aur, nici la Carnuntum[11], nici la Vindobona[12]. Dintre cele 6 monede de aur citate ca fiind descoperite la Carnuntum, două sunt de la Vespasian, două de la Traian şi alte două de la Hadrian. Recolta de aurei izolați de la Vindobona este şi mai redusă: un singur aureu de la Hadrian, dar un frumos tezaur de 298 de monede de aur, datate de la Nero la M. Aurelius[13]. Trupele auxiliare din Pannonia Superior primesc monedă de aur, dar nici aceasta nu este atestată *în interiorul castrelor.* Este posibil, totuşi, ca doar cei trei aurei descoperiți în castrele auxiliare din Pannonia Superior, emişi de Traian, Septimius Severus şi Caracalla - împărați a căror grijă pentru retribuirea soldaților a fost deosebită - să provină din mediul militar local. Limita în timp a ultimei monede de aur pentru auxiliarii din Dacia şi din Pannonia Superior este apropiată: Septimius Severus pentru Dacia şi Caracalla pentru Pannonia Superior.

Răspunsul pentru faptul că aureii cei mai numeroşi au fost descoperiți tocmai în mediul populat în antichitate de trupele auxiliare, nu de cele legionare ar putea fi găsit în importanța mare care era acordată, ca urmare a importanței lor strategice, trupelor auxiliare din Dacia, bastion înaintat al lumii romane, înconjurat de *barbaricum* din trei părți, cu o lungime considerabilă de *limes,* apărată, aproape exclusiv, de trupe auxiliare. Dar nu trebuie să neglijăm nici posibilitatea dispariției, de-a lungul secolelor, a

monedelor de aur colectate din teren, aurul fiind un metal bine utilizabil în orice timp, de orice persoană.

Moneda de argint

În această categorie am inclus denarii, quinarii şi antoninianii, denarii falşi, suberaţi, barbarizaţi şi hibrizi, precum şi puţinii denari republicani romani şi cei emişi de M. Antonius găsiţi izolat, dar şi în tezaurele din castrele auxiliare. Toate aceste nominale însumează 2126 de monede, reprezentând 49,73 % din totalul celor 4317 de monede izolate descoperite în castrele auxiliare din Dacia romană, constituind astfel o categorie importantă, atât ca putere de cumpărare pe piaţă, cât şi numeric. În cazul tezaurelor găsite în castrele auxiliare, denarul de orice fel este preponderent - 13.697 bucăţi, adică 84,19 %. Prezenţa unui număr mare de monedă din argint este caracteristică întregului mediu militar din Dacia, dar în siturile cu castre de legiune ponderea acestui numerar[14] este şi mai mare – 2319 bucăţi, adică 66,21 % din total monedelor izolate. În schimb, în tezaurele din aceste situri denarul nu reprezintă decât 31,33 % dintre monede. În aşezările civile moneda de argint izolată nu depăşeşte 350 de bucăţi, adică 27,51 %. Această ierarhie se repetă şi la monedele de argint izolate din Pannonia Superior[15], unde în castrele de legiune există 3363 monede de argint, reprezentând 62,46 % din totalul de 5438 de monede, comparativ cu 120 bucăţi, adică 44,28 % din castrele auxiliare. În aşezările civile din Pannonia Superior numărul de monede de argint este de 521 bucăţi, adică 72,26 % din total, dar marea majoritate o reprezintă cei 380 de antoniniani de inflaţie, emişi de la Gallienus până la Aurelian.

În practică, monedele romane considerate astăzi de argint erau mult mai multe, dacă luăm în considerare că denarii falşi, suberaţi, de billon şi barbarizaţi, precum şi denarii emişi după anul 200 şi antoninianii - al căror argint cu titlu scăzut nu mai constituie, cel puţin în accepţia modernă a cuvântului, metal preţios - pot fi, din cauza unei defectuoase publicări, considerate drept piese de cupru.

Denarul imperial roman este moneda cea mai frecventă în castrele auxiliare din Dacia, atât în descoperirile izolate, cât şi în tezaure. Dintre cele

4317 monede din castrele auxiliare, un număr de 1428, adică 33,07 %, sunt denari. Numărul mare în care este găsit denarul în castrele de trupe auxiliare şi de legiune, dar şi în aşezările civile dependente economic de armata romană arată că el era folosit masiv în plăţile pe care statul roman le efectua către trupe. Denarii din siturile de castre auxiliare datează de la Republica romană până la Filip Arabul[16]. Emitentul cu denarii cei mai numeroşi descoperiţi izolat în castrele auxiliare din Dacia este Septimius Severus: 314 bucăţi, împreună cu familia sa[17].

Importanţa denarului în circulaţia monetară din secolele II-III din Dacia a determinat apariţia timpurie a unor categorii semioficiale, derivate din denarul imperial, anume denarii falşi, suberaţi, de billon, de potin şi denarii barbarizaţi. Pentru întregul areal al castrelor auxiliare numărul emisiunilor de acest fel se ridică la 378, adică 8,75 % din totalul monedelor. Cei mai mulţi, câteva sute de asemenea denari, s-au găsit în partea de nord a provinciei, în special în apropiere de Porolissum[18]. Frecvenţa mare a acestor descoperiri a condus la concluzia că în partea respectivă a provinciei a activat un atelier antic care producea asemenea categorii de nominal[19]. În restul lumii romane, producţia masivă de denari suberaţi are loc în primele decenii ale secolului III şi este posibil ca acelaşi fenomen să se fi petrecut concomitent şi în Dacia. Pe măsură ce cantitatea monedelor atent publicate creşte, se constată că denarii falşi, suberaţi etc. din Dacia sunt din ce în ce mai numeroşi[20]. Emiterea de asemenea denari trebuie să se fi extins cel puţin până după domnia lui Gordian III, împărat după monedele căruia avem ultimii denari suberaţi descoperiţi în castrele auxiliare din Dacia. În castrele auxiliare s-au descoperit mai mulţi denari suberaţi, decât în castrele de legiune. Dar trebuie precizat că procentul de 1,39 %, pe care îl reprezintă acest tip de denari pentru siturile cu castre de legiune din Dacia, nu reflectă în mod sigur realitatea, deoarece marea majoritate a monedelor luate în calcul pentru acest ultim tip de sit au fost publicate fără precizări asupra conţinutului de argint. De altfel, numărul de denari suberaţi aflaţi în circulaţie numai la Apulum pare a fi fost considerabil, din moment ce aici au fost descoperite două tezaure care cuprind un mare număr de denari suberaţi, Apulum VI[21] şi Apulum VII[22]. În aşezările civile din Dacia denarii suberaţi

și din billon apar în procent de 4,80 %, situație mai apropiată - se pare - de mediul trupelor auxiliare, decât de cel al legiunilor.

În Pannonia Superior monedele contrafăcute în antichitate, *limesfalsa,* sunt foarte numeroase și - spre deosebire de Dacia - cu preponderență în mediul militar al legiunilor[23], vizate la falsificare fiind atât moneda de argint, cât și cea de cupru. Deci, mediul civil din Dacia este dependent în mai mare măsură financiar de mediul militar local decât mediul civil din Pannonia Superior.

Denarii suberați sunt prezenți și în tezaurele din arealul castrelor auxiliare din Dacia. Dar, conform cu datele de care dispunem, ei sunt în număr foarte mic, doar 53 de bucăți, reprezentând 0,33 % din totalul monedelor tezaurizate în acest areal și provin aproape în întregime din tezaurul de la Vârtopu și din cel găsit în castrul mare de la Porolissum "Pomet".

Quinarii sunt prezenți în număr extrem de mic (9 bucăți, de la Traian până la Severus Alexander) în descoperirile din castrele de trupe auxiliare din Dacia. În castrele de legiune sunt și mai puțini (4 bucăți, de la Hadrian, Septimius Severus și Geta), iar în mediul civil nu se cunosc, deocamdată. În Pannonia Superior acest tip de nominal este prezent aproape la fel de sporadic: 31 *quinari* la Carnuntum și doar unu la Neviodunum.

Antoninianii, considerați monedă militară prin excelență, au o prezență puțin importantă în siturile militare de trupe auxiliare din Dacia[24]. Aici s-au găsit numai 308 bucăți, adică 7,76 % din totalul monedelor izolate din respectivul areal. Nici răspândirea lor nu este uniformă, 101 fiind la Drobeta, iar în restul de 23 de situri din sudul Carpaților numai 38 de antoniniani. În castrele de legiune s-au descoperit însă cu mult mai mulți decât în castrele auxiliare, 496 de bucăți, adică 15,00 % din totalul monedelor descoperite izolat[25]. Și în tezaurele din aceste ultime situri antoninianul este în număr mare: 2327 piese, adică 68,32 % din totalul monedelor tezaurizate, dar în bună parte în tezaure încheiate după anul 250, așa cum se poate contata din *Catalogul Descoperirilor*. Chiar în cantitate atât de mică, antoninianul apare în Dacia ca moneda militarului roman, dat fiind că în așezările civile din provincie luate drept etalon de comparație, se înregistrează doar 29 de bucăți, care reprezintă abia 2,28 % din totalul numerarului. În Pannonia Su-

perior antoninianii sunt prezenți în număr mult mai mare, dar aici ei sunt moneda cea mai frecventă numai după anul 238 şi în special în timpul lui Gallienus. Dar, spre deosebire de Dacia, antoninianii sunt mai importanți procentual[26] acolo pentru aşezările civile: 429 bucăți, adică 59,50 % din total. Urmează apoi în ierarhie, în Pannonia Superior, siturile cu castre de legiune: 1927 antoniniani, adică 35,44 % din totalul monedelor. În castrele auxiliare din Pannonia Superior s-au fost găsit doar 54 de antoniniani, adică 19,93 % din totalul monedelor din respectivele situri.

Moneda de cupru

Această categorie constituie cea mai importantă componentă a circulației monetare romane, datorită rolului avut în micul comerț. Ținând cont de prețurile din Dacia[27], dar şi din restul Imperiului roman, cheltuirea soldei pentru cerințele zilnice era posibilă numai având la îndemână monedă mărunță de cupru. În această categorie sunt incluse monedele emise de statul roman, de cele mai multe ori la Roma-*sestertii, dupondii, asses, semisses, quadrantes*. Tot aici sunt incluse şi emisiunile tip PROVINCIA DACIA şi PMSCOLVIM și celelalte monede coloniale, emise în sistem monetar propriu de oraşele greceşti şi de provinciile din partea de est a Imperiului roman. În cele 1646 de monede de cuprudescoperite în castrele auxiliare din Dacia sunt înglobate, de asemenea, monedele menționate în bibliografie ca monede de cupru sau de bronz, fără a fi specificat nominalul. Dar acestea pot fi uneori antoniniani sau chiar denari suberați de foarte proastă calitate. Cuprul monetizat este vehiculat în cantitate mult mai mare, deoarece pentru unii dintre denarii emişi ulterior anului 200 şi pentru antoninianii emişi după anul 260, conținutul în argint era atât de mic, încât monedele respectiveeste posibil să fi fost uşor primite pe piață drept numerar de cupru.

Datorită importanței sale economice, această categorie de numerar este cea mai numeroasă în descoperirile de monedă izolată din castrele auxiliare din Dacia romană. Cele 1646[28] bucăți descoperite formează 38,12 % din total. În aşezările civile din Dacia se cunosc, procentual, mult mai multe monede izolate de cupru, cele 917 bucăți constituind 72,09 % din total. Pentru siturile cu castre de legiune, moneda de cupru este mai puțin importantă, aici fiind

descoperite 1015 bucăți, care reprezintă numai 28,69 % din totalul monedelor izolate din respectivul areal. Aşadar, militarii din legiuni aveau un nivel de trai mai ridicat, cheltuind direct mai multă monedă de argint, deci cu valoare mai mare, decât militarii din trupele auxiliare şi decât civilii din Dacia.

Sestertii sunt în număr de 349[29] şi constituie 8,08 % din totalul monedelor şi 21,26 % din monedele de cupru romane descoperite în arealul castrelor auxiliare. Este important de subliniat că studierea atentă a descoperirilor monetare a dus la identificarea şi publicarea primului sestert găsit în Dacia emis în afara atelierelor oficiale ale statului roman. Moneda în discuție s-a descoperit la Ilişua[30]. Această, deocamdată, unică piesă pentru arealul castrelor auxiliare din Dacia, aparține unei categorii *-limesfalsa-* întâlnite pe scară foarte mare în restul Imperiului roman, în special în mediul militar. Astfel, în Pannonia Superior, sestertii contrafăcuți reprezintă la Carnuntum 3,40 %, dupondii contrafăcuți 0,06 % şi aşii contrafăcuți 2,34 % din totalul monedelor[31]. În mediul civil din Dacia, contrafacerea sestertilor este semnalată doar o singură dată, la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, după un sestert al lui Gordian III[32].

Dupondii găsiți în castrele auxiliare din Dacia sunt în număr de 232, adică 5,37 % din totalul monedelor descoperite în arealul respectiv. Situația este similară în siturile cu castre de legiune, dar în aşezările civile dupondii deține 12,66 % din total[33]. În Pannonia Superior, dupondii cei mai numeroşi se înregistrează în castrele auxiliare, urmând în ordine descrescătoare castrele de legiune şi aşezările civile[34].

Asses sunt categoria cea mai numeroasă a monedelor de cupru descoperite izolat în castrele auxiliare: 556 de bucăți reprezentând 12,88 % din totalul monedelor. Aşii sunt mai puțini în siturile cu castre de legiune[35], dar mult mai mulți în siturile civile. Importanța lor pentru mediul civil rezultă şi din descoperirea la Ulpia Traiana Sarmizegetusa a doi aşi contrafăcuți după monede emise de Hadrian. În Pannonia Superior, în siturile militare ori civile, aşii nu sunt atât de importanți procentual ca în mediul auxiliarilor din Dacia.

Printre monedele provincialegăsite în castrele auxiliare din Dacia, un loc aparte este ocupat de cele tip PROVINCIA DACIA, emise la Ulpia Traiana

Sarmizegetusa începând cu anul 246[36]. Monedele de acest tip din castrele auxiliare sunt emise de la Filip Arabul până la Valerian I. Aceste 107 bucăți reprezintă 2,47 % din total, dar mai importantă decât cantitatea este frecvența lor mare în castrele auxiliare. Astfel, pentru aceste situri, monedele de tip PROVINCIA DACIA sunt nelipsite, iar pentru 12 dintre situri cu ele se încheie intrările de monede. Importanța monedelor tip PROVINCIA DACIA în circulația din castrele auxiliare este subliniată de descoperirea[37] recentă a trei astfel de monede contrafăcute în imediata apropiere a castrului de la Hoghiz. Procentajul în care se găsește acest tip de monedă în siturile militare este apropiat de cel din siturile civile, respectiv 2,48 o/o pentru castrele auxiliare, 2,09 % pentru castrele de legiune și 2,75 % pentru așezările civile.

Monedele de cupru tip PMSCOLVIM, emise la Viminacium, ajung în cantități mai mari în siturile din sudul provinciei Dacia: 47 față de 24 de bucăți în zona intracarpatică. Descoperirile de acest tip în castrele auxiliare din Dacia datează de la Gordian III până la Valerian I, ca și cele de tip PROVINCIA DACIA și constituie ultima monedă pentru o parte dintre siturile unde au fost descoperite. Cele 71 de monede tip PMSCOLVIM constituie 1,64 % din totalul monedelor aflate în siturile cu castre auxiliare din Dacia. În siturile cu castre de legiune, monedele tip PMSCOLVIM sunt mult mai puține, 32 bucăți, adică 0,90 % din totalul monedelor izolate. În așezările civile s-au găsit doar 17 bucăți, reprezentând 1,33 %[38]. În tezaurele din arealul castrelor auxiliare monedele tip PMSCOLVIM nu apar. Față de acest număr însemnat de monede tip PROVINCIA DACIA și PMSCOLVIM în siturile din Dacia, în Pannonia Superior prezența lor este mult mai sporadică, limitându-se la câteva exemplare[39].

Monedele izolate descoperite în arealul castrelor auxiliare din Dacia provin în cea mai mare parte din atelierul monetar de la Roma. Începând cu dinastia Severilor, sunt prezenți în circulația din Dacia denarii și antoninianii emiși în atelierele importante din partea estică a Imperiului roman, Antiohia, Laodicea și Emessa. Monedele din cupru emise în afara Romei sunt în majoritate bătute tot în atelierele din partea estică a Imperiului roman în cursul secolului III. Cele mai importante numeric

sunt cele tip PROVINCIA DACIA, emise la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și cele tip PMSCOLVIM, emise la Viminacium, precum și cele de la Nicaea Bithyniae. Alte ateliere provinciale sunt reprezentate, mai ales în siturile de pe linia Dunării și din partea de la sud de Carpați, prin puține monede de la Philippi, Stobi, Maroneea, Hadrianopol, Amorium, Nicomedia, Nicopolis ad Istrum, Pautalia Thraciae, Deultum.

Influența economico-financiară pe care au avut-o unitățile auxiliare ale armatei romane asupra populației civile din Dacia este importantă. Prezența trupelor aducea, pe lângă moneda de metal prețios, o cantitate aproape la fel de mare de monedă măruntă, de cupru, necesară procurării celor necesare vieții cotidiene, contribuind astfel la introducerea economiei monetare și în mediul civil.

Datarea monedelor izolate din arealul castrelor auxiliare din Dacia depășește limitele cronologice ale existenței provinciei, deoarece 8,08 % din totalul monedelor este emis până la anul 106, în timpul Republicii romane și în primul secol al Imperiului. Nu la fel de largă este datarea monedelor din tezaurele descoperite în același areal. Astfel, deși între monedele izolate denarii republicani sunt în număr de câteva zeci, ei lipsesc din acumulările monetare, cele mai vechi monede tezaurizate în arealul castrelor auxiliare fiind denarii pentru legiuni emiși de M. Antonius.

În ceea ce privește tezaurele descoperite în castrele auxiliare din Dacia sau în apropierea lor, chiar dacă nu se poate dovedi întotdeauna că au aparținut unui militar, sunt foarte probabil alcătuite din fondul pecuniar vehiculat de armata romană. Nu numai tezaurele analizate în lucrarea de față conțin monedă intrată în Dacia pe cale militară, ci și altele, în special dintre cele care conțin mii de monede, în majoritate denari, descoperite mai frecvent în sudul Carpaților. Ele pot constitui, sau pot conține, părți din *honesta missio*, ascunse de veteranul respectiv sau de o persoană la care au ajuns, în bloc aceste cantități de monedă, în urma unei tranzacții.

În legătură cu tezaurele din mediul militar, se constată că fortificațiile trupelor auxiliare romane din arealul intracarpatic au fost mai ferite decât cele din sudul munților de conflictele care au afectat provincia de-a lungul existenței sale, dovadă fiind și numărul mic de tezaure găsit *în interiorul* fortificațiilor.

Încheierea circulației monetare în castrele auxiliare din Dacia

Încheierea circulației monetare în castrele auxiliare din Dacia romană trebuie legată de stagnarea definitivă a intrărilor de monedă izolată în siturile respective. Tabelul de mai jos cuprinde repartiția cronologică a încetării intrărilor de monede în castre și în grupuri de castre auxiliare în care încetarea intrărilor de monede este contemporană.

Vespasian: Fârliug.

Titus: Banatska Palanka.

Războaiele de cucerire a Daciei: Costești.

Traian: Brețcu, Rădăcinești, Titești.

Antoninus Pius: Câineni, Moigrad-Citera,Tihău.

Marcus Aurelius: Cigmău, Vârtop.

Commodus: Gresia.

Septimius Severus: Islaz-Verdea, Limes Meseș.

Caracalla: Băneasa I, Românași.

Elagabal: Orăștioara de Sus.

Severus Alexander: Călugăreni, Sânpaul, Orheiu Bistriței, Râșnov, Cincșor, Boița , Racovița.

Maximinus Thrax: Olteni.

Gordian III: Vărădia, Moigrad–Vama romană, Sărățeni, Bivolari, Copăceni, Stolniceni.

Filip Arabul: Cășei, Zlatna, Romita, Bologa, Moigrad–Dolichenum, Moigrad-Amfiteatrul roman, Ilișua, Inlăceni, Boroșneu Mare, Comalău, Odorheiu Secuiesc, Feldioara, Hoghiz, Câmpulung-Muscel I, Enoșești, Reșca, Slăveni, Săpata de Jos II, Urluieni II.

Filip Arabul: castre de interior:Brîncovenești, Bumbești-Jiu, Gilău, Sighișoara.

Trebonianus Gallus: Buciumi

Traianus Decius: Răcari, Vețel.

Valerian I: Pojejena.

Gallienus/Salonina: Războieni, Cătunele, Sâmbotin.

Aurelian: Drobeta, Jupa, Orșova, Mehadia, Teregova, Moigrad-Pomet, Moigrad-Drumul roman, Cristești, Gherla.

În funcție de datarea ultimei monede se pot delimita cronologic câteva grupuri de castre auxiliare. Le vom comenta în cele ce urmează respectând ordinea cronologică a emiterii ultimei monede găsite în fiecare sit cu castru auxiliar.

Potrivit tabelului de mai sus, într-un număr de 12 castre ultima monedă găsită datează din secolul II sau chiar din secolul I. Astfel, în castrele de la Fârliug și Banatska Palanka, necercetate, ultima monedă datează de la împărații Flavieni. În alte patru castre, Costești, Brețcu, Rădăcinești și Titești, ultima monedă datează de la Traian. În castrele de la Căineni, Moigrad-Citera și Tihău, ultima monedă cunoscută datează de la Antoninus Pius. În cazul acestor ultime trei castre, precizăm că numai cel de la Căineni este necercetat, deci viitoarele cercetări pot schimba situația cunoscută în prezent. Castrele de la Cigmău și Vârtop au ultima monedă de la Marcus Aurelius, dar sunt în curs de cercetare și numai o parte din monedele descoperite sunt publicate. Singurul castru unde ultima monedă cunoscută este emisă de Commodus este cel necercetat de la Gresia. Pentru acest grup de douăsprezece castre nu considerăm că data ultimei monede înseamnă și data încheierii locuirii în situl respectiv. Datele furnizate de numismatică trebuie confirmate de datele furnizate de arheologie, lipsa descoperirilor monetare neînsemnând obligatoriu și încetarea locuirii. Un exemplu în acest sens este cazul castrului de la Tihău, de unde nu se cunosc monede decât până la Antoninus Pius, dar care a continuat să fie folosit până la retragerea romană din Dacia, conform materialului descoperit: o inscripție datată în prima jumătate a secolului III[40], o fibulă și ceramică[41] de import databile la jumătatea secolului III.

Castrele având ultima monedă datând de la împărații Severi sunt în număr de 13. Dintre acestea, cele de la Islaz-Verdea (Septimius Severus – ultima monedă) și Băneasa I (ultima monedă – Caracalla) sunt necercetate, iar cele de la Românași (ultima monedă – Caracalla) și Orăștioara de Sus (ultima monedă – Elagabal) sunt cercetate numai în mică măsură. Pentru aceste 13 situri, prea puține la număr și unele prea puțin cercetate, nu se poate reliefa o anume situație specială, care să fie caracteristică pentru întreaga provincie. Pentru alte câteva grupuri de situri însă, încetarea intrărilor

poate să însemne desfășurarea unor evenimente administrative, politice, sau militare. După cum arată datele existente privind monedele izolate, circulația monetară încetează după dinastia Severilor, în secolul III, în trei etape succesive, în trei grupe de castre grupate geografic. În aceste grupuri de situri de castre auxiliare ultima monedă corespunde cronologic datării unor orizonturi de tezaure delimitate de cercetători pentru provincia Dacia. Aceste grupuri de castre sunt următoarele:

1. Ultima monedă datează de la Severus Alexander într-un număr de șapte castre, cele mai multe dintre ele cercetate. Aceste castre sunt plasate o parte în estul Transilvaniei-Călugăreni, Sânpaul, Râșnov, altele pe Oltul transilvan-Cincșor, Boița - și pe Oltul intramontan - Racovița și Sâmbotin. Datorită faptului că nu este cunoscut nici un eveniment violent politic sau militar datat în timpul lui Severus Alexander, grupul de 8 tezaure ascunse în întreaga Dacie romană nu este considerat drept un adevărat orizont de tezaurizare[42]. El urmează a fi confirmat de descoperirile și cercetările viitoare.

2. Ultima monedă datează de la Gordian al III-lea într-un număr de șase situri: la vama de la Porolissum, în nordul provinciei, la Vărădia în Banat, la Sărățeni în estul Transilvaniei și în alte trei aflate pe valea Oltului, din nou pe segmentul ce traversează Carpații Meridionali-Bivolari, Copăceni, Stolniceni. Dintre acestea, cele trei de pe valea Oltului au putut suferi de pe urma atacurilor carpilor din timpul lui Gordian III. În legătură cu încetarea intrărilor de monede constatată în vama romană de la Porolissum, precizăm că nici în *Barbaricum*, în zona limitrofă limesului din dreptul Vămii nu sunt înregistrate descoperiri de monede izolate[43] datând din timpul lui Gordian III sau imediat ulterioare, deci legăturile economice par a fi fost întrerupte pentru acest timp. Lipsa de monede se poate datora și lacunei cercetărilor. Data încheierii circulației în acest grup de situri poate fi contemporană cu unul sau altul dintre cele două orizonturi de tezaure din timpul lui Gordian III[44].

3. Ultima monedă datează de la Filip Arabul în cele mai multe, 23 la număr, dintre siturile de castre auxiliare în care au fost descoperite monede. Aceste castre sunt situate în toate zonele provinciei, pe *limes* ori în interior: Brâncovenești, Bumbești-Jiu, Sighișoara, Gilău, Urluieni II, Săpata de Jos II,

Câmpulung Muscel I, Slăveni, Reşca, Hoghiz şi Feldioara, Zlatna, Bologa, Porolissum-*Dolichenum* şi Porolissum-Amfiteatru, Romita, Căşei, Ilişua, Odorheiu Secuiesc, Inlăceni, Boroşneu Mare, Comalău. Încetarea intrărilor de monede izolate nu pare a însemna şi sfârşitul definitiv al circulației monetare în zonele respective, deoarece, de exemplu, la Porolissum-*Dolichenum*, din aceeaşi clădire din care nu au fost recoltate decât monede izolate datând până la Filip I, provin cele mai târzii două tezaure care au fost găsite în arealul castrelor auxiliare din Dacia-*Dolichenum* I şi II, încheiate la Trebonianus Gallus. Data încheierii circulației în acest grup de situri ar pute fi contemporană cu unul sau altul dintre cele patru orizonturi de tezaure din timpul lui Filip Arabul[45].

Ultima monedă de la Trebonianus Gallus şi Traianus Decius se întâlneşte la Buciumi, Răcari şi Veţel, castre aflate în diferite puncte geografice ale provincie, respectiv, înspre nord, în partea sud-carpatică şi pe valea Mureşului. Această repartizare geografică sugerează păstrarea unor trupe remunerate încă pecuniar în câteva puncte importante pentru apărarea Daciei.

Cele mai târzii monede, şi o circulație slabă, databile între anul 250 şi părăsirea Daciei de către Aurelian, se întâlnesc în castrele de pe linia Dunării, în Banat şi în nordul extrem al provinciei, în zona Porolissum. Ţinând seama de această situație a descoperirilor monetare, considerăm că trupele au continuat să fie retribuite în sistem monetar în această zonă. Dar în acelaşi timp trebuie să ţinem cont că, pe linia Dunării şi în Banat, unele monede emise după 250 puteau intra şi mai târziu, adică după revenirea puterii romane la nordul fluviului în timpul lui Constantin cel Mare.

Important de relevat este faptul că în siturile celor două legiuni constatăm intrări de monede între 250 şi părăsirea Daciei de către Aurelian, coeficienții de intrare fiind mai mari decât cei pentru castrele de trupe auxiliare[46]. Este dificil de stabilit care a fost natura, cantitatea şi frecvența retribuției trupelor în siturile de trupe auxiliare în care nu mai intră monedă timp de aproximativ un sfert de secol înainte de retragerea administrației romane la sudul Dunării. Aşa cum am mai precizat, părăsirea definitivă a fortificațiilor poate fi susținută pe baza monedelor doar în cazul reconfirmării părăsirii fortificațiilor prin incontestabile dovezi aduse de arheologie. Nu

putem ocoli însă constatarea că retribuirea prin numerar a trupelor auxiliare a suferit grave perturbații, probabil în mai multe etape. Delimitarea lor cronologică pare a fi determinată, în parte, de aceleași cauze care au dus la ascunderea tezaurelor în secolul III. Situația circulației monetare în siturile având castre auxiliare din provincia Dacia a mai fost studiată[47] recent, cu foarte multă atenție, dar fără a se putea da o rezolvare problemei legate de încetarea totală a intrărilor de monedă în majoritatea acestor situri. Întreg aspectul circulației monetare conduce la concluzia că provincia era confruntată cu aceeași profundă criză din secolul III, care afecta întregul Imperiu roman.

În ceea ce privește tabloul general al circulației monetare din siturile de castre auxiliare din Dacia, constatăm că, pentru aceleași etape de timp, coeficienții de intrare/an sunt comparabili pentru monedele aceluiași emitent găsite în castrele auxiliare din Pannonia Superior, de multe ori chiar mai mici[48], în timpul războaielor marcomanice. Pentru a doua jumătate a secolului III au fost sesizate diferențe foarte mari în favoarea provinciei Pannonia Superior [49], dar acestea rezultă numai din intrările masive din două așezări, Intercissa și Solva. În restul castrelor auxiliare din Pannonia Superior intrările de monedă, deși mai mari decât în Dacia, rămân reduse[50] și se poate presupune că monedele emise după anul 250 au intrat aici și la o dată mai târzie, respectivele castre rămânând în Imperiul roman, spre deosebire de Dacia, care a fost părăsită de Aurelian. Atenția de care se bucurau, între 250-275 cele două provincii din partea statului roman pare a fi fost egală, ambele fiind provincii de frontieră, învecinate nemijlocit cu lumea barbară și ostilă. Defecțiunile care au intervenit în plata prin numerar a trupelor auxiliare din Dacia sunt sesizabile și în Pannonia.

Legat de prezența în circulație a monedelor după anul 250, precizăm că pentru marea majoritate a pieselor descoperite în arealul castrelor auxiliare din Dacia lipsesc informațiile despre stratigrafia locului unde au fost găsite. Ca atare, nu se poate afirma cert până când au rămas în circulație monedele emise înainte de anul 250. Data emiterii nu este, în mod obligatoriu și data pierderii acestor monede dispersate, care compun circulația monetară. De asemenea, este greu de demonstrat că *toate* monedele unui

împărat au circulat doar în cursul domniei sale. Retopirea monedelor împăraților anteriori devenise o practică frecvent folosită în secolul III. Dar în mâna militarilor și civililor care au venit în Dacia o dată cu întemeierea noii provincii se pare că exista o cantitate de monedă mai veche decât anul 106, fapt care permite să considerăm că este posibil ca unele monede emise între 106-250 să fi existat în circulație și după încheierea aproape generală a intrărilor de monedă din preajma anului 250 în majoritatea castrelor auxiliare din Dacia.

Așa cum se poate vedea în *Catalogul descoperirilor...,* monedele de cupru de tip PROVINCIA DACIA AN III și PMSCOLVIM AN VII, adică 248/249 sunt ultimele monede descoperite în foarte multe castre auxiliare din Dacia. Dată fiind lipsa de monedă în toată lumea romană, este posibil ca aceste două nominale să fi rămas în circulație mai multă vreme decât se presupune. Alături de puținii antoniniani datând după anul 250, se pare că ele sunt categoriile de numerar care au încheiat circulația monetară în castrele auxiliare din Dacia.

Se pune întrebarea firească dacă și în ce măsură intrările de monedă din mediul civil depind de retribuția prin numerar a armatei din Dacia romană? Dat fiind numărul mare de situri cu caracter militar răspândite pe teritoriul provinciei, economia locală trebuie să fi fost influențată într-o măsură importantă de comenzile pentru armată. Scăderea generală a prezenței monedei romane în întreaga provincie Dacia după mijlocul secolului III nu poate fi ruptă de perturbarea plăților în numerar către militarii din trupele auxiliare. Numărul mare a acestor auxiliari și cantitatea de numerar vehiculată de ei a contribuit apreciabil, imediat după anul 106, la întemeierea unei economii monetare la nordul Dunării și apoi la menținerea acestei caracteristici de-a lungul deceniilor de existență a provinciei Dacia.

Descoperirile de monedă izolată și tezaurizată arată că în siturile din Dacia, în care există castre de legiune, intrările de monedă continuă până la Aurelian inclusiv. Este posibil ca plata legiunilor, ca trupe de elită, să nu fi fost la fel de defectuoasă ca plata trupelor auxiliare. Nu trebuie pierdut din vedere, însă, nici faptul că la Apulum și la Potaissa exista și o foarte importantă locuire civilă, care, datorită dimensiunilor sale, este posibil să

fi devenit, cu timpul, mai puțin dependentă economic de armată și să-și fi croit propriile relații de afaceri în mediul civil. Este dificil de stabilit cât din circulația monetară de la Potaissa și Apulum se datorează prezenței armatei și cât afacerilor din mediul exclusiv civil. Pentru posibilitățile reduse de vehiculare a monedei în mediu strict civil este simptomatic că prezența monedei încetează la Ulpia Traiana Sarmizegetusa pe timpul lui Gallienus, iar la Micăsasa sub domnia lui Filip Arabul, continuând doar pe linia Dunării, la Orlea, până la Aurelian, dar cu intermitențe[51].

Având în vedere importanța majoră pe care a avut-o rețeaua de castre auxiliare în Dacia, atât în ceea ce privește apărarea provinciei, cât și situația sa economică, considerăm că circumstanțele și data abandonării castrelor auxiliare sunt legate de circumstanțele și data retragerii romane din Dacia. Din păcate, studierea amănunțită a circulației monetare din castrele auxiliare nu a adus prea multe elemente noi față de cele furnizate de arheologie. Încetarea intrărilor de monede în câteva grupuri de castre auxiliare din Dacia și similitudinea penuriei de monedă existentă în Dacia și în Pannonia Superior, în cele două decenii anterioare domniei lui Aurelian, pot fi explicate prin măsuri asemănătoare reformei lui Gallienus[52] în ceea ce privește concentrarea trupelor după o nouă strategie. Lipsa *intrărilor* masive de monede izolate în arealul castrelor auxiliare nu poate constitui, totuși, un argument în favoarea pierderii mai timpurii decât anii 270-275 a autorității politice asupra marii majorități a teritoriului Daciei, atâta timp cât argumentele arheologice, epigrafice și cele transmise de istoriografia antică ne conduc spre datarea retragerii Imperiului roman din Dacia în timpul luiAurelian[53].

NOTE

[1] Benea 1993a, 285, 287.
[2] IstRom II 2001, 114.
[3] Macrea 1976, 177, 215-218.
[4] Gudea 1997d, passim.
[5] Nu așa cum se afirmă eronat existența a doar două monede de aur descoperite în Dacia la Găzdac 2002, 67.
[6] Ardevan 1993, 20; Pâslaru 2001, 135; Winkler 1974-1975, 122.
[7] Vezi Tabelul 9.
[8] Ardevan 1996, 22.

[9] Ardevan 1996, 24.
[10] Vezi infra, Catalogul descoperirilor…., s. v.
[11] Dick 1978, p. 36, 38, 43, 46.
[12] Hahn 1976, p. 61, 85-86.
[13] Hahn 1976, p. 85-86.
[14] Vezi Tabelul 20.
[15] Vezi Tabelul 22.
[16] Vezi Tabelul 9.
[17] Vezi Tabelul 9.
[18] Vezi Tabelul 9 şi Catalogul descoperirilor.
[19] Macrea 1928-1932, 130; Winkler-Ivănescu 1977, 91-92.
[20] Găzdac-Álföldy-Găzdac 2001, passim.
[21] Inedit, prezentat doar la Simpozionul SNR din 1999.
[22] Ardevan-Suciu-Ciugudean 2003, 125-126.
[23] Vezi Tabelul 22.
[24] Vezi Tabelul 22.
[25] Vezi Tabelul 22.
[26] Vezi Tabelul 22.
[27] Vezi supra, pag. 20-21.
[28] Vezi Tabelul 20.
[29] Vezi Tabelul 20.
[30] Vezi Catalogul descoperirilor, s. v.
[31] Vezi Tabelul 22.
[32] Găzdac-Álföldy-Găzdac 2001, 143.
[33] Vezi Tabelul 20.
[34] Vezi tabelul 22.
[35] Vezi Tabelul 22.
[36] Ardevan 1992-1993, passim; Macrea 1969, 237-238; IstRom II 2001, 200.
[37] R. Ardevan, C. Ionescu, Atelierul de contrafaceri monetare de la Hoghiz, comunicare prezentată la Sesiunea SNR de la Bârlad, 1999.
[38] Vezi Tabele 11 şi l3.
[39] Dick1978, p. 186; Hahn 1976, p. 194-195.
[40] Protase 1994, 93.
[41] Protase 1994, 95-96.
[42] Suciu 2000, 133-134.
[43] Gudea 1996, 85-86.
[44] Suciu 2000, 135-136.
[45] Suciu 2000, 137-141.
[46] Vezi Tabelul 19.
[47] Găzdac 2002a, passim; Găzdac 2002, 78. Găzdac 1998, 231.
[48] Vezi Tabelul 21.
[49] Găzdac 2002a, 751.
[50] Găzdac 2002, 602, 632-635.
[51] Mitrofan-Ardevan 1997, 133.
[52] Opreanu 2001, 72-73.
[53] Macrea 1969, 445-456; Bărbulescu et alii 1998, 61; Opreanu 2001,passim; IstRom II 2001, 259-267.

CAP. VII. ANEXE

A. CATALOGUL DESCOPERIRILOR

I. CASTRE AUXILIARE DIN PROVINCIA DACIA

Prescurtări pentru nominale:
AV = aureus
AE = monedă de bronz
ANT = antoninian
col = monedă colonială
D = denar imperial
DRR = denar republican
Db = denar de billon
Ds = denar suberat
Dp = dupondius
Dr = drahmă
HS = sestertius
Q = quinarius
Qd = quadrans
S = semis

BANATSKA PALANKA – *TRANSLEDERATA,* Serbia

Unități staționate: *- legio IIII Flavia Felix, legio VII Claudia, cohors II Hispanorum, cohors I Cretum.*

Descoperiri monetare

a) izolate

Titus (1 AV)

b) tezaur format din 57 AV (Tiberius 3, Caligula 1, Claudius I 5, Nero 17, Galba 2, Vespasian 11, Titus 6, Domitian 5, Traian 7) și cca 100 D. Repartiția pe emitenți nu este precizată în bibliografie, dar denarii provin de la aceiași împărați ca și aureii. În plus există denari de la Vitellius, Otho și Hadrian.

Bibliografie: Mitrea 1954, 472; Winkler 1966, 42; Winkler 1980, 41; Ardevan 1993,18; Suciu 2000, 63.

BĂNEASA I (jud. Teleorman)

Castru. Faze: lemn – pământ.

Descoperiri monetare izolate

Septimius Severus -1 AR
Caracalla -1 AR
neidentificate: monede de argint și AE de la Antoninus Pius până la Caracalla.
Bibliografie: Bolliac 1869, 14; Cantacuzino 1941-1944, 447, 458; Petolescu 1972,194; Tudor; 1978, 265; Vlădescu 1983, 120.

BIVOLARI – *ARVTELA* (jud. Vâlcea)
Unități staționate: *cohors I Hispanorum veterana, numerus Syrorum sagittariorum,* detaşament *legio V Macedonica.*
Castru. Faze de construcție: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Vespasian - 1 D
Traian - 1 D, 1 Ds
Hadrian - 3 HS, 1 AS, 1 AE
Antoninus Pius - 1 Dp
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius - 1 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 HS, 1 AS
Commodus - 1 AE col – Tomis
Septimius Severus - 2 D
Septimuis Severus pentru Iulia Domna - 1 D
Caracalla - 1 Ds, 1 AS
Gordianus III - 1 AE tip PMSCOLVIM. AN IIII
nedeterminate - 1 AS,1 AE col, sec. II sau III; monede de la Hadrian,Antoninus Pius, Septimius Severus, Iulia Domna, Caracalla, Iulia Mammaea, iar cele din ruinele termelor "merg de la Traian până la Iulia Domna."
Bibliografie: Protase 1966, 93; Tudor 1978, 259, 264; Tudor-Poenaru-Vlădescu 1969-1970, 37 – 41; Tudor-Poenaru-Vlădescu 1973, 18- 23; Mitrea 1971, 408; Mitrea 1971a, 129; Mitrea 1973, 411; Mitrea 1973a, 147; Poenaru – Vlădescu 1979, 236; Mitrea 1981, 385; Găzdac 2002, 252, 585.

BOIȚA - (jud. Sibiu)
Unități staționate: detaşament al legiunii XIII Gemina, *coh I ….*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră
Descoperiri monetare
Piese găsite în timpul cercetărilor arheologice:
a) izolate
în *castellum*: M. Aurelius - 1 D
Antoninus Pius – 1 AE
într-o clădire pe terasa *palaestrae*-lor:
Antoninus Pius - 5 D
Faustina I - 3 D
Lucilla M. Aurelii - 1 D

L. Verus - 1 D
Faustina II - 2 D
Commodus - 2 D
Man. Scantilla - 1 D
Iulia Domna - 1 D
Severus Alexander - 1 D, 1 HS
nedeterminabile 2 monede de cupru, sec. II – III.

b) tezaur de 214 monede, denari şi antoniniani, descoperit în 1974, în afara castrului, la o depărtare de cca 60 m înspre N-V, lângă un perete de construcţie de lemn cu fundaţie de piatră, în aşezarea civilă; semnalat în cronicile de Descoperiri monetare izolate şi prezentat la Sesiunea Muzeului Naţional de Istorie Bucureşti, 1999 de către subsemnata. Se păstrează în colecţia numismatică a Muzeului Brukenthal (nr. inv. T 1735 şi T 1736). Compoziţia tezaurului:

Commodus - 1 D
Septimius Severus - 10 D (6 Roma, 3 Laodicea, 1 Emessa)
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 5 D (3 Roma, 2 Laodicea şi Emessa)
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 4 D (3 Roma, 1 Laodicea)
Septimius Severus şi Caracalla pentru Plautilla - 1 D
Caracalla - 3 D
Caracalla pentru Iulia Domna - 1 D şi 1 ANT
Elagabal - 31 D şi 1 ANT
Elagabal pentru Aquilia Severa - 1 D
Elagabal pentru Iulia Soemias - 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 13 D (6 Roma,7 Antiochia)
Severus Alexander - 63 D (59 Roma, 4 Antiochia)
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 20 D (19 Roma, 1 Antiochia)
Maximinus Thrax - 8 D
Max. Thrax pentru Paulina - 2 D
Balbinus - 1 D
Gordian III - 15 D şi 31 ANT (3 Antiochia)
Moneda finală a tezarului:243 /244,D şi ANT,Roma, Gordian III
Nominale : 183 D şi 31 ANT
Frecvenţa pe ateliere: Roma-191, Laodicea ad Mare-4,
Antiochia–6, Emessa-1, Emessa şi Laodicea-2.

Bibliografie: Lupu 1961, 413; Lupu 1974, 220; Lupu 2002, 76; Stoia 1975, 274; Suciu 2000, 29; Găzdac 2002, 477.

BOLOGA - *RESCVLVM* (jud. Cluj)

Unităţi staţionate: *cohors II Hispanorum equitata Cyrenaica, cohors I Aelia Gesatorum, cohors I Ulpia Brittonum.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

1 DRR
Nero - 4 monede
Otho - 1 D
Vespasian - 1 AV
Domitian - 1 Dp
Traian - 4 HS, 2 Dp, 1 As
Hadrian - 1 HS, 1As, 1 AE / fals? / 1 D
Antoninus Pius - 1 Dp, 2 D
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 HS, 1 As
Marcus Aurelius - 1 HS
Septimius Severus - 1 D de potin, Laodicea
Septimius Severus pentru Geta - 1 D
Severus Alexander - 2 D, 1 HS
Elagabal - 1 D
Filip II - 1 As tip PROVINCIA DACIA, din aşezarea civilă
nedeterminate - 1 monedă tip PROVINCIA DACIA în col. particulară
nedeterminabile - 3 As, 3 Dp, 2 AE.

Bibliografie: Macrea l936, 228 ; Protase 1966, 93; Winkler 1971, 154, nr. 51; Gudea 1972, 144; Morintz 1972, 330; Chirilă-Gudea, l973, 116; Gudea 1973, 127 ; Gudea 1973, 55; Gudea 1977, 190, 214; Repertoriul Cluj 1992, 63-67; Ardevan 1993, 16; Găzdac 2002, 248, 575.

BOROŞNEU MARE (jud. Covasna)

Unităţi staţionate: *ala I Gallorum, ala Palmyrenorum, cohors I Bracaugustanorum, cohors III Gallorum, cohors I Latobicorum.*

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare izolate

Nero - 1 AV
Titus - 1 AV

Nedeterminate descoperite în castru, emise începând cu Traian şi terminându-se cu Filip, cele mai multe fiind de la Traian şi de la Hadrian.

Bibliografie: Székély 1975, 347; Ardevan 1993, 16; Repertoriul Covasna, 1998, 51.

BREŢCU – *ANGVSTIA* (jud. Covasna)

Unităţi staţionate: *cohors I Hispanorum, cohors I Bracaraugustanorum.*

Castru. Faze: lemn – pămînt, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

în castru: o imitaţie dacică de argint după o drahmă Alex. Macedon

1 DRR
Vespasian - 1 D
Traian - 1 D

b) tezaur

La Poiana Sărată, în pasul Oituz, la mică distanță de castru, s-a descoperit în 1877, vara, un tezaur de denari imperiali romani, cântărind inițial cca 8 kg în total. Loturi din acest tezaur au fost vândute în oraşele din Transilvania (Tg. Secuiesc, Braşov, Sibiu, Cluj) şi chiar la București. Lotul vândut la Tg. Secuiesc cuprindea 367 monede, determinate parțial de C. Gooss după cum urmează:

Nero - 2 D
Vitellius - 1 D
Vespasian - 48 D
Domitian - 12 D
Nerva - 4 D
Traian - 87 D
Hadrian - 71 D
Hadrian pentru Sabina - 3 D
Hadrian pentru Aelius Caesar - 5 D
Antoninus Pius - 45 D
Antoninus Pius pentru Faustina I - 35 D
M. Aurelius - 32 D
M. Aurelius pentru Faustina II - 10 D
M. Aurelius pentru L. Verus - 2 D
M. Aurelius pentru Lucilla Veri - 1 D
Commodus - 9 D.

Bibliografie: Goos 1877, 125; Protase 1966, 93; Protase 1995, 256; Gudea 1980, 300; Repertoriul Covasna, 1998, 60; Ardevan-Petac 2000, 73-83 ; Găzdac 2002, 582.

BRÂNCOVENEŞTI (jud. Mureş)

Unități staționate: *ala I numeri Illyricorum.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

În castru şi în aşezarea civilă s-au descoperit, în cursul săpăturilor arheologice şi întâmplătormonede de la împărații:

Hadrian - 1 HS, 1 As
Antoninus Pius - 1 HS
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius (caesar) - 1 Ds
Commodus - 1 Db
Septimius Severus - 1 D emis la Emessa şi 1 Q
Caracalla - 1 Ds

Caracalla pentru Iulia Domna - 1 As

Gordian III - 1 ANT

Filip Arabul - 1 AE tip PROVINCIA DACIA, găsită pe teritoriul castrului şi se păstrează într-o colecţie particulară.

Bibliografie: Morintz 1972, 332 ; Protase-Zrínyi 1975, 60 – 61; Mitrea 1977, 378; Stoia 1980, 357; Mitrea 1980, 374; Mitrea 1981, 385; Protase-Zrínyi 1978, 76; Protase-Zrínyi 1993, 275; Protase-Zrínyi 1994, 126-127; Găzdac 2002, 581.

BUCIUMI (jud. Sălaj)

Unităţi staţionate: *cohors I Augusta tturaeorum sagittariorum; cohors II Nervia Brittonum.*

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare izolate

În cursul săpăturilor arheologice şi din descoperiri întâmplătoare menţionate în bibliografie au fost recuperate monede de la următorii emitenţi:

2 DRR - M. Fourius L. f. Philus şi Mannius Cordius Rufus

M. Antonius - 5 D

Augustus (?) - 1 As cu 2 contramărci pe Av – un cap bărbătesc şi monograma VAR – şi o contramarcă pe Rv – roată cu spiţe, similară celor de pe AE Tiberius

Tiberius - 1 AS şi 1 AS cu contramarca NCAPR

Claudius I - 3 AS

Nero - 2 AS, 2 S

Galba - 1 Ds, 1 AS

Vespasian - 1 AV, 8 D, 3 Ds, 1 AS, 2 monede

Titus - 1 D

Domitian - 1 AV, 2 D, 6 AS, 2 Dp, 3 HS

Nerva - 1 D, 1 AS

Traian - 10 D, 4 Ds, 30 AS, 14 Dp, 10 HS, 2 monede

Hadrian - 1 D, 1 Ds, 17 AS, 2 Dp, 6 HS, 1 AE (cf. Mionnet, I, nr. 248, emisă la Philippi, în Macedonia – Colonia Augusta Iulia Victrix Philippensium), 1 monedă

Hadrian pentru Sabina - 2 AS

Antoninus Pius - 5 D, 1 Ds, 1 D fals, 3 AS, 4 Dp, 4 HS, 1 monedă

Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 1 Ds, 4 AS, 3 HS, 1 monedă

Marcus Aurelius - 4 D, 1 Db, 1 Ds, 2 AS, 1 Dp, 1 HS

Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 D, 2 AS, 3 HS

Marcus Aurelius pentru L. Verus - 1 D, 1 HS

Marcus Aurelius pentru Annia Lucilla - 1 HS

Commodus - 1 D, 1 AS, 1 Dp, 3 HS

Commodus pentru Crispina - 1 AS

Septimius Severus - 1 D, 4 Ds dintre care 1 la Emessa, 2 D de potin, 1 AS

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 2 D dintre care 1 la Laodicea ad Mare,

3 Db, 1 AS, 1 monedă
Septimius Severus pentru Caracalla - 5 D, 2 Ds
Septimius Severus pentru Geta - 2 D dintre care 1 la Laodicea ad Mare, 3 Ds
Diadumenian - 1 Ds
Elagabal - 2 D dintre care unul în atelier oriental, 2 Ds
Elagabal pentru Iulia Soemias - 1 Ds
Elagabal pentru Iulia Maesa - 2 Ds
Severus Alexander - 3 D, 4 Ds, 2 HS, 1 monedă
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D, 2 Db, 1 monedă
Maximinus Thrax -1 D
Gordian III - 5 ANT, 1 HS, 1 AE PMSCOLVIM AN III, Pick I/1, p. 34, nr. 81, datat 241
Filip Arabul - 3 ANT, 2 HS tip PROVINCIA DACIA: Pick I/1, p. 8, nr. 1, AN I şi Pick
I/1, p. 10, nr. 7, AN II
Trebonianus Gallus - monede
nedeterminabile - 4 AE secol I p. Chr.
Bibliografie: Gooss 1876, 120; Mitrea 1962, 536; Protase 1966, 93, n.194; Chirilă-Gudea-Lucăcel- Pop 1972, 94 – 107; Morintz 1972, 332; Ardevan 1993, 17; Gudea 1997a, 37, 55; Găzdac 2002, 247, 575.

BUMBESTI - JIU (jud. Gorj)
Unități staționate: *cohors IIII Cypria, cohors I Aurelia Brittonum miliaria.*
Castru. Faze: pământ, piatră.
Descoperiri monetare
a) izolate
DRR – 3; alți 3 DRR, montați sub formă de brățară (P. Servilius Rulus/93-91 a. Chr./, Man. Fonteius /84/, C. Licinius Macer /83/)
Istros - 1 AE
Vespasian - 1 AS
Traian - 2 monede
Hadrian - 2 monede
Antoninus Pius - 2 AE
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 HS, 1 AE
Marcus Aurelius - 1 HS Marcus Aurelius sau L. Verus, 1 AE rău conservat
Septimius Severus - 1 D, 1 AR
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 Ds
Septimius Severus pentru Geta -1 col – Hadrianopolis, 1 monedă
Elagabal - 1 monedă
Severus Alexander - 1 monedă
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 monedă
Gordianus III - 1 AE, neprecizate PMSCOVIM

Filip Arabul - 1 AE, neprecizate PMSCOVIM şi monede
Nedeterminate - 2 monede AE sec. II, 3 AE, 1 D, 1 monedă;
descoperiri izolate de monede începând cu Ant. Pius şi de la Faustina I şi Gordian III în ruinele din aşezarea romană.

b) tezaure

Bumbeşti I, descoperit în anul 1972, în interiorul castrului, la cca 40 m de la colţul de N-E al castrului, într-un vas de pământ; format din 8 obiecte de podoabă (4 fibule, un fragment de resort de fibulă, 2 brăţări simple şi un fragment de lănţişor împletit) şi un număr de monede, din care au fost decuperate 185, după cum urmează:

Commodus - 2 D
Cl. Albinus - 1 D
Septimius Severus - 20 D, dintre care 1 D Laodicea
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 6 D
Septimius Severus pentru Caracalla - 6 D
Septimius Severus şi Caracalla pentru Plautilla - 2 D
Caracalla - 4 D şi 3 ANT
Caracalla pentru Iulia Domna - 1 D
Caracalla pentru Geta - 2 D
Macrinus - 1 D
Elagabal - 14 D şi 1 ANT
Elagabal pentru Iulia Maesa - 2 D
Elagabal pentru Iulia Paula - 1 D
Severus Alexander - 13 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 5 D
Maximinus Thrax - 7 D
Balbinus - 1 D
Gordianus III - 9 D şi 81 ANT, dintre care 5 ANT Antiochia
Filip Arabul - 2 ANT)
Filip Arabul pentru Otacilia Severa - 1 ANT
În colecţia Ion Luben, Bucureşti, 3 monede de la emitenţi necunoscuţi.

Bumbeşti II - descoperit în anul 2002, ascuns în interiorul castrului ; 87 D şi 5 ANT, monedele datate se eşalonează de la Septimius Severus până la Gordianus III, având faza de maximă acumulare în timpul lui Severus Alexander.

Bibliografie: Tudor 1940, 2-6; Florescu-Bujor-Matrusenco 1957, 110; Bujor 1959, 422; Protase 1964, 94; Mitrea 1972, 365; Bujor 1973, 108; Mitrea 1975, 314; Gherghe-Gherghe 1977, 9 –14; Tudor 1978, 269 – 270; Mitrea 1979, 373; Stoia 1979,358; Mitrea 1981, 385; Poenaru – Mitrea 1990, 303; Petolescu 1990, 46-47; Marcu 1983 /1992, 14; Poenaru – Mitrea 1993, 313; CCA 1995, 16; Suciu 2000, 31; Găzdac 2002, 479; Marinoiu- Hotopan-Calotoiu 2003, 69.

CASTRANOVA (jud. Dolj)

Descoperiri monetare

Tezaur din cca 8000 monede, care se înşiruie cronologic de la Commodus la Elagabal. Tezaurul este pierdut, dar structura sa este cunoscută.

Bibliografie: Protase 1965, nr. 25; Molnar-Winkler 1965, 285; Suciu 2000, 32.

CĂLUGĂRENI (jud. Mureş)

Unităţi staţionate: *cohors I Alpinorum equitata, vexillatio legionis XIII Geminae.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

Neigebaur menţionează 4 monede romane de cupru. Din zona castrului se cunosc monede de la Antoninus Pius şi Commodus, precum şi 1 D de la Severus Alexander pentru Iulia Mammaea.

În timpul săpăturilor din 1961 s-au descoperit o monedă de la Augustus şi una de la Antoninus Pius.

Bibliografie: Neigebaur 1851, 248; Protase 1965, 212; Protase 1966, 94; Winkler-Hopîrtean 1978, 17 – 18; Lazăr, 1995, 123; Găzdac 2002, 581.

CĂŞEIU – *SAMVM* (jud. Cluj)

Castru auxiliar, *statio* de beneficiari consulari pe graniţa de nord a Daciei Porolissensis.

Unităţi staţionate: *cohors II Britannica miliaria; cohors I*

Britannica miliaria c. R. Equitata.

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

În timpul săpăturilor sistematice s-au descoperit în castru următoarele monede:

Vespasian - 1 AV

Traian - 1 monedă

Antoninus Pius - 1 monedă

Nedeterminate : monede de la Maximinus Thrax şi Filip I.

În campania din anul 1995 s-a găsit în *vicus,* într-un mormânt de inhumaţie, o monedă AE emisă 177/180 într-un atelier răsăritean, în timpul domniei lui M. Aurelius având asociat pe Commodus. In bibliografie sunt menţionate şi 21 de monede neidentificate, dintre care 9 exemplare de la împăraţii dinastiei Severilor şi un AV de la Hadrian.

Bibliografie: Panaitescu 1929, 19; Protase 1966, 94; Ardevan 1987a, 238 şi 243; Repertoriul Cluj 1992, 88-92; Ardevan 1993, 17; Isac-Cociş, 1995, 116-117; Isac-Isac1996, 27-28; Găzdac 2002, 589.

CĂTUNELE (jud. Gorj)

Castru. Faze: pământ.

Descoperiri monetare izolate

Septimius Severus - 1 AV

Alexander Severus - 1 monedă

Gallienus pentru Salonina - 1 ANT descoperit în castru, datat 253-268.

Bibliografie: Tudor-Davidescu, 1976, 76; Tudor 1978, 273; Poenaru – Mitrea 1990,304; Ardevan 1993, 17; Stângă 1998, 186; Petolescu 1990, 51; Găzdac 2002, 588.

CÂINENI – *PONS VETVS* (jud. Vâlcea)

Descoperiri monetare

a) izolate

Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 monedă.

b) tezaur descoperit puțin înainte de 1890 între Câineni şi Călineşti; H. Müller, primul care a publicat acest tezaur nu dă mai multe precizări asupra condițiilor descoperirii. Lista celor 234 monede este:

Hadrian -1 D

Antoninus Pius - 1 D

Commodus - 1 D

Cl. Albinus - 1 D

Septimius Severus - 18 D

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 4 D

Septimius Severus pentru Caracalla - 3 D

Septimius Severus pentru Geta - 2 D

Elagabal - 35 D

Elagabal pentru Iulia Paula -1 D

Elagabal pentru Iulia Soemias - 12 D

Elagabal pentru Iulia Maesa - 10 D

Severus Alexander - 78 D

Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 17 D

Severus Alexander pentru Orbiana - 1 D

Maximinus Thrax - 5 D

Balbinus - 1 D

Gordianus III - 7 D şi 31 ANT

Filip Arabul - 4 ANT

Filip Arabul pentru Otacilia Severa - 1 ANT.

Bibliografie: Müller 1890, 37 – 42; Protase 1958, 260; Protase 1965, nr. 27; Tudor 1978, 287; Suciu 2000, 32 –33; Găzdac 2002, 482.

CÂMPULUNG - MUSCEL I (jud. Argeş)

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare
a) izolate
Nerva - 1 D şi monede
Traian - 1 AS
Hadrian - 1 AE şi monede
Commodus - 1 D
Septimuis Severus - 2 D, 1 col AE
Septimius Severus pentru Geta - 1 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D şi 1 D cu urme de arsură, *Iulia Augusta*
Caracalla - 8 col AE de la Pautalia
Elagabal - 1 D
Severus Alexander- 1 AE /Niceea
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea -1 D
Gordianus III - 1 monedă de ag, 1 monedă PMSCOLVIM AN II
Filip Arabul II - 1 monedă
monede neidentificate rău conservate - secolul II – III.
b) tezaur format din 49 de monede:
Vespasian - 1 D
Domitian - 1 D
Traian - 1 D
Antoninus Pius - 1 D
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D
M. Aurelius pentru Faustina II - 6 D
Commodus pentru Crispina - 1 D
Septimuis Severus - 5 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 7 D
Septimius Severus pentru Caracalla - 4 D
Caracalla pentru Plautilla - 1 D
Caracalla - 8 D
Caracalla pentru Iulia Domna - 2 D
Macrinus - 1 D
Elagabal - 5 D
Severus Alexander - 3 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D.

Bibliografie: Tudor 1940–1941, 99; Mitrea 1963a, 470; Mitrea 1967, 197; Popescu-Popescu 1970, 253; Petolescu 1972, 195; Tudor 1978, 284; Mitrea 1980, 376; Mîrtzu-Trâmbaciu 1976-1980, 189-208; Poenaru– Mitrea 1990, 304; Barnea 1991, 258; Petolescu-Cioflan 1994, 16; Petolescu-Cioflan 1996, 29.

CIGMĂU (jud. Hunedoara)
Unități staționate: *numerus singularium peditum Britannicianorum.*

Castru. Faze: necercetat.

Descoperiri monetare izolate

Monede de la: Vespasian, Domitian, Hadrian etc. M. Aurelius (1 HS) ; monede de bronz şi de argint neprecizate.

Bibliografie: Protase 1966, 94; Chirilă 1972, 13 ; CCA 2003, 131.

CINCŞOR (jud. Braşov)

Unităţi staţionate: *cohors II Flavia Bessorum.*

Castru. Faze: lemn – pământ.

Descoperiri monetare izolate

Se cunosc circa 100 monede, între care una republicană, iar restul de la Nero până la Severus Alexander, adunate de pe *teritoriul acestei localităţi,* în fosta colecţie a preotului Seraphim. Nu rezultă câte şi care monede provin de la castru.

Bibliografie: Neigebaur, 275; Goos 1876, 108; Protase 1966, 94; Găzdac 2002, 589.

COMALĂU (jud. Covasna)

Unităţi staţionate: *cohors I Hispaniorum.*

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare izolate

Din localitate sunt cunoscute "monede de aur de la Nero şi Domitian", fără a se preciza numărul.

În castru s-au descoperit monede de la

Vespasian - 1 D

Antoninus Pius - 1 D

Marcus Aurelius - 3 D

Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 Dp

Commodus - 1 D

Septimius Severus - 1 AS (?)

Septimius Severus pentru Plautilla - 1 AS

Septimius Severus pentru Geta - 1 Dp şi 1 AS

Caracalla - 1 Dp

Elagabal pentru Iulia Soemias - 2 D

Severus Alexander - 1 D şi 3 AS

Filip Arabul - 1 D

Nedeterminate - 3 AE.

Bibliografie: Szťkely1943, 28; Paulovics 1944, 70; Protase 1966, 94; Protase 1980, 141; Ardevan 1993, 17; Repertoriul Covasna, 1998, 119; Găzdac 2002, 583.

COPĂCENI - *PRAETORIVM* I (jud. Vâlcea)

Unităţi staţionate: *numerus burgariorum et veredariorum.*

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare izolate
Hadrian pentru L. Aelius (?) - 1 AE rău păstrat
Antoninus Pius - 1 HS neidentificabil
Severus Alexander - 1 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 2 D
Gordianus III - 1 monedă
Neidentificate - 11 AE Antoninus Pius-Gordian III.
Bibliografie: Tudor 1941 – 1944, 98 ; Tudor 1978, 287 – 288; Tudor 1982, 51; Găzdac 2002, 589.

COSTEŞTI (jud. Hunedoara)
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
1 AE foarte deteriorată, datând de la războaiele dacice.
Bibliografie: Crişan 1973, 75.

CRISTEŞTI (jud. Mureş)
Unități staționate: *ala I Gallorum et Bosporanorum miliaria,*
detaşament *legio V Macedonica* (?).
Existența unui castru este atestată deocamdată numai prin descoperirea unei diplome militare şi prin cărămizi cu ştampila unității militare mai sus menționate.
Descoperiri monetare
a) izolate
Domitian - 1 HS
Traian - 1 AV, 1 AS
Hadrian - 1 HS, 10 AS
Antoninus Pius - 1 Dp
Marcus Aurelius pentru Crispina - 1 HS
Elagabal - 2 D
Severus Alexander - 2 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D
Gordian III - 1 ANT
Filip Arabul - 1 HS tip PROVINCIA DACIA
Aurelian - 2 ANT
b) tezaure
Cristeşti I descoperit în 1963 la marginea de nord-est a aşezării romane, într-un vas de pământ de culoare roşiatică; tezaurul este format din cca 150 monede din argint, din care s-au recuperat 118 (108 D şi 10 ANT) după cum urmează:
Marcus Aurelius - 1 D
Marcus Aurelius pentru Lucilla - 1 D
Commodus - 4 D

Cl. Albinus - 1 D
Septimius Severus - 18 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 4 D
Caracalla - 12 D
Caracalla pentru Geta - 1 D
Elagabal - 13 D, 1 ANT
Elagabal pentru Iulia Maesa - 5 D
Elagabal pentru Iulia Soemias - 1 D
Severus Alexander - 21 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 5 D
Maximinus Thrax - 11 D
Gordianus III - 10 D, 9 ANT

Cristeşti II descoperit în 1964 în aşezarea romană, într-o puşculiţă de culoare roşie. Tezaurul era format din 17 D, din care s-au recuperat 13 D, după cum urmează:

Vespasian pentru Domitian - 1 D
Traian - 4 D
Hadrian - 4 D
Antoninus Pius - 4 D

Bibliografie: Protase – Zrinyi 1965, 257-268; Protase – Zrinyi 1967, 461-467; Mitrea 1965a, 613; Mitrea 1966, 421; Mitrea 1969, 547; Lazăr 1995, 104; Suciu 2000, 33-34; Găzdac 2002, 465; Petică 1978, 757-759; Zrínyi 1977, 91-100; Székely 1958, 469-473; Ardevan 1993, 17; Chirilă 1980, 21, 24.

DROBETA – TURNU SEVERIN (jud. Mehedinţi)

Unităţi staţionate: detaşamente ale legiunilor *I Italica, IIII Flavia, V Macedonica, VII Claudia, XIII Gemina; cohors I Antiochensium Sagittariorum, cohors I Cretum, cohors II Hispanorum, cohors III Brittonum.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

Augustus - 1 HS, 3 Dp,1 AS contramarcat cu litera M, 2 AS, 1 Qd
Augustus pentru Drusus - 1 AS
Tiberius - 2 AS
Claudius I - 1 AS
Nero - 1 AS
Vespasian - 1 AS(?)
Domitian - 1 Dp, 2 AS
Traian - 3 D, 1 Q, 4 HS,1 Dp, 5 AS, 1 AE
Hadrian - 2 D, 5 HS, 2 Dp, 6 AS, 1 AE
Antoninus Pius - 2 D, 1 Ds, 5 HS, 9 AS
Antoninus Pius pentru Faustina I - 4 HS, 1 Dp, 1 AS

Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius Caesar - 2 HS
Marcus Aurelius - 2 Dp, 1 AS
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 2 HS
Marcus Aurelius pentru Lucilla - 2 HS, 1 AS
Commodus - 2 HS, 1 Dp, 1 col neprecizată
Commodus pentru Crispina - 1 Ds
Septimius Severus - 2 D, 3 Ds
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 Ds, 1 AE col Stobi, 1 AE col Philippopolis)
Septimius Severus pentru Geta - 1 Ds
Caracalla - 1 D, 1 AE col Stobi, 1 AE col Anchialos, 1 AE col Pautalia
Elagabal - 1 ANT, 1 AE col Histria
Elagabal pentru Iulia Maesa - 1 D
Severus Alexander - 3 D, 3 Ds, 2 HS, 24 AE col Nicea, 1 AE col Perint, 3 AE col Nicomedia, 2 AE col neprecizate
Severus Alexeander pentru Iulia Mammaea - 1 D, 1 AE col Stobi
Maximinus Thrax - 1 D, 1 Ds
Gordian III - 3 ANT, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 242, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 243, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 244, 1 AE tip PMSCOLVIM AN I, 1 AE tip PMSCOLVIM AN III, 2 AE tip PMSCOLVIM AN V, 1 AE tip PMSCOLVIM anul ilizibil, 7 AE col Nicea, 1 AE col Adrianopol
Filip Arabul - 2 ANT, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 244, 2 AE tip PMSCOLVIM anul 246, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 248, 3 AE tip PMSCOLVIM AN VII, 2 AE tip PMSCOLVIM AN XIV, 2 AE tip PMSCOLVIM anul ilizibil
Filip Arabul pentru Otacilia Severa - 7 ANT
Filip Arabul pentru Filip Arabul II - 1 ANT, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 245
Traianus Decius - 1 AE tip PROVINCIA DACIA anul 250, 1 AE tip PMSCOLVIM anul 250
Herennius Etruscus - 1 AE tip PMSCOLVIM anul 251
Her. Etruscus pentru Her. Etruscus Caesar - 1 ANT
Her. Etruscus pentru Etruscilla - 2 AE tip PMSCOLVIM anul 251, AE tip-PMSCOLVIM AN XII
Her. Etruscus pentru Hostilian - 1 AE tip PROVINCIA DACIA AN V, 1 AEtip PMSCOLVIM AN XII
Trebonianus Gallus - 1 AE tip PROVINCIA DACIA anul 251, 1 AE tip PMSCOLVIM AN XIII, 2 AE tip PMSCOLVIM AN XIV
Trebonianus Gallus pentru Volusian - 4 ANT, 3 AE tip PROVINCIA DACIA anul 251, 4 AE tip PROVINCIA DACIA AN V, 1 AE tip PMSCOLVIM AN XII, 1 AE tip PMSCOLVIM anul neprecizat, 1 AE neprecizat
Aemilianus - 1 ANT
Valerian (I ?, II ?) - 3 ANT
Gallienus - 22 ANT, 2 AE

Gallienus pentru Salonina - 3 ANT
Claudius II Goticul - 10 ANT, 1 AE nedeterminat
Aurelian - 59 ANT
Aurelian pentru Severina - 1 ANT
Victorinus - 1 ANT
Tetricus (I ?, II ?) - 1 ANT
Nedeterminate - 2 D, 2 Ds, 2 ANT, 20 AE, 1 AE tip PROVINCIA DACIA anul 248, 1 AE tip PROVINCIA DACIA anul 249, 5 AE tip PMSCOLVIM emitentul nedeterminat, 3 col Niceea, 1 col AE Stobi,1 col AE Adrianopol, 1 col AE Maronea.

b) tezaur din 5 AV, datați 128/132, descoperit în zona necropolei de est a Drobetei antice. Monedele sunt de la Hadrian 4 AV, Hadrian pentru Sabina 1 AV.

Bibliografie: Davidescu 1980, 137 ; Ardevan 1993, 17 ; Mitrea 1984, 187; Stângă 1998, 143-148; 154-162; 164; Suciu 2000, 37; Găzdac 2002, 246, 462, 570-571.

ENOȘEȘTI - *ACIDAVA* (jud. Olt)
Unități staționate: *cohors I Flavia Commagenorum.*
Castru. Faze: pământ(?) (piatră?).
Descoperiri monetare
a) izolate
Nerva - 2 AE
Traian – 1 D, 2 AE
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D
Severus Alexander - 2 AE col Nicaea Bythiniae
Nedeterminate: monede de la Traian și Faustina II și 1 AE probabil Filip Arabul în așezarea civilă de lângă castru.

b) tezaur descoperit în castrul roman într-un vas de lut, în 1913, compus din 152 denari, emisiuni de la Domitian, Traian, Antoninus Pius, Crispina, Septimius Severus, Iulia Domna, Plautilla, Geta și Caracalla. Un lot de 16 denari a ajuns în colecțiile Cabinetului Numismatic al Academiei Române, ultima emisiune fiind aici de la Geta.

Bibliografie: Tudor, 1940, 214; Mitrea 1962, 537; Mitrea 1964, 258; Protase 1965, nr. 33; Protase 1966, 85, n. 172 și 94; Vlădescu-Poenaru 1978, 141; Tudor 1978, 258; Mitrea 1980, 375; Const. Preda 1992-1993, 112; Preda-Grosu-Popovici-Marinică 1996, 42; Suciu 2000, 37; Găzdac 2002, 586 Preda-Grosu 2003, 124.

FÂRLIUG – *AIZIZIS* (jud. Caraș – Severin)
Unități staționate: necunoscute.
Un *burgus* de pământ.
Descoperiri monetare izolate
Nero - 1 AV

Vespasian - 1 AV
Bibliografie: Winkler 1980, 41; Ardevan 1993, 17.

FELDIOARA (jud. Braşov)
Unități staționate: *cohors II Flavia Numidarum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
1 DRR, datat la 150 a. Chr.
Antoninus Pius - 1 Ds
Septimius Severus pentru Geta - 1 D
Elagabal -1 D
Severus Alexander - 1 D a. 223 şi 2 monede
Filip Arabul - 3 monede
În timpul săpăturilor din castru, în anul 1989 s-a descoperit un tezaur de monede imperiale romane, a care nu a fost încă publicat.
Bibliografie: Mitrea 1979, 373; Poenaru – Mitrea 1990, 304; Poenaru – Mitrea 1991, 221; Poenaru – Mitrea 1993, 314; Suciu 2000, 37.

GHERLA (jud. Cluj)
Unități staționate: *ala II Pannoniorum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Din descoperiri mai vechi, întîmplătoare, precum şi din cercetările arheologice, sunt cunoscute monede de la următorii împărați:
Caligula - 1 AS
Claudius I - 1 AS
Nero - 1 AV
Vespasian - 3 D
Titus - 1 D
Domitian - 2 D
Nerva -1 D
Traian - 17 D, 1 D fals, 6 HS, 8 Dp, 5 AS
Hadrian - 9 D, 7 HS, 4 Dp, 15 AS
Hadrian pentru L. Ael. Caesar 1 neprecizată
Hadrian pentru Sabina - 2 AS
Antoninus Pius - 10 D, 3 HS, 2 Dp, 5 AS, 1 neprecizată
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 2 HS, 6 AS
Antoninus Pius pentru Aurelius Caesar - 2 D, 1 AS
Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 D
Marcus Aurelius - 4 D, 5 HS, 3 AS, 1 neprecizată
Marcus Aurelius pentru L. Verus - 2 D, 2 Dp
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 2 D, 1 Dp, 1 AS

Commodus - 1 D, 3 HS, 1 neprecizată
Clodius Albinus - 1 AS
Septimius Severus - 13 D, 1 neprecizată
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 8 D
Septimius Severus pentru Caracalla - 6 D
Septimius Severus pentru Plautilla - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 3 D
Caracalla - 6 D
Elagabal - 4 D
Elagabal pentru Aq. Severa - 1 D
Elagabal pentru Iulia Soemias - 1 D
Severus Alexander - 12 D, 1 HS, 1 neprecizată
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 2 D
Maximinus Thrax - 1 D
Gordianus III - 3 ANT, 1 HS, 1 neprecizată
Filip Arabul - 3 ANT, 8 col
Filip Arabul pentru Ot. Severa - 2 col sau neprecizate
Gallienus - 1 ANT
Tetricus II - 1 ANT
Aurelian - 1 ANT
Nedeterminate - prima jumătate sec. I - 2 AE, sfârşitul sec. II - 1 HS,
Nedeterminate - 2 D, 2 HS, 1 Dp, 7 AS.

Bibliografie: Chirilă-Lucăcel-Chifor, 1966, 422; Protase 1966, 94; Mitrea 1969, 543; Chirilă-Chifor 1975, 47-49; Mitrea 1977, 376; Chirilă-Chifor 1979, 141; Chirilă-Chifor, 1980, 245 – 246; Mitrea 1981, 386; Ardevan 1987, 149 – 151; Ardevan 1986-1991, 149 – 153; Repertoriul Cluj 1992, 210-218; Ardevan 1993a, 111 – 122; Ardevan 1993, 18; Poenaru – Mitrea 1994 – 1995, 467; Găzdac 2002, 249; 577-579.

GILĂU (jud. Cluj)

Unităţi staţionate: *coh I Pannoniorum, ala Siliana c. R..*

Castru. Faze: lemn – pământ două faze, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

Din descoperiri şi din săpăturile arheologice mai vechi sunt cunoscute următoarele monede :

una republicană, neprecizată
Hadrian - 3 monede neprecizate, 1 HS
Antoninus Pius - 1 HS
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 monedă neprecizată
Filip Arabul - 2 ANT, 1 AE col PMSCOLVIM/ANēVI, Pick I/1, 40/102.

Din săpăturile noi se cunosc următoarele descoperiri monetare izolate :

Titus - 1 AV
Traian - o monedă
Hadrian - 2 monede
Septimius Severus - 1 monedă
Severus Alexander - 1 D emis la Tanae Carriae
Filip Arabul - 1 monedă de argint anul II, 1 AE col, AN II
Monede de la Domitianus, Traian, Hadrian, Hadrian, Faustina, Caracalla, Severus Alexander, Gordian III şi Filip Arabul.

b) tezaur format din 1147 denari şi antoniniani:
Marcus Aurelius - 2 D
Commodus - 9 D
Clodius Albinus - 7 D
Septimius Severus - 95 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 29 D
Septimius Severus pentru Geta - 13 D
Caracalla - 72
Macrinus - 3 D
Elagabal - 270
Severus Alexander - 360
Maximinus I - 49
Balbinus - 1
Pupienus - 1
Gordianus III - 220
Filip Arabul I - 16

Bibliografie: Kubitschek 1909, 123-125; Rusu 1956, 701; Winkler 1958, 406; Macrea-Rusu-Winkler 1959, 455-456; Protase 1965, nr. 37; Protase 1966, 94; Isac 1980, 294, 296; Isac-Diaconescu-Opreanu, 1980, 44-45; Ardevan 1987a, 238, 243; Ardevan 1993, 18 ; Isac-Cociş 1995, 111-112; Isac 1997, 33, 40, 46, 52, 56, 70, 71; Suciu 2000, 39; Găzdac 2002, 579.

GRESIA (jud. Teleorman)
Unităţi staţionate: *cohors I Augusta Nervia Pacensis Brittonum miliaria.*
Castru. Faze: lemn – pământ.
Descoperiri monetare izolate
Commodus - 1 monedă.
Bibliografie: Avram-Amon-Borţun-Băjenaru, 1997, 23.

HOGHIZ (jud. Braşov)
Unităţi staţionate: *ala I Asturum, cohors III Gallorum, numerus Palmyrenorum* (?),*vexillatio legionis XIII Geminae.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate

Vespasian - 1 D
Traian - 2 D, 2 monede
Hadrian - 1 D, 3 monede)
Antoninus Pius - 1 D, 1 S, 1 AE, 1 neprecizată
Marcus Aurelius - 1 AE
Septimius Severus - 1 D, 1 AE
Severus Alexander - 2 Db, 1 AE
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea -1 AE
Gordianus III - 1 ANT, 1 AE PMSCOLVIM
Filip Arabul - 1 AE PMSCOLVIM AN VII=246/247, în strat de arsură
Nedeterminate: denari din sec. II p. Chr.

Bibliografie: Horedt 1953, 796; Protase 1966, 94; Chirilă 1972, 20; Winkler-Hopârtean 1978, 19; Popa, 1990, 309; Poenaru– Mitrea 1991, 222; Costea 1995, 144; Găzdac 2002, 250; 580.

IGHIU (jud. Alba)

Unități staționate: necunoscute.

Burgus de pământ.

Descoperiri monetare izolate

În 1863 a fost descoperit un tezaur de aproximativ 200 de monede romane, în prezent pierdut.

Bibliografie: Macrea-Protase 1954, 505; Repertoriul Alba, 1995, 111; Suciu 2000, 43, nr. 75.

ILIȘUA (jud. Bistrița)

Unități staționate: *vexillatio legionis XIII Geminae, cohors II Britannica, ala I Tungrorum Frontoniana.*

Faze: castru mic de pământ, mare de piatră.

Descoperiri monetare izolate

În castrul şi în termele de la Ilişua s-au descoperit în timpul campaniilor de săpături desfăşurate sub conducerea lui K. Torma şi, în zilele noastre, sub conducerea prof. univ. D. Protase, C. Gaiu, Gh. Marinescu monede de la următorii împărați:

DRR - 3
Augustus - 1 D, 2 AS
Nero - 1 D
Vespasian - 7 D, 2 Dp, 3 AS
Titus - 1 D
Titus pentru Domitian - 2 D
Domitian - 6 D, 1Ds, 1 HS, 1 Dp, 2 AS
Nerva - 1 HS, 1 Dp
Traian - 5 D, 2 Db, 2 Ds, 13 HS, 12 Dp, 30 AS

Hadrian - 14 D, 1 Db, 1 HS, 15 Dp, 28 AS
Hadrian pentru Sabina - 1 Db, 7 AS
Antoninus Pius - 7 D, 1 Db, 2 Ds, 12 HS (inclusiv falsul antic turnat), 4 Dp, 6 AS
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 D, 1 Ds, 1 As
Antoninus Pius pentru *Diva Faustina* - 3 D,2 Db,1 HS, 4 AS
Antoninus Pius pentru Aurelius Caesar - 2 D, 1 HS, 2 AS, 1 quadrans
Marcus Aurelius - 1 D, 2 Db, 1 HS, 1 Dp, 1 AS
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 2 D,2 Ds,2 HS, 2 As
Commodus - 3 D, 1 Ds, 4 HS, 1 AS
Commodus pentru Crispina - 1 As
Septimius Severus -11 D, 5 Db, 5 Ds
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 4 D, 2 Db, 6 Ds
Septimius Severus pentru Caracalla - 7 D, 1 Db, 2 Ds, 1 col
Septimius Severus pentru Geta - 5 D, 2 Db, 2 Ds
Caracalla - 4 D, 3 Db
Caracalla pentru Iulia Domna - 1 D
Elagabal - 2 D, 2 Ds, 1 ANT
Elagabal pentru Iulia Maesa - 2 D
Severus Alexander - 11 D, 1 Q, 1 Db, 6 Ds, 3 HS, 2 col
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D, 1 Db, 2 HS
Maximinus Thrax - 2 D
Gordianus III - 4 Ds, 5 ANT, 1 ANT
Filip Arabul - 5 ANT, 1 HS, 1 HS tip PROVINCIA DACIA
Filip Arabul pentru Filip II - 14 AE tip PROVINCIA DACIA
Filip Arabul pentru M. Ot. Severa - 1 ANT, 3 AE PROVINCIA DACIA
Neprecizate: 2 D, 1 Db, 7 Ds, 1 HS, 1 Dp, 23 As, 2 Qd, 1 col.

Bibliografie: Neigebaur 1851, 238; Torma 1864 - 1865, 31 – 34; Gooss 1876, 81; Mitrea 1953, 615 (consideră greşit monedele de la Ilişua publicate de Torma drept tezaur); Protase 1958, 264; Protase 1966, 94, n. 205; Poenaru – Mitrea 1990, 305; Protase-Gaiu-Marinescu l997, 57-72; Ardevan 1997, sub tipar; Ardevan-Dudău 1999; Găzdac 2002, 248; 576-577.

INLĂCENI (jud. Harghita)

Unităţi staţionate: detaşament al legiunii *XIII Gemina, cohors VIII Raetorum miliaria c. R., cohors IIII Hispanorum eq., cohors I Alpinorum.*

Castru. Faze: piatră.

Descoperiri monetare izolate

În timpul cercetărilor arheologice s-au descoperit monede de la împăraţii:
Hadrian - 3 D,1 AE Dp(?) Hadrian nedeterminabil
M. Aurelius pentru Annia Lucilla - 2 D
Septimius Severus - 2 D

Septimius Severus pentru Plautilla – 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 2 D
Severus Alexander - 1 D
Gordian III - 1 D, 1 S, PROVINCIA DACIA AN.IIII, Pick I/1,Viminacium, 242/243
Filip Arabul - 1 S, PROVINCIA DACIA AN. I DF, 246.
Bibliografie: Protase 1966, 94 n. 206; Winkler 1971, 154; Gudea 1979, 198; Mitrea 1981, 386; Găzdac 2002, 250, 582.

IONEŞTII GOVORII – *PONS ALVTI* (jud. Vâlcea)
Unități staționate: *cohors III G(allorum ?).*
Castru. Faze: lemn – pământ.
Descoperiri monetare
tezaur descoperit în 1963 în interiorul castrului Pons Aluti, sub un strat de arsură. 151 monede, toate antoniniani. Lista monedelor este următoarea :
Caracalla - 2 ANT
Elagabal -18 ANT
Gordianus III - 130 ANT
Filip Arabul I - 1 ANT.
Bibliografie: Mitrea 1965a, 496; Petre 1968, 207 – 208; Mitrea 209 – 221; Tudor 1978, 1968a, 286 – 287; Suciu 2000, 43; Găzdac 2002, 477.

ISLAZ – VERDEA (jud. Olt)
Castru necercetat
Descoperiri monetare izolate
Traian - 1 HS
Neprecizate : monede de la Septimius Severus.
Bibliografie: Tudor 1978, 279.

JUPA - *TIBISCUM* (jud. Timiș)
Unități staționate: detașamente din legiunile *IIII Flavia Felix* și *XIII Gemina; cohors I Vindelicorum miliaria c. R., cohors I sagittariorum miliaria equitata, numerus Maurorum Tibiscensium, numerus Palmyrenorum Tibiscensium.*
Castru și *municipium.* Faze: două faze în tehnica lemn – pământ; piatră.
Descoperiri monetare izolate
DRR - 1
Atena - 1 AE
Tiberius - 1 Dp
Vespasian - 1 HS, 1 Dp
Domitian - 2 D, 2 Dp
Nerva - 1 D, 1 Dp
Traian - 7 D, 1 HS, 8 Dp, 1 AS, 1 AE, 1 monedă

Hadrian - 4 D, 1 Ds, 1 HS, 6 Dp, 2 AS, 3 AE, 1 mon. Coh2 523
Antoninus Pius - 6 D, 1 HS, 2 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 D, 1 HS
Antoninus Pius pentru L. Verus - 1 monedă
Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 Dp
Antoninus Pius pentru Commodus - 1 D, 1 HS
Septimius Severus - 1 Ds, 1 HS
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D, 1 Ds
Septimius Severus pentru Geta - 2 Ds
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 ANT
Severus Alexander - 1 D, 1 Ds
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 2 D
Maximinus Thrax - 2 D, 1 Dp
Gordianus III - 1 D, 3 ANT, 1 HS
Filip Arabul - 1 AE PROVINCIA DACIA, 1 AE PROVINCIA DACIA, Pick I/1, nr. 2, 1 HS tip PMSCOLVIM şi 1 monedă
Trebonianus Gallus - 1 ANT, 1 HS tip PMSCOLVIM şi 1 AE Pick, I/1, p. 54, nr.115
Gallienus - 2 ANT, 1 HS tip PROVINCIA DACIA şi 1 AE
Valerianus I pentru Salonina (?) - 1 D (?) col
Aurelian - 2 AE (?), 1 ANT
Nedeterminate - 1 ANT ilizibil, 5 AE nedeterminabile, 6 AE nedeterminate.
Bibliografie: Mitrea 1963, 595; Mitrea 1964, 381; Gudea 1971, 139-140; Mitrea 1973, 412; Mitrea 1973a, 148; Moga-Medeleț-Benea-Petrovsky 1979, 216-218; Benea-Medeleț-Bona-Petrovszky 1980, 299 – 300; Bona-Petrovszky-Petrovszky 1983, 418–420; Bălănescu, 1984, 130; Petrescu-Rogozea 1990, 122; Benea, 1993, 216; Benea 1996, 67; Benea 1998, 37; Găzdac 2002, 245, 569-570.

LIMES - SECTORUL DE *LIMES* DE PE MEŞEŞ ŞI DE LA NORD DE SOMEŞ

Descoperiri monetare izolate

La Negreni, com. Ciucea, jud. Cluj, în punctul "Cetatea de la Cimpoca" a existat probabil un *burgus*. H. Finály menționează aici descoperirea 1 AV de la Nero.

La Huta, com. Buciumi, jud. Sălaj, la punctul "Arsura" a existat un turn de semnalizare. S-a descoperit 1 HS de la Faustina Senior.

La Treznea, com. Agrij, jud. Sălaj, la punctul "La Şanț" a existat un turn de semnalizare. C. Torma a găsit monede de la Faustina, Severus Alexander.

La Treznea, com. Agrij, jud. Sălaj, la punctul "Vârful Teghişului" a existat un turn de semnalizare. Torma semnalează 1 D Septimius Severus.

Pe teritoriul orașului Zalău, la "Vârful Păstaie", în ruinele unui turn de observație s-au găsit monede de la Faustina și Severus Alexander.

Pe teritoriul orașului Zalău, la punctul "Sub Măgura Stânii", în timpul cercetărilor arheologice s-a găsit o monedă de la Septimius Severus.

În turnul roman de pe "Măgura Stânii II" s-a găsit 1 D de la Septimius Severus pentru Geta.

La Căpâlna, com. Gâlgău, jud. Sălaj, în punctul "Casa Urieşilor" a existat un turn în ruinele căruia s-au descoperit mai mulți denari romani, determinat fiind doar 1 D de la L. Septimius Geta.

La Căpâlna, com. Gâlgău, jud. Sălaj, în punctul "Hotroapă" a existat un turn cu două faze de construcție, în ruinele căruia, în stratul de arsură a fazei a doua s-a descoperit un alt denar de la L. Septimius Geta.

Bibliografie: Finály 1864-865, 8 – 9; Torma, 1880, 66; Gudea 1985, 160, 166, 172, 173, 174; Ferenczi 1988, 139, 140, 146; Gudea 1997c, 36, 50, 62, 65, 68; Tamba 1997, 15; CCA 2003, 346.

LIVEZILE (jud. Bistrița - Năsăud)

Castru. de pământ, datând din timpul războaielor dacice și puțin după aceea.

Descoperiri monetare izolate

S-a descoperit în cursul cercetărilor 1 Dp nedeterminabil.

Bibliografie: Protase-Dănilă 1968, 536.

MEHADIA - *PRAETORIVM* (jud. Caraș – Severin)

Unități staționate: detașamente ale legiunilor *IIII Flavia Felix, VII Claudia, V Macedonica, XIII Gemina, cohors III Delmatarum miliaria equitata c. R.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

Augustus - 1 D

Vespasian - 1 neprecizată

Titus - 1 neprecizată

Domitian - 3 D, 1 AE

Traian - 5 D, 1 Dp, 6 AE, 2 neprecizate

Hadrian - 1 D, 1 D barbarizat, 4 AS, 1 S, 1 AE

Hadrian pentru Sabina - 1 HS

Antoninus Pius - 4 D, 1 neprecizată

Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 HS, 1 AS, 1 AE

Marcus Aurelius - 1 HS, 1 AE

Marcus Aurelius pentru Faustina I (?) Faustina II(?) - 1 AV Rv. AETERNITAS AVGVSTA

Commodus - 1 D, 1 col Achaia, Mionnet, IV, p. 147, nr. 984

Septimius Severus - 6 D, 2 Ds, 1 neprecizată

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 Ds

Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D, 1 Ds, 1 AE col Samosata în Commagene, Mionnet, V, p. 120, nr. 62

Caracalla - 3 AE, 1 neprecizată

Elagabal pentru Iulia Maesa - 6 D
Severus Alexander - 5 D, 5 AE
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 6 D, 1 Ds, 2 AE
Maximinus Thrax - 1 D, 3 AE
Gordianus III - 2 D, 1 ANT, 2 HS tip PMSCOLVIM, AN IIII, 1 AE
Filip Arabul - 6 D, 1 ANT, 1 HS col PROVINCIA DACIA, Pick I/1, nr. 1, 1 HS col PROVINCIA DACIA, AN I, 4 AE
Tr. Decius - 2 AE
Tr. Decius pentru Herennius Etruscus - 1 AE PMSCOLVIM AN XII
Tr. Decius pentru Volusian - 1 ANT, 1 AE PMSCOLVIM AN XII
Gallienus - 1 ANT, 4 AE
Valerianus I - 2 AE col PROVINCIA DACIA AN VIIII, Pick I/1 p. 19, nr. 61
Valerianus I pentru Mariniana - 1 ANT
Claudius II Goticul - 1 AE
Aurelian - 2 AE

b) tezaure

Tezaur I de 2000 monede romane.

Tezaur II din locul "La vii"; salvate 12 monede:
Antoninus Pius - 1 D
Commodus - 1 D
Septimius Severus - 4 D
Caracalla - 1 D
Elagabal - 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 1 D
Severus Alexander - 2 D
Traianus Decius - 1 ANT.

Bibliografie: Neigebaur 1851, 13; Mitrea 1966, 423; Chirilă 1972, 14; Chirilă-Stratan, 1975, 81 – 82; Gudea, 1975, 147 – 149; Mitrea 1977, 379; Macrea-Gudea-Moțu 1993, 45, 114 - 115, 132 – 133; Suciu 2000, 46; Găzdac 2002, 584-585.

MOIGRAD – *POROLISSVM* – CASTRUL DE PE " POMET"

Unități staționate: detașamente din legiunile *IIII Flavia Felix, XIII Gemina, III Gallica; cohors V Lingonum, cohors VI Thracum, cohors I Ulpia Brittonum, cohors I Augusta Ituraeorum, numerus Palmyrenorum.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

DRR - 17
M. Antonius - 17 D
Augustus - 3 D, 1 AS
Tiberius - 2 AS
Caligula - 1 AS

Claudius I - 1 D, 1 AS
Nero - 1 D, 1 Dp, 2 AS, 1 col
Otho - 1 D
Galba - 2 D
Vitellius - 1 D
Vespasian - 28 D, 3 Dp, 3 AS
Titus - 5 D
Titus pentru Domitilla - 1 D
Domitian - 23 D, 2 Dp, 1 AS
Nerva - 9 D, 1 HS, 1 AS
Neprecizate sec. I - 5 AS, 1 S
Traian - 63 D, 18 HS, 20 Dp, 24 AS, 4 col
Hadrian - 58 D, 1 Q, 10 HS, 10 Dp, 41 AS, 1 quadrans, 2 col
Hadrian pentru Sabina - 5 D, 1 HS, 1 Dp, 2 col
Hadrian pentru Aelius Caesar - 2 D, 1 AS
Antoninus Pius - 65 D, 9 HS, 14 Dp, 14 AS
Antoninus Pius pentru Lucilla - 2 AS)
Antoninus Pius pentru Faustina I - 34 D, 5 HS, 7 AS
Marcus Aurelius - 39 D, 10 HS, 4 Dp, 7 AS
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 22 D, 5 AS
Marcus Aurelius pentru L. Verus - 6 D, 3 HS, 2 Dp
Marcus Aurelius pentru Lucilla - 6 D, 2 HS, 1 Dp, 2 AS
Commodus - 24 D, 2 HS, 1 AS, 1 col
Commodus pentru Crispina - 4 D
Clodius Albinus - 2 D, 1 HS
Neprecizate sec. II - 2 AS, 1 col – Amorium
Septimius Severus - 92 D, 3 HS, 4 AS
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 42 D, 2 AS
Septimius Severus pentru Plautilla - 7 D
Septimius Severus pentru Geta - 31 D
Caracalla - 52 D, 3 ANT, 1 Dp,1 col
Caracalla pentru Iulia Domna - 2 ANT
Macrinus - 1 D
Elagabal - 36 D, 1 Q, 1 ANT, 1 HS, 1 AS
Elagabal pentru Iulia Paula - 1 D
Elagabal pentru Aq. Severa - 1 ANT
Elagabal pentru Iulia Soemias - 4 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 5 D, 1 Q, 2 ANT
Severus Alexander - 90 D, 1 Q, 7 HS, 1 AS, 2 col
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 17 D
Severus Alexander pentru Orbiana - 2 D
Maximinus Thrax - 7 D, 1 HS

Gordianus III - 1 D, 27 ANT, 3 HS, 1 AS, 2 col
Filip Arabul - 1 D, 25 ANT, 2 AS, 27 col
Filip Arabul pentru Ot. Severa - 1 ANT, 1 HS, 1 col
Filip Arabul pentru Filip Arabul II - 2 ANT, 6 col
Traianus Decius - 5 ANT
Traianus Decius pentru Herennius Etruscus - 2 ANT
Traianus Decius pentru Hostilianus - 2 ANT
Trebonianus Gallus - 2 ANT
Gallienus - 1 ANT
Claudius II Goticul - 1 HS ?
Valerianus I - 1 ANT
Valerianus I pentru Salonina - 1 ANT
Aurelian - 1 ANT
Neprecizate sec. II – III - 7 D, 1 Q, 4 ANT; 5 AS, 5 col monede tip PROVINCIA DACIA: 1 AE mijlociu, AN I, Pick I/1, 9/2.

b) depozit monetar format din 8 monede, ascuns într-o pușculiță de lut ars:
Nerva - 1 HS
Traian - 1 Ds
Hadrian - 1 Dp
Antoninus Pius - 1 HS
Marcus Aurelius - 1 AS)
Filip Arabul pentru Ot. Severa - 1 HS tip PROVINCIA DACIA, 246 p. Chr.
Nedeterminabile - 2 Ds, sec. II (?).

Bibliografie: Winkler 1958, 406; Macrea-Protase-Rusu 1961, 371, 373, 378, 379; Mitrea 1964, 381; Winkler 1964, 215 – 222; Chirilă 1981, 189 – 190; Poenaru – Mitrea 1990, 305;Chirilă- Blăjan 1988, 192; Chirilă-Gudea 1979, 139 – 140; Gudea 1989, 808–827; Chirilă 1990–1991, 153 – 174; Gudea 1997b, 30-31, 37, 38, 42, 43, 48, 49, 53 – 54, 59, 62; Găzdac 2002, 244, 566-567.

MOIGRAD – *POROLISSVM* – CASTRUL DE PE "CITERA"

Unități staționate: *numerus Palmyremorum Porolissensium.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

Din timpul săpăturilor arheologice organizate, aici, în 1960 se cunoșteau monedele:
Hadrian -1, foarte rău păstrată
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius Caesar - 2.
Bibliografie: Macrea-Protase-Rusu 1961, 374 – 375.

MOIGRAD – *POROLISSVM – STATIO PORTORII*

Descoperiri monetare izolate

Drahmă Dyrrhachium de imitație - 1

DRR - 1
Tiberius - 1 AS
Nero - 1 S
Vespasian - 1 Ds
Titus - 1 Db
Domitian - 3 D
Traian - 3 D, 5 Ds, 2 Db, 2 HS, 1 Dp
Hadrian - 1 D, 1 Ds, 2 HS, 1 Dp col prov. Bithynia, 1 AE col prov. Bithynia
Hadrian pentru Sabina - 1 Ds
Antoninus Pius - 2 Ds, 1 Db, 3 HS, 1 AS
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 Db, 1 AS
Marcus Aurelius - 1 D
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 D
Commodus - 1 D, 2 Dp
Commodus pentru Lucilla - 2 D
Septimius Severus - 1 D, 7 Ds
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D, 4 Ds, 1 Db
Caracalla - 1 D, 1 D hibrid
Elagabal - 1 ANT, 1 Dp
Severus Alexander - 2 D, 1 Ds, 1 AE col Nicaeea Bithyniae
Gordianus III - ANT, 1 HS
Nedeterminabile - 2 Ds sec. II-III
Bibliografie: Chirilă 1990-1991, 159, 162; Gudea 1996, 279-284; Găzdac 2002, 567.

MOIGRAD – *POROLISSVM – DOLICHENUM*
Descoperiri monetare
a) izolate
Domitian Caesar - 1 AV
Domitian - 1 D
Traian - 4 D, 1 Dp
Hadrian - 1 D, 3 AS
Hadrian pentru L. Aelius Caesar - 1 AS
Hadrian pentru Matidia - 1 D
Antoninus Pius - 2 D, 1 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I -1 Dp, 1 AS
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius Caesar - 2 D
Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 D
Marcus Aurelius - 2 D
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 Dp
Commodus - 1 D
Septimius Severus - 10 D

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 4 D
Septimius Severus pentru Caracalla - 3 D
Septimius Severus pentru Geta - 2 D
Caracalla - 1 D, 1 ANT
Severus Alexander - 1 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D
Filip Arabul - 1 HS tip PROVINCIA DACIA, AN II
Nedeterminate - 3 D, 1 AS, 1 ilizibilă-col ?

b) tezaure

Porolissum Dolichenum I descoperit în 1996, în interiorul templului; format din 21 monede - 9 D şi 12 ANT:
Septimius Severus pentru Geta - 1 D
Caracalla - 2 ANT
Elagabal - 4 D
Elagabal pentru Iulia Soemias - 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 1 D
Severus Alexander - 2 D
Gordian III - 7 ANT
Filip Arabul - 2 ANT
Traianus Decius - 1 ANT.

Porolissum Dolichenum II descoperit în 1998, în interiorul templului, în aceeaşi încăpere cu primul tezaur; format din 41 monede - 4 D şi 37 ANT:
Septimius Severus - 3 D
Caracalla - 2 ANT
Severus Alexander - 1 D
Gordian III - 16 ANT
Filip Arabul - 17 ANT
Traianus Decius - 1 ANT
Trebonianus Gallus - 1 ANT.
Bibliografie: Gudea-Ardevan 2001-2002, 212-228.

MOIGRAD – *POROLISSVM* – Amfiteatru

Descoperiri monetare izolate
Traian - 2 D, 1 Ds, 1 Dp, 5 AS
Hadrian - 2 D, 2 Ds, 1 HS, 1 Dp, 6 AS
Hadrian pentru Sabina - 1 AE col Pontus Bithyniae
Antoninus Pius - 5 D, 1 HS, 4 Dp, 5 AS
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius Caesar - 1 D, 1 HS, 1 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 1 AS
Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 AS
Marcus Aurelius - 2 Ds, 1 HS, 1 Dp, 1 AE col Stobi Macedoniae
Marcus Aurelius pentru *divus Antoninus Pius* - 1 D, 1 HS, 1 AS

Marcus Aurelius pentru Lucilla - 1 D
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 2 AS
Commodus - 1 HS, 2 AS
Septimius Severus - 4 D, 7 Ds
Septimius Severus pentru Iulia Domna -1 D, 3 Ds
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 2 D, 1 DS, 1 AS
Septimius Severus pentru Plautilla - 1 Ds
Caracalla - 3 D, 1 Ds
Caracalla pentru Iulia Domna - 2 D
Macrinus pentru Diadumenian - 1 Ds
Elagabal - 2 D
Severus Alexander - 6 D, 1 D Antiochia
Gordianus III - 1 ANT Antiochia
Filip Arabul - 1 HS tip PROVINCIA DACIA.
Bibliografie: Chirilă 1990-1991, 159, 162; Găzdac 2002, 567.

MOIGRAD – *POROLISSVM* – Drumul roman
Descoperiri monetare izolate
Vespasian - 1 D
Traian - 2 D
Hadrian - 1 D
Antoninus Pius - 3 D, 2 AS
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 1 HS
Caracalla - 1 ANT
Elagabal - 2 D
Severus Alexander - 6 D, 1 HS
Filip Arabul - 1 ANT, 1 HS tip PROVINCIA DACIA
Filip Arabul pentru Otacilia - 1 HS
Herennius Etruscus - 1 ANT
Aurelian 1 ANT
Nedeterminate: sec. I - 2 AS, 1 Q nedeterminabil de la începutul sec. III, 4 D nedeterminabili sec. II-III.
Bibliografie: Chirilă 1990-1991, 159, 163.

ODORHEIU SECUIESC (jud. Harghita)
Unități staționate: *cohors I Ubiorum.*
Castru neidentificat pe teren.
Descoperiri monetare izolate
M. Antonius IIIVIR - "monede"
Vespasian - 3 D, monede
Traian – 1 HS, 2 Dp

Hadrian - 3 AS, 3 AE
Antoninus Pius - 1 D, 1HS, 3 AS, 1 AE
Septimius Severus - 1 D
Filip Arabul -1 AE PROVINCIA DACIA, tip B, cf. Pick I/1, p.8-12
Emitent neprecizat - 1 AE tip PROVINCIA DACIA.
Bibliografie: Winkler 1971, 154; Chirilă 1972, 15; Ferenczi-Ferenczi 1973, 347; Găzdac 2002, 582-583.

OLTENI (jud. Covasna)
Unități staționate: *cohors IIII Betasiorum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Titus - 1 monedă
Domitian - 1 HS, 1 AS
Traian - 4 HS, 2 AE, 1 Dp
Antoninus Pius - 1 monedă și AE, nr. neprecizat
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 monedă a. 141
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 monedă
Elagabal - 1 D, 1 Ds
Severus Alexander - 1 AE col Nicomedia
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 HS
Maximinus Thrax - AE în număr neprecizat
Nedeterminabile - 1 AS sec. I p. Chr., 2 AE, 1 D și 1 monedă suberată.
Bibliografie: Neigebaur 1851, 279; Gooss 1876, 97; Protase 1966, 94; Szťkely 1962, 331;Mitrea 1971a, 130; Mitrea 1971, 410, nr. 85; Szťkely 1973, 221; Szťkely 1980, 69 – 70; Mitrea 1988, 218, nr. 28; Poenaru – Mitrea 1989, 264; Poenaru – Mitrea 1990, 306; Székely 1993, 279 – 280; Repertoriul Covasna, 1998, 48 – 49; Găzdac 2002, 583.

ORĂŞTIOARA DE SUS (jud. Hunedoara)
Unități staționate: *numerus Germaniciorum,* detașament *legio XIII Gemina.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Elagabal - 1 D
Bibliografie: Daicoviciu-Glodariu, 1971, 22; Gostar 1959, 352.

ORHEIU BISTRIȚEI (jud. Bistrița - Năsăud)
Unități staționate: *cohors I Hispanorum miliaria equitata.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Piese de la Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Antoninus Pius pentru Faustina I, Marcus Aurelius (şi 1 HS), Septimius Severus (1 Ds), Septimius Severus

pentru Iulia Domna, Caracalla, Elagabal pentru Iulia Paula, Severus Alexander (şi 1 Ds), precum şi 2 neprecizate sec. II – III p. Chr.

Bibliografie: Protase 1966, 95; Macrea-Protase-Dănilă 1967, 115 – 116; Winkler-Hopârtean 1978, 20.

ORŞOVA – *DIERNA* (jud. Mehedinţi)

Unităţi staţionate: detaşament *legio V Macedonica, cohors I Brittonum*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

M. Antonius - 1 DRR

Augustus - 2 AS

Tiberius pentru Augustus - 1 AS

Tiberius pentru Drusus Junior - 2 AS

Vespasian - 1 D, 1 Dp, 2 AS, 1 AE

Nerva - 1 AS

Traian - 1 D, 1 Db, 1 Ds, 1 HS, 1 AS, 1 AE nedeterminabil

Hadrian - 2 HS, 5 AS, 2 Dp, 1 cistofor suberat

Antoninus Pius - 1 HS, 1 Dp, 1 AS

Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 D

Antoninus Pius pentru Faustina II -1 HS

Marcus Aurelius - 1 HS, 2 Dp, 1 AS

Marcus Aurelius pentru Commodus - 1 HS

Commodus - 1 Dp, 1 AS

Septimius Severus - 3 D, 2 Db

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D

Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D

Septimius Severus pentru Geta - 1 HS

Caracalla - 1 D, 1 AE col – Stobi, Mionnet, S. III, 113/704

Elagabal - 1 D, 2 Ds, 1 AE emisă în Nicaea Bythiniae cf. Mionnet, II, p. 461, nr. 277

Elagabal pentru Iulia Paula - 1 Ds emis în Antiochia

Severus Alexander - 2 D, 2 Ds, 1 Db, 2 HS, 4 AE Nicaea, 1 AE colonie neprecizată

Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D

Gordianus III - 2 ANT, 2 HS, 1 AE Nicaea

Filip Arabul - 4 ANT dintre care 1 emis la Antiochia, 1 HS, Pick 95, AN IIII=242-243; 1 HS, Pick 102, AN V=244 – 245

Filip Arabul pentru Otacilia Severa - 1 ANT

Filip Arabul pentru Filip Arabul II - 1 ANT

Trebonianus Gallus - 2 ANT

Treb.Gallus pentru Volusian - 1 HS, Pick 172, AN XII=251 – 252; 1 HS, Pick 174, XIII=252/253

Valerianus I - 1 ANT, 1 HS, Pick 37, AN VIII=253; 1HS, Pick 64, AN X=255; 1 HS, Pick 185, AN XIV=253 –254
Gallienus - 2 ANT
Gallienus pentru Salonina - 1 ANT
Aurelian - 1 ANT emis al Siscia
Neidentificabile - 9 AE.
Bibliografie: Chirilă-Gudea 1972, 715; Chirilă-Stratan 1975, 82 – 83; Mitrea 1977, 379; Bodor- Winkler 1979, 152 – 153; Mitrea 1981, 386; Chițescu-Poenaru 1981 – 1982, 169-187; Găzdac 2002, 246, 572-573.

PĂULENI (jud. Harghita)
Tezaurul menționat *infra* a fost ascuns apropierea castrului de la Sânpaul.
Descoperiri monetare
Tezaur descoperit în 1897, format din 126 monede din bronz, după cum urmează:
Augustus – 1 AS
Galba – 1 HS, 1 AS
Vespasian – 1 HS
Domitian – 4 HS
Nerva – 2 HS
Traian –17 HS, 12 AE neidentificabile de la Traian
Hadrian – 33 HS, 5 Dp, 3 AS, 6 AE neidentificabile de la Hadrian, 1 AE col.
Hadrian pentru Sabina –3 HS
Antoninus Pius – 23 HS, 4 Dp, 1 AS, 2 neidentificabile de la Antoninus Pius
Antoninus Pius pentru Faustina I – 3 HS, 1 AS
Antoninus Pius pentru Marcus Aurelius – 4 HS, 1 AS.
Bibliografie: Winkler 1983, 127-130; Găzdac 2002, 464.

POJEJENA (jud. Caraş - Severin)
Unități staționate: detaşamente din legiunile *IIII Flavia Felix, legio VII Claudia; cohors V Gallorum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
M. Antonius - 1 DRR
Nero - 1 AV
Vespasian - 1 HS
Hadrian - 1 HS, 1 AE prov. Judeea
Antoninus Pius - 1 D
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 HS
Septimius Severus - 1 D
Severus Alexander - 1 ANT
Gordianus III - 1 ANT

Filip Arabul - 1 ANT
Filip Arabul pentru Filip Arabul II - 2 AE monede tip PMSCOLVIM
Herennius Etruscus - 1 AE
Aemilianus - 2 AE
Trebonianus Gallus - 1 HS PMSCOLVIM
Gallienus - 1 AE mic
Valerian I - 1 HS PMSCOLVIM
Nedeterminabile - 6.

Bibliografie: Borza 1943, 82; Gudea 1971, 139-140; Chirilă-Gudea 1972, 716; Mitrea 1972,371; Gudea-Uzum 1973, 86-96; Mitrea 1973, 414; Gudea 1975, 333-343; Bălănescu 1984, 129-130; Bălănescu 1990, 188; Poenaru – Mitrea 1991,223; Ardevan 1993, 18; Găzdac 2002, 588-589.

RACOVIȚA – *PRAETORIVM II* (jud. Vâlcea)
Fază de piatră.
Descoperiri monetare izolate
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea (1 AR).
Bibliografie: Tudor 1978, 290.

RĂCARI (jud.Dolj)
Unități staționate: *numerus Maurorum S...*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Traian - 2 D, 1 monedă
Hadrian - 1 AE, 1 monedă
Antoninus Pius - 3 monede
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 AE, 1 monedă
Antoninus Pius pentru M. Aurelius Caesar - 1 D
M. Aurelius pentru L. Verus - 1 AS
M. Aurelius pentru Lucilla - 1 monedă
Septimius Severus - 3 D, 1 monedă
Septimius Severus pentru Geta - 1 AS
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 2 monede
Caracalla - 1 monedă
Severus Alexander - 1 D, 1 HS, 1 AE,1 monedă
Gordian III - 1 AE PMSCOLVIM. AN II, 2 monede
Filip I - 1 ANT, 1 AE PMSCOLVIM.AN VII
Traianus Decius - 1 monedă
Monede de la Vespasian până la Traianus Decius.

Bibliografie: Protase 1966, 95, 181; Tudor 1978, 293 – 294; Rusu 1996, 4-5; Găzdac 2002, 252, 587.

RĂDĂCINEŞTI (jud. Vâlcea)
Unităţi staţionate: *numerus Syrorum sagittariorum.*
Castru. Faze: piatră.
Descoperiri monetare izolate
Traian 1 D.
Bibliografie: Poenaru-Vlădescu 1972, nr. 3, 482; Tudor 1978, 297.

RĂZBOIENI (jud. Alba)
Unităţi staţionate: *ala I Batavorum miliaria,* detaşament al legiunii *XIII Gemina.*
Castru. Faze: pământ – lemn, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Traian 1 S
Antoninus Pius - 1 HS şi alte monede
Marcus Aurelius - 1 HS
Commodus - 1 HS
Septimius Severus - 1 Ds
Caracalla - 1 D, 1 HS
Severus Alexander - 1 D
Gallienus pentru Salonina - 1 ANT
Nedeterninabile - 1 D, 1 AS, 1 S, 4 AE.
Bibliografie: Winkler - Hopârtean 1978, 20; Repertoriul Alba 1995, 153 – 154; Găzdac 2002, 580.

RÂŞNOV - *CUMIDAVA* (jud. Braşov)
Unităţi staţionate: *cohors Vindelicorum Cumidavensis.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Otho - 1 AV
Galba - 1 AV
Titus - 1 AV
Domitian - 1 AS
Nerva - 1 AS
Traian - 1 AV, 1 D, 1 Ds, 2 AS
Hadrian - 1 AV, 1 HS
Antoninus Pius - 1 D, 1 HS, 1 AS
Antoninus Pius pentru Faustina I - 2 HS
Septimius Severus - 1 D
Severus Alexander - 2 D, 1 HS, 1 col, 1 col AE / Mionnet, III, p. 423, nr. 235
Nedeterminabilă - 1 AR.
Bibliografie: Protase 1966, 95, n. 211; Gudea-Pop 1971,60-61; Mitrea 1973,

414; Mitrea 1978, 366; Gudea-Pop 1974 – 1975, 77; Gudea-Pop 1974 – 1975, 56; Ardevan 1987a, 238 şi 240; Ardevan 1993, 18; Găzdac 2002, 251, 582.

REŞCA - *ROMVLA* - (jud. Olt)

Unităţi staţionate: detaşamente din legiunile *XI Claudia, V Macedonica, VI Claudia Philippiana, XXII Primigenia Philippiana*; *cohors I Flavia Commagenorum* şi *numerus Syrorum Malvensium Philippianus.*

Descoperiri monetare izolate

Hadrian pentru L. Aelius Caesar - 1 AS
Antoninus Pius - 1 AE
Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 AS
Marcus Aurelius - 1 AE
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 AE col Pautalia Thraciae
Septimius Severus - 1 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 AE col Nicopolis ad Istrum
Severus Alexander - 2 AE col Nicaea Bithyniae
Filip I - 1 AE col Byza
Filip I pentru Otacilia - 1 AE col Philippopolis Thraciae
Nedeterminate: în castrul auxiliar 43 de monede de la Traian la Filip I.

Bibliografie: Mitrea 1963a, 471; Mitrea 1968c, 179; Mitrea 1988, 218; Leahu 1975, 197, 204, 207; Găzdac 2002, 573.

ROMÂNAŞI - *LARGIANA* (jud. Sălaj)

Unităţi staţionate: *cohors I Hispanorum quingenaria pia fidelis, cohors VI Thracum (?)*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

Hadrian - 2 HS
Caracalla - D fals antic (?)

Bibliografie: Macrea-Rusu-Mitrofan 1962, 500; Protase 1966, 95; Chirilă-Chidioşan-Dumitraşcu-Şteiu 1969, 284; Mitrea, 1971a,117; Mitrea, 1971, 411 nr. 94; Mihăilescu – Bârliba 1996, 81, nr. 3; Tamba 1997, 15.

ROMITA – *CERTIAE* (jud. Sălaj)

Unităţi staţionate: *cohors II Britannica, cohors VI Thracum, cohors I Batavorum.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

Din timpul cercetărilor arheologice, pe teritoriul castrului au fost găsite monede de la următorii împăraţi:

Nerva - 1 AS
Hadrian - 2 AS

Hadrian pentru Sabina - 1 Dp
Antoninus Pius - 1 D
Antoninus Pius pentru Faustina I – 1 HS
Marcus Aurelius - 1 Dp
Severus Alexander - 1 HS
Nedeterminabile - 2 AS.
Din clădirea termelor au fost recuperate monede de la împărații:
Traian - 1 D, 3 AS, 2 HS
Hadrian - 5 D, 2 AS, 2 HS, 1 AE emisă într-un oraş grecesc (?)
Antoninus Pius - 2 D, 1 AS, 1 Dp
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 AS, 2 HS
Commodus - 2 D, 1 Dp, 2 HS
Septimius Severus - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 4 D, dintre care 1 emis la Laodicea ad Mare
Septimius Severus şi Caracalla pentru Plautilla - 1 D emis la Laodicea ad Mare
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D
Caracalla - 1 D hibrid Caracalla/Iulia Domna
Macrinus - 1 Dp
Elagabal - 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 2 D
Severus Alexander - 5 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 D
Gordian III - 2 ANT, 1 HS
Filip Arabul I - 1 ANT, monede tip PROVINCIA DACIA 1 HS, 246-248, PickI/1, nr. 1, 1 HS, 246-248, Pick I/1, nr. 6, 1 HS, 246-248, Pick I/l, nr. 7, 1 Dp, 246-248, Pick I/l, nr. 5,1 Dp, 246-248, Pick I/1, nr. 8
Fillip Arabul pentru Otacila - 1 HS 246-247, Pick I/1, nr. 17; 1 HS 247-248, Pick I/1, nr. 21; 1 HS 246-248, Pick I/1, nr. 8; 1 HS 246-248, Pick I/1, nr. 20
Nedeterminabile, sec. II – III - 4 D, 1 ANT, 4 AS, 4 HS.
Bibliografie: Bajusz-Matei 1997, 137-144; Găzdac 2002, 248, 576.

SÂMBOTIN - *CASTRA TRAIANA* (jud. Vâlcea)
Unități staționate: *cohors I Hispanorum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Commodus - 2 D
Caracalla - 1 D
Gallienus pentru Salonina - 1 ANT
Monede de la Vespasian, Domitian, Traian, Hadrian, Antoninus Pius, Caracalla, Elagabal, Severus Alexander.
Bibliografie: Tudor-Nubar-Purcărescu 1970, 249; Tudor 1978, 271; Poena-

ru-Mitrea, 1990, 306; Poenaru – Mitrea 1994/1995, 469; Avram 1983/1992, 94; Găzdac 2002, 586.

SÂNPAUL (jud . Harghita)
Unități staționate: *numerus Maurorum S.…*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
În castru s-au descoperit monede de la:
Otho - 1 AV
Titus - 1 D rău păstrat
Hadrian - 2 monede
Marcus Aurelius - 1 monedă
Septimius Severus (?) - 1 monedă
Caracalla (?) - 3 monede
Severus Alexander - 1 monedă.
Bibliografie: Popescu 1958, 484; Ferenczi-Ferenczi 1961, 402 –404; Protase 1966, 95; Mitrea 1968, 455 nr. 65; Ardevan 1993, 18; Găzdac 2002, 582.

SĂPATA DE JOS II (jud. Argeş)
Castru. Faze: cărămidă.
Descoperiri monetare
a) izolate
Commodus - 1 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D
Elagabal pentru Annia Faustina - 1 D
Severus Alexander - 5 D
Iulia Mammaea (?) - 1 D, 1 AE
Filip II - 1 monedă
Nedeterminate - 6 AE şi 27 de monede datând de la Traian până la Caracalla.
b) tezaur din 44 monede, descoperit în 1929 – 1930 într-un vas, în timpul săpăturilor arheologice
în interiorul castrului, conduse de V. Christescu. Structura tezaurului :
Septimius Severus – 2 D
Elagabal - 3 D
Severus Alexander – 10 D
Maximinus Thrax – 2 D
Gordianus III – 27 ANT (sau 1 D şi 26 ANT ?).
Bibliografie: Christescu 1934, 73-80; Christescu 1935-1936, 440-445; Protase 1958, 259, nr.12; Mitrea 1968, 197-205; Petolescu 1972, 193, 197; Tudor 1978, 323; Stoia 1981, 370; Mitrea 1981, 386; Iliescu-Poenaru-Dicu 1984, 117 – 118; Barnea 1996, 422; Suciu 2000, 53; Găzdac 2002, 476, 583-584.

SĂRĂȚENI (jud. Mureș)
Unități staționate: *cohors I Alpinorum.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare izolate
Vespasian - 1 AV
Gordian III - 1 ANT.
Bibliografie: Székely 1962, 334; Lazăr 1975, 379; Ardevan 1993, 18.

SIGHIȘOARA (jud. Mureș)
Unități staționate: detașament al legiunii *XIII Gemina*.
Castru. Faze: lemn – pământ.
Descoperiri monetare izolate
Tiberius - 1 AS
Nerva - 1 D
Traian - 2 D, 1 D hibrid, 1 HS
Hadrian - 1 D, 1 HS, 1 Dp, 2 AS
Antoninus Pius - 2 D, 1HS 1 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 AS
Marcus Aurelius - 1 HS, 1 AS
Commodus - 1 D, 2 HS, 1 Dp
Commodus pentru Plautilla - 1 D
Septimius Severus - 2 D, 1 Ds, 1 AS
Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D
Elagabal - 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa - 1 D
Severus Alexander (?) - 1 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 AS col–Deultum
Filip Arabul - 1 HS PROVINCIA DACIA, a. 248, Pick I/1, 15.
Bibliografie: Mitrofan-Moldovan 1968, 103; Chirilă 1972, 23; Winkler-Hopârtean 1978, 20; Găzdac 2002, 250, 464, 580-581.

SLĂVENI (jud. Dolj)
Unități staționate: *ala I Hispanorum, ala I Claudia Miscellanea, cohors I Flavia Commagenorum, cohors I Britto- num,* detașamente din legiunile *XIII Gemina, V Macedonica, XI Claudia.*
Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.
Descoperiri monetare
a) izolate
1 DRR IIIVIR M. Antonius
Claudius I - 1 AE contramarcat
Nero - 1 AE contramarcat
Traian - 3 monede

Hadrian - 2 monede
Antoninus Pius - 11 monede
Marcus Aurelius şi L. Verus - 9 monede
Commodus - 1 monedă
Septimius Severus - 19 monede
Septimius Severus pentru Geta - 3 monede
Caracalla - 8 monede
Macrinus şi Diadumenian - 3 monede
Elagabal - 17 monede
Severus Alexander - 48 monede
Maximinus Thrax - 5 monede
Gordianus III - 18 monede
Filip Arabul - 15 monede, dintre care 3 tip PROVINCIA DACIA.

b) tezaure

Tezaur Slăveni I, descoperit în 1967, în timpul cercetărilor arheologice, în interiorul castrului, într-o baracă militară. În apropiere au fost descoperite şi două brăţări de aur, atipice, îngropate separat de monede. Structura tezaurului, format din 109 monede, denari şi antoniniani, este următoarea:

Caracalla – 1 D şi 1 ANT
Elagabal – 3 ANT
Severus Alexander – 1 D
Maximinus Thrax – 3 D
Gordianus III – 60 ANT
Filip Arabul I – 27 ANT
Filip Arabul II – 6 ANT
Filip Arabul pentru Otacilia Severa – 7 ANT.

Tezaur Slăveni II, descoperit în 1974, în aşezarea civilă romană, la cca 200 m spre nord de termele castrului. Structura tezaurului, format din 166 monede, numai antoniniani, este următoarea:

Caracalla – 2 ANT
Iulia Domna – 1 ANT
Elagabal – 3 ANT
Gordian III – 90 ANT
Filip Arabul I – 55 ANT
Filip Arabul pentru Filip Arabul II – 6 ANT
Filip Arabul pentru Otacilia Severa – 9 ANT.

Tezaur Gostavăţu I de monede romane imperiale descoperit în 1893 în com. Gostavăţ. Număr neprecizat de piese, recuperate 176.

Tezaur Gostavăţu II de denari imperiali romani descoperit în 1969 în com. Gostavăţu. Locul descoperirii se află la câteva sute de metri de aşezarea romană rurală de la Gostavăţu şi la 1,5 km de castrul roman de la Slăveni. Tezaurul este compus din 324 de denari imperiali romani, emişi la Roma cu o singură

excepție (Vespasian pt. Titus, Antiohia, 72-73). Structura tezaurului :

M. Antonius – 6 DRR
Vitellius – 1
Vespasian și familia – 9
Titus – 1
Domitian – 12
Nerva – 6
Traian și familia Marcus Aurelius pentru 28
Hadrian și familia – 31
Antoninus Pius și familia – 76
M. Aurelius și familia – 128
L. Verus – 26.

Bibliografie: Mitrea 1968, 456; Tudor 1970, 67–83; Mitrea 1971, 411–412; Popilian 1971, 35–53; Popilian 1974, 75–82; Tudor 1978, 119, 121, 307; Toropu 1978, 62–68; Suciu 2000, 41; Găzdac 2002, 252, 465, 480, 586-587.

STOLNICENI - *BURIDAVA* ? (jud. Vâlcea)

Unități staționate: *cohors I Brittonum miliaria, cohors I Hispanorum veterana, cohors II Flavia Bessorum,* detaşamente din legiunile *V Macedonica, XI Claudia*; *pedites singulares*.

Descoperiri monetare izolate

Claudius I - 1 AS
Traian - 1 D, 6 monede
Hadrian - 2 monede
Antoninus Pius - 1 monedă
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 monedă
Elagabal - 2 D
Severus Alexander - 1 D
Gordian III - 1 D.

În aşezarea civilă a castrului roman s-au găsit monede de la Hadrian, Antoninus Pius, Faustina I și Septimius Severus.

Bibliografie: Preda 1958, 393–394; Mitrea 1964b, 579; Mitrea 1965, 499;Mitrea 1965b, 616; Tudor 1968, 22; Tudor 1978, 270; Protase 1980, 149; Găzdac 2002, 586.

SURDUCU MARE (jud. Caraș-Severin)

Unități staționate: detaşament al legiunii *IIII Flavia Felix.*

Castru. Faze: lemn – pământ, abandonat la începutul domniei lui Hadrian.

Descoperiri monetare izolate

Monede romane neprecizate, păstrate în Muzeul din Reşița.

Bibliografie: Protase 1995, 242.

TEREGOVA - *AD PANNONIOS* (jud. Caraş – Severin)
Unităţi staţionate: *cohors VIII Raetorum.*
Descoperiri monetare izolate
Traian - 1 Dp
Gallienus - 1 ANT
Aurelian - 1 ANT Siscia.
Bibliografie: Mitrea 1963a, 471, nr. 42; Mitrea 1963, 596; Mitrea 1964, 383; Mitrea 1964a, 579; Găzdac 2002, 588.

TIHĂU (jud. Sălaj)
Unităţi staţionate : detaşament al legiunii *XIII Gemina* şi *cohors I Cannanefatium*.
Castru. Faze: piatră.
Descoperiri monetare izolate
Traian - 1 HS
Hadrian 1 HS
Antoninus Pius - 2 D, 1 AE.
Bibliografie: Wollmann-Bot, 1974, 437 ; Protase 1995, 324; Protase1994, 100; Găzdac 2002, 576.

TITEŞTI (jud. Vâlcea)
Castru. Faze: piatră.
Descoperiri monetare izolate
Traian - 1 D
Neidentificabil - 1 D.
Bibliografie: Tudor 1978, 308.

URLUIENI II (jud. Argeş)
Castru. Faze: lemn – pământ, cărămidă.
Descoperiri monetare izolate
Traian - 1 HS
Elagabal - 1 D
Septimius Severus - 4 D, 1 monedă
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 1 D, 1 Ds
Septimius Severus pentru Plautilla - 1 Ds hibrid
Caracalla - 1 Ds
Iulia Domna - 1 monedă
Elagabal pentru Iulia Maesa - 1 D
Severus Alexander - 2 D Roma, 2 D Antiochia, 1 Ds, 2 AE col Nicaea Bithyiae
Gordian III - 1 ANT

Filip I - 1 HS PMSCOLVIM.

Bibliografie: Tudor 1978, 308; Bogdan Cătăniciu 1994, 329, 339; Găzdac 2002, 584; I. Bogdan-Cătăniciu, C. Găzdac, *The Coins of the Excavation from 1995 (mss).*

VĂRĂDIA – *ARCIDAVA (?)* (jud. Caraş - Severin)

Unităţi staţionate: *cohors I Vindelicorum c. R.*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare izolate

Nero - 1 AV

Traian - 1 AV

Monede de la Nero, Vespasian, Domitian, Traian, Hadrian.

În timpul săpăturilor din anul 1993 s-au descoperit în castru 26 de monede, dintre care numai 16 sunt determinabile: M. Antonius (1 DRR), Domitian (1 D şi o monedă), în rest cele mai numeroase fiind cele de la Tiberius, Vespasian şi Traian

În anul 1998 s-a găsit 1 AS Filip Arabul a. 246/247 şi o monedă hostiliană de la Valens Nessius Quintus, a. 249/251.

Fără nici o precizare, din Vărădia provine 1 AE mijlociu de la Gordianus III, a. 241, tip PMSCOLVIM, cf. Pick, I/1, nr. 82.

În timpul campaniei de săpături din 2003 s-a descoperit în cazărmi 1 AS de la Vespasian.

Bibliografie: Protase 1966, 95, n. 214; Petrovszky, 1977, 460; Bălănescu 1984, 132; Bălănescu, 1990, 190; Poenaru – Mitrea 1991, 226; Iaroslavschi-Bozu, 1994, 71; Ardevan, 1993, 19; Găzdac 2002, 589; CCA 2003, 335.

VÂRTOP (jud. Dolj)

Castru. Faze: lemn – pământ.

Descoperiri monetare

a) izolate

Traian - 3 monede

Hadrian - 5 monede

Marcus Aurelius pentru Commodus - 1 AE

Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 monede

14 monede AR şi AE emise în timpul împăraţilor Domitian, Traian, Hadrian şi alţii

Neidentificate – 4

Ilizibilă - 1.

b) tezaur descoperit în 1931 în afara castrului, format din obiecte de podoabă din argint (torques, colier, şapte fibule, 2 brăţări) şi câteva sute de monede din care nu s-au păstrat decât 53. Structura tezaurului:

Traian – 1 D

Hadrian pentru Antoninus Pius – 1 D

Antoninus Pius pentru Faustina I – 1 Db
Septimius Severus – 4 D, 1 Ds (Emessa), 1 Db
Septimius Severus pentru Iulia Domna – 1 D, 1 Ds
Septimius Severus pentru Caracalla – 1 D
Caracalla – 1 D
Elagabal – 3 D, 6 Ds, 2 Db
Elagabal pentru Iulia Paula – 1 D
Elagabal pentru Iulia Soemias – 1 D
Elagabal pentru Iulia Maesa – 4 D
Severus Alexander – 5 D, 6 Ds (1 ex. Antiochia), 6 Db
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea 3 D
Severus Alexander pentru Orbiana 1 D
Gordianus III 1 D, 1 ANT.

Bibliografie: Protase 1958, 260; Tudor 1978, 309; Poenaru – Mitrea 1990, 304; Calotoiu-Marinoiu 1995, 16; Popilian 1998, 44 – 47; Poenaru – Mitrea 1993, 313; Suciu 2000, 63.

VEŢEL - *MICIA* (jud. Hunedoara)

Unităţi staţionate: detaşamente: din legiunile *XIII Gemina* şi *IIII Flavia Felix; ala I Augusta Ituraeorum Sagittariorum, cohors I IFlavia Commagenorum, numerus Maurorum Miciensium*

Castru. Faze: lemn – pământ, piatră.

Descoperiri monetare

a) izolate

Tiberius - 1 monedă
Vespasian - 1 monedă
Domitian - 1 HS
Nerva - 1 HS
Traian - 2 D, 1 HS, 1 AE
Hadrian - 4 D, 2 Dp, 2 AS, 2 AE
Antoninus Pius - 3 HS, 1 Dp,1 AS, 1 AE
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 1 HS; 1 AE
Marcus Aurelius - 1 AE, 1 AE col(?)
Marcus Aurelius pentru Faustina II - 1 AS, 1 AE
Marcus Aurelius pentru L. Verus - 1 HS
Commodus - 1 HS, 2 Dp, 1 AE
Septimius Severus pentru Iulia Domna - D hibrid şi suberat
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 Ds
Caracalla - 1 AE col emmisă la Iuliopolis Bithyniae – Mionnet 191
Elagabal - 1 D Antiochia
Severus Alexander - 1 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 1 AE mic

Gordianus III - 1 HS , PMSCOLVIM, Pick 88, a. 242 – 243
Filip Arabul - monede neidentificate
Traianus Decius - 1 AE tip PMSCOLVIM AN.XII
Neidentificabile - 2 D ilizibil, 3 AE neprecizate.

b) tezaure

Micia I de 2090 denari şi antoniniani, descoperit în apropierea castrului, la cca 250 m:

Nero – 5 D
Galba – 2 D
Otho – 3 D
Vitellius – 3 D
Vespasian – 85 D
Vespasian pentru Titus – 6 D
Vespasian pentru Domitian – 4 D
Titus – 6 D
Titus pentru Domitian – 4 D
Domitian – 5 D
Nerva – 2 D
Traian – 19 D
Hadrian – 32 D
Hadrian pentru Ael. Caesar – 1 D
Antoninus Pius – 60 D
Antoninus Pius pentru Faustina I – 21 D
Marcus Aurelius – 57 D
Marcus Aurelius pentru Faustina II – 15 D
Marcus Aurelius şi L. Verus – 6 D
Marcus Aurelius pentru L. Verus – 9 D
Marcus Aurelius pentru Lucilla – 9 D
Commodus – 139 D
Commodus pentru Crispina – 4 D
Pertinax – 9 D
Didius Iulianus – 1 D
Man. Scantilla – 1 D
Clodius Albinus – 19 D
Septimius Severus – Roma 415 D
Septimius Severus – Emessa 62 D
Septimius Severus – Laodicea 22 D
Septimius Severus – ilizibili 9 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna–Roma 131 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna–Laodicea 36 D
Septimius Severus pentru Iulia Domna–ilizibili 5 D
Septimius Severus pentru Plautilla – 11 D

Septimius Severus pentru Geta – Roma 84 D
Septimius Severus pentru Geta – Laodicea 8 D
Caracalla – Roma 254 D
Caracalla – Roma 1 ANT
Caracalla – Laodicea 11 D
Caracalla – Cappadocia 1 D
Caracalla – ilizibili 2 buc.
Macrinus – 15 D
Diadumenianus – 5 D
Elagabal – Roma 159 D
Elagabal – Roma 10 ANT
Elagabal – Antiochia 29 D
Elagabal – ilizibili 2 buc.,
Elagabal pentru Iulia Paula – 9 D
Elagabal pentru Aquilia Severa – 3 D
Elagabal pentru Iulia Soemias – 20 D
Elagabal pentru Iulia Maesa – 31 D
Elagabal pentru Iulia Maesa – 2 ANT
Severus Alexander – Roma 116 D
Severus Alexander – Antiochia 71 D
Severus Alexander - 7 D ilizibili
Severus Alexander pentru Orbiana – 2 D
Severus Alexander pentru Iulia Mammaea – 30 D
Moneda finală: Severus Alexander
Nominale: 2078 D, 12 ANT
Frecvența pe ateliere: Roma – 1850, Laodicea – 77, Antiochia – 100, Emessa – 62, Cappadocia – 1.

Micia II: în amfiteatru, într-un strat arheologic aparținând fazei de lemn, s-a găsit o casetă din lemn, conținând 12 monede de argint, dintre care au fost identificate deocamdată doar 3 (D? n.n.).

Bibliografie: Neigebaur 1855, 63; Winkler 1958, 406; Floca-Vasiliev, 1968, 143; Mitrea 1969,547; Mitrea 1970, 481; Popescu 1970, 445; Mitrea 1970a, 345; Morintz 1973, 381; Marinescu-Mărghitan-Petolescu 1975, 225 –226; Petolescu 1973 – 1975, 91 – 93; Mitrea 1977, 369; Mitrea 1979, 373; Marinescu-Sion-Petculescu-Andrițoiu-Ionescu Rusu-Brăileanu 1979, 113,114, 116, 118; Sion-Marinescu 1979, 225; Mitrea 1981, 386; Petolescu-Mărghitan 1985, 123-124; Poenaru – Mitrea 1990, 305; Alicu 1997, 55; Suciu 2000, 46, 61; Găzdac 2002, 249, 579-580; CCA 2003, 337-338.

ZLATNA - *AMPELVM* (jud. Alba)

Unități staționate: *numerus Maurorum Hispanorum* şi detaşament al legiunii *XIII Gemina*.

Castru neidentificat pe teren.

Existența unui castru este atestată deocamdată numai prin descoperirea a patru inscripții în care este menționat *numerus Maurorum Hispanorum* și prin cărămizi cu ștampila legiunii *XIII Gemina.*

Descoperiri monetare izolate

În zonă și pe teritoriul orașului s-au descoperit monede de la următorii împărați:

Nero - 1 AV
Traian - 1 HS, 1 AS
Antoninus Pius - 2 Dp
Antoninus Pius pentru Faustina I - 1 D, 1 As
Marcus Aurelius pentru *divus* Antoninus Pius - 1 D
Septimius Severus - 1 D
Septimius Severus pentru Caracalla - 1 D
Septimius Severus pentru Geta - 1 D
Gordianus III - 1 HS
Filip Arabul - 1 HS.

Bibliografie: Pavel 1976-1980, 171; Pavel-Lipovan 1989, 283-284; Suciu 1994,124; Petolescu 1996, 29; Găzdac 2002, 574-575.

II. CASTRE DE LEGIUNE DIN DACIA

ALBA IULIA – *APVLVM* (jud. Alba)
Unități staționate: legiunea XIII Gemina.
Castru legionar, *municipium, colonia.*

Descoperiri monetare

a) izolate

DRR - 8
Tiberius - 1 monedă
Drusus - 1 monedă
Nero - 2 monede
Vitellius - 1 monedă
Vespasian - 2 D, 1 AS, 5 monede
Titus - 1 D
Domitian - 4 monede, 4 AS
Nerva - 1 AS
Traian - 16 D, 6 HS, 11 Dp, 7 AS, 11 neidentificate
Hadrian - 18 D, 7 HS, 13 Dp, 24 AS, 15 neidentificate
Hadrian pentru Sabina - 1 D, 1 HS, 1 Dp, 1 AS, 2 neidentificate
Hadrian pentru L. Aelius - 1 AS
Antoninus Pius - 22 D, 18 HS, 12 Dp, 13 AS, 2 semis, 15 neidentificate, 4 denominate

Antoninus Pius pentru Faustina I - 14 D, 10 HS, 1 Dp, 6 AS, 2 AE prov.: Hadrianopolis Thraciae, 1 AE Ulpia Thraciae, 2 neidentificate

Antoninus Pius pentru Faustina II - 1 Ds

Marcus Aurelius - 11 D, 2 Ds, 7 HS, 5 Dp, 7 AS, 4 neidentificate

Marcus Aurelius pentru Faustina II - 9 D, 5 HS, 1 AS, 2 AE prov.: 1 Pautalia Thraciae, 1 AE Heraclea Sintica Macedoniae, 8 neidentificate

Marcus Aurelius pentru L. Verus - 4 D, 2 AS

Marcus Aurelius pentru Lucilla - 1 D, 3 HS, 1 Dp, 1 AS, 1 neidentificată

Divus Antoninus Pius - 1 Ds

Commodus - 6 D, 3HS, 1 AS,3 neidentificate

Commodus pentru Crispina - 1 HS

Didius Iulianus - 1 HS

Septimius Severus - 88 D, 7 Ds, 1 Q, 4 HS, 1 AS, 3 AE prov. Nicaea Bithyniae,1 AE Neokoros, 1 AE Aploniaton, 6 neidentificate

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 1 D, 1 Ds

Septimius Severus pentru Caracalla - 1 Ds, 1 neidentificată

Septimius Severus pentru Geta - 1 Ds

Caracalla - 21 D, 2 ANT, 1 HS, 3 Dp, 2 AS, 1 AE col, 2 neidentificate

Macrinus - 1 D,1 neidentificată

Elagabal - 50 D, 3 Ds,1 ANT, 1 AE col, 1 neidentificată

Iulia Soemias - 1 D, 1 Ds

Severus Alexander - 96 D, 7 Ds, 10 HS, 1 Dp, 1 AS, 6 AE Nicaea Bithyniae, 1 AE col, 2 neidentificate

Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 2 D, 2 Ds

Maximinus Thrax - 4 D

Balbinus - 1 ANT

Gordianus III - 1 Ds, 108 ANT, 2 HS, 1 HS tip PMSCOLVIM, 1 Dp tip PMSCOLVIM, 1 AE prov. Nicaea Bithyniae, 1 AE col

Filip Arabul - 103 ANT, 4 HS, 3 HS tip PMSCOLVIM, 21 HS tip PROVINCIA DACIA, 1 Dp, 5 Dp tip PMSCOLVIM, 3 AS tip PROVINCIA DACIA, 4 neidentificate

Tr. Decius - 59 ANT, 2 HS tip PMSCOLVIM

Tr. Decius pentru Her Etruscus - 1 ANT

Trebonianus Gallus - 1 AV, 55 ANT, 1 HS tip PMSCOLVIM, 1 Dp tip PROVINCIA DACIA

Aemilianus - 3 ANT

Valerianus I - 89 ANT,1 ANT tip PROVINCIA DACIA

Valerianus I pentru Salonina - 1 ANT

Gallienus - 4 ANT

Claudius II - 11 ANT

Aurelianus - 8 ANT

b) tezaure

Alba Iulia I descoperit în 1867 în zona cartierului Partoș; format din 700 de monede de argint, denari și două drahme, depuse într-o pușculiță de lut; determinate 612 piese, de la Nero la Commodus.

Alba Iulia II descoperit în 1902 în incinta băilor romane; format din 115 monede de argint, denari și antoniniani, depuse probabil într-un săculeț care nu s-a păstrat; determinate 100 piese, de la Septimius Severus la Saloninus.

Alba Iulia III descoperit în 1907 în incinta băilor romane; format din 235 de monede de argint, denari și antoniniani, depuse într-un vas de lut; determinate 225 piese, de la Septimius Severus la Aurelianus.

Alba Iulia IV descoperit în 1963 în apropierea castrului legiunii XIII Gemina; format din 1213 de monede de argint, denari și antoniniani; determinate 1209 piese, de la Caracalla la Gallienus/Saloninus.

Alba Iulia V descoperit în 1995; provine din sudul castrului legiunii XIII Gemina; format din 130 de monede de argint, denari și antoniniani, depuse într-o bucată de pânză; determinate 130 piese, de la Commodus la Filip I.

Alba Iulia VI nepublicat.

Alba Iulia VII descoperit în 1990, nepublicat.

Structura tezaurelor descoperite la Apulum

Nr. crt.	Emitent	Alba Iulia I	Alba Iulia II	Alba Iulia III	Alba Iulia IV	Alba Iulia V	Alba Iulia VII	Total
1	Nero	2						2
2	Galba	2						2
3	Otho	1						1
4	Vespasian	51						51
5	Titus	10						10
6	Domitian	28						28
7	Nerva	3						3
8	Traian	175 D 1 Dr Lycia						176
9	Hadrian	126 D 1 Dr Amisos Ponti						127
10	Antoninus Pius	106						106
11	Marcus Aurelius	99						99

Nr. crt.	Emitent	Alba Iulia I	Alba Iulia II	Alba Iulia III	Alba Iulia IV	Alba Iulia V	Alba Iulia VII	Total
12	Commodus	7				2 D	2 D	11
13	Cl. Albinus					1 D		1
14	Septimius Severus		4 D	22		8 D	9 D	43
15	- Iulia Domna		2 D	6		2 D	2 D; 1 Ds	13
16	- Caracalla					1 D	2 D; 1 Ds	4
17	- Caracalla/ Plautilla		1 D	4				5
18	- Geta		1 D	6		2 D		9
19	Caracalla		2 D	9	1 ANT	2 D 3 ANT	1 D 1 ANT	19
20	- Iulia Domna				1 ANT		1 D	2
21	Elagabal		4 D	8	1 D 7 ANT	19 D	11 D; 1 Ds	51
22	- Iulia Soemias		1 D			4 D	1 Ds	6
23	- Iulia Maesa		1 D		1 D	9 D	1 D; 1 Ds	13
24	- Iulia Paula		1 D			1 D		2
25	- Aquilia Severa					1 D		1
26	Severus Alexander		2 D	10	4 D	40 D	9 D; 5 Ds	70
27	- Iulia Mamaea		1 D	3	1 D	6 D	3 D; 1 Ds	15
28	Maximinus Thrax		2 D	3	1 D	4 D	4 D	14
29	- Paulina					1 D		1
30	Balbinus				3 ANT	1 D		4
31	Pupienus				1 ANT			1
32	Gordian III		16 ANT	25	1 D 193 ANT	5 D 17 ANT	1 Q 85 ANT	343
33	Filip I		1 ANT	20	148 ANT	1 ANT	68 ANT	238

Nr. crt.	Emitent	Alba Iulia I	Alba Iulia II	Alba Iulia III	Alba Iulia IV	Alba Iulia V	Alba Iulia VII	Total
34	- Otacilia Severa				21 ANT		12 ANT	33
35	- Filip II			2	20 ANT		11 ANT	33
36	Traianus Decius		2	16	63 ANT		36 ANT	117
37	- Herennia Etruscilla			3	20 ANT		10 ANT	33
38	- Herennius Etruscus			4	6 ANT		7 ANT	17
39	- Hostilianus				4 ANT		4 ANT	8
40	Treb. Gallus		6	14	84 ANT		53 ANT	157
41	- Volusianus		3	14	63 ANT		52 ANT	132
42	Aemilianus				5 ANT		9 ANT	14
43	Valerianus I		23	25	246 ANT		224 ANT	518
44	- Mariniana				4 ANT		4 ANT	8
45	Gallienus		12	16	162 ANT		95 ANT	285
46	- Salonina		8	8	118 ANT		117 ANT	251
47	- Valerianus II		5		1 D 23 ANT		23 ANT	52
48	- Saloninus		2		6 ANT		2 ANT	10
49	Claudius II			5				5
50	Aurelianus			2				2
51	Nedeterminate				4		2 ANT	6
52	TOTAL	612	100	225	1213	130	872	3152

Alba Iulia I are compoziția după Găzdac 1995, 133–144.
Alba Iulia II număra la descoperire 115 AR (D+ ANT).
Alba Iulia III număra la descoperire 235 AR (D+ ANT).
Alba Iulia VI este nepublicat.

Alba Iulia VII număra la descoperire 872 AR (D+ ANT).

Bibliografie: Protase 1965, nr. 2, 4; Winkler 1965, 215–255; Pavel–Popa 1981, 127; Chirilă–Blăjan 1988, 191; Ardevan 1993, 108; Suciu 1994, 123; Pavel–Moga 1995, 251–252; Găzdac 1995, 133–144; Suciu 2000, 19–21; Găzdac 2002, 563-565; Ardevan–Suciu-Ciugudean 2003, *passim.*

TURDA – *POTAISSA* (jud. Cluj)

Unități staționate: legiunea V Macedonica.

Castru legionar, *municipium, colonia.*

Descoperiri monetare

a) izolate

M. Antonius - 10 D

Augustus - 10 D, 18 AE

Tiberius - 2 D, 9 AE

Caligula - 4 AE

Claudius I - 1 AE

Nero - 8 D, 4 AE

Galba - 3 D, 1 AE

Otho - 4 D, 3 AE

Vitellius - 4 D, 3 AE

Vespasian - 36 D, 7 AE

Titus - 6 D, 4 AE

Domitian - 42 D, 7 AE

Nerva - 10 D, 2 AE

Traian - 19 D, 17 HS, 6 Dp, 7 AS, 1 S, 28 AR, 30 AE

Hadrian - 11 D, 2 Q, 6 HS, 4 Dp, 16 AS, 2 S, 62 AR, 29 AE

Hadrian pentru Sabina - 10 AR, 4 AE

Hadrian pentru L. Aelius - 3 AE

Antoninus Pius - 33 D, 23 HS, 10 Dp, 19 AS, 1 S, 2 AE prov: 1 Erythrae Ioniae,1 Smyrna Lydiae, 39 AR, 20 AE

Antoninus Pius pentru Faustina I - 41 AR, 30 AE

Antoninus Pius pentru Faustina II - 5 AR, 2 AE

Antoninus Pius pentru Aurelius Caesar - 4 AR, 6 AE

Marcus Aurelius - 25 D, 16 HS, 3 Dp, 4 AS, 2 prov. Nicaea Bithyniae, 37 AR, 27 AE

Marcus Aurelius pentru Faustina II - 24 AR, 10 AE

Marcus Aurelius pentru Commodus - 1 AR, 3 AE

Marcus Aurelius pentru L. Verus - 15 AR,9 AE

Marcus Aurelius pentru Lucilla - 4 AR, 6 AE

Commodus - 11 D, 7 HS, 1 Dp, 2 AS, 25 AR, 14 AE

Commodus pentru Crispina - 2 AR, 11 AE

Clodius Albinus - 6 AR

Pertinax - 1 AR

Septimius Severus - 100 D, 4 Ds, 3 HS, 1 AE prov. Stobi Macedoniae, 1 AE prov. Perinthos Thraciae, 1 AE prov. Pergamos Mysiae, 1 AE prov. Cnidos Cariae, 65 AR, 11 AE

Septimius Severus pentru Iulia Domna - 94 AR,18 AE

Septimius Severus pentru Caracalla - 13 AR

Septimius Severus pentru Geta - 49 AR, 12 AE

Septimius Severus pentru Caracalla/Plautilla - 10 AR

Caracalla - 12 D, 1 AE prov. Pergamos Mysiae, 1 AE prov. Pautalia Thraciae, 78 AR, 20 AE

Caracalla pentru Iulia Domna - 1 AE

Macrinus - 1 AE prov. Antiochia Syriae, 4 AR

Elagabal - 29 D, 31 AR, 7 AE

Elagabal pentru Iulia Soemias - 19 AR, 1 AE

Elagabal pentru Iulia Maesa - 17 AR, 1 AE

Elagabal pentru Iulia Paula - 4 AR

Severus Alexander - 87 D, 15 Ds, 2 HS, 1 Dp, 2 AS, 1 AE prov. Nicaea Bithyniae,137 AR, 35 AE

Severus Alexander pentru Iulia Mammaea - 49 AR, 9 AE

Severus Alexander pentru Sallustia Orbiana - 2 AR, 1 AE

Maximinus Thrax - 6 D, 1 Ds, 8 HS, 10 AR, 2 AE

Maximus - 6 AE

Balbinus - 1 AR

Gordianus III - 7 D, 20 ANT, 5 HS, 3 HS tip PMSCOLVIM,1 Dp tip PMSCOLVIM, 1 AS, 36 AR, 30 AE

Gordianus III pentru Tranquillina - 1 AE

Filip Arabul - 12 ANT, 5 HS, 4 HS tip PMSCOLVIM, 36 HS tip PROVINCIA DACIA, 1 Dp tip PMSCOLVIM, 7 Dp tip PROVINCIA DACIA, 4 neidentificate, AR, AE

Filip Arabul pentru Filip II - 10 AR, 2 AE

Filip Arabul pentru M. Ot. Severa - 4 AR, 15 AE

Traianus Decius - 3 ANT, 4 AR

Traianus Decius pentru Her. Etruscilla - 2 AR

Traianus Decius pentru Her. Etruscus - 2 AR

Traianus Decius pentru Hostilianus - 2 AE

Trebonianus Gallus - 1 ANT, 1 HS tip PROVINCIA DACIA, 5 AR

Trebonianus Gallus pentru Volusianus - 1 AR, 1 AE

Valerian I - 4 ANT, 1 HS tip PROVINCIA DACIA, 2 AR

Valerian I pentru Mariniana - 1 AE

Gallienus - 2 ANT, 11 AR, 3 AE

Gallienus pentru Salonina - 2 AE

Gallienus pentru Valerianus II - 1 AR

Postumus - 1 AR
Victorinus - 1 AE
Claudius II - 1 ANT, 2 AE
Claudius II pentru Quintillus - 1 AE
Aurelian - 5 ANT, 4 AE
Aurelian pentru Severina - 2 AE

b) tezaure

Turda I descoperit în 1932 în vestul castrului legiunii V Macedonica; format din 211 de monede de argint, denari şi antoniniani, de la Septimius Severus la Gordianus III, după cum urmează:

Septimius Severus – 19 D
Severus Alexander – 82 D
Gordian III – 5 D, 105 ANT.

Turda II descoperit în 1981–1982 în timpul săpăturilor arheologice pe teritoriul castrului legiunii legiunii V Macedonica, în clădirea comandamentului; format din 43 de monede, după cum urmează:

Vespasian – 1 D
Marcus Aurelius – 1 HS
Commodus – 2 D
Septimius Severus – 15 D
Caracalla – 4 D, 1 AS
Macrinus – 1 D
Elagabal – 3 D
Severus Alexander – 13 D
Nedeterminate 2

Bibliografie: Winkler-Hopârtean 1973, *passim*; Bărbulescu 1995, 130-131; Suciu-Hopârtean 1995, 257–268; Găzdac 2002, 568-559; Suciu 2000, 59; Ardevan 1993, 108.

B. MONETARY CIRCULATION IN THE AUXILIARY FORTS FROM ROMAN DACIA

Abstract

The defence system of the Roman province Dacia was formed first and foremost of the numerous forts belonging to the auxiliary troops, installed at once after the end of the Dacian wars. The 102 auxiliary forts built in the province of Dacia and mainly on the *limes,* in the remotest places that Roman administration reached, constituted an equal number of centres of spreading of the Roman life and civilisation. The auxiliaries of the Roman army will have constituted a military, but to the same extent an economic and a vanguard demographical draft for the installation of the Roman administration north of the Danube. They were brought in considerable number in Dacia. Out of the roughly 55,000 militaries, as it is estimated that the effectives of the army to the north of the Danube after the legion V Macedonica was brought counted, roughly 43,800 were auxiliary troops.

Immediately after the year 106 the Roman army brought suddenly and massively north of the Danube a new type of a specific economy, largely based upon the everyday utilisation of currency. From the very beginning, this type of economy was also extended to the adjacent civilian settlements, which economically and in most cases also legally depended upon the forts. The present work has as its subject matter the monetary finds in the area of the auxiliary forts in Dacia.

The Monetary Policy of the Roman Empire during I-III Centuries AD

The first chapter of the work presents us the general situation of the monetary policy of the Roman emperors from the 1st to the 3rd centuries AD, that is the time lapse in which one dates the large majority of the coins

which circulated in the auxiliary forts of Dacia. It is presented in short the monetary system instituted by Augustus which had functioned with no structural changes until the great turn represented by the issue of the *antoninianus* in 215 AD. The province of Dacia presented multiple items that were linked to the conquest of the Dacian kingdom. In the aftermath of the Dacian wars, a large amount of precious metal entered the Roman Empire as war booty. These amounts, coined in a very short time, fed the financial market, but has generated inflation.

During the 2nd century AD, the misbalance between the expenses of the Roman State and the possibility of tax collecting, the wars and the epidemics that troubled the Roman economy led to the appearance of the premises of the great 3rd century AD slump. This trend towards the slump manifests itself first and foremost by the debasing of the Roman coinage from the weight point of view, as well as the metal alloy they were coined from. Each of the three monetised metals had its own involution until the mid-3rd century. The gold coins were issued from a good-quality alloy, but at an ever more reduced weight, reaching, on the average, from 78.34 g during Trajan's reign to 5.57 g during that of Severus Alexander. The denarii, the main Roman silver coin, constantly lose weight and also some of the silver content during the 2nd and in the early 3rd centuries, reaching to roughly 2.75 g with its title diminished to 661 ‰. An ever greater demand of currency led to the most important change, which takes place in the Roman monetary system during the 3rd century AD, when Caracalla issued in AD 215 the coin called by scholars *antoninianus,* after the emperor's real name, *M. Aurelius Antoninus.* This new type of coin, issued in a debased silver, will be issued after 238 in a such a large amount that it will replace the *denarius*, as well as the copper coin in circulation.

The copper coins also lose weight and were issued in ever smaller amount and eventually completely disappeared from the market in the mid-3rd century AD, as they were being competed by the *antoninianus.*

The Roman Military Pay System for Legions and Auxiliary Troops

In the 2nd and the 3rd centuries AD, the pay of the Roman army was the one established by Augustus, an emperor who intended to possess an army of soldiers well paid in currency. A system close to what we understand today by wages. The manner and the pay level in the Roman army are relatively little known except from few passages mentioned by ancient authors such as Tacitus, Suetonius, Cassius Dio, Herodianus and a few sentences in the *Historia Augusta.* It was established that the Roman army mainly received the pay named *stipendium,* completed with smaller sums called *salgamum, clavarium* and *epulum,* destined to daily expenses. Other sums, which were greater, *donativa,* were only occasionally paid by the state, namely by the emperor. In the 2nd and the 3rd centuries AD, at the end of the military service one received the *missio* of several thousand denarii, a sum looked at large enough as to ensure a suitable income to the veteran and his family for all the rest of their life.

The Prices of the Goods, Workers and Slaves in Roman Dacia, Reflected in the Wax Tablets and Other Documents

This chapter presents us the few data known about the prices practiced in the province Dacia and underlines the presence of the Roman army in the local economic life, equally as parties in sale and purchase contracts and as eye witnesses to these operations. The data concerning the conveying of the pecuniary funds and the price levels are taken over chiefly from the texts preserved on the wax tablets found at Roşia Montană.

Conclusions Regarding the Isolated Coin Finds in the Auxiliary Forts from Dacia

The money circulation in the auxiliary forts in Dacia is presented on the basis of a *Catalogue of finds* which records only published coins, equally in the chronicles of ancient coin finds and in various studies by researchers

who have performed archaeological excavations at those sites. The work is concerned with the coin finds in the auxiliary forts of Roman Dacia, equally those found inside and near these forts and in the civil settlements near and economically dependent upon the local military authority. From the chronological point of view, we have chosen as the end point the moment when the Roman army and administration left Dacia. The reason is that we aim to the importance that the money used by the auxiliary troops in the context of the province's economic life had.

The research has been equally extended over the isolated coins and the hoards that were hidden in the area of their fortifications.

The isolated finds and the hoards found, recorded in the *Catalogue of finds* made up for the material upon whose basis there have been drafted the tables with whose help the peculiarities of the money circulation in the auxiliary forts of Dacia have come to stand out.

According to the data recorded in the *Catalogue of finds,* in the auxiliary forts and in their civil settlements in Dacia there have been found a number of 4317 coins as isolated finds of gold, silver and copper, as well as 30 hoards that totalise 16,269 coins. Upon the whole, out of the fortune of the auxiliary Roman soldiers who passed through and lived on the land of the Roman province of Dacia only 20,586 coins have reached us.

In order to follow in the evolution of the money circulation in the interest area of the work, we have divided the fund of coins found according to the date of their issue into eight categories – Roman coins, 1st century AD, 106–161, 161–193, 193–238, 238–249, 249–275. The undetermined coins have been included into a separate category.

Each of these coin groups displays its characteristics regarding the frequency of the denominations.

In the first category we have included the 29 Roman republican denarii and the 29 denarii issued by M. Antonius for the legions.

The coins of the second category are 291 in number and represent 6.74 % out of the total of the isolated coins found in the auxiliary forts. The large majority of these coins were brought in by the soldiers who came to Dacia

after 106 AD. The most important peculiarity of this group of coins is the large number of *aurei,* with 21 items dating from Nero to Domitianus.

The structure of the denominations issued between 106 and 161 reflects the economical situation in the new province. After AD 106, the territory of Dacia was entered by a considerable number of civil and military persons who brought along the Roman economical system, based on monetary exchange, massive usage of the precious-metal and copper coinage. The 1,379 coins issued between 106 and 161 represent 31.94 % out of the total of the isolated coins located in the auxiliary forts and they constitute the peak of money circulation in this area. The gold coinage is only sporadically met and only 5 *aurei* are recorded in the literature. The largest value share is that of the denarii: 390 official denarii, 61 false, 29 plated, 12 billon, 1 hybrid and 1 barbarous ones, upon the whole 494 items, that is 35.82 % of the stage coins. The copper coins are the most numerous and various. It is all about 749 pieces representing 54.31 % of the coins of the period.

The major characteristic of money circulation between 161 and 193 is the economical recession, expressed first and foremost by the decrease of the number of isolated coin-finds. The situation is similar in the whole Roman Empire and derives from the monetary policy of the issuers, forced to face the Marcomannic wars and the shortage noble metal.

In the auxiliary forts of Dacia there have been found only 349 coins dating from this period, that is 8.08 % of the total of the denomination in the researched area. The gold coin is extremely rare – the only piece of the kind is the one from Faustina II (?). Even the find-spot of this piece is an issue on its own, as the area of the fort from Mehadia, where it is said that coin was found, is still questionable. The numerical proportion between the silver and the copper coin is roughly equal, 160 denarii to 161 copper coins.

The period between 193 and 238 represents the second peak, after the one of 106–161, as to the denomination amount retrieved from the auxiliary forts in the province of Dacia. The explanation comes from the financial state of the Roman army in those decades. The 1,186 coins issued between 193 and 238 represent 27.47 % of all denominations found in the

area of interest. The structure of this denomination announces the monetary and economic slump of the 3rd century. The great number of denarii of other quality than the official one – plated, false, of billon – in the territory under research is due to the fact that the stage discussed is located in the full swing of the crisis of the monetised silver in the Roman Empire. The first *antoniniani,* 16 in number, also appear now. 13 items of these early *antoniniani* were found in various spots in the heavily militarised zone of Porolissum.

The number of coins from the stage 238–249 is 358 and represents 8.29 % of the total of the isolated coins found in the auxiliary forts in Dacia.

The most conspicuous feature of the stage for the money circulation in the auxiliary forts in Dacia is represented by the disappearance of the denarius, and the last items are the 8 ones from Philip I, found at Porolissum-"Pomet", and Gilău, and other 6 ones at Mehadia. The most recent plated denarii, which date from Gordianus III, originate all from Ilişua. The *antoniniani* occur in remarkable number – 136 items – representing 35.19 % of the total of the coins in circulation in the auxiliary forts.

The last period of the money circulation lasts between 249 and 275. The total number of coins dated in these years is only 208, that is 4.81 % of all isolated coins. The gold coin lacks completely. The entering currency is only of copper and billon, mainly of two kinds (*antoniniani* and provincial bronze coin). In this last category an important place is taken by the coins struck at Ulpia Traiana Sarmizegetusa and at Viminacium, there are the issues of the type PROVINCIA DACIA and P M S COL VIM, and the last, 24 in number, are the most numerous items. In many of the auxiliary forts of Dacia these ones are the last Roman coins to be found.

Coin Hoards Found in the Area of the Auxiliary Forts in Dacia

In the area of the auxiliary forts in Dacia 30 coin hoards were found totalising 16,269 coins out of which only 5,535 items are known, published and determined. For the rest of 10,734 unpublished coins the known data are scarce, so that, in order not to alter the conclusions, we have not in-

cluded them in the statistical calculations. The hoards discovered in the auxiliary forts or in their immediate proximity are formed from all categories of coins in circulation in the province Dacia, namely of gold, silver of all categories – denarii, *antoniniani,* plated denarii and copper coins. The hoards found in the auxiliary fort area are the following:

	Hoard	**Final issue**
1.	Banatska – Palanka	Hadrian
2.	Drobeta	Hadrian
3.	Cristești II	Antoninus Pius, 152
4.	Păuleni	Antoninus Pius, 154-161
5.	Gostavățu II	L. Verus
6.	Brețcu/Poiana Sărată	Commodus
7.	Enoșești	Caracalla (unpublished)
8.	Castranova	Elagabal (lost, unknown structure)
9.	Vețel I	Severus Alexander
10.	Câmpulung Muscel	Severus Alexander
11.	Boița	Gordian III
12.	Vârtop	Gordian III, 241, summer
13.	Cristești I	Gordian III, 243/244
14.	Săpata de Jos	Gordian III, 243/244
15.	Bumbești II	Gordian III
16.	Gilău	Philip I
17.	Moigrad–Porolissum-Pomet	Philip I
18.	Câineni	Philip I
19.	Bumbești I	Philip I
20.	Ioneștii Govorii	Philip I, 244/245
21.	Slăveni I	Philip I, 247
22.	Slăveni II	Philip I, 247
23.	Mehadia I	Traianus Decius
24.	Moigrad-Dolichenum I	Traianus Decius
25.	Moigrad-Dolichenum II	Trebonianus Gallus
26.	Feldioara	unpublished, unknown structure

27. Gostavățu I	unrecovered, unknown structure
28. Ighiu	unrecovered, unknown structure
29. Mehadia II	unrecovered, unknown structure
30. Veţel II	unpublished, unknown structure

The greatest number of hoarded coins, 3,154 items, that is 56.98 % of the total, dates from the period 193–238. The categories of coins in the hoards are little numerous. There were mainly gold and silver coins hidden and the pure-silver denar predominates (12,961 items, that is 79.67 % of the total). There is yet a considerable amount of bronze coinage, plated and billon denarii which constitute the most frequent coins found in the hoards of Păuleni, Vârtopu, Moigrad (the great fort of Porolissum), and Boița, and these accumulations express the aspect of the small day-to-day money circulation from the military background.

General Considerations

In the following lines we shall briefly describe the career that followed each type of Roman currency in the sites of the auxiliary troop forts in Dacia along the whole existence of the Roman province.

The Gold Coin

Out of the 4,317 isolated coins found in the auxiliary troop forts of Roman Dacia only 28 are made of gold, and they represent 0.64 % of the total of the single coin finds of this denomination. The dating of the gold coins does not go beyond Septimius Severus reign. Most of the isolated gold coins are found at the sites with auxiliary forts within the Inner-Carpathian Dacia and Banat, while south of the Carpathians 1 *aureus* (issued by Septimius Severus) is found at Cătunele, two gold-coin hoards from Drobeta and Banatska Palanka.

The observation that the military background has provided most of the finds of gold coin in Dacia has already been formulated. What seems to be a situation apart is just the fact that the auxiliary troop background has pro-

vided this large amount of *aurei* in Dacia, and from the archaeological sites of the legion forts in the region only two *aurei* originate, and one of them, found at Potaissa (*inside the fort*), dates from Hadrian, and the other, found at Alba Iulia (but *not* on the fort's territory), from Trebonianus Gallus.

The Silver Coin

In this category there have been included the denarii, the quinarii and the *antoniniani,* the false, plated, barbarous, and hybrid denarii, as well as the few Roman republican denarii and those issued by M. Antonius. All these denominational types totalise 2,126 coins, which represent 49.73 % out of the total of the 4,317 isolated coins found in the auxiliary forts in Roman Dacia. Therefore they constitute an important category, both as a purchasing value on the market and numerically. In the case of the hoards found in the auxiliary forts the denarius of any type predominates, 13,697 items, that is 84.19 %.

The Bronze Coin

Copper issues are the most important component of Roman money circulation, thanks to the role it had in the small trade. Taking into account of the prices in Dacia, but also of those in the rest of the Roman Empire, the spending of the pay for the daily requirements was only possible by possessing copper, that is small, coin at hand. In this category fall the coins issued by the Roman state, most times at Rome (*sestertii, dupondii, asses, semisses, quadrantes*), the issues of the type PROVINCIA DACIA and PMSCOLVIM, as well as the other colonial coins, issued in their own monetary system by the Greek cities and by the Eastern Roman provinces. In these 1,646 items of bronze coinage the coins recorded in the bibliography only as copper or bronze coins, without specifying the denomination are also included. Sometimes these ones may be *antoniniani* or even plated or of very poor quality. But the monetised copper is conveyed in much greater quantity, as for the denarii issued after AD 200 and for the *antoniniani* issued after AD 260 the silver content was so small that the respective coins could easily be received on the market as copper currency. The economic

importance of the copper coin is the reason for which this denomination category is the most numerous in the finds in the auxiliary forts in Roman Dacia. The 1,646 items found represent 38.12 % of the total.

The end of money circulation in the auxiliary forts of Roman Dacia must be connected with the definitive stagnation of the isolated coin entering of the researched sites. For 17 of the 76 auxiliary forts with coin finds the entering ceases in the 2nd or in the early 3rd century, and the absence of latter coins is merely the result of the state of research. For a number of 38 sites, the last coin falls into 3 groups, from Severus Alexander, Gordian III, and Philip I. It seems that the pay to the auxiliary troops from these sites underwent severe perturbations, for several stages. The causes were the same as those for the hiding of the hoards in the mid-3rd century, some of which just in the area of the forts under consideration. Coins from Maximinus Thrax to Aurelian can be met in forts within the province and on the *limes,* at Cristești, Cătunele, Războieni, Răcari, Gherla, Olteni, Buciumi, Vețel, Moigrad**,** but also in Banat and on the Danube line, where they could also have reached during the return of Roman authority north of the Danube in the 4th century AD.

C. ABREVIERI BIBLIOGRAFICE ŞI TEHNICE

TITLURI DE PERIODICE ŞI LUCRĂRI

ACMIT — Anuarul Comisiunii Monumentelor. Istorice. Secția pentru Transilvania, Cluj.
ActaMN — Acta Musei Napocensis, Cluj Napoca.
ActaMP — Acta Musei Porolissensis, Zalău.
ActaTS — Acta Terrae Septemcastrensis, Sibiu.
AEMÖ — Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich, Viena.
Aluta — Aluta, Sfântu Gheorghe.
AM — Arheologia Moldovei, Iaşi.
ANRW — Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, II/2, Berlin- New York, 1975.
AO — Arhivele Olteniei, Craiova.
Apulum — Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
Banatica — Banatica, Reşiţa.
BCMI — Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, Bucureşti.
BMMN — Buletinul Muzeului Militar Național, Bucureşti.
BSNR — Buletinul Societății Numismatice Române, Bucureşti.
CA — Cercetări arheologice, Bucureşti.
CCA 1983/1992 — Cronica cercetărilor arheologice 1983-1992, Bucureşti, 1997.
CCA 1994 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1993, Satu Mare, 1994.
CCA 1995 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1994, Cluj – Napoca 1995.
CCA 1996 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1995, Brăila, 1996.
CCA 1997 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1996, Bucureşti, 1997.
CCA 1998 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1997, Călăraşi, 1998.
CCA 1999 — Cronica cercetărilor arheologice. Campania 1998, Vaslui, 1999.
CCA 2002 — Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2001, Buziaş, 2002.
CCA 2003 — Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2002, Covasna, 2003.
CN — Cercetări numismatice, Bucureşti.
Crawford — M. H. Crawford, Roman Republican Coinage, Cambridge, I-II, 1974.
Crisia — Crisia. Muzeul Ţării Crişurilor, Oradea.
Cumidava — Cumidava, culegere de studii şi cercetări, Braşov.
Dacia (N. S.) — Dacia (nouvelle série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti.
Drobeta — Drobeta, Drobeta-Turnu Severin.
EN — Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca.
ErdMuzÉvk — Az Erdély Muzeum-egylet évkönyvei, Cluj.

FVL — Forschungen zur Volks- und Landeskunde, Sibiu.
IDR — Russu, I. I., (red.), Inscripțiile Daciei romane, București, I-III/6, 1975-2000.
IMCD — In memoriam Constantini Daicoviciu, Cluj, 1974.
IstRom I-II — Istoria românilor, vol. I-II, București, 2001.
JfA — Jahrbuch f¸r Altertumskunde, Viena.
JRS — Journal of Roman Studies, Londra.
KVSL — Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Sibiu.
MA — Materiale arheologice, București.
Marisia — Marisia, studii și materiale – arheologie-istorie-etnografie, Târgu-Mureș.
Musaica — Sbornik Filozoficky Fakulty University. Musaica, Praga.
MCA — Materiale și cercetări arheologice, București.
NK — Numizmatikai Közlöny, Budapesta.
ODR — D. Protase, Orizonturi daco-romane, Cluj-Napoca, 1995.
Pick — B. Pick, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, I,1, Dacien und Moesien, Berlin, 1899.
RE — Pauly-Wissowa-Kroll, Realencyclopädie der klassischen Altertums-wissenschaft, Stuttgart, 1893 sqq.
RIC — H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland, R.A. G. Carson J. P. C. Kent, The Roman Imperial Coinage, I-IX, Londra, 1925-1994.
Sargetia — Sargetia, Deva.
SCIV(A) — Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
SCN — Studii și cercetări de numismatică, București.
SMMIM — Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, București.
SCȘtCluj — Studii și cercetări științifice, Cluj.
StComSibiu — Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal, Sibiu.
RMM seria MIA — Revista Muzeelor și Monumentelor, seria Monumente Istorice și de Artă, București.
Ziridava — Ziridava. Studii și comunicări, Arad.

PRESCURTARI PENTRU NOMINALE

AV = aureus
AE = monedă de bronz
ANT = antoninian
col = monedă colonială
D = denar imperial
Db = denar de billon
Dp = dupondius
Dr = drahmă
DRR = denar republican
Ds = denar suberat
HS = sestertius
Q = quinarius
Qd = quadrans
S = semis

LUCRĂRI CITATE

Alicu 1997 — D. Alicu, *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Amfiteatrul, I, Cluj Napoca, 1997.

Alston 1994 — R. Alston, *Roman Military Pay from Caesar to Diocletian*, JRS, 84, 1994, 113-123.

Ardevan 1986-1991 — R. Ardevan, *Noi desoperiri monetare antice la Gherla*, BSNR, LXXX-LXXXV, 1986-1991, 281-288.

Ardevan 1987 — R. Ardevan, *Un denar fals din castrul de la Gherla*, BSNR, LXXVII-LXXIX (1983-1985), 1987, 149-151.

Ardevan 1987a — R. Ardevan, *Monedele de aur antice şi bizantine din Muzeul de Istorie al Transilvaniei*, BSNR, LXXVII-LXXIX (1983-1985), 1987, 237-256.

Ardevan 1993 — R. Ardevan, *La monnaie d`or dans la Dacie romaine*, SCN, X, 1993 (1996), 15 – 26.

Ardevan 1993a — R. Ardevan, *Circulaţia monetară în aşezarea romană de la Gherla*, jud. Cluj, EN, III, 1993, 111-121.

Ardevan 1996-1997 — R. Ardevan, *Officina falsaria din aşezarea romană de la Ilişua*, BSNR, nr. 144-145, 1996-1997, sub tipar.

Ardevan 1997 — *Monete provenite din amfiteatrul roman de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în D. Alicu, Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Amfiteatrul, I, Cluj Napoca, 1997, 239-259.

Ardevan-Dudău 1999 — R. Ardevan, O. Dudău, *Circulaţia monetară în castrul de la Ilişua*, comunicare la Simp. SNR Bârlad 1999.

Ardevan-Petac 2000 — R. Ardevan, E. Petac, *Tezaurul monetar de la Poiana Sărată şi problema numerarului din Dacia romană la sfârşitul secolului II p. Chr.*, Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai voievod Viteazul, Chişinău, 28-30 mai 2000, 73-83.

Ardevan-Suciu-Ciugudean 2003 — R. Ardevan, V. Suciu, D. Ciugudean, *Tezaurul monetar roman "Apulum VII"*, Alba Iulia 2003.

Avram 1983/1992 — R. Avram, Sâmbotin (Castra Traiana), jud. Vâlcea, CCA, 1983/1992, 92-94.

Avram-Amon-Borţun-Băjenaru, 1997 — R. Avram, L. Amon, C.Borţun, R. Băjenaru, Gresia, com. Stejaru, jud. Teleorman, CCA, 1997, 23-24.

Bajusz-Matei,1997 — I. Bajusz, Al. Matei, *Castrul roman de la Romita-Certiae. Das Römergrenzkastelle von Romita - Certiae*, Zalău, 1997.

Barnea 1991 — Al. Barnea, *Cronica cercetărilor arheologice efectuate în 1990 de Institutul de Arheologie din Bucureşti*, SCIVA, 42, 1991, 3-4, 256- 260.

Barnea 1996 — Al. Barnea, *Cronica cercetărilor arheologice efectuate de Institutul de Arheologie « Vasile Pârvan » din Bucureşti în 1995*, SCIVA, 47, 1996, 4, 421-430.

Bălănescu 1984 — D. Bălănescu, *Descoperiri monetare din sudul Banatului*, SCN, 8, 1984, 129-136.

Bălănescu 1990 — D. Bălănescu, *Descoperiri numismatice din sudul Banatului*, Banatica 10,1990, 187-188.

Bărbulescu 1987 — M. Bărbulescu, *Din istoria militară a Daciei romane*. Legiunea V Macedonica, Cluj Napoca, 1987.

Bărbulescu 1994 — M. Bărbulescu, Potaissa. *Studiu monografic*, Turda, 1994.

Bărbulescu-Deletant-Hitchins-Papacostea-Teodor 1998 — M. Bărbulescu, D.

Deletant, K. Hitchins, Ş. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, Bucureşti, 1998.

Benea 1983 — D. Benea, *Din istoria militară a Moesiei Superior şi a Daciei romane. Legiunea VII Claudia şi legiunea IIII Flavia*, Cluj Napoca, 1983.

Benea 1993 — D. Benea, *Castrul de pământ de la Tibiscum*, Banatica, 12/1, 1993, 216.

Benea 1993a — D. Benea, Vicus Tibiscensis. *Contribuţii la istoria vici-lor militari din Dacia*, SCIVA, 44, 3, 1993, 267-292.

Benea 1996 — D. Benea, *Jupa-Tibiscum*, jud. Caraş-Severin, CCA, 1996, 67-69.

Benea 1998 — D. Benea, *Jupa-Caransebeş-Tibiscum*, jud. Caraş-Severin, CCA, 1998, 37.

Benea-Medeleţ-Bona-Petrovsky 1980 — D.Benea, Fl. Medeleţ, P. Bona, R. Petrovsky, *Cercetări arheologice de la Tibiscum*, MCA, XIV, Tulcea, 1980, 298-303.

Bodor-Winkler 1979 — A. Bodor, I. Winkler, *Un atelier de artizanat la Dierna (Orşova)*, ActaMN, 16, 1979, 152 – 153.

Bogdan-Cătăniciu 1994 — I. Bogdan-Cătăniciu, *Castella de la Urluieni*, SCIVA, 45, 4, 1994, 327-356.

Bolin 1958 — S. Bolin, *State and Currency in the Roman Empire to 300 A. D.*, Stockholm, [1958].

Bolliac 1869 — C. Bolliac, *Excursiune arheologică din anul 1869*, Bucureşti,1869.

Bona-Petrovsky-Petrovsky 1983 — P. Bona, R. Petrovsky, M. Petrovsky, *Tibiscum - cercetări arheologice (III)*, 1796-1979, ActaMN, XX, 1983, 405-432.

Borza 1943 — Al. Borza, *Banatul în timpul romanilor*, Timişoara, 1943.

Bujor 1959 — E. Bujor, *Şantierul arheologic Bumbeşti*, MCA, V, 1959, 419-423.

Bujor 1973 — E. Bujor, *Aşezarea romană de la Bumbeşti*, MCA, X, 1973, 107-113.

Calotoiu-Marinoiu 1995 — Gh. Calotoiu, V. Marinoiu, Bumbeşti-Jiu, jud. Gorj. A. Vârtop. *Aşezarea civilă romană*. B. Bumbeşti-Jiu Gară, CCA 1995, 16.

Callu 1969 — J. P. Callu, *Politique monétaire des empreurs romains de 238 à 311*, Paris, 1969.

Callu 1975 — J. P. Callu, *Approches numismatiques de l'histoire du 3e. Siècle (238-311)*, în ANWR, II/2, Berlin-New York, 1975, 594-613.

Carrié 2001 — J. M. Carrié, *Soldatul, în Omul roman*, Iaşi – Bucureşti, 2001, p. 97 – 128.

Cantacuzino 1941-1944 — Gh. Cantacuzino, *Le grand camp romain situé près de la commune de Băneasa (département de Teleorman)*, Dacia, IX-X, 1941-1944, 441- 472.

Chirilă 1972 — E. Chirilă. N. Gudea, Gh. Moldovan, *Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul municipal Sighişoara*, Sighişoara, 1972.

Chirilă 1974 — E. Chirilă, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (IX)*, St-ComSibiu, 18, 1974, 133-137.

Chirilă 1980 — E. Chirilă. N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrínyi, *Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul judeţean Mureş*, Târgu Mureş, 1980.

Chirilă 1981 — E. Chirilă, *Descoperiri monetare antice la Porolissum (II)*, ActaMP, V, 1981, 189-190.

Chirilă 1990-1991 — E. Chirilă, *Câteva date despre circulaţia monetară la Porolissum*, Acta MP, 14 – 15, 1990 – 1991, 153 – 174.

Chirilă-Blăjan 1988 — E. Chirilă, M. Blăjan, *Descoperiri monetare antice în Tran-*

silvania (XV), ActaMP, XII,1988,191-193.

Chirilă-Chidioşan-Dumitraşcu-Ştеiu 1969 — E. Chirilă, N. Chidioşan, S. Dumitraşcu, N. Ştеiu, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (IV)*, StcomSibiu, 14, 1969, 283-284.

Chirilă-Chifor 1975 — E. Chirilă, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XI)*, StComSibiu, XIX, 1975, 45-51.

Chirilă-Chifor 1979 — E. Chirilă, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice şi bizantine la Gherla*, ActaMP, III, 1979, 141-143.

Chirilă-Chifor 1980 — E. Chirilă, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice şi bizantine la Gherla*, ActaMP, IV, 1980, 245-246.

Chirilă-Gudea 1972 — E. Chirilă, N. Gudea, *Descoperiri monetare antice în Banat*, Apulum, X, 1972, 713-717.

Chirilă-Gudea 1973 — E. Chirilă, N. Gudea, *Şantierul arheologic Bologa*, MCA, X, 1973, 115-123.

Chirilă-Gudea 1979 — E.Chirilă, N.Gudea, *Descoperiri monetare antice la Porolissum*, ActaMP, III, 1979, 139-140.

Chirilă-Gudea-Lucăcel-Pop 1972 — E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi. Contribuţii la cercetarea limesului Daciei Porolissensis*, Cluj, 1972, 94-107.

Chirilă-Hopârtean-Milea 1978 — E. Chirilă, A. Hopârtean, M. Blăjan, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIII)*, ActaMP, II, 1978, 59-61.

Chirilă-Lucăcel-Chifor 1966 — E. Chirilă, V. Lucăcel, I. Chifor, *Descoperiri monetare antice în Transilvania (III)*, ActaMN, III, 1966, 421-422.

Chirilă-Stratan 1975 — E. Chirilă, I. Stratan, *Descoperiri monetare antice şi bizantine din Banat*, StComSibiu, XIX, 1975, 45-51.

Christescu 1934 — V. Christescu, *Le trésor de monnaies de Săpata de Jos et la date du limes romain de la Valachie*, Istros, I, 1934, 73-80.

Christescu 1935-1936 — V. Christescu, *Le castellum romain de Săpata de Jos*, Dacia, V-VI, 1935-1936, 440-445.

Chiţescu-Poenaru 1981-1982 — M. Chiţescu, Gh. Poenaru Bordea, *Contribuţii la istoria Diernei în lumina descoperirilor monetare din săpăturile arheologice din 1967*, BSNR, LXXV – LXXVI, 1981 – 1982, 169-208.

Cizek 1980 — E. Cizek, *Epoca lui Traian. Împrejurări istorice şi probleme ideologice*, Bucureşti, 1980.

Costea 1995 — F. Costea, *Repertoriul arheologic al judeţului Braşov*, I, Braşov, 1995.

Crawford 1974 — M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, I-II, Cambridge, 1974.

Crawford 1975 — M. H. Crawford, Finance, *Coinage and Money from the Severans to Constantine*, în ANRW, II/2, Berlin-New York, 1975, 560-593.

Crawford 1997 — M. Crawford, *Roma Republicană*, Bucureşti, 1997.

Crişan 1973 — I. H. Crişan, *Castrul roman de la Costeşti*, MCA, X, 1973, 75.

Daicoviciu-Glodariu 1971 — H. Daicoviciu, I. Glodariu, *Un castru roman din regiunea cetăţilor dacice din Munţii Orăştiei, Lucrări ştiinţifice, Istorie-Stiinţe sociale-Pedagogie,* Oradea, 1971, 17-23.

Davidescu 1980 — M. Davidescu, *Drobeta în secolele I – VII e. n.*, Craiova, 1980.

Depeyrot-Moisil 2004 — G. Depeyrot, D. Moisil, *Le trésor de Frâncești (Roumanie). Les débuts de la crise du denier (98-235)*, Wetteren, 2004.

Dick 1978 — Fr. Dick, Wien, Viena, 1978. *Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich*, Abteilung IX.

Duncan-Jones 1995 — R. Duncan-Jones, *Money and Governement in the Roman Empire*, Cambridge, 1995.

Duncan-Jones 1974 — R. Duncan-Jones, *The Economy of the Roman Empire. Quantitative Studies*, Cambridge, 1974.

Ferenczi 1988 — I. Ferenczi, *Limesul Daciei. Sectorul de pe Someşul reunit. Elemente de apărare pe subsectorul Ileanda-Tihău*, Acta MP, XII, 1988, 139-146.

Ferenczi-Ferenczi 1961 — G. Ferenczi, St. Ferenczi, *Săpăturile de salvare din 1957-1958 de la Sânpaul*, MCA, VII, 1961, p. 402 – 404.

Ferenczi-Ferenczi 1973 — G. Ferenczi, St. Ferenczi, *Cercetări de topografie arheologică în bazinul superior al Târnavei Mari*, MCA, X, 1973, 346-349.

Finaly 1865 — H. Finaly, *Romai nyomok Erdély északnyugati részén*, ErdMuzÉvk, 3, 1864 – 1865, 8 – 9.

Floca-Vasiliev 1968 — O. Floca, V. Vasiliev, *Amfiteatrul militar de la Micia*, Sargetia, V, 1968, 143-144.

Florescu-Bujor-Matrusenco 1957 — Gh. Florescu, E. Bujor, A. Matrusenco, *Săpăturile de salvare de la Bumbeşti*, MCA, IV, 1957, 103-118.

Freyberg 1989 — H.-U. von Freyberg, *Kapitalverkehr und handel im römischen Kaiserreich (27 v. Chr.-235 n. Chr.)*, Freiburg im Breisgau, 1989.

Găzdac 1995 — C. Găzdac, *Tezaurul monetar roman imperial Apulum I restudiat*, Revista Bistriței, IX, 1995, 133–144.

Găzdac 1998 — C. Găzdac, *The Monetary Circulation and the Abandonment of Dacia - a Comparative Study*, Acta MN, 35/I, 1998, 228-235.

Găzdac 2002 — C. Găzdac, *Circulația monetară în Dacia şi provinciile învecinate de la Traian la Constantin*, vol. 1-2, Cluj-Napoca, 2002.

Găzdac 2002a — C. Găzdac, *Monetary Circulation And The Abandonement Of Auxiliary Forts In Roman Dacia*, Limes XVIII, Proceedings of the XVIIIth International Congress of Roman Frontier Studies, vol. II, Oxford, 2002, 737-756.

Găzdac-Alföldy-Găzdac 2001 — C. Găzdac, Á. Alföldy-Găzdac, *The Roman Low against Counterfeiting between Theory and Practice: the Case of Roman Dacia*, ActaMN, 38/1, 2001, 137-154.

Gherghe-Gherghe 1977 — O. Gherghe, P. Gherghe, *Tezaurul de la Bumbeşti – Jiu*, RMM, seria MIA, 12, 1977, 2, 9 –14.

Glodariu 1965 — I. Glodariu, *Sarmizegetusa dacică în timpul stăpânirii romane*, ActaMN, II, 1965, 119-132.

Gooss 1876 — C. Gooss, *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, Sibiu, 1876.

Gooss 1877 — C. Gooss, *Die neuesten antiken Münzfunde Siebenbürgens*, AEM, I, 1877, 124-125.

Gostar 1959 — C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, N. Gostar, *Şantierul arheologic de la Grădiştea Muncelului –Costeşti*, MCA, VI, 1959, p. 352.

Gudea 1971 — N. Gudea, *Descoperiri monetare antice şi bizantine în Banat*, Banatica, I, 1971, 139-143.

Gudea 1972 — N. Gudea, *Castrul roman de la Bologa*, Apulum, X, 1972, 121-150.

Gudea 1973 — N. Gudea, *Castrul roman de la Bologa*, Crisia, III, 1973, 109-137.

Gudea 1973a — N. Gudea, *Castrul roman de la Bologa, Cercetările arheologice din anul 1970*, SMMIM, VI, 1973, 25-57.

Gudea 1975 — N. Gudea, *Monete din castrul roman de la Mehadia*, SCIVA, 26, 1, 1975, 147-152.

Gudea 1975a — N. Gudea, *Date noi despre castrul roman de la Pojejena*, Banatica, 3, 1975, 332-343.

Gudea 1977 — N. Gudea, *Materiale arheologice din castrul roman de la Bologa*, Apulum XV, 1977, 169-215.

Gudea 1979 — N. Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni*, ActaMP, III, 1979, 149-273.

Gudea 1980 — N. Gudea, *Castrul roman de la Brețcu. Încercare de monografie*, ActaMP, IV, 1980, 255-365.

Gudea 1985 — N. Gudea, *Contribuții la istoria militară a Daciei Porolissensis*. ActaMP, IX, 1985, 143-218.

Gudea 1989 — N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman*, ActaMP, XIII, 1989, 808 – 827.

Gudea 1996 — N. Gudea, *Porolissum un complex daco – roman la marginea de nord a Imperiului roman. Vama romană. Monografie arheologică. Contribuții la cunoașterea sistemului vamal din provinciile dacice*, Cluj – Napoca, 1996.

Gudea 1997 — N. Gudea, *Der dakischer Limes. Materialien zu seiner Geschichte, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 44, 1997, nr. 2, 497-610 (1-113).

Gudea 1997a — N. Gudea, *Castrul Roman de la Buciumi. Das Römergrenzkastell von Buciumi*, Zalău, 1997. *Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis*, nr. 2.

Gudea 1997b — N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Moigrad – Pomet*. Porolissum 1. *Castrul roman de pe vârful dealului Pomet – Moigrad*, Zalău, 1997. *Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis*, nr. 5.

Gudea l997c — N. Gudea, *Der Meseș – limes. Die vorgeschobene Kleinfestung auf dem westlichen Abschnitt des Limes der Provinz Dacia Porolissensis. Limesul de pe Munții Meseș. Linia înaintată de tutnuri de pază pe sectorul de vest al granitei provinciei Dacia Porolissensis*, Zalău, 1997. *Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis*, nr. 8.

Gudea 1997d — N. Gudea, *Das Römergrenzkastell von Bologa – Resculum. Castrul roman de la Bologa – Resculum*, Zalău, l997. Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis, nr. 1.

Gudea-Ardevan 2001-2002 — N. Gudea-R. Ardevan, *Coin Finds in the Dolichenum from Porolissum*, NK, 2001-2002, 209-231.

Gudea-Pop 1971 — N. Gudea, I. Pop, *Castrul roman de la Râșnov – Cumidava. Contribuții la cercetarea limesului de sud-est al Daciei romane*, Brașov, 1971.

Gudea-Pop 1974-1975 — N. Gudea, I. Pop, *Cercetări arheologice recente în castrul roman de la Râșnov*, SMMIM, 7-8, 1974–975, 55-78.

Gudea-Pop 1974-1975a — N. Gudea, I. Pop, *Castrul roman de la Râșnov. Săpăturile arheologice din anii 1973-1974. (Raport preliminar)*, Cumidava, VIII, 1974 – 1975, 56-72.

Gudea-Uzum 1973 — N. Gudea, I. Uzum, *Castrul roman de la Pojejena, Banatica*, 2, 1973, 86-96.

Horedt 1953 — K. Horedt, *Cercetări arheologice din regiunea Hoghiz*, MA, I, 1953, 785-815.

Husar 1999 — A. Husar, *Gesta deorum per Romanos. O istorie a Romei Imperia-*

le, I, Epoca Principatului, Târgu Mureş, 1999.

Husar 2002 — A. Husar, *Din istoria Daciei romane, I, Structuri de civilizaţie*, Cluj-Napoca, 2002.

Hahn 1976 — W. Hahn, *Carnuntum*. (Gemeinden Petronell, Bad Deutsch/Altenburg, Stadt Hainburg), Viena, 1976. *Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich*, Abteilung III, Niederösterreich, vol. I.

Iaroslavschi-Bozu 1994 — E. Iaroslavschi, O. Bozu, *Vărădia "Chilii"*, jud. Caraş-Severin, CCA 1994, 71.

Iliescu-Poenaru-Dicu 1984 — Oct. Iliescu, Gh. Poenaru Bordea, Paul I. Dicu, *Un denar emis pentru Annia Faustina*, SCN, VIII, 1984, 117 – 118.

Isac 1980 — D. Isac, *Castrul roman de la Gilău*, MCA, XIV, Tulcea, 1980, 292-297.

Isac 1997 — D. Isac, *Castrele de cohortă şi ală de la Gilău. Die Kohorten - und Alenkastelle von Gilău*, Zalău, 1997. Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis, nr. 6.

Isac-Cociş 1995 — D. Isac, S. Cociş, *Fibule din castrele romane de la Gilău şi Căşeiu. O analiză în context stratigrafic*, EN, V, 1995, 103-138

Isac-Diaconescu -Opreanu, 1980 — D. Isac, Al. Diaconescu, C. Opreanu, *Săpăturile arheologice în castrul roman de la Gilău. Campaniile 1976-1979*, Potaissa, I, 1980, 29-54 .

Isac-Isac 1996 — D. Isac, A.Isac, Căşeiu, jud. Cluj, CCA 1996, 25-28.

Kirițescu 1997, I-III — Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, vol. I-III, Bucureşti, 1997.

Kubitscheck 1909 — W. Kubitscheck, *Jahrbuch für Altertumskunde*, 1909, III, 123-125.

Lazăr 1975 — V. Lazăr, *Descoperiri monetare romane*, Marisia,V, 1975, 379-380.

Lazăr 1995 — V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al judeţului Mureş*, Tg. Mureş, 1995.

Le Bohec 1989 — Y. Le Bohec, *L'Armée romaine sous le Haut-Empire*, Paris, 1989.

Leahu 1975 — V. Leahu, *Cercetări arheologice în necropola tumulară de la Romula*, CA, 1, 1975, 195-208.

Lupu 1961 — N. Lupu, *Săpăturile de la Boiţa*, MCA, VII, 1961, 411-422.

Lupu 1974 — N. Lupu, *O importantă descoperire la Caput Stenarum*, IMCD, 219-228.

Lupu 2002 — N. Lupu, Staţiunea romană de la Boiţa (jud. Sibiu), ActaTS, I, 2002, 71–106.

Lupu 2001/2004 — N. Lupu, *Die römische Siedlung von Boiţa-Oxendorf (Kreis Sibiu-Hermannstadt)*, FVL, 44-45, 2001-2004, 57-89.

Macrea 1936 — M. Macrea, ACMIT, IV, 1936.

Macrea 1969 — M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti, 1969.

Macrea-Gudea-Moţu 1993 — M. Macrea, N. Gudea, I. Moţu, *Praetorium. Castrul şi aşezarea romană de la Mehadia*, Bucureşti, 1993.

Macrea-Protase-Dănilă 1967 — M. Macrea, D. Protase, Şt. Dănilă, *Castrul roman de la Orheiu Bistriţei*, SCIV, 18, 1, 1967, 113-122.

Macrea-Protase-Rusu 1961 — M. Macrea, D. Protase, M.Rusu, *Şantierul arheologic Porolissum*, MCA, VII, 1961, 362-390.

Macrea-Rusu-Mitrofan 1962 — M. Macrea, M. Rusu, I.Mitrofan, *Şantierul arhe-*

ologicde la Porolissum. MCA, VIII, 1962, 492-500.

Macrea-Rusu-Winkler 1959 — M. Macrea, M. Rusu, I. Winkler, *Şantierul arheologic Gilău*, MCA, V, 1959, 453-460.

Marcu 1983 /1992 — M. Marcu, Bumbeşti, jud. Gorj, CCA, 1983/1992, 13-14.

Marinescu-Mărghitan-Petolescu 1975 — L. Marinescu, L. Mărghitan, C.C. Petolescu, *Thermele romane de la Micia. Raport asupra săpăturilor din anii 1971-1974*, CA, I, 1975, 217–229.

Marinescu-Sion-Petculescu-Andriţoiu-Ionescu Rusu-Brăileanu 1979 — L. Marinescu, A. Sion, L. Petculescu, I. Andriţoiu, E. Ionescu Rusu, M.Brăileanu, *Şantierul arheologic Micia (Veţel, jud. Hunedoara)*, CA, III, 1979, 105-126.

Marinoiu- Hotopan-Calotoiu 2003 — V. Marinoiu, D. Hotopan,Gh. Calotoiu, Bumbeşti-Jiu, jud. Gorj. *Punct: Gară*, CCA 2003, 68-70.

Matei – Bajusz 1997 — Al. Matei, István Bajusz, *Castrul roman de la Romita – Certiae. Das Römergrenzkastell von Romita – Certiae*, Zalău, 1997, în *Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis*, nr. 4.

Mattingly 1959 — H. Mattingly, *Roman Imperial Civilisation*, Londra, 1959.

Mihăilescu–Bârliba 1980 — V. Mihăilescu Bârliba, *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux*, Bucureşti, 1980.

Mîrtzu-Trîmbaciu 1976-1980 — F. Mîrtzu - Şt. Trîmbaciu, *Tezaurul de denari imperiali romani de la Câmpulung-Muscel*, BSNR, LXX-LXXIV, 124-128, 1976-1980, 189-208.

Mitrea 1953 — B. Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruşi-Sibiu şi acţiunea carpilor împotriva stăpânirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, SCIV, IV, 1953, 3-4, 611-640.

Mitrea 1954 — B. Mitrea, *Contribuţii numismatice la cunoaşterea problemei luptei împotriva stăpânirii romane în Dacia*, SCIV, V, 1954, 1, 467-486.

Mitrea 1956 — B. Mitrea, *Contribuţii numismatice la istoria triburilor dacogetice din Moldova în a doua jumătate a secolului al doilea e. n.*, SCIV, VII, 1956, 1-2, 159-177.

Mitrea 1962 — B. Mitrea, *Monnaies antiques et byzantines découvertes plus ou moin récement en Roumanie*, Dacia, N. S., VI, 1962, 533 – 541.

Mitrea 1963 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines sur le territoire de la Republique Populaire Roumaine*, Dacia, N. S., VII, 1963, 589 – 599.

Mitrea 1963a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în R. P. R.*, SCIV, XIV, 2, 1963, 466 - 474

Mitrea 1964 — B. Mitrea, *Découvertes anciennes et plus récentes de monnaies antiques et byzantines sur le territoire de la Republique Populaire Roumaine*, Dacia, N. S., VIII, 1964, 371-384.

Mitrea 1964a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 15, 4, 1964, 568 – 580.

Mitrea 1965 — B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N. S., IX, 1965, 489 – 501.

Mitrea 1965a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 16, 3, 1965, 595-622.

Mitrea 1966 — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 17, 2, 1966, 420-424.

Mitrea 1967 — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi*

bizantine în Republica Socialistă România, SCIV, 18, 1, 1967, 189-202.

Mitrea 1968 — B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N. S., XII, 1968, 445 - 459.

Mitrea 1968a — B. Mitrea, *Observaţii numismatice şi istorice asupra tezaurului de monede romane imperiale descoperit la Ioneştii Govorii*, SCN, IV, 1968, 209-221.

Mitrea 1968b — B. Mitrea, *Cu privire la tezaurul monetar roman imperial de la Săpata de Jos şi prăbuşirea limes-ului Transalutan*, SCN, IV, 1968, 197-207.

Mitrea 1968c — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 19, 1, 1968, 169-182.

Mitrea 1969 — B. Mitrea, *Découvertes récentes ou plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N. S., XIII, 1969, 539 – 552.

Mitrea 1969a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 20, 1, 1969, 161 – 171.

Mitrea 1970 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N. S., XIV, 1970, 465 – 482.

Mitrea 1970a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 21, 2, 1970, 331 – 347.

Mitrea 1971 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, Dacia, N.S., X V, 1971, 395 – 413.

Mitrea 1971a — B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 22, 1, 1971, 115 – 134.

Mitrea 1972 — B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie (XV)*, Dacia, N. S., XVI, 1972, 359 – 374.

Mitrea 1973 — B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines dans la Republique Socialiste de Roumanie (XVI)*, Dacia, N. S., XVII, 1973, 399 – 415.

Mitrea 1973a — B. Mitrea, *Descoperiri de monede antice şi bizantine în Republica Socialistă România*, SCIV, 24, 1, 1973, 133 – 152.

Mitrea 1975 — B. Mitrea, *Découvertes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie (XVII)*, Dacia, N. S., XIX, 1975, 309 – 317.

Mitrea 1977 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie (XX)*, Dacia, N. S., XXI, 1977, 375 – 381.

Mitrea 1978 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie (XXI)*, Dacia, N. S., XXII, 1978, 363 – 369.

Mitrea 1979 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie (XXII)*, Dacia, N. S., XXIII, 1979, 371 – 376.

Mitrea 1980 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie – 1979 (XXIV)*, Dacia, N. S., XXIV, 1981, 371-378.

Mitrea 1981 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie (XXIV)*, Dacia, N. S., XXV, 1981, 381-390.

Mitrea 1984 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie: 1981, 1982 et 1983 (XXV, XXVI et XXVII)*, Dacia, N. S., XXVIII, 1984, 183-190.

Mitrea 1988 — B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie - 1987 (XXXI)*, Dacia, N. S., XXXII, nr. 1-2, 1988, 215-230.

Mitrofan-Ardevan 1997 — I. Mitrofan, R. Ardevan, *Découvertes monétaires dans l'établissement romain de Micăsasa*, SCN, XI (1995), 1997, 119-134.

Mitrofan-Moldovan 1968 — I. Mitrofan, Gh. Moldovan, *Castrul roman de la Sighişoara*, ActaMN, V, 1968, 99-109.

Moga 1985 — V. Moga, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea XIII Gemina*, Cluj Napoca, 1985.

Moga 1998 — V. Moga, *De la Apulum la Alba Iulia. Castrul roman de la Apulum*, Cluj Napoca, 1998.

Moga-Medeleț-Benea-Petrovsky 1979 — M. Moga, Fl. Medeleț, D.Benea, R. Petrovsky, *Cercetările arheologice din castrul Tibiscum. Campania 1976*, MCA, XIII, Oradea, 1979, 215-218.

Morintz 1972 — Seb. Morintz, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1971)*, Dacia, N. S., XVI, 1972, 325-357.

Morintz 1973 — Seb. Morintz, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1972)*, Dacia, N. S., XVII, 1973, 361-397.

Molnar-Winkler 1965 — I. Molnar-I. Winkler, *Tezaurul de monede romane de la Sălaşuri*, ActaMN, II, 1965, 269-294.

Mrozek 1971 — S. Mrozek, *Les prix dans les mines d'or de Dacie au II e siècle de n. è*, Apulum, IX, 1971, 443-452.

Neigebaur 1851 — J. F. Neigebaur, *Dacien. Aus den Überresten des klassischen Altertums*, Braşov, 1851.

Opreanu 2001 — C. Opreanu, *The Last Decades of Roman Dacia*, Transylvanian Review, X, 2, 2001.

Pavel 1976-1980 — V. Pavel, *Un aureus de la Nero descoperit la Zlatna*, BSNR, LXX-LXXIV, 124-128, 1976-1980, 171-172.

Pavel 1998 — V. Pavel, *Două monede de aur romane imperiale descoperite în jud. Alba*, Apulum, XXXV, 1998, 117-120.

Pavel-Moga 1995 — V. Pavel-V. Moga, *Descoperiri monetare romane în castrul de la Apulum*, Apulum, XXXII, 1995, 251-256.

Pavel-Popa 1981 — V. Pavel-Popa, *Descoperiri monetare romane imperiale la Alba Iulia între anii 1957-1980*, Apulum, XIX, 1981, 127-144.

Pavel-Lipovan 1988 — V. Pavel-I. T. Lipovan, *Monede romane imperiale descoperite la Ampelum (Zlatna)*, Apulum, XXV, 1988, 283-285.

Panaitescu 1929 — Em. Panaitescu, *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, Bucureşti, 1929, 15-22.

Paulovics 1944 — I. Paulovics, *Dacia keleti határvonala és az úgynevezet "dák"-ezüstkincsek kérdése*, Cluj, 1944.

Pîslaru 2001 — M. Pîslaru, *Ein Aureus aus dem Legionslager von Potaissa*, ActaMN, 38/I, 2001, 135-136.

Petac 1998 — E. Petac, *Consideraţii cu privire la data finală a tezaurelor monetare îngropate la mijlocul sec. III p. Chr. în Dacia romană de la sud de Carpaţi*, SCN, XII, 1998, 27-40.

Petică 1978 — M. Petică, *Noi descoperiri monetare romane la Cristeşti*, Marisia, 8, 1978, 757-759.

Petolescu 1972 — C. C. Petolescu, *Probleme ale circulaţiei monetare romane în Muntenia în secolele II-III e. n.*, Apulum, X, 1972, 191-207.

Petolescu 1990 — C. M. Petolescu, *Repertoriul numismatic al judeţului Gorj*, CN, VI, 1990, 35-75

Petolescu 1973–1975 — C. M. Petolescu, *Monede romane descoperite la Micia*, BSNR, 57 – 59, 1973 – 1975, 91 – 93.

Petolescu-Cioflan 1994 — C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Câmpulung "Jidava", castrul roman*, jud. Argeş, CCA, 1994, 15-16.

Petolescu 1995 — C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane*, Bucureşti, 1995.

Petolescu 1995a — C. C. Petolescu, *Unităţile auxiliare din Dacia romană (I)*, SCIVA, 46, 1, 1995, 35-49.

Petolescu 1995b — C. C. Petolescu, *Unităţile auxiliare din Dacia romană (II)*, SCIVA, 46, 3-4, 1995, 237-275.

Petolescu 1996 — C. C. Petolescu, *Unităţile auxiliare din Dacia romană (III)*, SCIVA, 47, 1, 1996, 21-38.

Petolescu-Cioflan 1996 — C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Câmpulung-Pescăreasa (Jidava)*, jud. Argeş, CCA, 1996, 28-29.

Petolescu-Mărghitan 1985 — C. M. Petolescu, L. Mărghitan, *Tezaurul de monede romane imperiale descoperit la Micia*, SCN, VIII, 1985, 119-127.

Petre 1968 — Gh. I. Petre – Govora, *Tezaurul de la Ioneştii Govorii (condiţiile descoperirii)*, SCN, IV, 1968, 207 – 208.

Petrescu -Rogozea 1990 — M. S. Petrescu, P. Rogozea, *Tibiscum – principia castrului mare de piatră (I)*, Banatica,10, 1990, 122- 125.

Petrovszky 1978 — R.Petrovszky, *Contribuţii la repertoriul arheologic al localităţilor judeţului Caraş-Severin, din paleolitic până în secolul al V-lea e. n.*, III, Banatica, 4, 1977, 437-460.

Poenaru - Mitrea 1989 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie - 1988 (XXXII)*, Dacia, N. S., XXXIII, nr. 1-2, 1989, 264-265.

Poenaru - Mitrea 1990 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie - 1989 (XXXIII)*, Dacia, N. S., XXXIV, 1990, 303-306.

Poenaru - Mitrea 1991 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie – 1990 (XXXIV)*, Dacia, N. S., XXXV, 1991, 220-226.

Poenaru - Mitrea 1993 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie – 1992 (XXXVI)*, Dacia, N. S., XXXVII, 1993, 307-320.

Poenaru-Mitrea 1994–1995 — Gh. Poenaru Bordea, B. Mitrea, *Découvertes monnétaires en Roumanie – 1993 (XXXVII)*, Dacia, N. S., XXXVIII - XXXIX, 1994 – 1995, 459–477.

Poenaru-Vlădescu 1972 — Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Primele săpături arheologice în fortificaţia romană de la Rădăcineşti*, SCIV, 23, 1972, 482.

Poenaru-Vlădescu 1979 — Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Săpăturile de salvare de la Castrul Arutela din 1978*, MCA. A XIII-a sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, 236 – 238.

Popa 1990 — C. Popa, *Castrul de la Hoghiz în lumina unor noi descoperiri monetare*, SCIVA, 41, 3-4, 1990, 309-311.

Popescu 1958 — D. Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Populaire Roumaine*, Dacia, N. S., II, 1958, 479-491.

Popescu 1970 — D. Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Socialiste de Roumanie en 1969*, Dacia, N. S., XIV, 1970.

Popescu-Popescu 1970 — Em. Popescu şi Eug. Popescu, *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în anii 1962-1967 în castrul roman de lângă Câmpulung Muscel (Jidava)*, MCA, IX, 1970, 252-262.

Popilian 1971 — Gh. Popilian, *Descoperirea monetară de la Gostavăţu*, Historica, II, 1971, 35 – 52.

Popilian 1974 — Gh. Popilian, *Aspecte ale circulaţiei monetare în castrul şi aşezarea romană de la Slăveni*, Oltenia, I, 1974, 75 – 82.

Popilian 1998 — Gh. Popilian, *Câteva observații cu privire la tezaurul de la Vârtop*, jud. Dolj, AO, 13, 1998, 44-47.

Preda 1958 — Const. Preda, *Pe marginea unor descoperiri monetare recente*, SCN, II, 1958, 379-401.

Preda 1993 — Const. Preda, *Tezaurul monetar roman imperial de la Pădureţu*, jud. Vâlcea, BSNR, LXXXVI - LXXXVII (1992 - 1993), 108-115.

Preda-Grosu-Popovici-Marinică 1996 — Const. Preda, A. Grosu, S. Popovici, I. Marinică, *Enoşeşti "Acidava"*, com. Piatra Olt, jud. Olt, CCA 1996, 41-42.

Preda-Grosu 2003 — C. Preda, A. Grosu, *Enoşeşti*, oraş Piatra Olt, jud. Olt [Acidava], CCA 2003, 122-124.

Protase 1958 — D. Protase, *Tezaurizarea antoninianului în Dacia*, SCN, II, 1958, 253-268.

Protase 1965 — D. Protase, *Les trésors monétaires de la Dacie Romaine. Leur signification sociale – économique et ethno - politique*, Congresso internazionale di numismatica, Roma, 1965, 423-432.

Protase 1965a — D. Protase, *Castrul roman de la Călugăreni*, ActaMN, II, 1965, 209-214.

Protase 1966 — D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966.

Protase 1967 — D. Protase, *Legiunea IIII Flavia Felix la nordul Dunării şi apartenența Banatului şi Olteniei de vest la provincia Dacia*, AMN, IV, 1967, 47-72.

Protase 1980 — D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. I, Dacia romană, Bucureşti, 1980.

Protase 1994 — D. Protase, *Castrul roman de la Tihău (jud. Sălaj) în lumina cunoştințelor actuale*, EN, 4, 1994, 75 – 102.

Protase 1995 — D. Protase, *Castre romane cu dublu zid de incintă descoperite în Dacia*, ODR, 256.

Protase-Dănilă 1968 — D. Protase, Şt. Dănilă, *Un castru roman de pământ la Livezile, pe granița de nord a Daciei*, SCIV, 19, 3, 1968, 531-540.

Protase-Gaiu-Marinescu 1997 — D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman şi aşezarea civilă de la Ilişua*, Bistrița, 1997.

Protase-Zrínyi 1965 — D. Protase, A. Zrínyi, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Cristeştii de Mureş*, ActaMN, II, 1965, 257-268.

Protase-Zrínyi 1967 — D. Protase, A. Zrínyi, *O puşculiță cu denari romani imperiali de la Cristeştii de Mureş*, Acta MN, IV, 1967, 461-467.

Protase-Zrínyi 1975 — D. Protase, A. Zrínyi, *Castrul roman de la Brâncoveneşti*, Marisia, V, 1975, 57-69.

Protase-Zrínyi 1978 — D. Protase, A. Zrínyi, *Raport preliminar asupra săpăturilor din 1977 privind perioada stăpânirii romane efectuate de Muzeul Județean Mureş*, Marisia, VIII, 1978, 75-80.

Protase-Zrínyi 1993 — D. Protase, A. Zrínyi, *Castrul roman de la Brâncoveneşti*, jud. Mureş, MCA, Ploieşti, 1983, II, Bucureşti, 1993, 275.

Protase-Zrínyi 1994 — D. Protase, A. Zrínyi, *Castrul roman şi aşezarea civilă de la Brâncoveneşti (jud. Mureş). Săpăturile din anii 1970-1987*, Marisia, XXIII-XXIV, 1994, 75-169.

Purece 2000 — S. Purece, *Tezaurul de monede imperiale romane de la Stăneşti*, Lucrare de diplomă la Facultatea de istorie Sibiu, 2000.

Repertoriul Alba 1995 — *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba Iulia, 1995.

Repertoriul Cluj 1992 — *Repertoriul arheologic al județului Cluj*, Cluj Napoca 1992.

Repertoriul Covasna 1998 — *Repertoriul arheologic al județului Covasna*, Sfântu Gheorghe, 1998.

Rusu 1956 — M. Rusu, *Cercetări arheologice la Gilău*, MCA, II, 1956, 687-716.

Rusu 1996 — V. Rusu, *Descoperiri monetare în castrele de la Romula și Răcari*, Comunicare la Simpozionul SNR 1996.

Sion-Marinescu 1979 — A. Sion, L. Marinescu, MCA, XIII, Oradea, 1979, 225.

Stângă 1998 — I. Stângă, *Viața economică la Drobeta în secolele II-VI p. Ch.*, București, 1998

Stoia 1975 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1973 - 1974)*, Dacia, N. S., XIX, 1975, 269-307.

Stoia 1979 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1978)*, Dacia, N. S., XXIII, 1979, 355-370.

Stoia 1980 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1979)*, Dacia, N. S., XXIV, 1980, 355-370.

Stoia 1981 — A. Stoia, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1980)*, Dacia, N. S., XXV, 1981, 363-379.

Suciu 1994 — V. Suciu, *Descoperiri monetare romane aflate în colecții din județul Alba*, Apulum, XXXI, 1994, 123-130.

Suciu 1999 — V. Suciu, *Emisiunile monetare ale împăratului Traian în tezaurele Daciei romane, Traian și destinul Daciei*, Alba Iulia 1999, 38-45.

Suciu 2000 — V. Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj – Napoca, 2000.

Suciu 2001 — V. Suciu, *Noi descoperiri monetare în județul Alba*, Apulum, XXXVIII/1, 2001,251-260.

Suciu-Hopârtean 1995 — V.Suciu, A. Hopârtean, *Considerații referitoare la un prezumtiv tezaur descoperit la Potaissa*, Apulum, XXXII, 1995, 257–268.

Székely 1943 — Székely Z., *A komollói eröditett római tábor*, Cluj, 1943.

Székely 1958 — Székely Z., *Monede din așezarea romană de la Cristești (Regiunea Autonomă Maghiară)*, SCN, II, 1958, 469-473.

Székely 1962 — Székely Z., *Sondajele executate de Muzeul Regional din Sfântu Gheorghe*, MCA, VIII, 1962, 332-336.

Székely 1980 — Székely Z., *Castrul roman de la Olteni Aluta*, X – XI, 1980, 69-70.

Székely 1993 — SzÉkely Z., *Castrul roman de la Olteni. Noi rezultate ale cercetărilor de teren din anii 1987-1988*, *Arheologia Moldovei*, XVI, 1993, 279 – 280.

Tamba 1997 — D. Tamba, *Das Römergrenzkastell von Românași – Largiana. Castrul roman de la Românași – Largiana*, Zalău, 1997. *Führer zu den archäologischen Denkmälern aus Dacia Porolissensis*, nr. 3.

Torma 1864 — K. Torma, *Az alsó - ilosvai római állotábor müemlékei. Helyrati vázlat. I-sö Közlemény*, ErdMuzÉvk, 3, 1864 - 1865, p. 31 – 34.

Torma 1880 — K. Torma, *A limes dacicus felső része*, Budapesta, 1880.

Toropu 1978 — O. Toropu, *Un nou tezaur monetar roman descoperit la Slăveni*, Drobeta, III, 1978, 62-68.

Tudor 1940 — D. Tudor, *Castra Daciae Inferioris*, III, BCMI, 33, 1940, fasc. 103, 18-33.

Tudor 1940-1941 — D. Tudor, *Știri nouă despre castrul Jidava*, BMMN, IV, nr. 7-8, 1940 – 1941, 98-101.

Tudor 1941 — D. Tudor, *Castra Daciae Inferioris*, V-VIII, BMMN, V, nr. 9 - 10, 1941 – 1944, 98.

Tudor 1968 — D. Tudor, *Centrul militar roman de la Buridava*, SMMIM, 1, 1968, 17-30.

Tudor 1970 — D. Tudor, *Distrugerea castrului roman de la Slăveni, pe Olt, Historica*, I, 1970, 67 - 83.

Tudor 1978 — D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed.4, Bucureşti, 1978.

Tudor 1982 — D. Tudor, *Materiale arheologice din castrul Praetorium I (Copăceni, jud. Vâlcea) descoperite de G. Tocilescu*, Drobeta, V, 1982, 49-78.

Tudor-Davidescu 1976 — D. Tudor, M. Davidescu, *Săpăturile arheologice din castrul roman de la Cătunele*, jud. Gorj, Drobeta, II, 1976, 62-79.

Tudor-Nubar-Purcărescu 1970 — D. Tudor, H. Nubar, P. Purcărescu, *Săpăturile arheologice de la Castra Traiana (satul Sâmbotin, com. Dăieşti, jud. Vâlcea)*, MCA, IX, 1970, 245-250.

Tudor-Poenaru-Vlădescu 1969-1970 — D. Tudor, Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Arutela I-II. Rezultatele primelor două campanii de săpături arheologice (1967-1968) în castrul roman din poiana Bivolari (oraşul Călimăneşti)*, SMMIM, 2 -3, 1969 – 1970, 12-42.

Tudor-Poenaru-Vlădescu 1973 — D. Tudor, Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Arutela III-IV. Observaţii asupra campaniilor arheologice din 1969-1970*, în SMMIM, 6, 1973, 18-23.

Turcan 1963 — R. Turcan, *Le trésor de Guelma. Étude historique et monétaire*, Paris, 1963.

Vlădescu 1983 — Cr. M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*, Bucureşti, 1983.

Vlădescu 1986 — Cr. M. Vlădescu, *Fortificaţiile romane din Dacia Inferior*, Bucureşti, 1986.

Vlădescu-Poenaru 1978 — Cr. M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Cercetări arheologice în castrul roman de la Acidava, satul Enoşeşti, comuna Piatra-Olt, judeţul Olt*, SMMIM, 11, 1978, 137-142.

Winkler 1958 — I. Winkler, *Descoperiri monetare antice în Transilvania*, SCN II, 1958, 401-412.

Winkler 1964 — I. Winkler, *Despre circulaţia monetară la Porolissum*, ActaMN, I, 1964, 215-224.

Winkler 1965 — I. Winkler, *Circulaţia monetară la Apulum*, ActaMN, II, 1965, 215-251.

Winkler 1966 — I. Winkler, *Die Goldmünzverkehr in Dazien*, Sbornik Filozoficky Fakulty University. Musaica, XVII/VI, 1966, 35-50.

Winkler 1971 — I. Winkler, *Moneda PROVINCIA DACIA*, SCN, V, 1971, 145 - 160.

Winkler 1974-1975 — I. Winkler, *Descoperiri monetare în Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Sargetia, 11-12, 1974-1975, 117-133.

Winkler 1980 — I. Winkler, *Contribuţii numismatice la istoria Daciei în sec.I e. n.*, CN, III, 1980, 33 – 51.

Winkler 1983 — I. Winkler, *Primul tezaur de monede romane de bronz descoperit în Provincia Dacia*, BSNR, LXXV-LXXVI (1981-1982), nr.129-139, 1983, 127-130.

Winkler-Băloi 1971 — I. Winkler, C. Băloi, *Circulaţia monetară în aşezările antice pe teritoriul comunei Orlea*, ActaMN, VIII, 1971, 161-172.

Winkler-Băloi 1973 — I. Winkler, C. Băloi, *Circulația monetară în așezările antice pe teritoriul comunei Orlea*, ActaMN, X, 1973, 181-212.

Winkler-Hopârtean 1973 — I. Winkler, A. Hopârtean, *Moneda antică la Potaissa*, Cluj, 1973.

Winkler-Hopârtean 1978 — I. Winkler, A. Hopârtean, *Date furnizate de inventarele lui István Téglás despre unele descoperiri monetare din Transilvania*, CN, I, 1978, 17 – 24.

Winkler-Ivănescu 1977 — I. Winkler, I. Ivănescu, *Imitațiile de denari descoperite la Porolissum*, ActaMP, I, 1977, 83 – 96.

Wollmann-Bot 1974 — V. Wollmann, Gh. Bot, *Despre castrul și garnizoana romană de la Tihău*, IMCD, Cluj, 1974, 429-440.

Zrínyi 1977 — A. Zrínyi, *Așezarea romană rurală de la Cristești și legăturile ei cu Gallia*, Marisia, VII, 1977, 91-100.

D. TABELE

Tabelul 1

EVOLUȚIA GREUTĂȚII MONEDEI DE AUR ROMANE ÎN SECOLELE II-III

Emitent	**Greutatea medie**	**Numărul pieselor emise/libră**
Traian	7,34	44
Hadrian	7,34	44
Antoninus Pius	7,34	44
Marcus Aurelius	7,34	44
Commodus	7,25	44,5
Septimius Severus	7,25	44,5
Caracalla 211-215	7,25	44,5
Caracalla 215-217	6,46	50
Elagabal		50,5
Severus Alexander	6,46	50
Severus Alexander	5,57	58

Datele din tabel sunt preluate de la Duncan-Jones 1995, 216-217

Tabelul 2

FLUCTUAȚIILE TITLULUI ȘI ALE GREUTĂȚII DENARULUI ROMAN ÎN SECOLELE II-III

Emitent	**Datarea**	**Greutatea medie (grame)**	**Titlul argintului (%)**
Traian		3,36	
	98-100		935
	101-102		927,5

Emitent	Datarea	Greutatea medie (grame)	Titlul argintului (%)
	103-111		915
	112-117		900
Hadrian		3,36	
	117-118		885
	119-128		900
	128-138		905
Antoninus Pius		3,36	
	138-139		885
	140-144		887,5
	148-149		890
	150-157		832,5
	158-161		865
Marcus Aurelius		3,36	
	161-165		775
	165-169		800
	170-174		780
	175-179		785
Commodus 180-183		3,16	750
Commodus 184-187			745
Commodus 188-192			730
Septimius Severus		3,16	
Septimius Severus 193-194			790
Septimius Severus 194-196			605
Septimius Severus 196-198			565

Septimius Severus 198-201			565
Septimius Severus 202-208			550
Septimius Severus 209-211			557,5
Caracalla		3,23	
Caracalla 211			547,5
Caracalla 212-214			505
Caracalla 215-217			512,5
Elagabal		3,05	
Elagabal 218-219			450
Elagabal 220-222			462,5
Severus Alexander		3,10	
Severus Alexander 222-224			427,5
Severus Alexander 225-227			420
Severus Alexander 228-230			470
Severus Alexander 231-235			490

N. B. Datele din tabel sunt preluate de la Duncan-Jones 1995, 225, 231.

Tabelul 3

ANTONINIANUL

I. Evoluția greutății antoninianului în principalele monetării emitente pentru Dacia

(grame)

Emitent	**Roma**	**Antiohia**	**Vimin-acium**	**Mediola-num**	**Siscia**
Caracalla	5,02; 5,01 4,91; 5,07				
Macrinus	5,13; 5,14				

Emitent	Roma	Antiohia	Viminacium	Mediolanum	Siscia
Elagabal	5,31; 5,22 5,10; 5,12	5,12			
Balbinus Pupienus	4,75; 4,94 4,65; 4,58				
Gordianus III	4,35; 4,38 4,26; 4,48 3,98; 4,26 4,14	4,65 4,30			
Filip Arabul	4,20; 4,08 4,15; 3,97 4,27; 3,79 4,47; 4,13 4,18; 4,24				
Traianus Decius	4,01; 3,76 4,12; 3,83				
Trebonianus Gallus	3,66; 3,63 3,51		3,66		
Aemilianus	3,47; 3,60				
Valerianus Gallienus	3,39; 3,19 3,63; 3,60 3,42; 3,12	3,71 3,62	3,53	3,58	
Gallienus	2,77; 2,64 3,00; 2,74 2,56; 2,52 2,19	3,50; 3,68 3,74; 3,42 3,77; 4,04		3,63; 2,78 2,38; 2,27 2,45; 2,66	3,38; 2,56 2,84; 2,46 2,97; 2,91
Claudius II	2,78; 2,65 2,49; 2,42 2,59; 3,21 3,14; 3,02	3,81 3,40 3,18		3,28; 3,72 3,21; 3,50 3,00; 3,27	3,05; 2,86 3,13; 3,05 2,89; 3,37 2,82; 2,92 3,18
Aurelianus	3,01; 2,80 3,79 3,37 3,90 3,54	3,25 3,74 3,62 3,93		3,47; 3,06 3,73; 3,45 3,55; 3,52 3,83; 4,09 3,64; 3,77	3,88; 2.23 3,54; 3,49 3,38; 3,63 3,77; 3,84 3,94

Datele din tabel sunt preluate din Callu 1969, 238–242.

II. Evoluția conținutului de argint al antoninianului în principalele monetării emitente pentru Dacia

(‰)

Emitent	**Roma**	**Antio-hia**	**Vimin-acium**	**Medio-lanum**	**Siscia**	**Sir-mium**	**Atelier nede-termi-nat**
Caracalla	460 589 509,3						
Elagabal	399	467					428
Gordianus III	427,5 432,8 444,7 434,5 382,5 376	454,5 435,7					428,9 471,9 294 356,5 407,5
Filip Arabul	394 403,7 407,6 406,6 337,4	341 315,5					439,1 404,7 420
Traianus Decius	407,6 418,8 391,6	262,5					497,7 378,1 380
Trebonia-nus Gallus	424 330,7 313 342,2 292,8	170,2	378,5				
Aemilianus	359,2						370
Valerianus/ Gallienus	369,5 255,8 141,4	160 175	344,4 349,1	193,2			305,1 228 152,5 323,3 171

Emitent	Roma	Antio-hia	Vimin-acium	Medio-lanum	Siscia	Sir-mium	Atelier nede-termi-nat
Gallienus	106,9 110 103 89,4 157 58,5 30,1 49 50,3 24 20	140,4 134,7 125 102,5 100,2		178 138,3 92 84,9 62,2	88 40,2	122	53,9 53
Claudius II	24 22 17 19			25 27	30 27,5		36,2 30 27,3
Aurelianus	26,5 25,75			31 34 49	36,6 34,4		31,9 30

Datele din tabel sunt preluate de la Callu 1969, 238-240.

Tabelul 4

EVOLUȚIA CONȚINUTULUI DE ZINC ÎN EMISIUNILE DE AURICHALCUM ÎN SECOLUL II

Emitent	Zinc (media %)
Traian	14,5
Hadrian	13,0
Antoninus Pius	12,4
Marcus Aurelius	7,0
Commodus	3,4

Datele din tabel sunt preluate de la Duncan-Jones 1995, 136.

Tabelul 5

VALOAREA NOMINALELOR DIN IMPERIUL ROMAN

I. De la dinastia Flaviilor până la dinastia Severilor

	AV	AVQ	D	Q	HS	Dp	AS	Semis	Qd
1 aureus	1	2	25	50	100	200	400	800	1600
1 aureus quinarius		1	12,5	25	50	100	200	400	800
1 denarius			1	2	4	8	16	32	64
1 quinarius				1	2	4	8	16	32
1 sestertius					1	2	4	8	16
1 dupondius						1	2	4	8
1 as							1	2	4
1 semis								1	2
1 quadrans									1

II. De la dinastia Severilor până la Diocleţian

	Bi	AV	AVQ	ANT	D	Q	HS	Dp	AS
1 binio	1	2	4	25	50	100	200	400	800
1 aureus		1	2	12,5	25	50	100	200	400
1 aureus quinarius			1	6,25	12,5	25	50	100	200
1 antoninianus				1	2	4	8	16	32
1 denarius					1	2	4	8	16
1 quinarius						1	2	4	8
1 sestertius							1	2	4
1 dupondius								1	2
1 as									1

Tabelul 6

STIPENDIUM
VENITURILE ANUALE ALE SOLDATULUI ROMAN

exprimate în denari imperiali romani

I.

Trupa și gradul	Augustus-Domitianus	Domitianus-Septimius Severus	Septimius Severus-Caracalla	Caracalla-Diocletian
Legio				
Miles	250	300	450	675
Eques	262,5	350	525	786,5
Sesquiplicarius pedes	337,5	450	675	1012,5
Sesquiplicarius eques		525		
Duplicarius pedes		600		
Duplicarius eques		700		
Centurio	3750	5000	7250	12500
Primus pilus	15000	25000	35000	56250
Praefectus castrorum	15000	25000	35000	56250
Ala				
Eques	150	200	300	450
Sesquiplicarius alae	225	300	450	675
Duplicarius alae	300	400	600	900
Decurio alae		10000		
Praefectus alae	11250	15000	25000	35000
Praefectus alae Miliariae	15000	25000	35000	56000
Cohors				
Pedes	75	100	150	225
Eques	112,5	150	225	337,5
Sesquiplicarius pedes	112,5	150	225	337,5
Sesquiplicarius eques	168,5	225	337,5	506,25
Duplicarius	150	200	300	450
Duplicarius eques	225	300	450	675

Datele sunt preluate din Husar 1999, p. 417.

II.

Trupa și gradul	**Augustus-Domitianus**	**Domitianus-Septimius Severus**	**Septimius Severus-Caracalla**	**Caracalla-Diocletian**
Legio				
Miles	225	300	450	675
Eques	300	400	600	900
Tribunus sexmenstris	1875	2500	3750	6250
Centorio	3750	5000	7500	12500
Primus pilus= praefectus castrorum	15000	25000	37500	56250
AUXILIARII				
Ala				
Eques	250	333 1/3	500	740
Praefectus alae	11250	15000	22500	37500
Cohors				
Pedes	75	100	150	225
Eques	150-200	200-266 2/3	300-400	450-600

Datele sunt preluate din Le Bohec 1989, p. 226-227.

Tabelul 7

DONATIVA

Sume acordate trupelor romane în timpul Provinciei Dacia

Împăratul	**Eveniment/dată**	**Beneficiari**	**Sume acordate**
Traian		soldați	?
Hadrian	*Adventus*	soldați	dublă *largitio*
	Adopțiunea lui Aelius Caesar	soldați	75 000 000 denari în total
Antoninus Pius	Căsătoria fiicei sale	soldați	?
Marcus Aurelius	*Adventus*	pretorieni	3000-5000 denari
	campania împotriva marcomanilor	soldați	respingerea sumelor
Commodus	*Adventus*	pretorieni	?
Pertinax	*Adventus*	pretorieni	?
	sumă promisă	pretorieni	1500-3000 denari
Didius Iulianus	sumă promisă	pretorieni	6250-7500 denari
Clodius Albinus	sumă promisă	soldați	3 *aurei*
Septimius Severus	193	soldați	2500 denari
	197	soldați	?

Împăratul	**Eveniment/dată**	**Beneficiari**	**Sume acordate**
	198	soldați	jefuirea capitalei părților
	203 – a10-a aniversare	pretorieni	10 aurei
Caracalla	diferite ocazii	soldați	?
	211	pretorieni	?
	moartea lui Geta	pretorieni	2500 drahme
Macrinus	situație de criză	soldați	750 drahme
			5000 drahme promise, 1000 acordate
Elagabal	Idem	soldați	500 drahme
Severus Alexander	?	soldați	3 *donativa*
	231-război în Orient	soldați	?-"generozitate"
Maximinus Thrax	238-război civil	soldați	"sume enorme"
Gordianus III	238-război civil	soldați	"cel mai mare *donativum cunoscut*"
Filip Arabul	asasinarea lui Gordianus III	soldați	sumă importantă
Tacitus	*Adventus*	pretorieni	suma obișnuită /?/

Datele sunt preluate din Le Bohec 1989, p. 229-232.

Tabelul 8

DESCOPERIRI MONETARE ÎN CASTRELE AUXILIARE ŞI DE LEGIUNE DIN DACIA

CENTRALIZATOR

Nr. crt.	Castru	Monede izolate	Tezaure	Monede	Total
Castre auxiliare					
1	Banatska Palanka	1	tezaur 157 AV+AR	-	**158**
2	Băneasa I	2	-	x	**2+x**
3	Bivolari	22	-	x	**22+x**
4	Boița	22	tezaur 214 mon.	-	**236**
5	Bologa	42	-	-	**42**
6	Boroşneu Mare	2	-	x	**2+x**
7	Brețcu	4	tezaur 367 mon.	-	**371**
8	Brîncovenești	11	-	-	**11**
9	Buciumi	277	-	x	**277**
10	Bumbești-Jiu	34	-tez. I –188 mon.+ 8 podoabe -tez. II 92 monede	-	**314+x**
11	Castranova	-	tezaur 8000 mon	-	**8000**

Nr. crt.	**Castru**	**Monede izolate**	**Tezaure**	**Monede**	**Total**
12	Călugăreni	7	-	x	**7**
13	Căşei	5	-	20+x	**25**
14	Cătunele	3			**3**
15	Câineni	1	tezaur 234 mon.		**235**
16	Câmpulung-Muscel I	24	tezaur 49 mon.	x	**73**
17	Cigmău	1	-	x	**1+x**
18	Cincşor	1	-	99+x	**100+x**
19	Comalău	22	-	x AV	**22+x**
20	Copăceni	17	-	-	**17**
21	Costeşti	1	-	-	**1**
22	Cristeşti	25	- tez. I-118 mon. - tez. II-13 mon.	-	**156**
23	Drobeta	359	tezaur 5 AV	x	**364**
24	Enoşeşti	9	tezaur 152 mon.		**161**
25	Fârliug	2	-	-	**2**
26	Feldioara	10	tezaur x monede	-	**10**
27	Gherla	243	-	-	**243**

Nr. crt.	Castru	Monede izolate	Tezaure	Monede	Total
28	Gilău	18	tezaur 1147 mon.	x	**1165+x**
29	Gresia	1	-	-	**1**
30	Hoghiz	23	-	x	**23+x**
31	Ighiu	-	tezaur 200 mon.	-	**200**
32	Ilişua	415	-	-	**415**
33	Inlăceni	15	-	-	**15**
34	Ioneştii Govorei		tezaur 151 mon.	-	**151**
35	Islaz-Verdea	1	-	-	**1**
36	Jupa	110	-	-	**110**
37	Limes Meseş	7	-	x	**7+x**
38	Livezile	1	-	-	**1**
39	Mehadia	124	- tez. I-12 mon. - tez. (?) II-2000 mon	-	**2136**
40	Moigrad-Pomet	1258	tezaur 8 mon.	-	**1266**
41	Moigrad-Citera	3	-	-	**3**

Nr. crt.	Castru	Monede izolate	Tezaure	Monede	Total
42	Moigrad - Vama Porolissum	71	-	-	**71**
43	Moigrad – Dolichenum	55	- tez. I 21 mon. - tez. II 41 mon.	-	**117**
44	Moigrad- Amfiteatrul roman	96	-	-	**96**
45	Moigrad- Drumul roman	33	-	-	**33**
46	Odorheiu Secuiesc	21	-	-	**21**
47	Olteni	22	-	-	**22**
48	Orăștioara de Sus	1	-	-	**1**
49	Orheiu Bistriței	4	-	x	**4+x**
50	Orșova	103	-	-	**103**
51	Păuleni	-	tezaur 126 mon.	-	**126**
52	Pojejena	26	-	-	**26**
53	Racovița	1			**1**
54	Răcari	32		x	**32**
55	Rădăcinești	1			**1**
56	Războieni	16	-	-	**16**

Nr. crt.	Castru	Monede izolate	Tezaure	Monede	Total
57	Râșnov	24	-	-	**24**
58	Reșca	11	-	43	**54**
59	Românași	3	-	-	**3**
60	Romita	83	-	-	**83**
61	Sâmbotin	4		x	**4**
62	Sânpaul	10	-	-	**10**
63	Săpata de Jos	17	tezaur 44 mon.	27	**88**
64	Sărățeni	2	-	-	**2**
65	Sighișoara	33	-	-	**33**
66	Slăveni	165	- tez. I 109 mon. - tez. II 166 mon. - tez. Gostavățu I 176 mon. - tez. Gostavățu II 324 mon.		**940**
67	Stolniceni	16	-	-	**16**
68	Surducu Mare	-	-	x	**x**
69	Teregova	2	-	-	**2**
70	Tihău	5	-	-	**5**

Nr. crt.	**Castru**	**Monede izolate**	**Tezaure**	**Monede**	**Total**
71	Tițești	2	-	-	**2**
72	Urluieni II	23	-	-	**23**
73	Vărădia	9	-	23 + x	**32+x**
74	Vârtop	29	tezaur 53 mon. 8 podoabe	x	**82**
75	Vețel	49	- tez. I 2090 mon. - tez. II 12 mon.	x	**2151**
76	Zlatna	13	-	-	**13**
77	TOTAL	4105	16269	212+x	**20.586**
Castre de legiune					
78	Turda	2281	-tez. I 211 mon. -tez. II 43 mon.	-	**2535**
79	Alba Iulia	1256	-tez. I 612 mon. -tez. II 100 mon. -tez. III 225 mon. -tez. IV 1213 mon. -tez. V 130 mon. -tez. VII 872 mon.	-	**4408**
80	**Total general**	**7642**	**19676**	**212+x**	**27529**

Tabelul 9

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN CASTRELE AUXILIARE DIN DACIA

REPARTIZARE PE EMITENȚI ȘI NOMINALE

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Dfals	Ds	Db	Dhib	Dbarb	Q	ANT
1	Rep.Romană		29							
2	M.Antonius		29							
3	Augustus		4	1						
4	Tiberius									
5	Tiberius/Augustus									
6	Tiberius/Drusus									
7	Caligula									
8	Claudius I		1							
9	Nero	7	1							
10	Galba	1	2		1					
11	Otho	2	2							
12	Vitellius		1							
13	Vespasian	5	45	10	4					
14	- Domitilla		1							
15	Titus	4	6	3	1					
16	- Domitian	1	3							
17	Domitian	1	35	8	1					

Nr. crt.	HS	Dp	AS	Semis	Qua-drans	AE	col	PD	PMS COLVIM	HS fals	Alte AR	monede	Total
1													**29**
2													**29**
3	1	3	9		1							1	**20**
4		1	9									1	**11**
5			1										**1**
6			2										**2**
7			2										**2**
8			7			1							**9**
9		1	5	3		1	1					4	**23**
10			1										**5**
11													**4**
12													**1**
13	2	7	12			1						4	**90**
14													**1**
15												2	**16**
16													**4**
17	7	9	13			1						1	**76**

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Dfals	Ds	Db	Dhib	Dbarb	Q	ANT
18	Nerva		12	2						
19	Traian	3	120	19	15	5	1		1	
20	Hadrian	2	93	16	5	1		1	1	
21	- Sabina		3	2	1	1				
22	- Matidia		1							
22	- L.Aelius		1	1						
23	Antoninus Pius		118	14	5	2				
24	- Faustina I		44	9	2	3				
25	- Marcus Aurelius		8		1					
26	- Faustina II		2							
27	Marcus Aurelius		48	8	3	3				
28	- Faustina II	1	23	7	2					
29	- Commodus									
30	- Commodus/ Lucilla		11	2						
31	- L.Verus		10							
32	Marcus Aurelius+ Commodus									
33	Commodus		41	2	1	1				
34	- Crispina		2	2	1					
35	Cl. Albinus		2							
36	Didius Iulianus/ Man. Scantilla		1							

Nr. crt.	HS	Dp	AS	Semis	Quadrans	AE	col	PD	PMS COLVIM	HS fals	Alte AR	monede	Total
18	3	2	5			2							**26**
19	72	73	110	1		15	4					24	**463**
20	50	47	151	1	1	14	6				1	25	**415**
21	2	2	11				3						**25**
22													**1**
22			3			1						1	**7**
23	49	40	53	1		8				1		22	**313**
24	29	2	31			5						4	**129**
25	4	2	3		1							2	**21**
26	1		2										**5**
27	26	12	16			5	2					11	**134**
28	9	4	14			1	1					1	**63**
29	1					1							**2**
30	5	1	5									1	**25**
31	5	4	1									1	**21**
32							1						**1**
33	22	9	6			1	4					3	**90**
34	1		2										**8**
35	1		1										**4**
36													**1**

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Dfals	Ds	Db	Dhib	Dbarb	Q	ANT
37	Septimius Severus	1	159	12	30	11			1	
38	- Iulia Domna		65	6	16	6				
39	- Caracalla		27		6	1				
40	- Caracalla/ Plautilla		9	2	3		1			
41	- Geta		54	5	10	2				
42	Caracalla		68	5	5	3	1			5
43	- Iulia Domna		4							3
44	Macrinus		1							
45	- Diadumenian				2					
46	Elagabal		56	7	7				1	4
47	-Annia Faustina		1							
48	- Iulia Soemias		6	1	1					
49	- Iulia Maesa		17	1	2				1	2
50	- Iulia Paula			1	1	1				
51	- Aq. Severa		1							1
52	Severus Alexander		161	12	19	4			2	1
53	- Iulia Mamaea		37	3	1	3				
54	- Sal. Orbiana		1	1						
55	Maximinus Thrax		14	1	1					
56	Gordian III		8		4					66

Nr. crt.	HS	Dp	AS	Semis	Quadrans	AE	col	PD	PMS COLVIM	HS fals	Alte AR	monede	Total
37	4		7			2						25	**252**
38			3				3					6	**105**
39							2					1	**37**
40			1										**16**
41	1	2	2			1						4	**81**
42	1	2	1			3	10					15	**119**
43			1										**8**
44		1										3	**5**
45													**2**
46	1	1	1			2						18	**98**
47													**1**
48													**8**
49													**23**
50													**3**
51													**2**
52	23		4			43	17					56	**342**
53	3					5	2					2	**56**
54													**2**
55	1	1				3						5	**26**
56	11		1			4	8		20			15	**137**

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Dfals	Ds	Db	Dhib	Dbarb	Q	ANT
57	Filip I		8							58
58	- Filip II									2
59	- Otacilia Severa									10
60	Traianus Decius									5
61	- Herennius Etruscus									4
62	- Etruscilla									
63	- Hostilianus									2
64	Trebonianus Gallus									5
65	- Volusian									5
66	Aemilianus									1
67	Valerian I									5
68	- Mariniana									1
69	Gallienus									31
70	- Salonina									8
71	Tetricus I(?)									1
72	Tetricus II									1
73	Claudius II									10
74	Victorinus									1
75	V.N. Quintus									
76	Aurelian									67
77	- Severina									1
78	Nedeterminate		32		12	1			2	8
79	Alți emitenți									
80	**Total**	**28**	**1428**	**163**	**163**	**48**	**3**	**1**	**9**	**308**

Nr. crt.	HS	Dp	AS	Semis	Quadrans	AE	col	PD	PMS COLVIM	HS fals	Alte AR	monede	Total
57	2		3			6	1	71	18			8	**175**
58								16	3			2	**23**
59	2						1	10					**23**
60						2		1	2				**10**
61						1			2				**7**
62									3				**3**
63								1	1				**4**
64							1	1	5			1	**13**
65						2			10		1		**18**
66						2							**3**
67								4	2				**11**
68													**1**
69	1					8							**40**
70							1						**9**
71													**1**
72													**1**
73	1					2							**13**
74													**1**
75												1	**1**
76						4							**71**
77													**1**
78	8	6	57	2	2	86	15	3	5			245	**484**
79						1	1				2		**4**
80	349	232	556	8	5	234	84	107	71	1	4	515	**4317**

Tabelul 10

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN CASTRELE AUXILIARE DIN DACIA
REPARTIZARE PE INTERVALE DE TIMP

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Dfals	Ds	Db	Dhib	Dbarb	Q	ANT	HS
1	Rep. romană		58								
2	Secolul I	21	113	25	7						13
3	106 - 161	5	390	61	29	12	1	1	2		207
4	161 - 193	1	138	21	7	4					70
5	193 - 238	1	681	57	104	31	2		5	16	34
6	238 - 249		16		4					136	15
7	249 - 275									148	2
8	Nedeterminate și alți emitenți		32		12	1			2	8	8
9	**Total**	**28**	**1428**	**163**	**163**	**48**	**3**	**1**	**9**	**308**	**349**

Nr. crt.	Dp	AS	Semis	Qua-drans	AE	col	PD	PMS COLVIM	HS fals	Alte AR	monede	Total	%
1												**58**	1,34
2	23	66	3	1	6	1					13	**291**	6,74
3	166	364	3	2	43	13			1	1	78	**1379**	31,94
4	30	45			8	8					17	**349**	8,08
5	7	20			59	34					135	**1186**	27,47
6		4			10	10	97	41			25	**358**	8,29
7					21	2	7	25		1	2	**208**	4,82
8	6	57	2	2	87	16	3	5		2	245	**488**	11,30
9	**232**	**556**	**8**	**5**	**234**	**84**	**107**	**71**	**1**	**4**	**515**	**4317**	**100,00**

Tabelul 11

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN CASTRELE DE LEGIUNE DIN DACIA
REPARTIZARE PE EMITENȚI ŞI NOMINALE

	Emitent	AV	D	Ds	Q	ANT	HS	Dp
1	Rep.Romană		8					
2	M.Antonius		10					
3	Augustus		10					
4	Tiberius		2					
5	Tiberius/Drusus							
6	Caligula							
7	Claudius I							
8	Nero		8					
9	Galba		3					
10	Otho		4					
11	Vitellius		4					
12	Vespasian		38					
13	Titus		8					
14	Domitian		42					
15	Nerva		10					
16	Traian		94				23	17
17	Hadrian	1	91		2		13	17
18	- Sabina		11				1	1
19	- L.Aelius							
20	Antoninus Pius		94				41	22
21	- Faustina I		55				10	1

	AS	Semis	AE	col	PD	PMS COLVIM	Alte AR	monede	Total
1									**8**
2									**10**
3			18						**28**
4			9					1	**12**
5								1	**1**
6			4						**4**
7			3						**3**
8			4						**12**
9			1						**4**
10			3						**7**
11			3					1	**8**
12	1		7					5	**51**
13			4						**12**
14	4		7					4	**57**
15	1		2						**13**
16	14	2	19					11	**180**
17	40	2	29					15	**210**
18	1		4					2	**20**
19	1		3						**4**
20	32	3	22	2				19	**235**
21	6		30	2				2	**106**

22	- Marcus Aurelius		4					
23	- Faustina II		5	1				
24	Marcus Aurelius		73	3			23	8
25	- Faustina II		33				5	
26	- Commodus		1					
27	- Commodus/Lucilla		5				3	1
28	- L.Verus		19					
29	Commodus		42				10	1
30	- Crispina		2				1	
31	Cl. Albinus		6					
32	Didius Iulianus						1	
33	Pertinax		1					
34	Septimius Severus		253	11	1		7	1
35	- Iulia Domna		95	1				
36	- Geta		49	1	1			
37	- Caracalla/Plautilla		10					
38	- Caracalla		13	1				
39	Caracalla		111			2	2	4
40	- Iulia Domna							
41	Macrinus		4					
42	- Diadumenian		1					
43	Elagabal		111	4		1		
44	- Iulia Soemias		20	1				
45	- Iulia Maesa		17					
46	- Iulia Paula		4					
47	Severus Alexander		319	22			13	2
48	- Iulia Mamaea		51	2			1	
49	- Sal. Orbiana		2					
50	Maximinus Thrax		20	1			8	

22			6						**10**
23			2						**8**
24	11		27	2				4	**151**
25	4		10	2				8	**62**
26			3						**4**
27	1		6					1	**17**
28	2		9						**30**
29	3		14					3	**73**
30	1		11						**15**
31									**6**
32									**1**
33									**1**
34			11	7				6	**297**
35			18						**114**
36	3		12						**66**
37									**10**
38								1	**15**
39	4		26	3				2	**154**
40			1						**1**
41			1	1				1	**7**
42				1					**2**
43			7	1				1	**125**
44			1						**22**
45			1						**18**
46									**4**
47	3		35	8				2	**404**
48			9						**63**
49			1						**3**
50			2						**31**

51	- Maximus							
52	Balbinus					1		
53	Gordian III		7	1		128	7	
54	- Tranquillina							
55	Filip I					115	9	1
56	- Filip II							
57	- Otacilia Severa					1		
58	Traianus Decius					62		
59	- Herennius Etruscus					1		
60	- Etruscilla							
61	- Hostilianus							
62	Trebonianus Gallus	1				56		
63	- Volusian							
64	Aemilianus					3		
65	Valerian I					93		
66	- Mariniana							
67	Gallienus					6		
68	- Salonina					1		
69	- Valerian II					1		
70	Postumus							
71	Victorinus							
72	Tetricus I							
73	Claudius II					12		
74	Quintillus							
75	Aurelian					13		
76	- Severina							
77	Nedeterminate							
78	**Total**	**2**	**1770**	**49**	**4**	**496**	**178**	**75**

51			6						**6**
52							2		**3**
53	1		30	2		6	36		**218**
54			1						**1**
55			9		67	23	21	8	**253**
56			2				10		**12**
57			15		2		4		**22**
58						2	4		**68**
59							2		**3**
60							2		**2**
61			2						**2**
62					2	1	5		**65**
63			1		1		1		**3**
64									**3**
65					2		2		**97**
66			1						**1**
67			3				11		**20**
68			2						**3**
69							1		**2**
70			1						**1**
71			1						**1**
72			1						**1**
73			2						**14**
74			1						**1**
75			4						**17**
76			2						**2**
77			15				2		**17**
78	**134**	**7**	**484**	**31**	**74**	**32**	**103**	**98**	**3537**

Tabelul 12

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN CASTRELE DE LEGIUNE DE LA POTAISSA ŞI APULUM
REPARTIZARE PE EMITENȚI ŞI NOMINALE INTERVALE DE TIMP

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	Q	ANT	HS	Dp
1	Rep. Romană		18					
2	Secolul I		129					
3	106 – 161	1	354	1	2		88	58
4	161 - 193		182	3			43	10
5	193 - 238		1080	44	2	3	31	7
6	238 - 249		7	1		245	16	1
7	249 - 275	1				248		
8	**Total**	**2**	**1770**	**49**	**4**	**496**	**178**	**76**

Nr. crt.	AS	Semis	AE	col	PD	PMS COLVIM	Alte AR	monede	Total	o/o
1									18	**0,51**
2	6		65					12	212	**5,99**
3	94	7	115	4				49	773	**21,85**
4	22		80	4				16	360	**10,18**
5	10		131	21				13	1342	**37,94**
6	1		57	2	69	29	73	8	509	**14,39**
7			36		5	3	30		323	**9,13**
8	**133**	**7**	**484**	**31**	**74**	**32**	**103**	**98**	**3537**	**100,00**

Tabelul 13

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN AŞEZĂRI CIVILE DIN DACIA
REPARTIZARE PE EMITENȚI ŞI NOMINALE

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	Db	ANT	HS	HS fals	Dp	AS	AS fals	Quadrans	AE	col	PD	PMSCOLVIM	Alte AR	Total
1	Rep.Romană		31															**31**
2	M.Antonius		4															**4**
3	Augustus									1								**1**
4	Tiberius	1								3			1					**5**
5	Caligula									1								**1**
6	Claudius I									3								**3**
7	Nero		5							6			1					**12**
8	Vespasian		2	1					1	3								**7**
9	Titus		2							2								**4**
10	- Domitian									2								**2**
11	Domitian		4	2					1	7			1					**15**
12	Nerva			1			2		2									**5**
13	Traian		30	4			36		67	85				4			1	**227**
14	- Plotina		2															**2**
15	Hadrian		19	3			45		37	144	2	2		2				**244**
16	- Sabina		3				3		1	7								**14**
17	- L. Aelius									13								**13**
18	- T. Aelius									1								**1**
19	Antoninus Pius		10	5			26		23	59								**123**
20	- Faustina I		3	1			4		2	25								**35**
21	- Marcus Aurelius		3	1			2		4	19								**29**
22	- Faustina II		2						1	8								**11**
23	Marcus Aurelius		2	1			32		18	7				1				**61**
24	- Faustina II		3				12			15								**30**
25	- L.Verus		3				4		4					2				**13**
26	Commodus		6				11		2	7								**26**
27	- Crispina		1				1			3								**5**
28	Cl. Albinus						1											**1**

29	Didius Iulianus			1			1		1	1							**4**
30	Didius Iulianus/ Didia Clara		1													1	**1**
31	Septimius Severus		22	8			3			4			1				**38**
32	- Iulia Domna		11	3						1							**15**
33	- Caracalla		11	1						1							**13**
34	- Caracalla/ Plautilla		1														**1**
35	- Geta		5	2					1								**8**
36	Caracalla		7	3						3			4				**17**
37	- Iulia Domna		1	1						1							**3**
38	Macrinus		2	1													**3**
39	Elagabal		10	4	1					1			1				**17**
40	- Iulia Soemias		1	1						1							**3**
41	- Iulia Maesa		4														**4**
42	- Aq. Severa		4														**4**
43	Severus Alexander		37	6			8		2	8			24				**85**
44	- Iulia Mamaea		5	1			3		1								**10**
45	- Sal. Orbiana		1														**1**
46	Maximinus Thrax						1										**1**
47	Gordian III		1	2		12	3	1	1				7		11		**38**
48	Filip I					5	2							19	6		**32**
49	- Filip II					2								2			**4**
50	- Otacilia Severa					1			1					2			**4**
51	Traianus Decius					4			1								**5**
52	- Hostilianus					1			1					2			**4**
53	Trebonianus Gallus													4			**4**
54	Valerian I					1								3			**4**
55	Gallienus					1								3			**4**
56	- Salonina					1											**1**
57	Nedeterminate		1	7		1	1			3							**13**
58	Alți emitenți												3			3	**6**
59	**Total**	**1**	**260**	**60**	**1**	**29**	**202**	**1**	**161**	**445**	**2**	**2**	**6**	**46**	**35**	**17**	**4**	**1272**

Tabelul 14

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN AŞEZĂRI CIVILE DIN DACIA
REPARTIZARE PE INTERVALE DE TIMP

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	Db	ANT	HS	HS fals	Dp	AS	AS fals	Quadrans	AE	col	PD	PMSCOLVIM	Alte AR	Total	%
1	Rep. Romană		35															**35**	2,75
2	Secolul I	1	13	4			2		4	28			3					**55**	4,32
3	106 – 161		72	14			116		125	361	2	2		6			1	**699**	54,95
4	161 - 193		16	2			62		25	33				3				**141**	11,08
5	193 - 238		122	31	1		15		4	20				30				**223**	17,53
6	238 - 249		1	2		20	5	1	2					7	23	17		**78**	6,13
7	249 - 275					8			2						12			**22**	1,73
8	Nedeter-minate		1	7		1	1			3								**13**	1,02
9	Alți emitenți												3				3	**6**	0,47
10	**Total**	**1**	**260**	**60**	**1**	**29**	**202**	**1**	**161**	**445**	**2**	**2**	**6**	**46**	**35**	**17**	**4**	**1272**	**100,00**

Tabelul 15
STRUCTURA TEZAURELOR DESCOPERITE ÎN CASTRELE AUXILIARE DIN DACIA

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	ANT	HS	Dp	AS	PD	AE	Monede	Total
1	M. Antonius		6									**6**
2	Augustus							1				**1**
3	Tiberius	3	x									**3**
4	Caligula	1	x									**1**
5	Claudius I	5	x									**5**
6	Nero	17	7+x									**24**
7	Galba	2	2+x			1		1				**6**
8	Otho		3+x									**3**
9	Vitellius		5+x									**5**
10	Vespasian	11	143			1						**155**
11	- Titus		6									**6**
12	- Domitian		5									**5**
13	Titus	6	7									**13**
14	- Domitian		4									**4**
15	Domitian	5	30			4						**39**
16	Nerva		12			3						**15**
17	Traian	7	139	2		17				12		**177**
18	Hadrian	4	139+x			33	6	3	1	6		**192**
19	- Sabina	1	3			3						**7**
20	- L. Aelius		6									**6**
21	- Antoninus Pius		1									**1**
22	Antoninus Pius		186	2		24	4	1		2		**219**
23	- Faustina I		58			3		1				**62**
24	- Marcus Aurelius					4		1				**5**
25	Marcus Aurelius		220					1				**221**

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	ANT	HS	Dp	AS	PD	AE	Monede	Total
26	- Faustina II		31									**31**
27	- L.Verus		43									**43**
28	- Commodus/ Lucilla		11									**11**
29	Commodus		166									**166**
30	- Crispina		5									**5**
31	Cl. Albinus		29									**29**
32	Pertinax		9									**9**
33	Didius Iulianus		1									**1**
34	- Man.Scantilla		1									**1**
35	Septimius Severus		683	6								**689**
36	- Iulia Domna		227	2								**229**
37	- Caracalla		15									**15**
38	- Caracalla/ Plautilla		15									**15**
39	- Geta		112									**112**
40	Caracalla		370	1	12							**383**
41	- Iulia Domna		4		2							**6**
42	- Geta		3									**3**
43	Macrinus		20									**20**
44	- Diadumenian		5									**5**
45	Elagabal		561	16	37							**614**
46	- Iulia Soemias		36									**36**
47	- Iulia Maesa		67		2							**69**
48	- Iulia Paula		12									**12**
49	- Aquilia Severa		4									**4**
50	Severus Alexander		744	21								**765**
51	- Iulia Mamaea		81									**81**
52	- Orbiana		4									**4**

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	ANT	HS	Dp	AS	PD	AE	Monede	Total
53	Maximinus Thrax		85									**85**
54	- Paulina		2									**2**
55	Balbinus		4									**4**
56	Pupienus		1									**1**
57	Gordian III		261	1	483							**745**
58	Filip I		16		108							**124**
59	- Otacilia Severa				18				1			**19**
60	- Filip II				12							**12**
61	Traianus Decius				2							**2**
62	- Hostilianus				1							**1**
63	Treb. Gallus/ Hostilian				1							**1**
64	**Total monede determinate în tezaure**	**62**	**4610+x**	**51**	**678**	**93**	**10**	**9**	**2**	**20**		**5535**
Tezaure cu monede nedeterminate												
65	Tez. Banatska Palanka		100 (?)									**100 (?)**
66	Tez. Bumbești II		87		5							**92**
67	Tez. Castranova		8000									**8000**
68	Tez. Enoșești		152									**152**
69	Tez. Feldioara										x	**x**
70	Tez. Ighiu										200	**200**
71	Tez. Gostavăț I										176	**176**
72	Tez. Mehadia										2000	**2000**
73	Tez. Veţel II		12									**12**
74	Nedeterminate			2								**2**
75	**TOTAL general**	**62**	**12.961**	**53**	**683**	**93**	**10**	**9**	**2**	**20**	**2376**	**16.269**

X = denari din tezaurul de la Banatska Palanka și Feldioara

Tabelul 16

TEZAURELE DESCOPERITE ÎN CASTRELE AUXILIARE DIN DACIA

REPARTIȚIA NOMINALULUI PE INTERVALE DE TIMP

Nr. crt.	Emitent	AV	D	Ds	ANT	HS	Dp	AS	Col	AE	mone-de	Total	%
1	M. Antonius		6									**6**	0,11
2	Secolul I	50	224+x			9		2				**285**	5,15
3	106 - 161	12	530+x	4		84	10	6	1	20		**667**	12,05
4	161 - 193		518					1				**519**	9,38
5	193 - 238		3055	46	53							**3154**	56,98
6	238 - 249		277	1	621				1			**900**	16,26
7	249 - 253				4							**4**	0,07
8	**Total monede determinate în tezaure**	**62**	**4610+x**	**51**	**678**	**93**	**10**	**9**	**2**	**20**	**0**	**5535**	**100,00**
Tezaure nepublicate													
9	Tez. Banatska Palanka		100									**(?)100**	-
10	Tez. Bumbești II		87		5							**92**	-
11	Tez Castranova		8000									**8000**	-
12	Tez Enoșești		152									**152**	-
13	Tez. Feldioara										x	**x**	-
14	Tez. Ighiu										200	**200**	-
15	Tez. Gostavăț I										176	**176**	-
16	Tez. Mehadia										2000	**2000**	-
17	Tez. Veţel II		12									**12**	-
18	**Total monede în tezaure nepublicate**		**8400+x**		**5**						**2376**	**10781**	**-**
19	Nedeterminate			2								**2**	-
20	**TOTAL general**	**62**	**12961**	**53**	**683**	**93**	**10**	**9**	**2**	**20**	**2376**	**16269**	**-**

X = denari din tezaurul de la Banatska Palanka și Feldioara

Tabelul 17

STRUCTURA TEZAURELOR DESCOPERITE ÎN CASTRELE AUXILIARE DIN DACIA
REPARTIZARE NUMERICĂ ŞI PROCENTUALĂ PE EMITENȚI

Nr. crt.	Emitent	Număr de monede	%	Coef. intrare monede/an
1	M. Antonius	6	0,11	-
2	Augustus	1	0,02	0,02
3	Tiberius	3	0,05	0,13
4	Caligula	1	0,02	0,25
5	Claudius I	5	0,09	0,38
6	Nero	24	0,43	1,71
7	Galba	6	0,11	6,00
8	Otho	3	0,05	3,00
9	Vitellius	5	0,09	5,00
10	Vespasian	166	3,00	16,60
11	Titus	17	0,31	8,50
12	Domitian	39	0,70	2,60
13	Nerva	15	0,27	7,50
14	Traian	177	3,20	9,32
15	Hadrian	206	3,72	9,81
16	Antoninus Pius	286	5,17	12,43
17	Marcus Aurelius	306	5,53	16,11
18	Commodus	171	3,09	14,25
19	Cl. Albinus	29	0,52	7,25
20	Pertinax	9	0,16	9,00
21	Didius Iulianus	2	0,04	2,00
22	Septimius Severus	1060	19,15	58,89
23	Caracalla	392	7,08	65,33
24	Macrinus	25	0,45	25,00
25	Elagabal	735	13,28	183,75
26	Severus Alexander	850	15,36	65,38
27	Maximinus Thrax	87	1,57	29,00
28	Balbinus	4	0,07	4,00
29	Pupienus	1	0,02	1,00
30	Gordian III	745	13,46	124,17
31	Filip I	155	2,80	31,00
32	Traianus Decius	3	0,05	1,50
33	Treb.Gallus	1	0,02	0,50
34	**Total monede determinate**	**5535**	**100,00**	

Tabelul 18

MONEDE DIN TEZAURE DESCOPERITE IN DACIA ÎN CASTRE AUXILIARE ŞI DE LEGIUNE

REPARTIZARE PROCENTUALĂ A NOMINALELOR

Nr. crt.	Nominal	Număr de monede în tezaure din castre auxiliare	%	Număr de monede în tezaure din castre de legiune	%
1	Aureus	62	0,38	-	-
2	D	12961	79,67	1067	31,33
3	Ds	53	0,33	-	-
4	Q	-	--	1	0,03
5	ANT	683	4,20	2327	68,32
6	HS	93	0,57	1	0,03
7	Dp	10	0,06	-	-
8	AS	9	0,06	1	0,03
9	Col	2	0,01	-	-
10	AE	20	0,12	-	-
11	Drahme	-	--	3	0,09
12	monede	2376	14,60	6	0,17
13	**TOTAL**	**16269**	**100,00**	**3406**	**100,00**

Tabelul 19

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN CASTRE AUXILIARE, CASTRE DE LEGIUNE ŞI AŞEZĂRI CIVILE DIN DACIA
REPARTIZARE NUMERICĂ ŞI PROCENTUALĂ PE EMITENŢI

Nr. crt.	Emitent	Castre auxiliare Dacia			Castre de legiune Dacia			Aşezări civile Dacia		
		Număr monede	%	Coef. intrare monede/an	Număr monede	%	Coef. intrare monede/an	Număr monede	%	Coef. intrare monede/an
1	Rep. Romană	29	0,67		8	0,23		31	2,44	
2	M. Antonius	29	0,67		10	0,28		4	0,31	
3	Augustus	20	0,46	0,49	28	0,79	0,68	1	0,08	0,02
4	Tiberius	14	0,32	0,61	13	0,37	0,57	5	0,39	0,22
5	Caligula	2	0,05	0,50	4	0,11	1,00	1	0,08	0,25
6	Claudius I	9	0,21	0,69	3	0,08	0,23	3	0,24	0,23
7	Nero	23	0,53	1,64	12	0,34	0,86	12	0,94	0,86
8	Galba	5	0,12	5,00	4	0,11	4,00			
9	Otho	4	0,09	4,00	7	0,20	7,00			
10	Vitellius	1	0,02	1,00	8	0,23	8,00			
11	Vespasian	91	2,11	9,10	51	1,44	5,10	7	0,55	0,70
12	Titus	20	0,46	10,00	12	0,34	6,00	6	0,47	3,00
13	Domitian	76	1,76	5,07	57	1,61	3,80	15	1,18	1,00
14	Nerva	26	0,60	13,00	13	0,37	6,50	5	0,39	2,50
15	Traian	463	10,73	24,37	180	5,09	9,47	229	18,00	12,05
16	Hadrian	448	10,38	21,33	234	6,62	11,14	271	21,31	12,90
17	Antoninus Pius	468	10,84	20,35	359	10,15	15,61	199	15,64	8,65
18	Marcus Aurelius	246	5,70	12,95	264	7,46	13,89	104	8,18	5,47
19	Commodus	98	2,27	8,17	88	2,49	7,33	31	2,44	2,58

20	Pertinax				1	0,03	1,00			
21	Didius Iulianus	1	0,02	1,00	1	0,03	1,00	5	0,39	5,00
22	Cl. Albinus	4	0,09	1,00	6	0,17	1,50	1	0,08	0,25
23	Septimius Severus	491	11,37	27,28	502	14,19	27,89	75	5,90	4,17
24	Caracalla	127	2,94	21,17	155	4,38	25,83	20	1,57	3,33
25	Macrinus	7	0,16	7,00	9	0,25	9,00	3	0,24	3,00
26	Elagabal	135	3,13	33,75	169	4,78	42,25	28	2,20	7,00
27	Severus Alexander	400	9,27	30,77	470	13,29	36,15	96	7,55	7,38
28	Maximinus Thrax	26	0,60	8,67	37	1,05	12,33	1	0,08	0,33
29	Pupienus				3	0,08	3,00			
30	Gordianus III	137	3,17	22,83	219	6,19	36,50	38	2,99	6,33
31	Filip I	221	5,12	44,20	287	8,11	57,40	40	3,14	8,00
32	Traianus Decius	24	0,56	12,00	75	2,12	37,50	9	0,71	4,50
33	Treb. Gallus	31	0,72	15,50	68	1,92	34,00	4	0,31	2,00
34	Aemilianus	3	0,07	3,00	3	0,08	3,00			
35	Valerianus	12	0,28	1,71	98	2,77	14,00	4	0,31	0,57
36	Gallienus	49	1,14	6,13	25	0,71	3,13	5	0,39	0,63
37	Postumus				1	0,03	1,00			
38	Tetricus II	2	0,05	0,67	1	0,03	0,33			
39	Claudius II	13	0,30	6,50	14	0,40	7,00			
40	Quintillus				1	0,03	1,00			
41	Victorinus	1	0,02	1,00	1	0,03	1,00			
42	V. N. Quintus	1	0,02	1,00						
43	Aurelianus	72	1,67	14,40	19	0,54	3,80			
44	Nedeterminate	488	11,30		17	0,48		19	1,49	
45	**Total**	**4317**	**100,00**		**3537**	**100,00**		**1272**	**100,00**	

Tabelul 20

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN DACIA ÎN CASTRE AUXILIARE, DE LEGIUNE ŞI ÎN AŞEZĂRI CIVILE
REPARTIZARE PROCENTUALĂ A NOMINALELOR

Nr. crt.	Nominal	Castre auxiliare Dacia		Castre de legiune Dacia		Aşezări civile Dacia	
		Număr monede	%	Număr monede	%	Număr monede	%
1	Aureus	28	0,65	2	0,06	1	0,08
2	D	1428	33,08	1770	50,04	260	20,44
3	Dfals	163	3,78				0,00
4	Ds	163	3,78	49	1,39	60	4,72
5	Db	48	1,11			1	0,08
6	Dhib	3	0,07				
7	Dbarb	1	0,02				
8	Q	9	0,21	4	0,11		
9	ANT	308	7,13	496	14,02	29	2,28
10	HS	349	8,08	178	5,03	202	15,88
11	HS fals	1	0,02			1	0,08
12	Dp	232	5,37	76	2,15	161	12,66
13	AS	556	12,88	133	3,76	445	34,98
14	AS fals					2	0,16
14	Semis	8	0,19	7	0,20		
15	Quadrans	5	0,12			2	0,16
16	col	84	1,95	31	0,88	46	3,62
17	PD	107	2,48	74	2,09	35	2,75
18	PMS COLVIM	70	1,62	32	0,90	17	1,34
19	AE	234	5,42	484		6	0,47
20	Alte AR	4	0,09	103	2,91	4	0,31
21	Monede	516	11,95	98	2,77		
22	**TOTAL**	**4317**	**100,00**	**3537**	**100,00**	**1272**	**100,00**

Tabelul 21

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN DACIA ŞI PANNONIA SUPERIOR ÎN CASTRE AUXILIARE, DE LEGIUNE ŞI ÎN AŞEZĂRI CIVILE

REPARTIZARE NUMERICĂ ŞI PROCENTUALĂ PE EMITENŢI

Nr. crt.	Emitent	Castre auxiliare Dacia			Castre auxiliare Pannonia Superior		
		Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an
1	Traian	463	11,67	24,37	25	9,23	1,32
2	Hadrian	448	11,29	21,33	33	12,18	1,57
3	Antoninus Pius	468	11,79	20,35	42	15,5	1,83
4	Marcus Aurelius	246	6,2	12,95	28	10,33	1,47
5	Commodus	98	2,47	8,17	5	1,85	0,42
6	Pertinax			0,00			0,00
7	Didius Iulianus	1	0,03	1,00			0,00
8	Cl. Albinus	4	0,1	1,00			0,00
9	Pescennius Niger			0,00			0,00
10	Septimius Severus	491	12,37	27,28	22	8,17	1,22
11	Caracalla	127	3,2	21,17	4	1,48	0,67
12	Macrinus	7	0,18	7,00	2	0,74	2,00
13	Elagabal	135	3,4	33,75	12	4,43	3,00
14	Severus Alexander	400	10,08	30,77	21	7,75	1,62
15	Maximinus Thrax	26	0,66	8,67	2	0,74	0,67

Nr. crt.	Castre de legiune Dacia			Castre de legiune Pannonia Superior			Așezări civile Dacia			Așezări civile Pannonia Superior		
	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an
1	180	5,44	9,47	247	4,54	13,00	229	19,37	12,05	24	3,33	1,26
2	234	7,07	11,14	350	6,44	16,67	271	22,93	12,90	42	5,83	2,00
3	359	10,86	15,61	500	9,19	21,74	199	16,84	8,65	54	7,49	2,35
4	264	7,99	13,89	498	9,16	26,21	104	8,80	5,47	47	6,52	2,47
5	88	2,66	7,33	141	2,59	11,75	31	2,62	2,58	12	1,66	1,00
6	1	0,03	1,00	4	0,07	4,00						
7	1	0,03	1,00	2	0,04	2,00	5	0,42	5,00			
8	6	0,18	1,50	7	0,13	1,75	1	0,08	0,25			
9			0,00	6	0,11	6,00		0,00	0,00			
10	502	15,18	27,89	327	6,01	18,17	75	6,35	4,17	28	3,88	1,56
11	155	4,69	25,83	230	4,23	38,33	20	1,69	3,33	4	0,55	0,67
12	9	0,27	9,00	10	0,18	10,00	3	0,25	3,00			
13	169	5,11	42,25	229	4,21	57,25	28	2,37	7,00	12	1,66	3,00
14	470	14,22	36,15	502	9,23	38,62	96	8,12	7,38	41	5,69	3,15
15	37	1,12	12,33	64	1,18	21,33	1	0,08	0,33	5	0,69	1,67

Nr. crt.	Emitent	Castre auxiliare Dacia			Castre auxiliare Pannonia Superior		
		Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an
16	Pupienus						
17	Balbinus						
18	Gordianus III	137	3,45	22,83	6	2,21	1,00
19	Filip I	221	5,57	44,20	10	3,69	2,00
20	Traianus Decius	24	0,6	12,00	8	2,95	4,00
21	Treb. Gallus	31	0,78	15,50	2	0,74	1,00
22	Aemilianus	3	0,08	3,00			
23	Valerianus I	12	0,3	1,71	1	0,37	0,14
24	Gallienus	49	1,23	6,13	17	6,27	2,13
25	Regalianus						
26	Postumus						
27	Tetricus I	2	0,05	0,67			
28	Claudius II	13	0,33	6,50	14	5,17	7,00
29	Quintillus						
30	Victorinus	1	0,03	1,00			
31	V.N. Quintus	1	0,03	1,00			
32	Aurelianus	72	1,81	14,40	17	6,27	3,40
33	Nedeterminate	488	12,3				
	Total	**3968**	**100**		**271**	**100**	

Nr. crt.	Castre de legiune Dacia			Castre de legiune Pannonia Superior			Aşezări civile Dacia			Aşezări civile Pannonia Superior		
	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an	Număr monede	%	Coef. intrare monede / an
16				3	0,06	3						
17	3	0,09	3,00	2	0,04	2,00						
18	219	6,62	36,50	228	4,19	38,00	38	3,21	6,33	16	2,22	2,67
19	287	8,68	57,40	247	4,54	49,40	40	3,38	8,00	15	2,08	3,00
20	75	2,27	37,50	108	1,99	54,00	9	0,76	4,50	3	0,42	1,50
21	68	2,06	34,00	94	1,73	47,00	4	0,34	2,00	4	0,55	2,00
22	3	0,09	3,00	5	0,09	5,00				33	4,58	33,00
23	98	2,96	14,00	77	1,42	11,00	4	0,34	0,57			
24	25	0,76	3,13	610	11,22	76,25	5	0,42	0,63	145	20,11	18,13
25				29	0,53	29,00						
26	1	0,03	1,00	5	0,09	5,00				2	0,28	
27	1	0,03	0,33	1	0,02	0,33				13	1,80	4,33
28	14	0,42	7,00	384	7,06	192,00				74	10,26	37,00
29	1	0,03	1,00	31	0,57	31,00				3	0,42	
30	1	0,03	1,00	14	0,26	14,00						
31												
32	19	0,57	3,80	483	8,88	96,60				144	19,97	28,80
33	17	0,51					19	1,61				
	3308	**100**		**5438**	**100**		**1182**	**100**		**721**	**100**	

Tabelul 22

MONEDE IZOLATE DESCOPERITE ÎN DACIA ŞI PANNONIA SUPERIOR ÎN CASTRE AUXILIARE, DE LEGIUNE ŞI ÎN AŞEZĂRI CIVILE

REPARTIZARE PROCENTUALĂ A NOMINALELOR

Nr. crt.	Nominal	Castre auxiliare Dacia		Castre auxiliare Pannonia Superior		Castre de legiune Dacia	
		Număr monede	%	Număr monede	%	Număr monede	%
1	Aureus	7	0,18	3	1,11	2	0,06
2	D	1257	31,68	60	22,14	1623	49,08
3	Dfals	139	3,50				
4	Ds	156	3,93	6	2,21	49	1,48
5	Db	48	1,21				
6	Dhib	3	0,08				
7	Dbarb	1	0,03				
8	Q	9	0,23			4	0,12
9	ANT	308	7,76	54	19,93	496	15,00
10	HS	336	8,47	53	19,56	178	5,38
11	HS fals	1	0,03	2	0,74		
12	Dp	209	5,27	25	9,23	76	2,30
13	Dp fals	0	0,00				
14	AS	490	12,35	51	18,82	127	3,84
15	AS fals	0	0,00				
16	Semis	5	0,13			7	0,21
17	Quadrans	4	0,10				
18	AE	199	5,02			419	12,67
19	col	83	2,09			31	0,94
20	PD	107	2,70			74	2,24
21	PMSCOLVIM	70	1,76	17	6,27	32	0,97
22	Alte AE	29	0,73				
23	Alte AR	4	0,10			103	3,11
24	Monede	503	12,68			86	2,60
	TOTAL	**3968**	**100,00**	**271**	**100,00**	**3307**	**100,00**

Nr. crt.	Castre de legiune Pannonia Superior		Aşezări civile Dacia		Aşezări civile Pannonia Superior	
	Număr monede	%	Număr monede	%	Număr monede	%
1	6	0,11			2	0,28
2	1040	19,12	212	17,94	91	12,62
3						
4	337	6,20	56	4,74		
5	20	0,37	1	0,08		
6						
7						
8	31	0,57			1	0,14
9	1927	35,44	29	2,45	429	59,50
10	546	10,04	200	16,92	58	8,04
11	185	3,40	1	0,08		
12	299	5,50	157	13,28	27	3,74
13	3	0,06				
14	574	10,56	417	35,28	54	7,49
15	73	1,34	2	0,17		
16	1	0,02				
17	1	0,02	2	0,17		
18	12	0,22				
19	125	2,30	46	3,89		
20	19	0,35	35	2,96		
21	231	4,25	17	1,44		
22			3	0,25		
23	8	0,15	4	0,34		
24					59	8,18
	5438	**100,00**	**1182**	**100,00**	**721**	**100,00**

COEFICIENTUL INTRĂRI DE MONEDE/AN DE DOMNIE
TABELE PE SITURI

Tabelul 23. Bivolari

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,1
Traian	2	0,11
Hadrian	5	0,24
Ant.Pius	4	0,17
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	3	0,17
Caracalla	2	0,33
Gordian III	1	0,11
Total	**19**	

Tabelul 24. Boița

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Ant.Pius	9	0,39
M. Aurelius	5	0,26
Commodus	3	0,25
Septimius Severus	1	0,06
Severus Alexander	2	0,15
Total	**20**	

Tabelul 25. Bologa

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nero	4	0,29
Otho	1	1
Vespasian	1	0,1
Domitian	1	0,07
Traian	7	0,37
Hadrian	4	0,19
Ant.Pius	6	0,26
M. Aurelius	1	0,06
Septimius Severus	2	0,11

Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	3	0,23
Filip Arabul	1	0,20
Total	**32**	

Tabelul 26. Brâncovenești

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	2	0,09
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	2	0,11
Caracalla	2	0,33
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**11**	

Tabelul 27. Buciumi

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	1	0,02
Tiberius	2	0,09
Claudius I	3	0,23
Nero	4	0,29
Galba	2	2
Vespasian	15	1,5
Titus	1	0,5
Domitian	14	0,93
Nerva	2	1
Traian	70	3,68
Hadrian	31	1,48
Ant.Pius	29	1,26
M. Aurelius	19	1
Commodus	6	0,5
Septimius Severus	27	1,5
Diadumenian	1	1
Elagabal	7	1,75
Severus Alexander	14	1,08

Max. Thrax	1	0,33
Gordian III	7	1,16
Filip Arabul	5	1
Total	**261**	

Tabelul 28. Bumbeşti

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,1
Traian	2	0,11
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	4	0,17
M. Aurelius	2	0,11
Septimius Severus	5	0,28
Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	2	0,15
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**21**	

Tabelul 29. Câmpulung – Muscel I

Emitent	Nr.de monede	Coeficient Monede/ani de domnie
Nerva	1	0,5
Traian	1	0,05
Hadrian	1	0,05
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	6	0,33
Caracalla	4	0,67
Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	5	0,38
Filip Arabul	1	0,20
Total	**21**	

Tabelul 30. Comalău

Emitent	Nr.de monede	Coeficient Monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,1
Ant.Pius	1	0,04
M. Aurelius	4	0,21
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	5	0,28
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	4	0,31
Filip Arabul	1	0,20
Total	**19**	

Tabelul 31. Cristești

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Domitian	1	0,07
Traian	2	0,11
Hadrian	11	0,52
Ant.Pius	1	0,04
M. Aurelius	1	0,06
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	3	0,23
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Aurelian	2	0,4
Total	**25**	

Tabelul 32. Drobeta-Turnu Severin

Emitent	Nr.de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	9	0,22
Tiberius	2	0,09
Claudius I	1	0,08
Nero	1	0,07
Vespasian	1	0,1

Domitian	3	0,2
Traian	15	0,79
Hadrian	16	0,76
Ant.Pius	15	0,65
M. Aurelius	8	0,42
Commodus	5	0,42
Septimius Severus	9	0,50
Caracalla	4	0,67
Elagabal	3	0,75
Severus Alexander	40	3,08
Max. Thrax	2	0,67
Gordian III	19	3,17
Filip Arabul	22	4,40
Traianus Decius	9	4,5
Treb. Gallus	18	9
Aemilianus	1	1
Valerianus	3	0,43
Gallienus	27	3,38
Victorinus	1	0,5
Tetricus I(?)II(?)	1	0,5
Claudius II Gothicus	11	5,5
Aurelian	60	12
Total	**306**	

Tabelul 33. Enoșești

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nerva	2	1
Traian	3	0,16
Ant.Pius	1	0,04
Septimius Severus	2	0,11
Filip Arabul	1	0,20
Total	**9**	

Tabelul 34. Feldioara

Emitent	**Nr. de monede**	**Coeficient monede/ani de domnie**
Ant.Pius	1	0,04
Septimius Severus	1	0,06
Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	3	0,23
Filip Arabul	3	0,60
Total	**9**	

Tabelul 35. Gherla

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Caligula	1	0,25
Claudius I	1	0,08
Nero	1	0,07
Vespasian	3	0,3
Titus	1	0,5
Domitian	2	0,13
Nerva	1	0,5
Traian	37	1,95
Hadrian	38	1,81
Ant.Pius	34	1,48
M. Aurelius	21	1,11
Commodus	5	0,42
Cl. Albinus	1	1
Septimius Severus	32	1,78
Elagabal	6	1,5
Severus Alexander	16	1,23
Max. Thrax	1	0,33
Gordian III	5	0,83
Filip Arabul	13	2,60
Tetricus II	1	1
Gallienus	1	0,13
Aurelian	1	0,2
Total	**222**	

Tabelul 36. Gilău

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Titus	1	0,5
Traian	1	0,05
Hadrian	6	0,29
Ant.Pius	1	0,04
Septimius Severus	2	0,11
Severus Alexander	1	0,08
Filip Arabul	5	1
Total	**17**	

Tabelul 37. Hoghiz

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,1
Traian	4	0,21
Hadrian	4	0,19
Ant.Pius	4	0,17
M. Aurelius	1	0,05
Septimius Severus	2	0,11
Severus Alexander	4	0,31
Gordian III	2	0,33
Filip Arabul	1	0,20
Total	**23**	

Tabelul 38. Ilişua

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	3	0,07
Nero	1	0,07
Vespasian	12	1,2
Titus	3	1,5
Domitian	11	0,73
Nerva	2	1
Traian	63	3,32
Hadrian	67	3,19

Ant.Pius	53	2,30
M. Aurelius	14	0,74
Commodus	10	0,83
Septimius Severus	53	2,94
Caracalla	8	1,33
Elagabal	7	1,75
Severus Alexander	28	2,15
Max. Thrax	2	0,67
Gordian III	10	1,67
Filip Arabul	28	5,60
Total	**375**	

Tabelul 39. Inlăceni

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Hadrian	2	0,10
M. Aurelius	2	0,11
Septimius Severus	5	0,28
Severus Alexander	1	0,08
Gordian III	2	0,33
Filip Arabul	1	0,2
Total	**13**	

Tabelul 40. Jupa

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Tiberius	1	0,04
Vespasian	2	0,2
Domitian	4	0,27
Nerva	2	1
Traian	19	1
Hadrian	18	0,86
Ant. Pius	13	0,57
M. Aurelius	1	0,05
Commodus	2	0,17
Septimius Severus	6	0,33
Caracalla	1	0,17

Severus Alexander	4	0,31
Max. Thrax	3	1
Gordian III	5	0,83
Filip Arabul	4	0,80
Trebonianus Gallus	3	1,5
Valerianus I	1	0,14
Gallienus	4	0,50
Aurelian	3	0,60
Total	**96**	

Tabelul 41. Mehadia

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	1	0,02
Vespasian	1	0,1
Titus	1	0,5
Domitian	4	0,27
Traian	14	0,74
Hadrian	9	0,47
Ant. Pius	8	0,35
M. Aurelius	3	0,16
Commodus	2	0,17
Septimius Severus	13	0,72
Caracalla	4	0,67
Elagabal	6	1,50
Severus Alexander	19	1,46
Max. Thrax	4	1,33
Gordian III	6	1
Filip Arabul	13	2,60
Traianus Decius	3	1,50
Treb. Gallus/Volusian	2	1
Valerianus I	3	0,43
Gallienus	5	0,63
Claudius II	1	0,5
Aurelian	2	0,40
Total	**124**	

Tabelul 42. Moigrad – POROLISSVM – Castrul de pe "Pomet"

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	4	0,10
Tiberius	2	0,09
Caligula	1	0,25
Claudius I	2	0,15
Nero	5	0,36
Otho	1	1
Galba	2	2
Vitellius	1	1
Vespasian	35	3,5
Titus	5	2,5
Domitian	26	1,73
Nerva	11	5,5
Traian	129	6,79
Hadrian	135	6,43
Ant.Pius	150	6,52
M. Aurelius	109	5,74
Commodus	32	2,67
Cl. Albinus	3	3
Septimius Severus	181	10,06
Caracalla	59	9,83
Macrinus	1	1
Elagabal	54	13,50
Severus Alexander	120	9,23
Max. Thrax	8	2,67
Gordian III	34	5,67
Filip Arabul	66	13,20
Traianus Decius	9	4,5
Trebonianus Gallus	2	1
Valerianus I	2	0,29
Claudius II	1	0,5
Gallienus	1	0,12
Aurelian	1	0,20
Total	**1192**	

Tabelul 43. Moigrad – POROLISSVM – Statio portorii

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Tiberius	1	0,04
Nero	1	0,07
Vespasian	1	0,1
Titus	1	0,5
Domitian	3	0,2
Traian	13	0,68
Hadrian	7	0,33
Ant.Pius	9	0,39
M. Aurelius	2	0,11
Commodus	5	0,42
Septimius Severus	14	0,78
Caracalla	2	0,33
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	4	0,31
Gordian III	2	0,33
Total	**67**	

Tabelul 44. Moigrad – POROLISSVM – Dolichenum

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,10
Domitian	1	0,07
Traian	5	0,26
Hadrian	6	0,29
Ant.Pius	8	0,35
M. Aurelius	3	0,16
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	19	1,06
Caracalla	2	0,33
Severus Alexander	2	0,15
Filip Arabul	1	0,2
Total	**49**	

Tabelul 45. Moigrad – POROLISSVM – Amfiteatrul roman

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Traian	9	0,47
Hadrian	13	0,62
Ant.Pius	21	0,91
M. Aurelius	11	0,58
Commodus	3	0,25
Septimius Severus	21	1,17
Caracalla	5	0,83
Macrinus	1	1
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	7	0,54
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**95**	

Tabelul 46. Moigrad – POROLISSVM – Drumul roman

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	1	0,1
Traian	2	0,11
Hadrian	1	0,05
Ant.Pius	7	0,30
Caracalla	1	0,17
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	7	0,54
Filip Arabul	3	0,60
Traianus Decius	1	0,33
Aurelian	1	0,2
Total	**26**	

Tabelul 47. Odorheiu Secuiesc

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Vespasian	3	0,3
Traian	3	0,16
Hadrian	6	0,29
Ant.Pius	6	0,26
Septimius Severus	1	0,06
Filip Arabul	1	0,20
Total	**20**	

Tabelul 48. Olteni

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Tiberius	1	0,04
Domitian	2	0,13
Traian	7	0,37
Ant.Pius	2	0,09
Septimius Severus	1	0,06
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	2	0,15
Total	**17**	

Tabelul 49. Orşova

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Augustus	2	0,05
Tiberius	3	0,13
Vespasian	5	0,5
Nerva	1	0,5
Traian	6	0,32
Hadrian	10	0,48
Ant.Pius	6	0,26
M. Aurelius	5	0,26
Commodus	2	0,17
Septimius Severus	8	0,44
Caracalla	2	0,33

Elagabal	5	1,25
Severus Alexander	13	1
Gordian III	5	0,83
Filip Arabul	8	1,60
Trebonianus Gallus	4	2
Valerianus I	4	0,57
Gallienus	3	0,38
Aurelian	1	0,20
Total	**93**	

Tabelul 50. Pojejena

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nero	1	0,07
Vespasian	1	0,1
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	3	0,13
Septimius Severus	2	0,11
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	3	0,60
Traianus Decius	1	0,5
Aemilian	2	2
Trebonianus Gallus	1	0,5
Valerianus I	1	0,14
Gallienus	1	0,13
Total	**19**	

Tabelul 51. Războieni

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Traian	1	0,05
Ant.Pius	1	0,04
M. Aurelius	1	0,05
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	1	0,06
Caracalla	2	0,33
Severus Alexander	1	0,08
Total	**8**	

Tabelul 52. Râşnov

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Otho	1	1
Galba	1	1
Titus	1	0,5
Domitian	1	0,07
Nerva	1	0,5
Traian	5	0,26
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	5	0,22
Septimius Severus	1	0,06
Severus Alexander	5	0,38
Total	**23**	

Tabelul 53. Reşca

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Hadrian	1	0,05
Ant.Pius	2	0,09
M. Aurelius	2	0,11
Septimius Severus	2	0,11
Severus Alexander	2	0,15
Filip Arabul	2	0,4
Total	**11**	

Tabelul 54. Romita

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nerva	1	0,5
Traian	6	0,32
Hadrian	13	0,62
Ant.Pius	6	0,26
M. Aurelius	4	0,21
Commodus	5	0,42
Septimius Severus	7	0,39
Caracalla	1	0,17

Macrinus	1	0,5
Elagabal	3	0,75
Severus Alexander	7	0,54
Gordian III	3	0,50
Filip Arabul	10	2
Total	**67**	

Tabelul 53. Sânpaul

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Otho	1	1
Titus	1	0,5
Hadrian	2	0,10
M. Aurelius	1	0,05
Septimius Severus	1	0,06
Caracalla	3	0,50
Severus Alexander	1	0,08
Total	**10**	

Tabelul 56. Săpata de Jos

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	1	0,06
Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	7	0,54
Filip Arabul	1	0,20
Total	**11**	

Tabelul 57. Sighișoara

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Tiberius	1	0,04
Nerva	1	0,5
Traian	4	0,21
Hadrian	5	0,24
Ant.Pius	5	0,22
M. Aurelius	2	0,11

Commodus	5	0,42
Septimius Severus	5	0,28
Elagabal	2	0,50
Severus Alexander	2	0,15
Filip Arabul	1	0,2
Total	**33**	

Tabelul 58. Slăveni

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Claudius I	1	0,08
Nero	1	0,07
Traian	3	0,16
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	11	0,48
M. Aurelius	9	0,47
Commodus	1	0,08
Septimius Severus	22	1,22
Caracalla	8	1,33
Macrinus	3	1,5
Elagabal	17	4,25
Severus Alexander	48	3,69
Max. Thrax	5	0,60
Gordian III	18	3
Filip Arabul	15	3
Total	**164**	

Tabelul 59. Stolniceni

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Claudius I	1	0,08
Traian	7	0,37
Hadrian	2	0,10
Ant.Pius	1	0,04
Septimius Severus	1	0,06
Severus Alexander	1	0,08
Gordian III	1	0,17
Total	**14**	

Tabelul 60. Urluieni II

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Traian	1	0,05
Septimius Severus	9	0,50
Caracalla	2	0,33
Elagabal	2	0,5
Severus Alexander	7	0,54
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**23**	

Tabelul 61. Vărădia

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nero	1	0,07
Vespasian	1	0,10
Domitian	2	0,13
Traian	1	0,05
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**7**	

Tabelul 62. Veţel

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Tiberius	1	0,04
Vespasian	1	0,1
Domitian	1	0,07
Nerva	1	0,5
Traian	4	0,21

Hadrian	10	0,48
Ant.Pius	9	0,39
M. Aurelius	5	0,26
Commodus	4	0,33
Septimius Severus	2	0,11
Caracalla	1	0,17
Elagabal	1	0,25
Severus Alexander	2	0,15
Gordian III	1	0,17
Total	**43**	

Tabelul 63. Zlatna

Emitent	Nr. de monede	Coeficient monede/ani de domnie
Nero	1	0,07
Traian	2	0,11
Ant.Pius	4	0,17
M. Aurelius	1	0,05
Septimius Severus	3	0,17
Gordian III	1	0,17
Filip Arabul	1	0,20
Total	**13**	

E. GRAFICE

COEFICIENTUL MONEDE/AN DE DOMNIE
GRAFICE DE SITURI

1. Bivolari

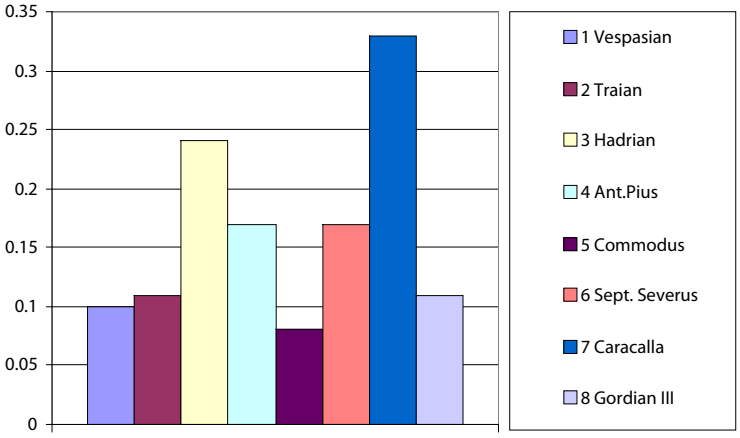

2. Boița

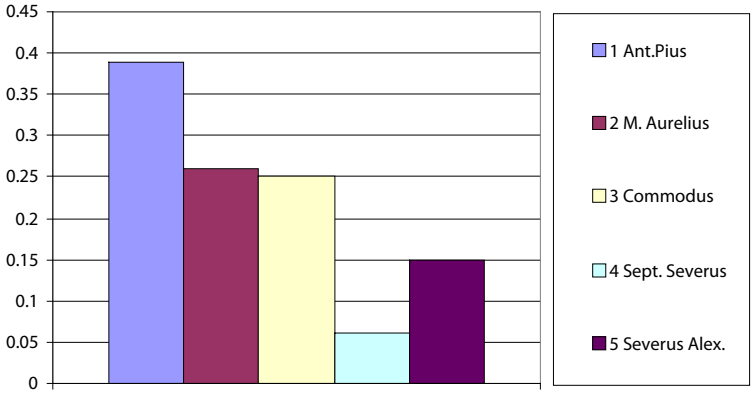

3. Bologa

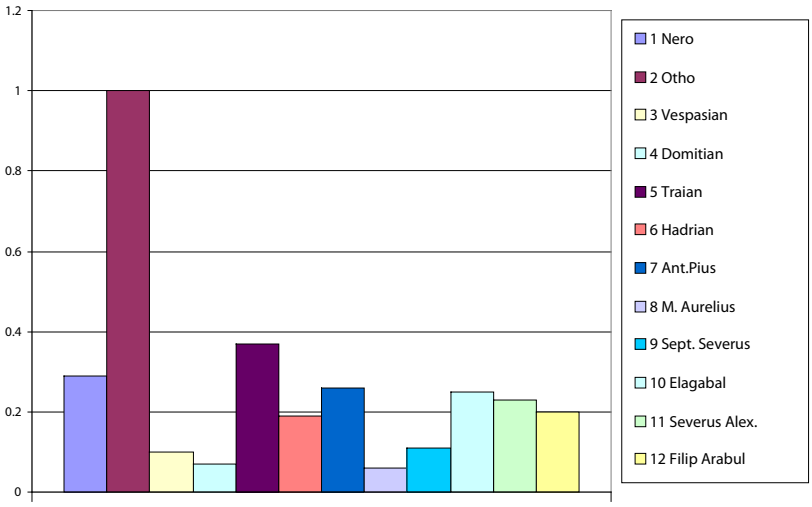

4. Brâncoveneşti

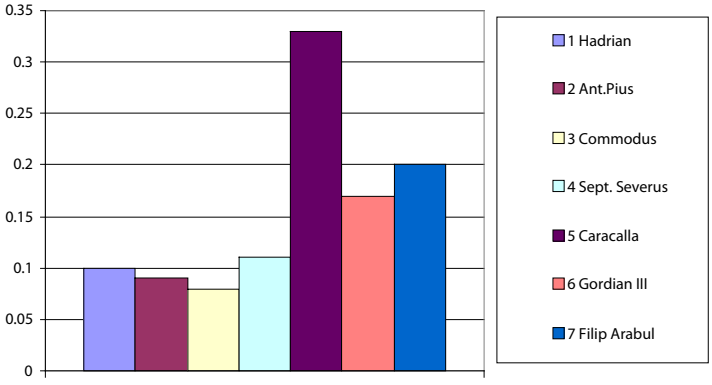

5. Buciumi

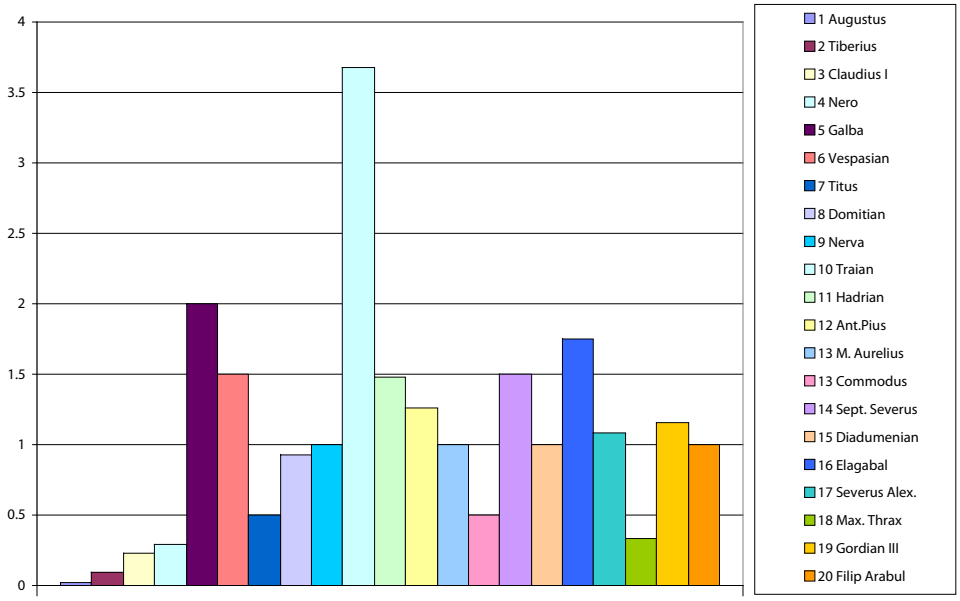

6. Bumbeşti

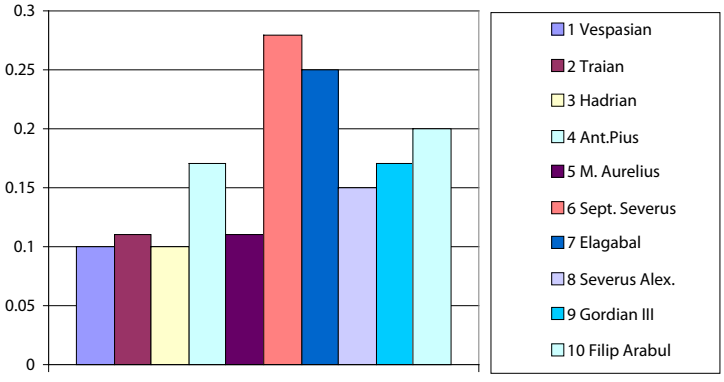

7. Câmpulung – Muscel I

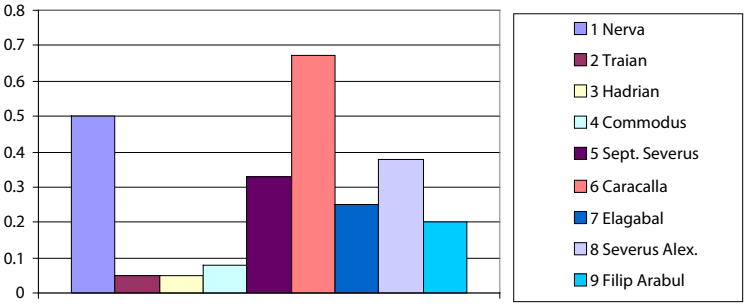

8. Comalău

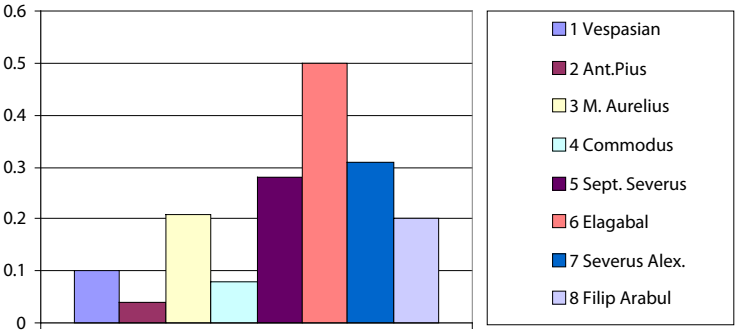

9. Cristeşti

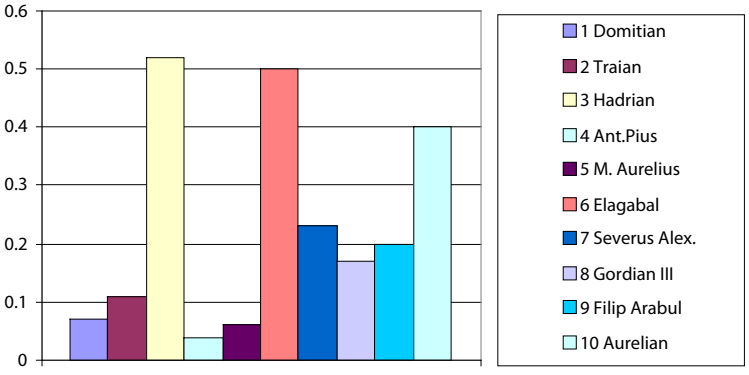

10. Drobeta

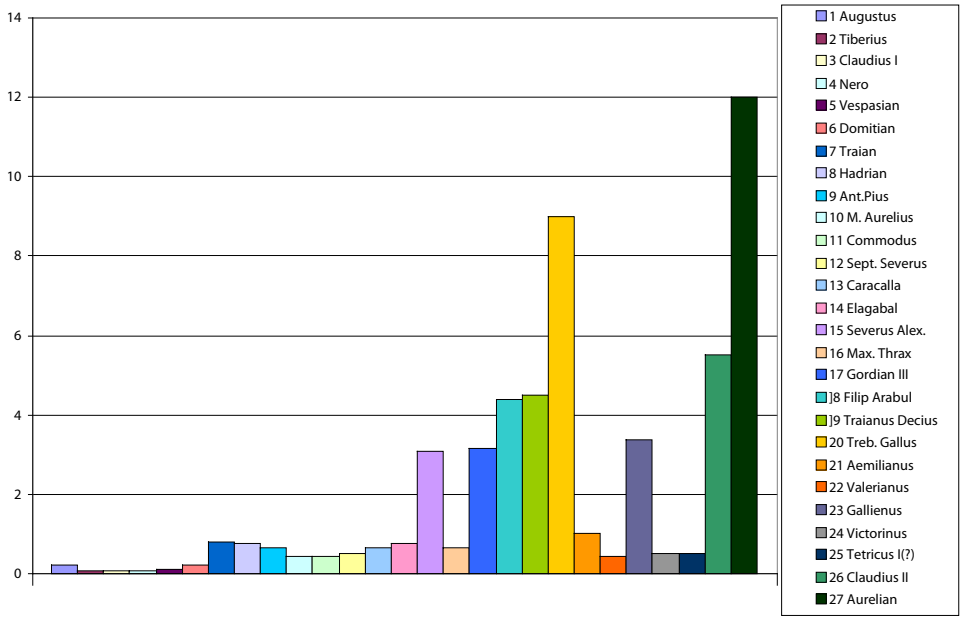

11. Enoşeşti

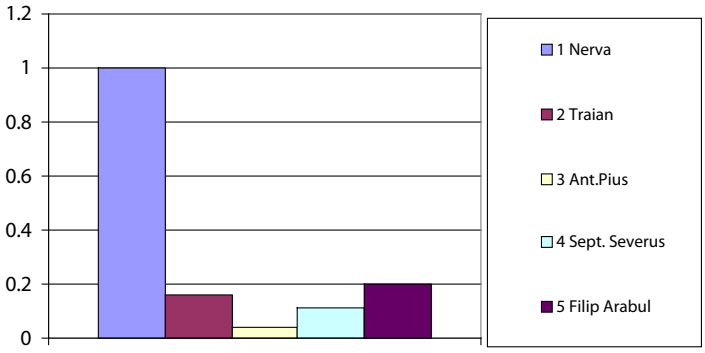

12. Feldioara

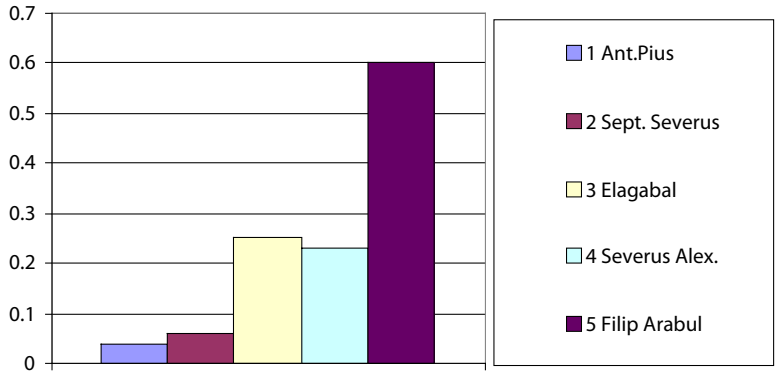

13. Gherla

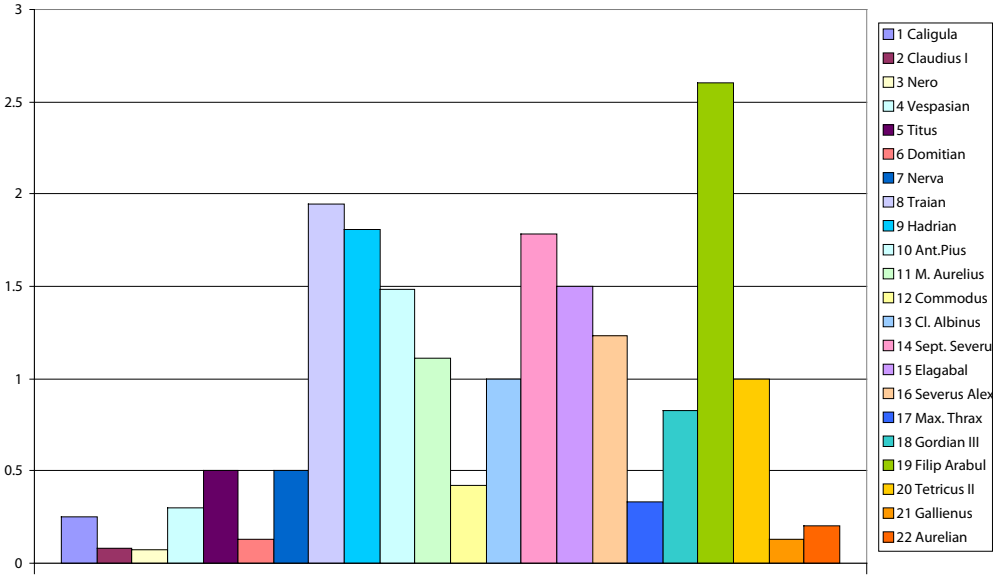

14. Gilău

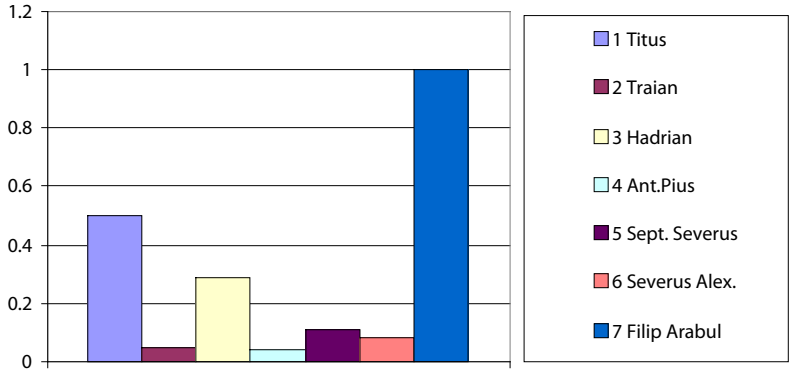

15. Hoghiz

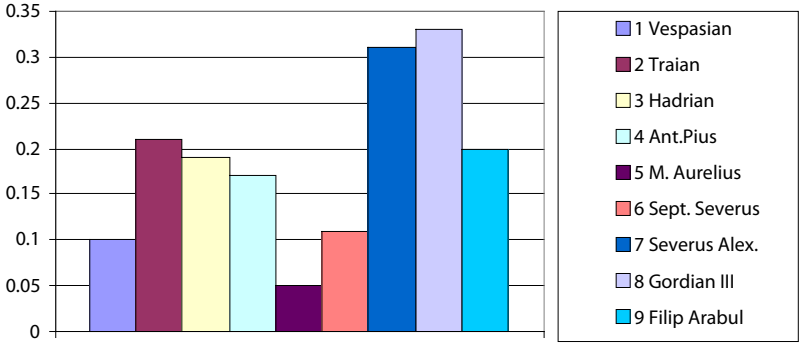

16.Ilişua

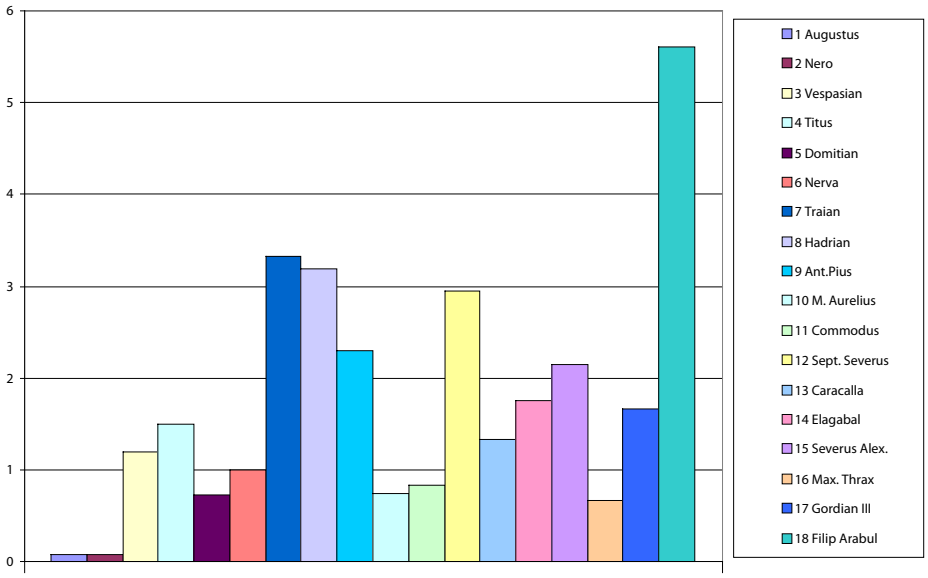

17. Inlăceni

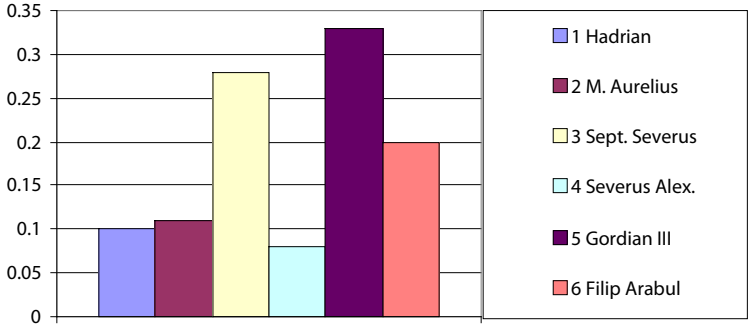

18. Jupa

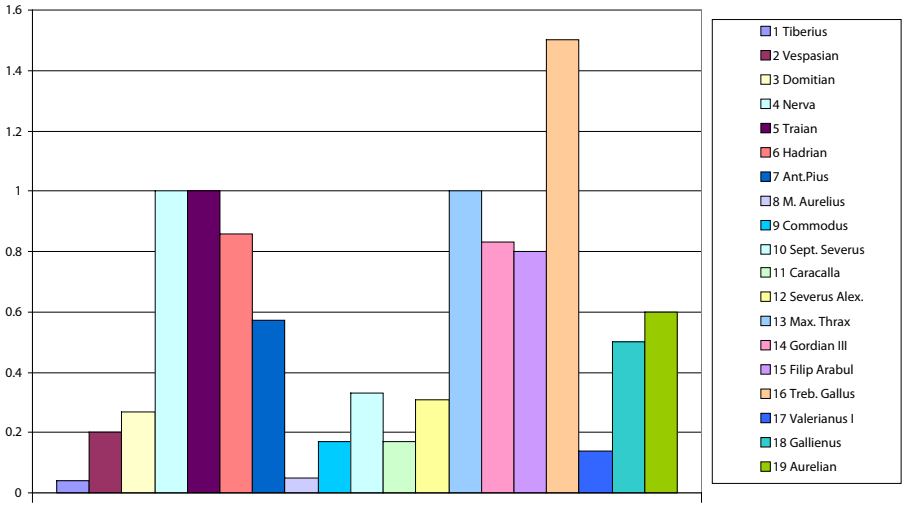

19. Mehadia

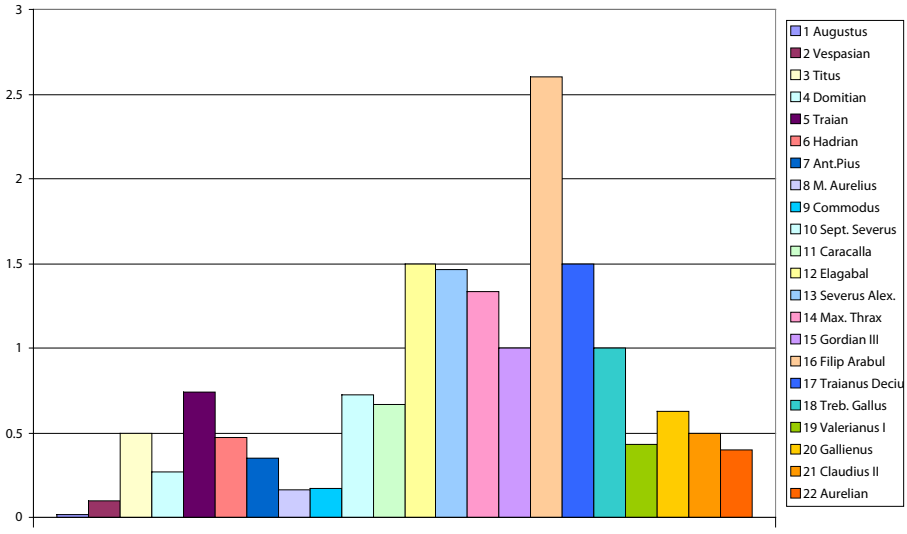

20. Moigrad – Pomet

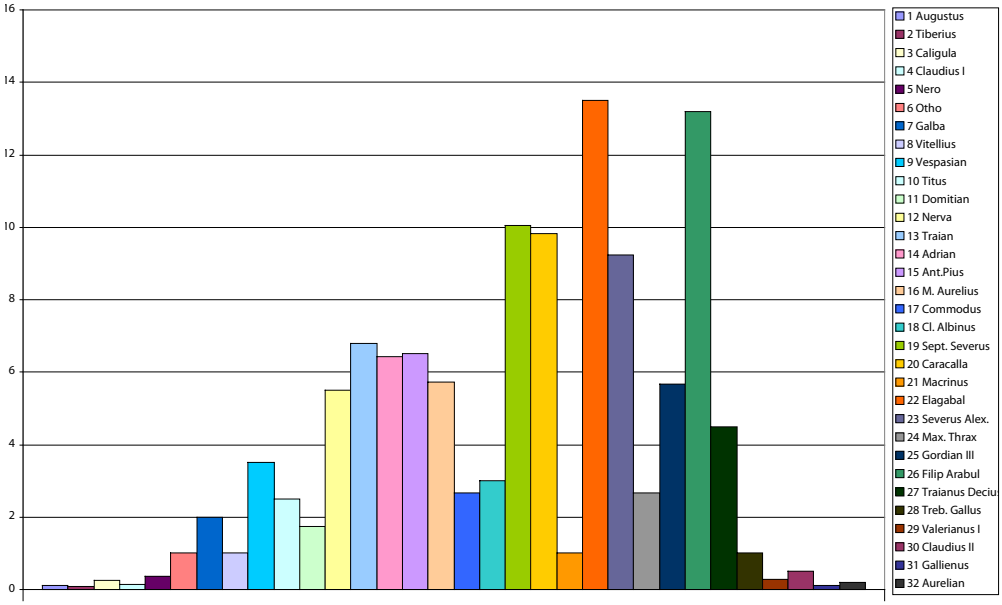

21. Moigrad – Vama Porolissvm

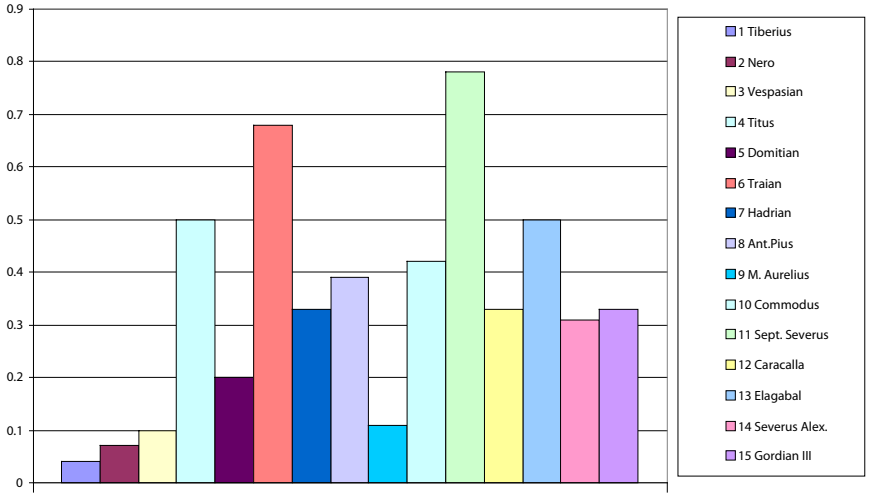

22. Moigrad -Dolichenvm

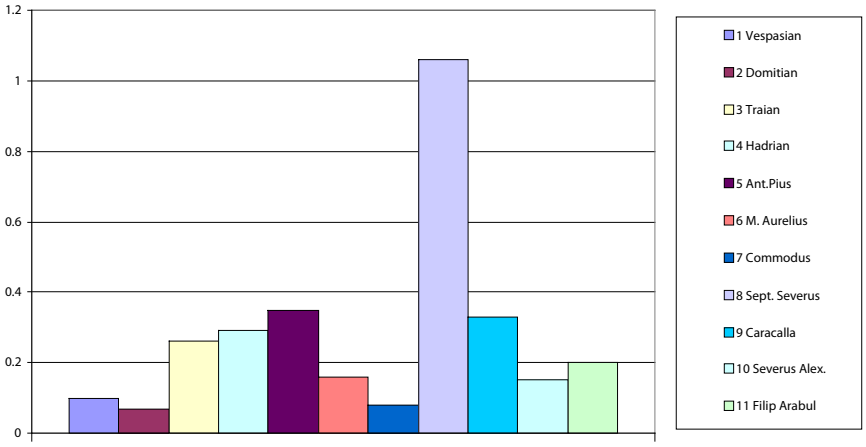

23. Moigrad – Amfiteatrul roman

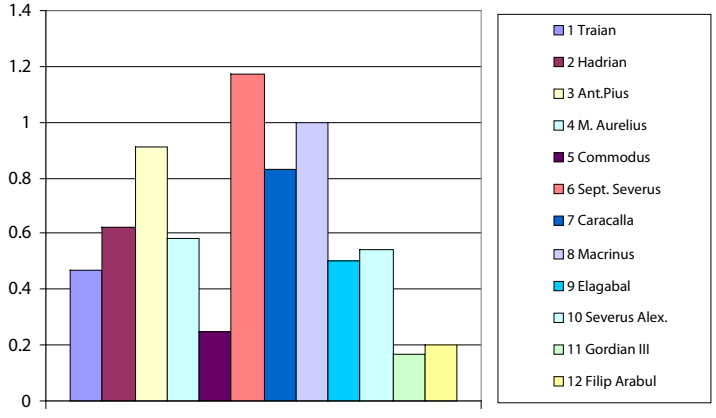

24. Moigrad – Drumul roman

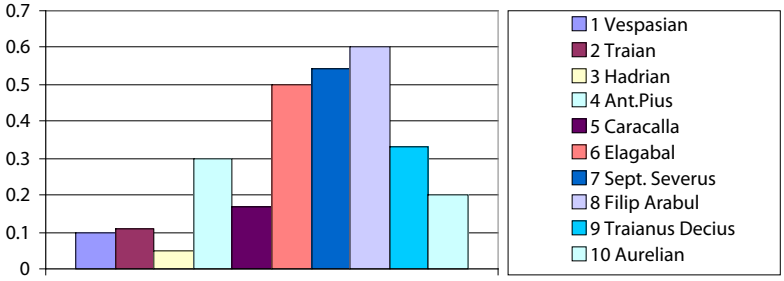

25. Odorheiu Secuiesc

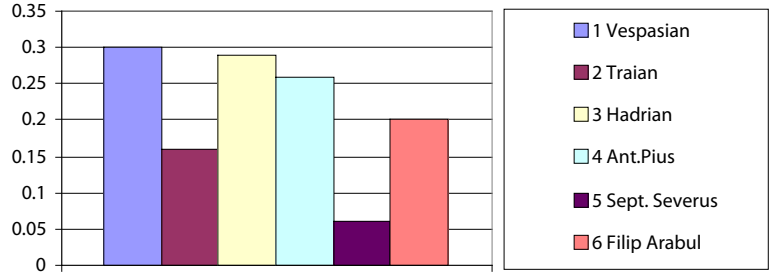

26. Olteni

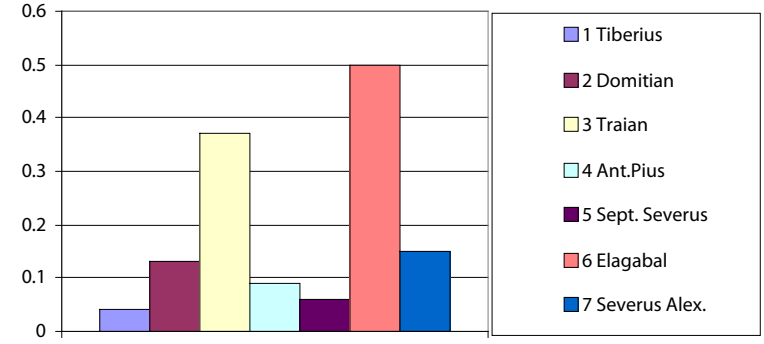

27. Orşova

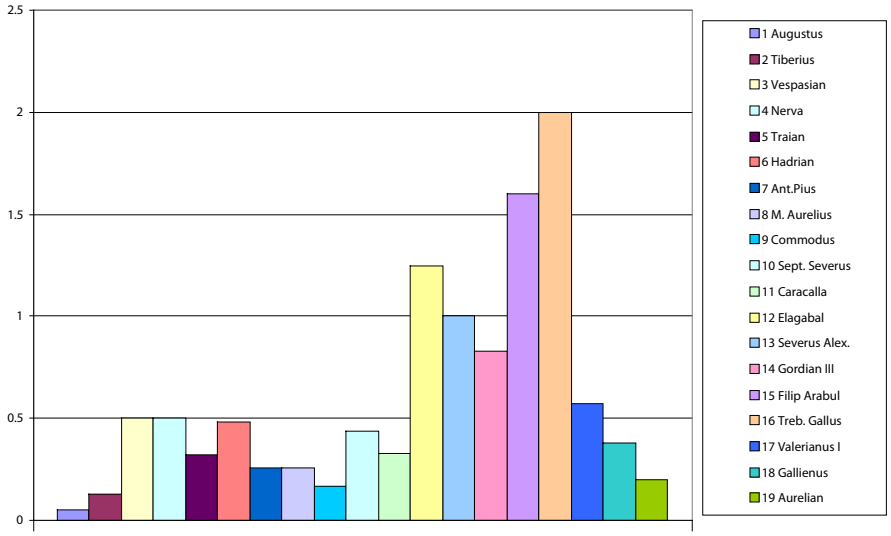

28. Pojejena

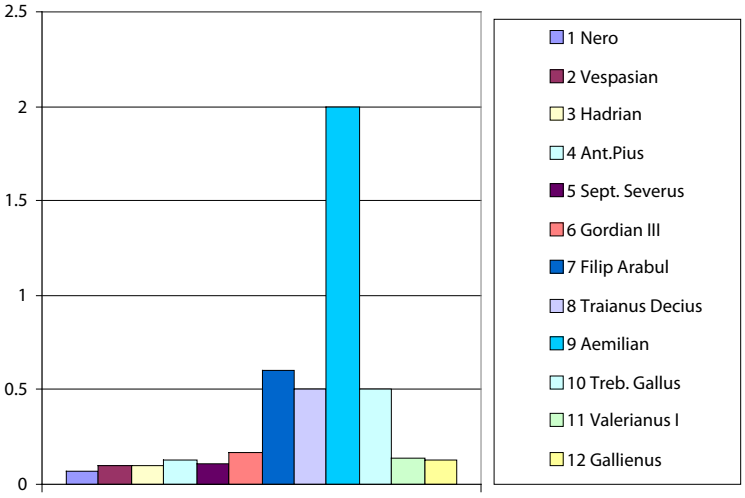

29. Războieni

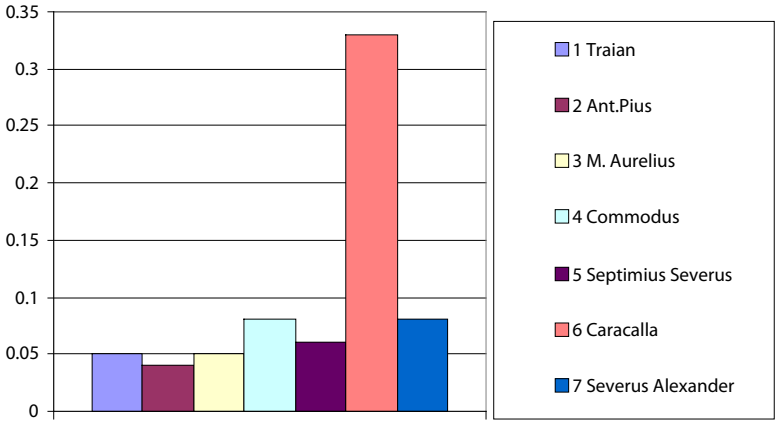

30. Râşnov

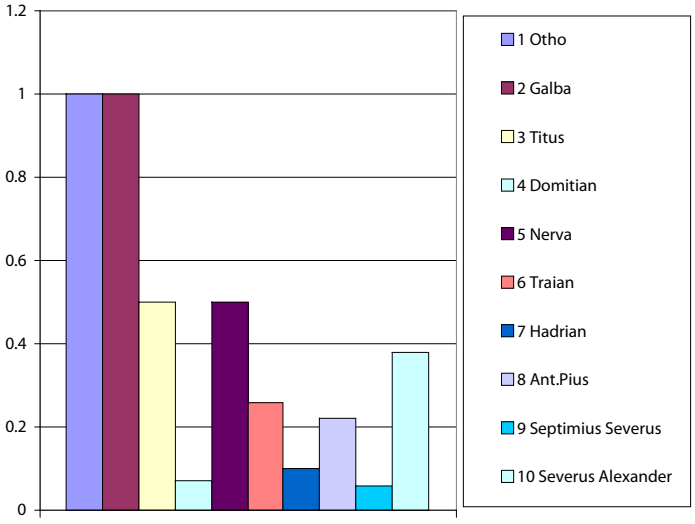

31. Reșca

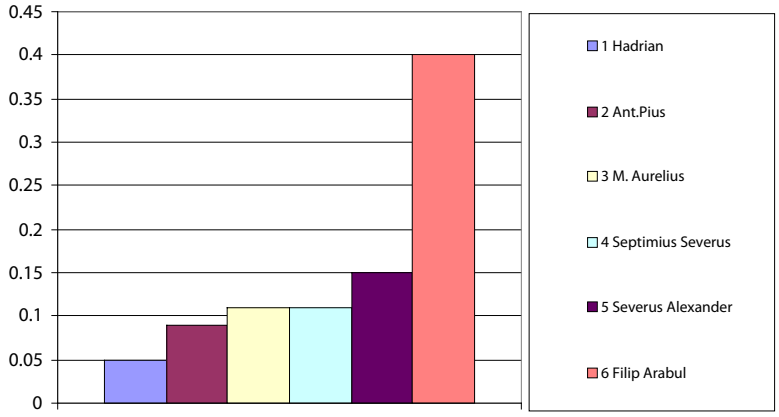

32. Romita

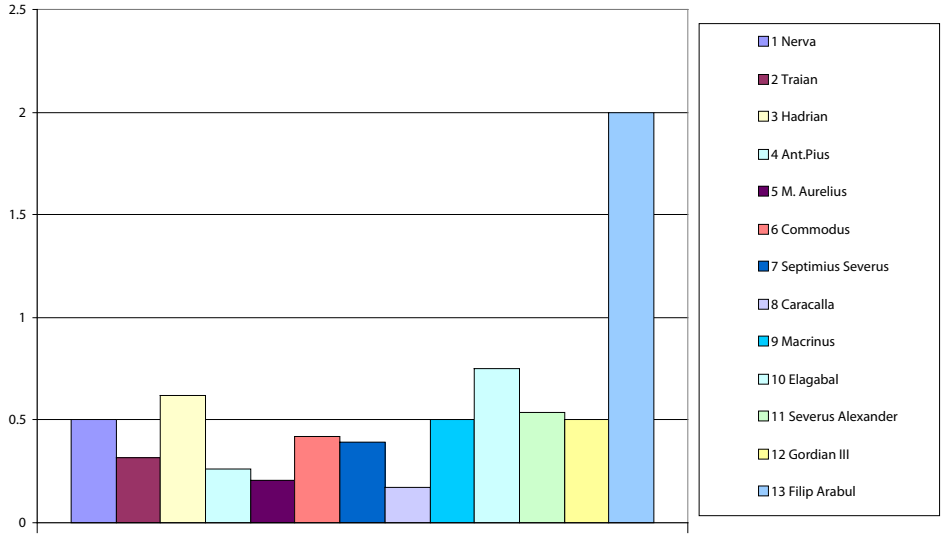

33. Sânpaul

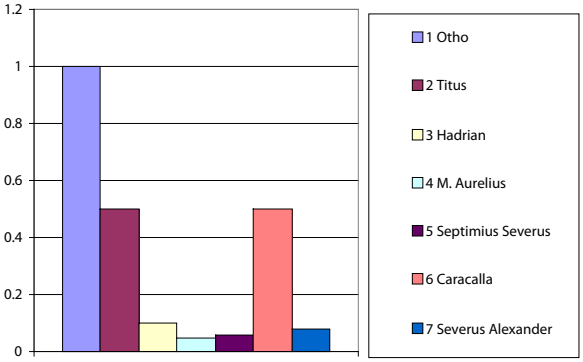

34. Săpata de Jos

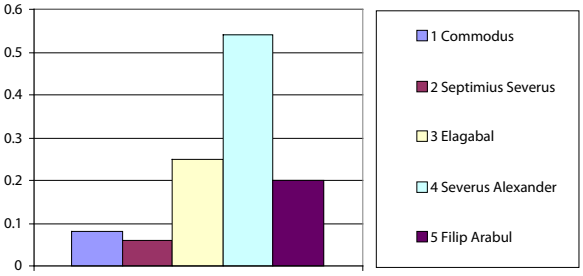

35. Sighișoara

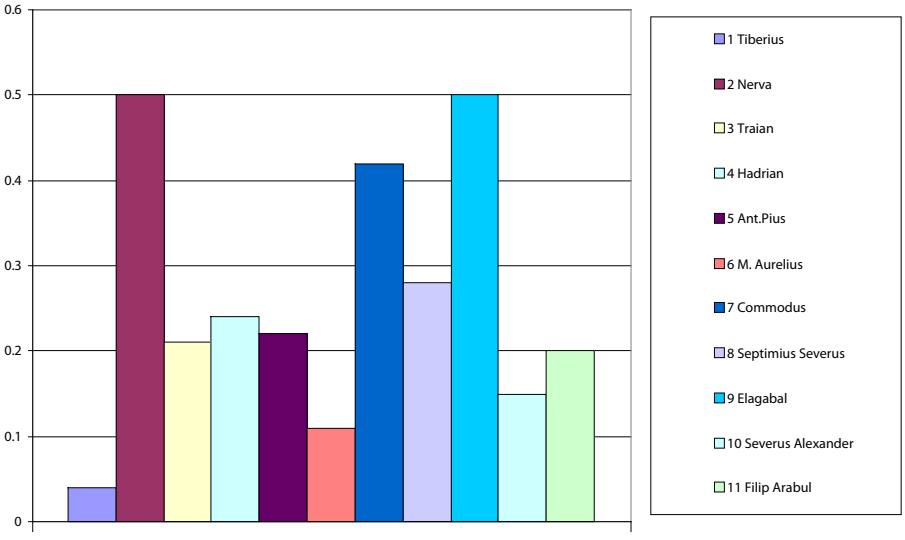

36. Slăveni

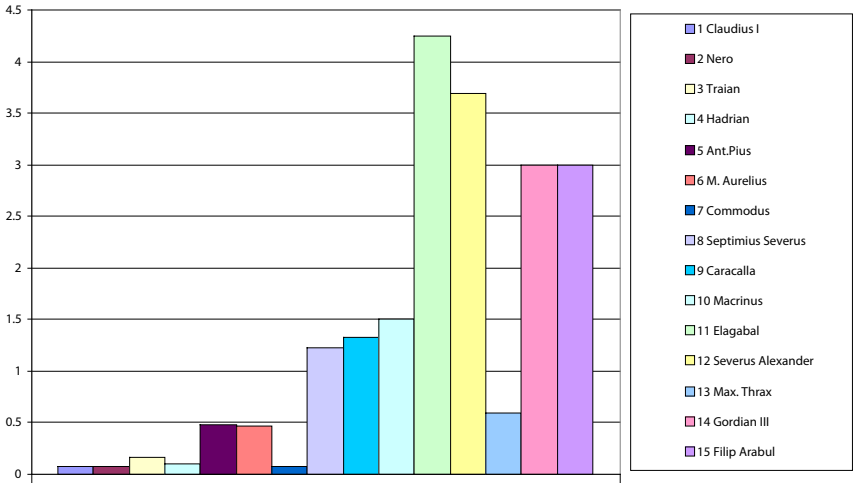

37. Stolniceni

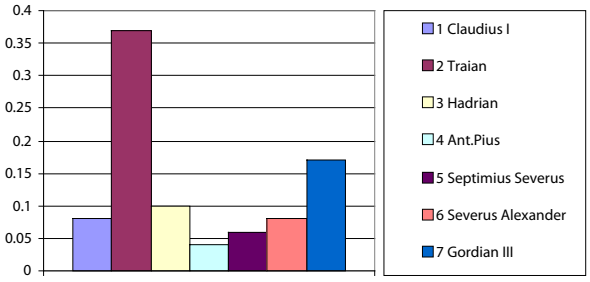

38. Urluieni

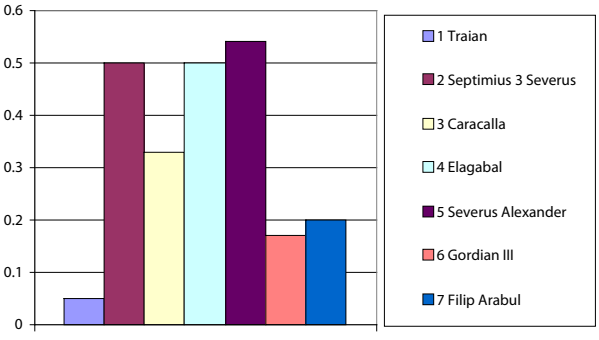

39. Vărădia

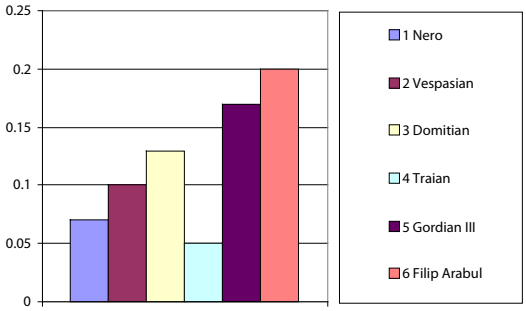

40. Vețel

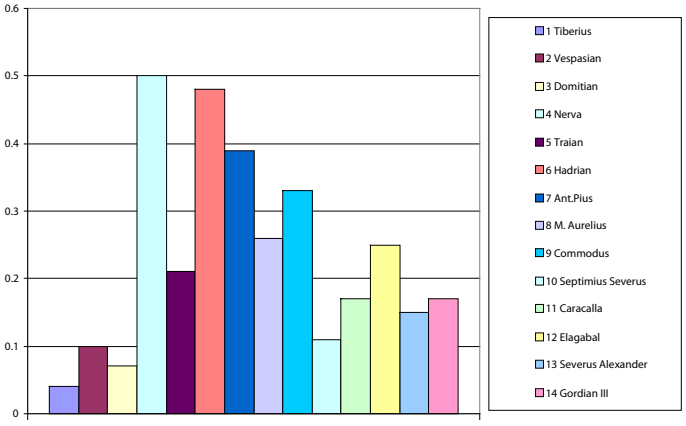

41. Zlatna

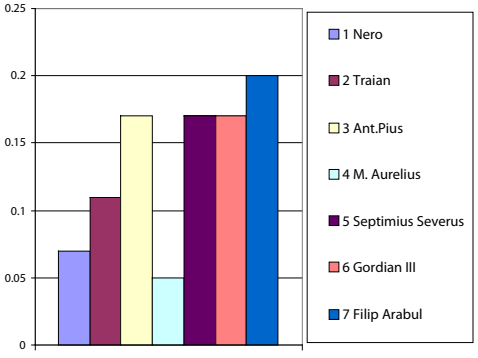

F. PLANŞE

Planşa nr. 1. Emisiuni monetare cu revers tip *liberalitas* ale împăraților romani din sec. II – III:
- aureus, Antoninus Pius; Cohen, vol. II, pl. XI.
- sestertius, M. Aurelius; Cohen, vol. II, pl. XVI.
- dupondius, M. Aurelius; Cohen, vol. II, pl. XVI.
- aureus, Severus Alexander; Cohen, vol. IV, pl. I.
- sestertius, Balbinus; Cohen, vol. IV, pl. V.

Planşa nr. 2. Emisiuni monetare cu revers tip *adlocvtio* ale împăraților romani din sec. II – III:
- sestertius, Galba; Cohen, vol. I, pl. XIII.
- sestertius, Gordianus; Cohen, vol. IV, pl.VI.
- medalion de bronz Gallienus; Cohen, vol. IV, pl. XVI.
- medalion de argint Gallienus; Cohen, vol. IV, pl. XVIII.
- sestertius, Caracalla; Cohen, vol. III, pl. XI.

Planşa nr. 3. Emisiuni monetare cu revers tip *fides exercitvvm* ale împăraților romani din sec. II – III:
- sestertius, Vitellius; Cohen, vol. I, pl. XIV.
- medalion de bronz, Traian; Cohen, vol. II, pl. II.

Planşa nr. 4. Emisiuni monetare cu revers de tip militar ale împăraților romani din sec. II – III:
- aureus, Victorinus; Cohen, vol. V, pl. III.
- aureus, Vespasianus; Cohen, vol. I, pl. XV.
- aureus, Claudius II Goticul; Cohen, vol. V, pl. III.
- sestertius, Hadrian; Cohen, vol. II, pl. VI.
- as, Severus Alexander; Cohen, vol. III, pl. I.
- sestertius, Geta; Cohen, vol. III, pl. XIII.

Ilustrația cuprinsă în planșe este preluată din planșele lucrării H. Cohen, Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain communément appélées médailles impériales, vol. I-V, Paris – Londra, 1859 – 1861.

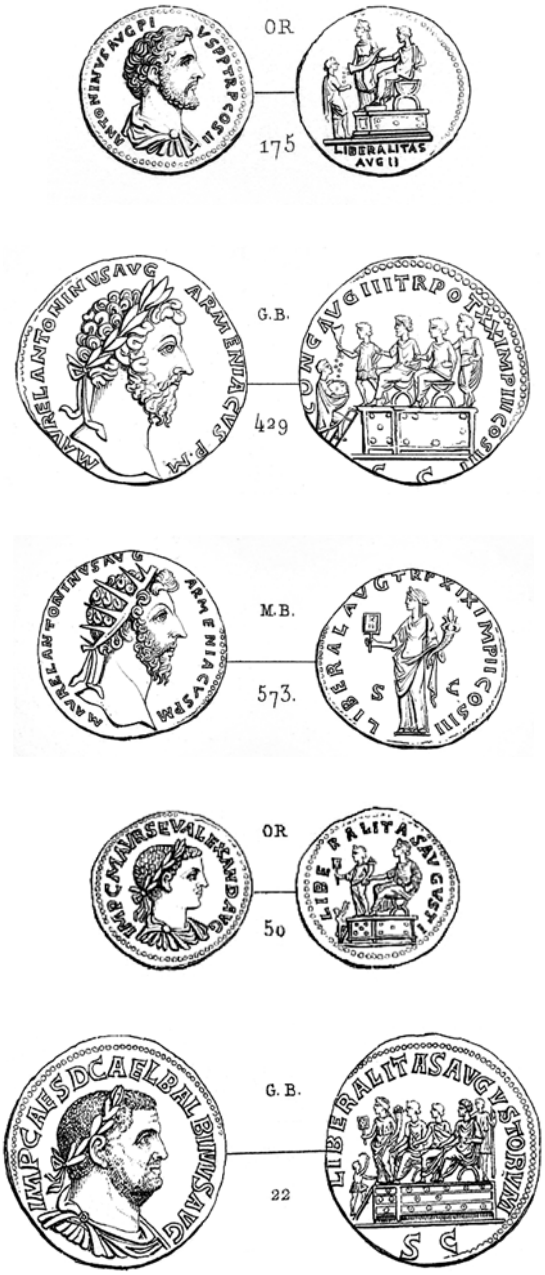

Planşa nr. 1. Emisiuni monetare cu revers tip *liberalitas* ale împăraților romani din sec. II – III.

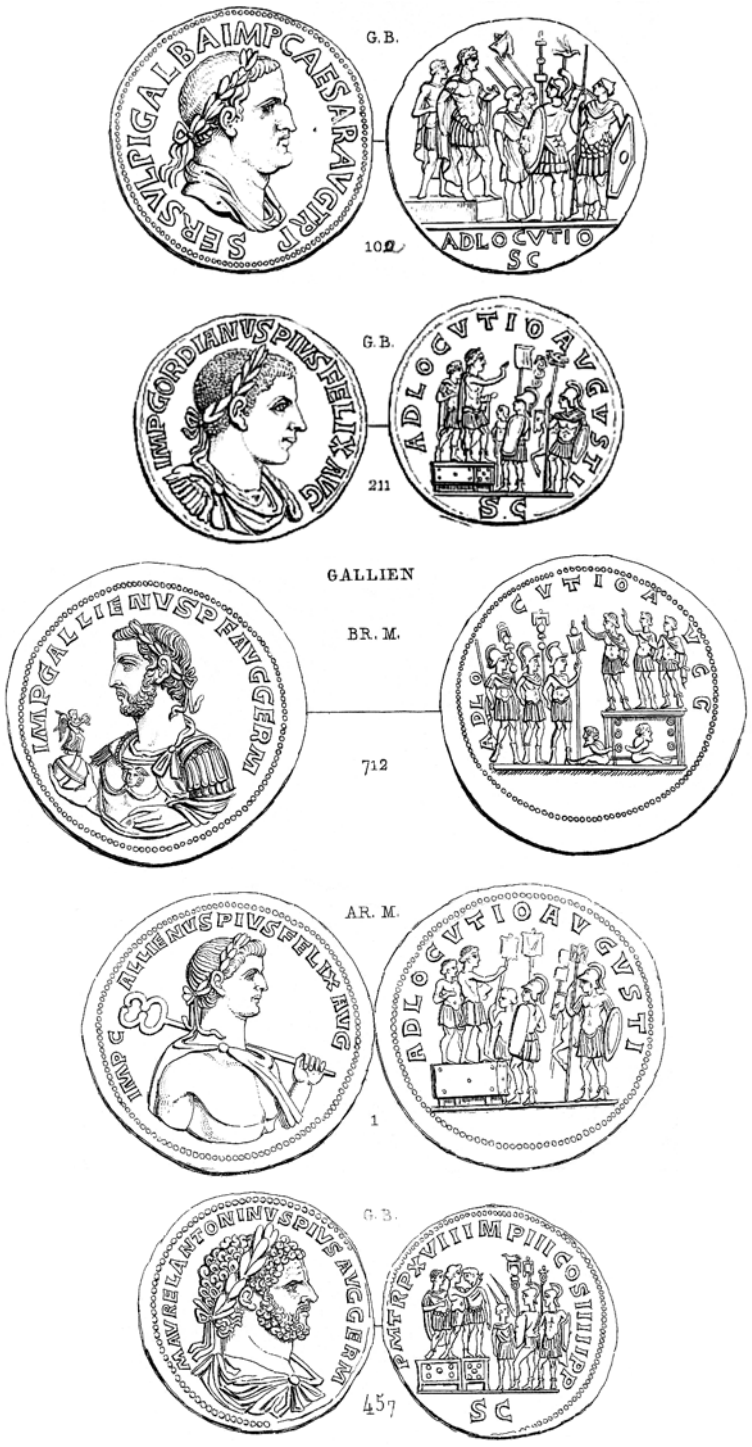

Planșa nr. 2. Emisiuni monetare cu revers tip *adlocvtio* ale împăraților romani din sec. II – III.

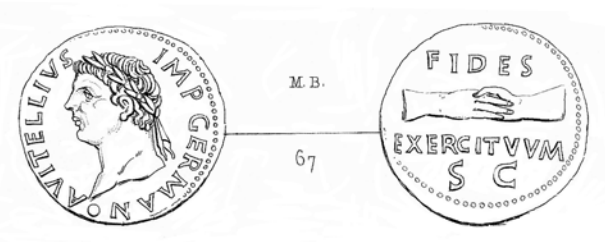

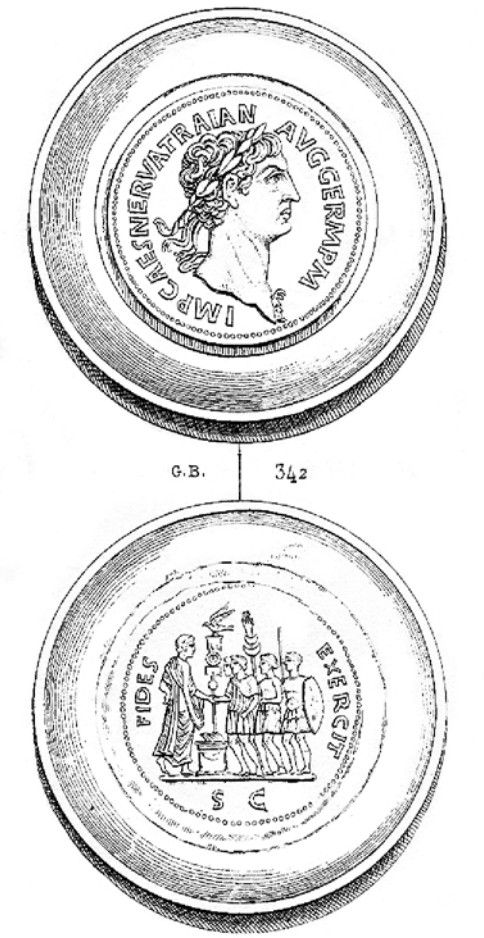

Planșa nr. 3. Emisiuni monetare cu revers tip *fides exercitvvm* ale împăraților romani din sec. II – III.

Planşa nr. 4. Emisiuni monetare imperiale romane având pe revers tipuri militare din sec. II – III.

G. HĂRȚI

Harta nr. 1. Sistemul de fortificații al Daciei romane (după Gudea 1997). Lista alfabetică a castrelor auxiliare din provincia Dacia

Abrud (Alburnus Maior) – 20
Alba Iulia (Apulum) – 103
Albota – 60
Alburnus Maior (Abrud) – 20
Apulum (Alba Iulia) – 103
Aradul Nou – 2
Arcidava ? (Vărădia) – 9
Banatska Palanka (Transledera ?) – 6
Băneasa I – 49
Băneasa II – 50
Berzovia (Bersobis) - 12
Bivolari (Arutela) – 78
Boița (Caput Stenarum) – 46
Bologa (Resculum) – 21
Boroșneu Mare – 40
Brâncovenești – 32
Brețcu (Angustia) – 39
Buciumi – 22
Bulci – 1
Bumbești – 92
Buridava (Stolniceni) – 74
Castranova – 87
Căciulătești – 86
Călugăreni – 33
Cășei (Samum) – 28
Cătunele – 90
Câineni (Pons Vetus) – 83
Câmpulung Muscel I – 62
Câmpulung Muscel II – 63
Cenad – 4
Cigmău (Germisara ?) – 99
Cincșor – 44
Comalău – 41
Copăceni (Praetorium I) – 81
Cristești – 98
Dupljaja – 7
Enoșești (Acidava) – 71
Fâlfani (Izbășești) – 57
Fârliug (Azizis) – 13
Feldioara – 45
Flămânda (Poiana) – 47
Gherla – 97
Ghioca – 54
Gilău – 95
Grebenac – 8
Gresia – 53
Hoghiz – 43
Ilișua – 29
Inlăceni – 35
Ioneștii Govorii (Pons Aluti) – 73
Islaz – Racovița – 67
Islaz – Verdea – 66
Izbășești (Fâlfani) – 57
Jiblea – 76
Jupa (Tibiscum) – 17
Lișteava – 85
Livezile – 30
Mehadia (Praetorium) – 15
Mofleni (Pelendava) – 88
Moigrad (Porolissum) – 24a
Moigrad – Citera (Porolissum) – 26
Moigrad – Coasta Citerii Porolossum) – 26a
Moigrad – Pomet (Porolissum) – 25

Momoteşti (Rusidava) – 72
Odorheiu Secuiesc – 36
Olteni – 38
Orăştioara de Sus – 100
Orheiu Bistriței – 31
Orşova (Dierna) – 14
Perişani – 79
Pinoasa – 91
Plesa – 94
Poiana (Flămânda) – 47
Pons Vetus (Câineni) – 83
Purcăreni – 61
Putineiu – 48
Racovița (Praetorium II) – 82
Răcari – 89
Rădăcinești – 77
Războieni – 101
Râşnov (Cumidava) – 42
Râu Vadului – 83
Reşca (Romula/Malva) – 70
Românaşi (Largiana) – 23
Romita (Certie) – 24
Roşiorii de Vede – 51
Rucăr – 65
Săpata de Jos I – 58
Săpata de Jos II – 59
Sărățeni – 34
Sâmbotin (Castra Traiana) – 75
Sânnicolaul Mare – 3
Sânpaul – 37
Sighişoara– 102
Slăveni – 69
Stolniceni (Buridava) – 74
Surducu Mare (Centum Putei) – 11
Sutoru (Optatiana) – 96
Szeged (Partiscum) – 5
Teregova (Ad Pannonios) – 16
Tia Mare – 68
Tibiscum (Jupa) – 17
Tihău – 27
Titești – 80
Translederata ? (Banatska Palanka) – 6
Turda (Potaissa) – 104
Urluieni I – 55
Urluieni II – 56

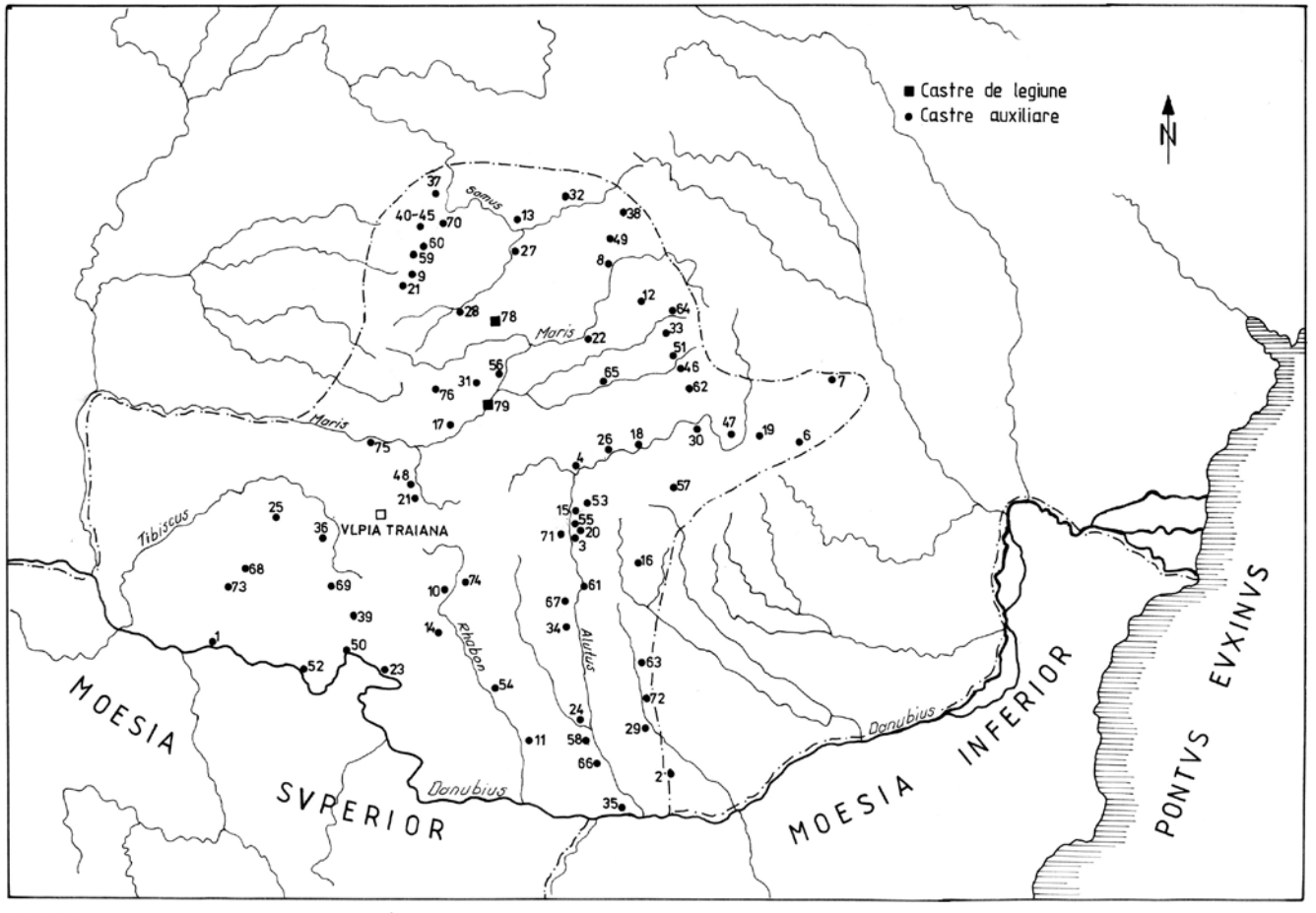
■ Castre de legiune
• Castre auxiliare
N
Cibinus
Maris
Maris
Tibiscus
Aluta
Rhabon
Danubius
Danubius
VLPIA TRAIANA
MOESIA SVPERIOR
MOESIA INFERIOR
PONTVS EVXINVS

HARTA 1

Lista siturilor din Catalogul descoperirilor reprezentate în hărțile 2-4

1. Banatska Palanka
2. Băneasa I
3. Bivolari
4. Boița
5. Bologa
6. Boroşneu Mare
7. Brețcu
8. Brîncoveneşti
9. Buciumi
10. Bumbeşti-Jiu
11. Castranova
12. Călugăreni
13. Căşei
14. Cătunele
15. Câineni
16. Câmpulung- Muscel I
17. Cigmău
18. Cincşor
19. Comalău
20. Copăceni
21. Costeşti
22. Cristeşti
23. Drobeta
24. Enoşeşti
25. Fârliug
26. Feldioara
27. Gherla
28. Gilău
29. Gresia
30. Hoghiz
31. Ighiu
32. Ilişua
33. Inlăceni
34. Ioneştii Govorei
35. Islaz-Verdea
36. Jupa
37. Limes Meseş
38. Livezile
39. Mehadia
40. Moigrad-Pomet
41. Moigrad-Citera
42. Moigrad - Vama Porolissum
43. Moigrad –Dolichenum
44. Moigrad-Amfiteatrul roman
45. Moigrad-Drumul roman
46. Odorh.Secuiesc
47. Olteni
48. Orăşt.de Sus
49. Orheiul Bistriței
50. Orşova
51. Păuleni
52. Pojejena
53. Racovița
54. Răcari
55. Rădăcineşti
56. Războieni
57. Râşnov
58. Reşca
59. Românaşi
60. Romita
61. Sâmbotin
62. Sânpaul
63. Săpata de Jos II
64. Sărățeni
65. Sighişoara
66. Slăveni
67. Stolniceni
68. Surducul Mare
69. Teregova
70. Tihău
71. Titeşti
72. Urluieni II
73. Vărădia
74. Vârtop
75. Veţel
76. Zlatna

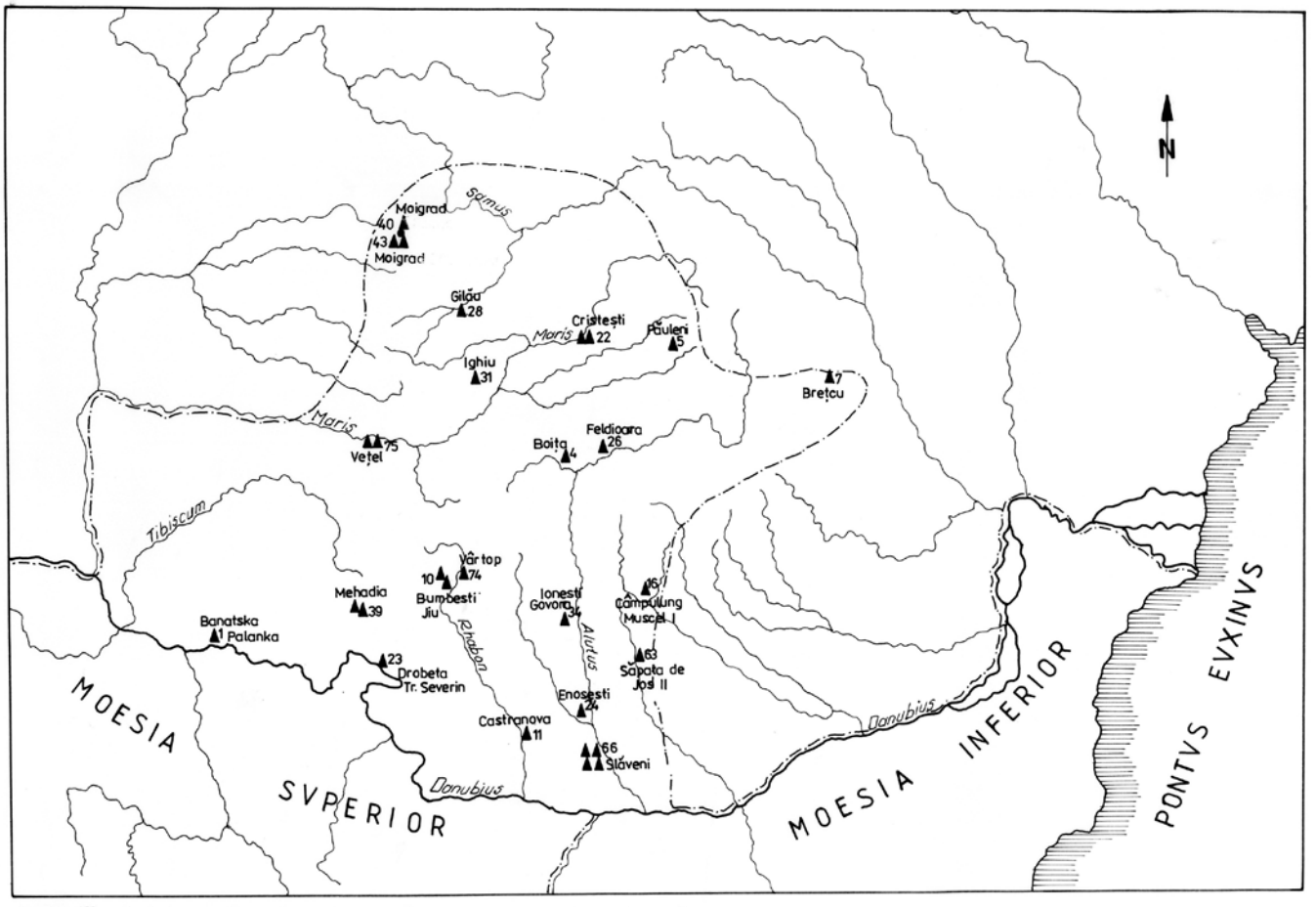
N
Samus
Moigrad
40
43
Moigrad
Gîlău
28
Cristești
22
Moriș
Păuleni
5
Ighiu
31
7
Brețcu
Moriș
Vețel
75
Boița
4
Feldioara
26
Tibiscum
Vârtop
74
10
Mehadia
39
Bumbești
Jiu
Ionești
Govora
34
16
Câmpulung
Muscel I
Banatska
1 Palanka
Cerna
23
Drobeta
Tr. Severin
Aiutus
63
Sapata de
Jos II
Enoșești
24
Castranova
11
66
Slăveni
MOESIA
SVPERIOR
Danubius
Danubius
MOESIA INFERIOR
PONTVS EVXINVS

HARTA 2

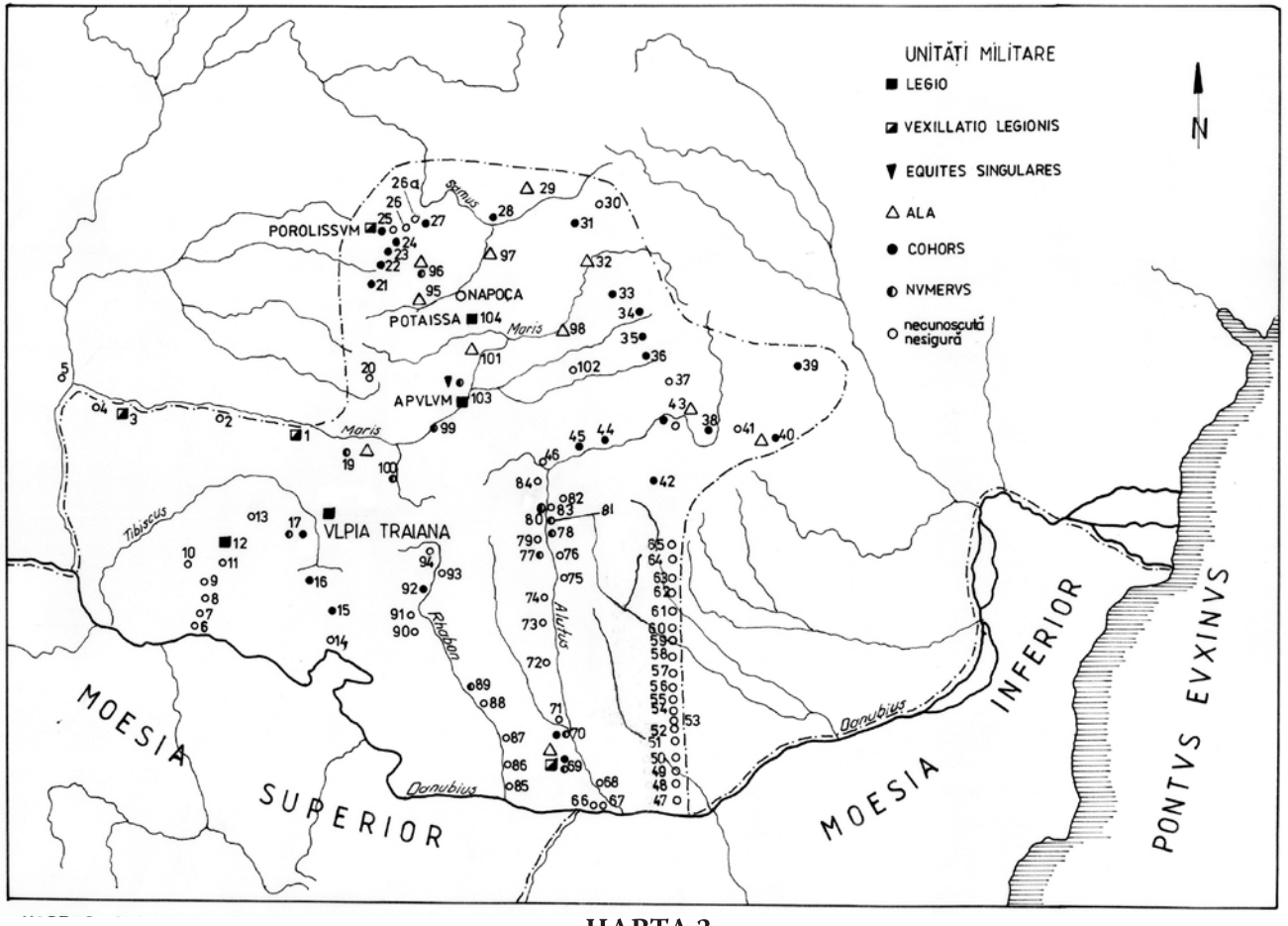
UNITĂȚI MILITARE
LEGIO
VEXILLATIO LEGIONIS
EQUITES SINGULARES
ALA
COHORS
NVMERVS
necunoscută nesigură
N
POROLISSVM
NAPOCA
POTAISSA
APVLVM
VLPIA TRAIANA
Maris
Tibiscus
Ampelum
Alutus
Rhabon
Danubius
MOESIA SUPERIOR
MOESIA INFERIOR
PONTVS EVXINVS

HARTA 3

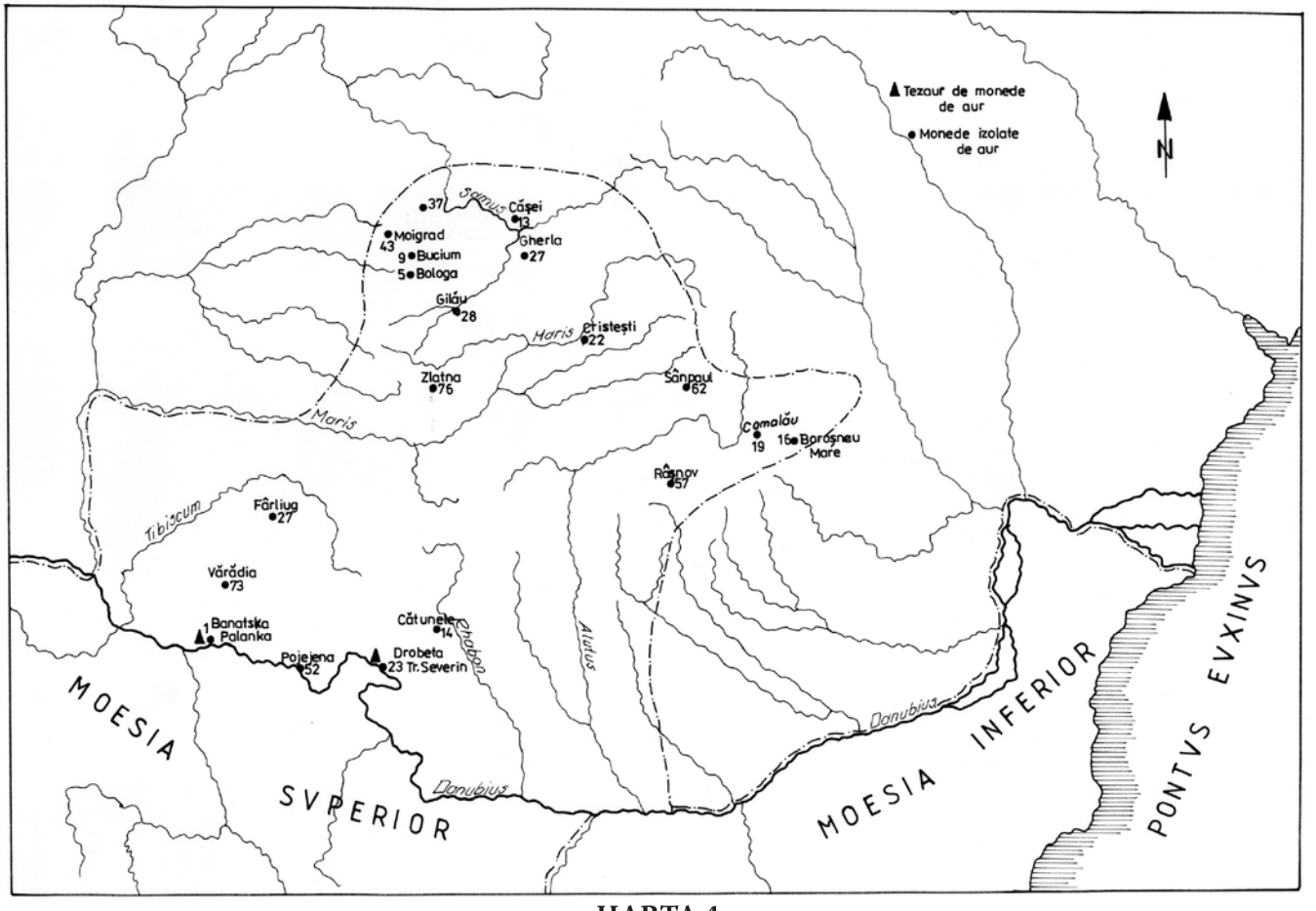
Tezaur de monede de aur
Monede izolate de aur
N
Samus
Cășei
37
13
Moigrad
43
Bucium
9
Bologa
5
Gherla
27
Gilău
28
Mureș
Cristești
22
Zlatna
76
Sânpaul
62
Mureș
Comalău
19
16
Borașneu Mare
Râșnov
57
Tibiscum
Fârliug
27
Vărădia
73
Banatska Palanka
1
Pojejena
52
Cătunele
14
Drobeta
23
Tr. Severin
Drobeta
Alutus
Danubius
Danubius
MOESIA SVPERIOR
MOESIA INFERIOR
PONTVS EVXINVS

HARTA 4